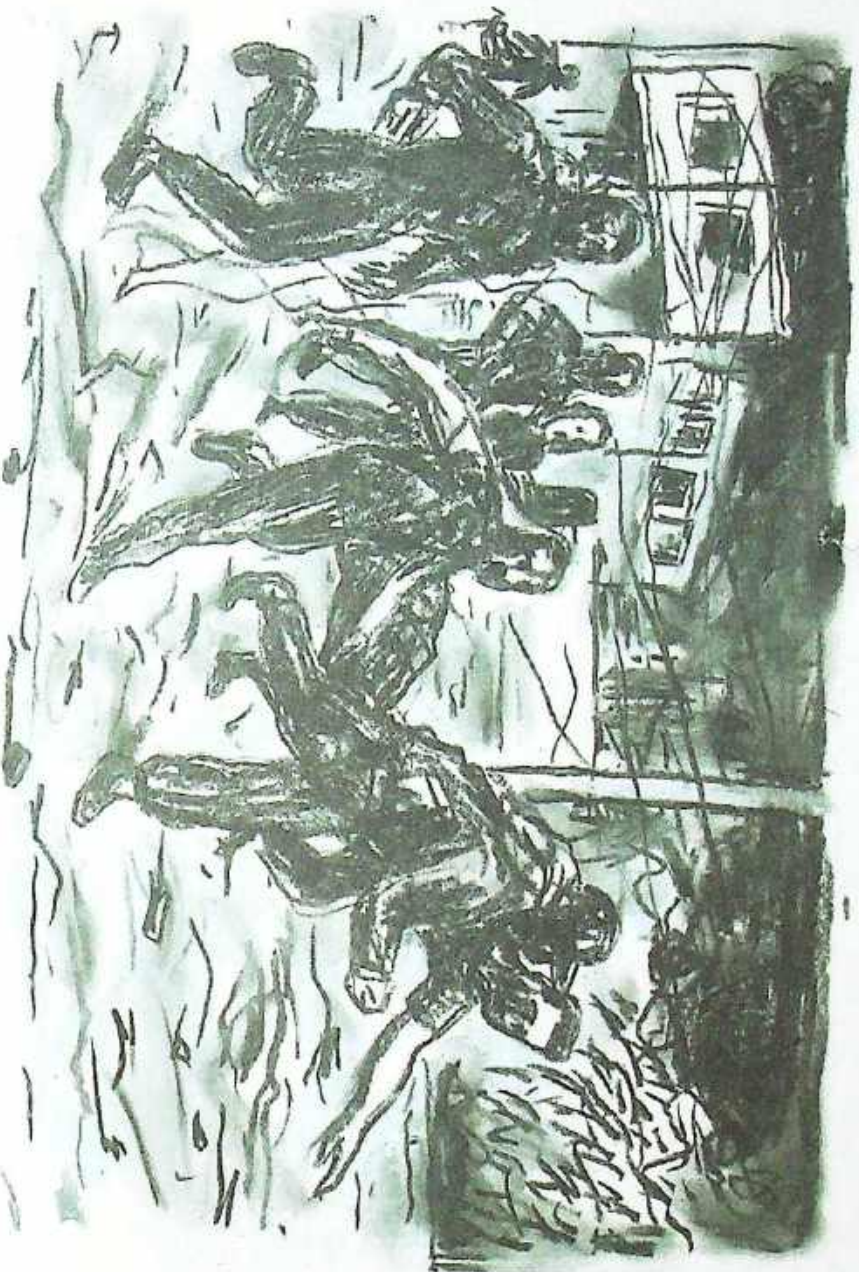

MILOSEVIC

AANVULLEND

BEZOEK

(2)

Illustratie Gyprian Koscielniak

GAZA-OORLOG

Waarom geen VN-missie naar Gaza?

Israël probeert in de Gazastrook de gevechtscapaciteit van Hamas uit te schakelen en de meer dan tweehonderd gegijzelden te bevrijden. Wat daarbij ontbreekt, is een visie voor later, de periode nadat de militaire doelen zijn bereikt. We moeten daarom de langere termijn in de discussie betrekken, waarbij niets moet worden uitgesloten - *thinking outside the box*.

Hoe moeilijk dat nu misschien ook te verwezenlijken lijkt, zou een vredesoperatie van de Verenigde Naties uitkomst kunnen bieden. Stabiliseren van de situatie en humanitaire hulp zouden de eerste doelen moeten zijn: leniging van directe noden, herstel van infrastructuur en diensten. De hulporganisatie UNRWA, al sinds 1949 in het gebied werkzaam, kan als basis dienen. Het mandaat voor de VN-missie zou ook een interim-beestuur over Gaza kunnen omvatten. Dat zou op zijn beurt weer ruimte kunnen bieden voor overleg over een duurzame, politieke oplossing - bijvoorbeeld leidend tot oprichting van een Palestijnse staat tezamen met de

Palestijnse Autoriteit op de nu nog bezette Westelijke Jordanoever.

Een precedent hiervoor is de inzet van UNMIK in Kosovo. Die missie kwam er nadat de luchtcampagne van de NAVO tegen Servië een einde had gemaakt aan het wrede optreden van de troepen van Milosevic. UNMIK had vertelkende bevoegdheden en werd ondersteund door militairen van de NAVO en een politiemacht van de EU. Overleg over de status van het gebied leidde in 2008 tot onafhankelijkheid van Kosovo. Een ander precedent - maar eigenlijk eerder een voorbeeld hoe het niet moet - is UNFIL, de VN-missie aan de Libanees-Israëlische grens. In juni 1982 werd die vredesmacht terzijde geschoven door het Israëlische leger, dat verder Zuid-Libanon in trok. Een bewijs eens te meer dat het vredeswerk van de VN ondankbaar en gevaarlijk kan zijn. Maar in de huidige context ook een kans voor de organisatie om zijn relevantie te bewijzen.

Aan deze gedachte om de VN in te zetten kleven veel onbeantwoorde vragen. Zal de tot op het bot verdeelde Veiligheids-

Raad in staat zijn de tegenstellingen te overbruggen om de humanitaire ramp

een halt toe te roepen en een aanzet te geven voor hervatting van het vredesproces? Zal Israël belangstelling willen tonen, ondanks de van oudsher moeizame samenwerking met de VN - maar ook met de overweging dat het land zonder internationale steun in een uitzichtloze situatie kan belanden? Zullen de westerse landen, samen met gemiddelde Arabische staten en landen in het zogenoemde *Global South*, de politieke wil kunnen opbrengen om uitvoering te geven aan een riskant mandaat met verstrekkende geopolitieke implicaties in een instabiele regio? Zo op het eerste gezicht zijn de vooruitzichten niet allemaal even bemoedigend. Maar wat is het alternatief? En denk aan Irak in 2003. De Amerikaanse inval verzaakte toen in een bloedige confrontatie omdat geen planning was verricht voor de volgende fase, het bestuur van het land.

Pieter Feith Hörby (Zweden),
oud-diplomaat in Kosovo

Van 30/07/20

StudyTube

- [Discover](#)
- [Register](#)
- [Log in](#)

- [All](#)
- >
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs. Serbia and Montenegro)

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs. Serbia and Montenegro)-arrest

Subject - State responsibility

Articles - Genocide Convention, art. 8 ILC Articles on State Responsibility, art. 4 ILC Articles on State Responsibility.

Feiten

In Srebrenica werd genocide gepleegd. Vraag is nu of dit kan worden toegerekend aan Serbia en Montenegro.

Rechtsvraag

Kan de Srebrenica genocide toegerekend worden aan Serbia en Montenegro op de basis van het gedrag van hun organen?

Overweging

Een beginsel van internationaal recht is dat het gedrag van een orgaan van de staat moet worden gezien als een daad van de staat zelf. Daarvoor bestaat er dan ook verantwoordelijkheid als dat gedrag kan worden gezien als een schending van normen van internationaal recht. Dit is een regel onder internationaal gewoonterecht, zoals gereflecteerd in art. 4 van de ILC Artikelen. Vraag is nu of de daden van genocide gepleegd werden door personen of entiteiten die de status van orgaan hebben van de Federal Republic of Yugoslavia (dit was de toenmalige naam van de respondent in deze zaak). Het kan niet worden bevestigd dat het leger van de FRY deelnam aan de gewelddadigheden. Ook kan niet worden aangetoond dat de FRY een hand had in het voorbereiden of plannen van de gebeurtenissen. Er kan niet worden aangetoond dat er participatie was omtrent de Srebrenica gebeurtenissen. Wettelijk gezien waren verantwoordelijke entiteiten geen organen van de FRY. Vraag is dan echter of feitelijk gezien zij wel als organen van de FRY gezien kunnen worden. Gekeken moet hierbij ook worden naar de Nicaragua vs. United States of America zaak. Er moet daarbij sprake zijn van afhankelijkheid tussen de staat en de entiteit in kwestie. Op dat moment kan men voorbij de legale constructie kijken. Dit is echter een uitzondering, het mag zeker niet te snel geconcludeerd worden. De ICJ komt tot de conclusie dat

er geen sprake is van een feitelijk orgaan. De banden waren niet dusdanig sterk dat hiervoor verantwoordelijkheid van de FRY aangenomen kan worden.

Vervolgens kan gevraagd worden of de FRY 'effective control' had over de gewelddadigheden. Er moet daarbij aangetoond worden dat er sprake was van instructies van de staat voor elke operatie waarbij de schendingen van de Genocide Convention plaats vonden. Daarbij gaat het dus niet over effective control over de gebeurtenissen in het algemeen. Hierbij komt de ICJ tot de conclusie dat ook dit niet kan worden aangetoond.

Rechtsregel

Bij toerekening moet men zowel naar de juridische status van een entiteit kijken als naar de feitelijke status.

Relevante artikelen

Genocide Convention, art. 8 ILC Articles on State Responsibility, art. 4 ILC Articles on State Responsibility.

Andere relevante jurisprudentie

Court	Date	Finding Place	Name	Subject	
ICJ	<u>07/09/1927</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>S.S. Lotus</u>	<u>Jurisdictie en gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>20/02/1969</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>North Sea Continental Shelf...</u>	<u>Gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>20/11/1950</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>Asylum case</u>	<u>Gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>27/06/1986</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>Nicaragua v. Verenigde Staten</u>	<u>Gewoonterecht</u>	±
ICJ	<u>18/12/1951</u>	<u>1951 I.C.J. 117</u>	<u>Anglo Norwegian Fisheries C...</u>	<u>Vorming van internationaal ...</u>	±
Hague ...	<u>14/04/1928</u>	<u>U.N. Rep. Intl....</u>	<u>Island of Palmas case</u>	<u>territorialiteit en soevere...</u>	±
ICJ	<u>14/02/2002</u>	<u>ICJ. 2000/32</u>	<u>Case Concerning the Arrest ...</u>	<u>Immuniteit</u>	±
n.v.t.	<u>29/12/1837</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>Caroline Case</u>	<u>Gebruik van geweld, anticip...</u>	±
ICJ	<u>09/04/1949</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>Corfu Channel (VK v. Albanië)</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid</u>	±
IGH	<u>26/02/2007</u>	<u>ICJ Rep. 2007. ...</u>	<u>Application of the Genocide...</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid, ge...</u>	±
Rb	<u>16/07/2014</u>	<u>ECLI:NL:RBDHA:2...</u>	<u>Scebrenica zaak</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid, ef...</u>	±
HR	<u>06/09/2013</u>	<u>BZ9225</u>	<u>The State of the Netherland...</u>	<u>effective control</u>	±
n.v.t.	<u>03/05/2013</u>	<u>n.v.t.</u>	<u>The State of the Netherland...</u>	<u>Staatsaansprakelijkheid</u>	±
IGH	<u>20/07/2012</u>	<u>ICJ Rep. 2012. ...</u>	<u>België t. Senegal (Question...</u>	<u>Aut dedere aut judicare</u>	±

Joegoslaviëtribunaal

DRIE VRAGEN OVER DE ZELFDODING VAN DE VEROORDEELDE SLOBODAN PRALJAK

Tribunaal opgeschrikt door zelfdoding

Na het aanhoren van zijn vonnis dronk de Kroatische oud-legercommandant Slobodan Praljak een flesje gif leeg. Hij overleed later.

Door onze redacteur **Eva Cukier**

AMSTERDAM. De allerlaatste rechtszaak in het bijna 25-jarige bestaan van het Joegoslaviëtribunaal nam woensdagochtend een noodlotige wending. Nadat de rechter het vonnis tegen de Kroatische oud-legercommandant Slobodan Praljak had oorgelezen, pakte de verdachte een esje en sloeg de inhoud ervan achterover. „Ik heb vergif gedronken”, verklaarde de 72-jarige Praljak daarop ten overstaan van de rechters, en: „Slobodan Praljak is geen oorlogsmisdadiger en ik verwerp uw vonnis met minachting.” Het drama werd aanschouwd door Praljaks echtgenote, die op de tribunaal zat. Deze donderdagochtend werd door het tribunaal bevestigd dat het om gif ging.

Praljak werd woensdag, samen met vijf andere voormalige kopstukken van het in 1991 uitgeroepen mini-staatje Herceg-Bosna, in hoger beroep veroordeeld tot twintigjaar gevangenisstraf voor betrokkenheid bij oorlogsmisdaden tijdens de Bosnische Burgeroorlog (1992-1995).

Het was de laatste zitting voordat het tribunaal in december officieel zal worden gesloten. Vorige week werd de Bosnisch-Servische opperbevelhebber Ratko Mladic veroordeeld wegens volkerenmoord.

Nadat Praljak het flesje had leeggedronken, schoorsten de rechters de zitting. De zaal werd ontruimd. Praljak werd naar het Haaglandse Medisch Centrum in Den Haag gebracht. Uren later kwam het nieuws naar buiten dat hij was overleden.

Praljaks advocaat, Natasa Gavau Ivanovic, zei tegen de BBC dat haar client zijn daad zou hebben begaan omdat hij gelooftde onschuldige te zijn. Zijzelf vindt dat het tribunaal hem onrechtvaardig behandelde.

NECROLOGIE SLOBODAN PRALJAK (1945-2017)

Een theaterregisseur die zijn land ging verdedigen

Onder zijn leiding begingen Bosnisch-Kroatische troepen ernstige oorlogsmisdaden. Hij gaf zichzelf in 2004 aan.

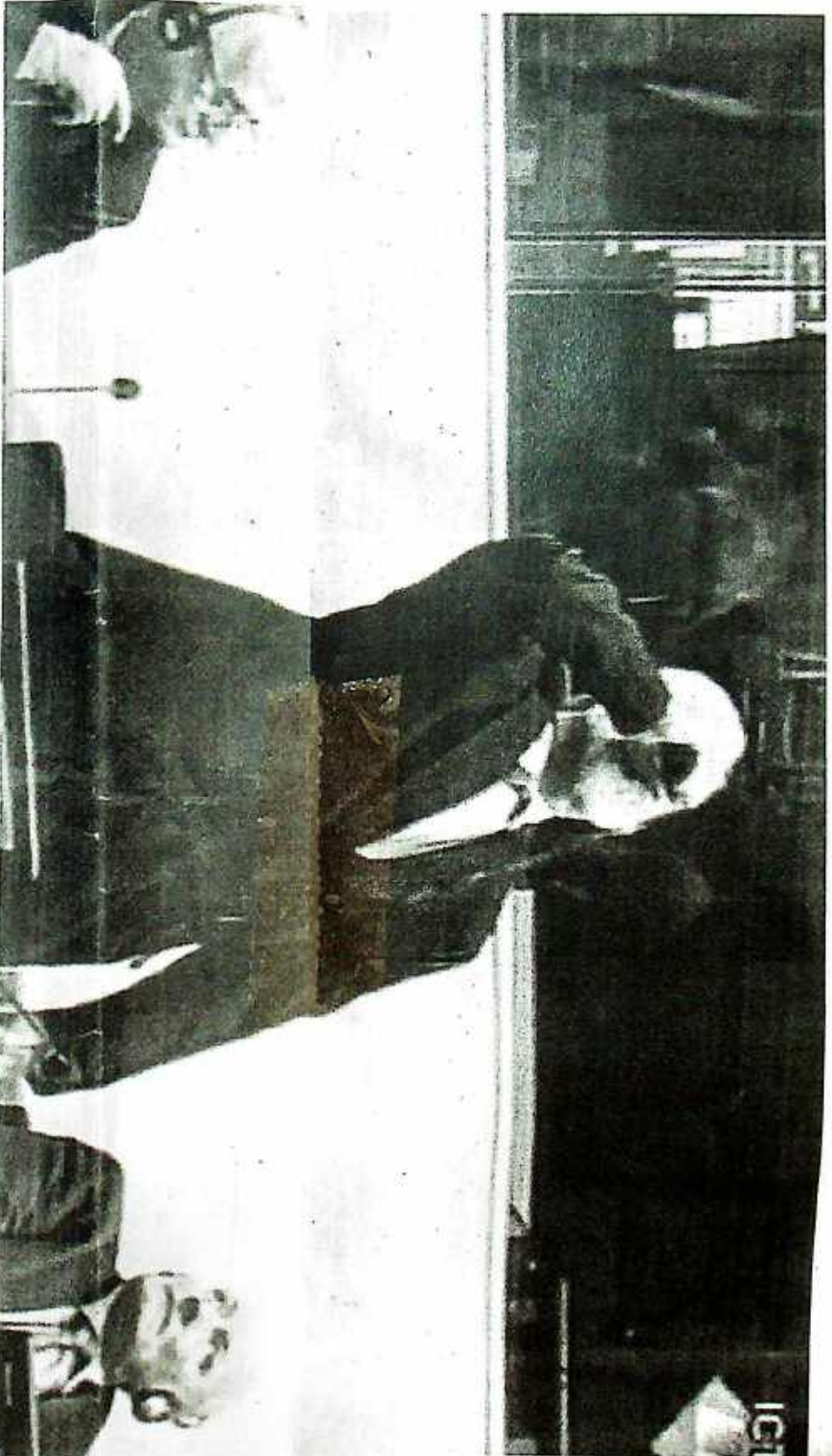
Door onze correspondent

Roeland Termote

BOEDAPEST. De 72-jarige Kroaat Slobodan Praljak, die woensdag in de rechtszaal van het Joegoslaviëtribunaal een einde aan zijn leven maakte door naar eigen zeggen een flesje met gif leeg te drinken, was een man met veel gevoel voor pathos.

Na zijn studie aan de theater- en filmacademie in Zagreb werkte Praljak, de zoon van een Joegoslavische geheim agent, als regisseur in diverse theaters in Bosnië en Kroatië.

Eerder was hij afgestudeerd als ingenieur en behaalde hij een graad in

Slobodan Praljak: Flesje leeg, nadat hij is veroordeeld tot twintigjaar cel veroordeeld.

veiliging. Maar veel verdachten zijn, net als Praljak, van gevorderde leeftijd en liden aan allerlei aandoeningen. Zij staan daarom vaak onder medische controle van artsen. Dat zij medicijnen meenemen naar zittingen is dan ook niet ongebruikelijk. De Servische advocaat Toma Filip, die verschillende verdachten bijstond, zei tegen de NOS dat gif eenvoudig binnen te smokkelen zou zijn.

Het OM meldde woensdagavond dat het onderzoek zich „voortopig richt op hulp bij zelfdoding en de schending van de wet op medicijngebruik”. Maar hoe en van wie Praljak het flesje in handen kreeg en of het

door bewakers is opgemerkt, moet verder onderzoek uitwijzen.

2 | Wie is verantwoordelijk voor zoals alle verdachten van het Joegoslaviëtribunaal zat Praljak gevangen in de zogeheten Detention Unit van het tribunaal, een afdeling binnen het gevangeniscomplex van Scheveningen. Het wordt door de VN van Nederland geleased en is officieel internationaal grondgebied. De bewaking op de afdeling is in handen van Nederlandse en internationale politiemensen. De beveiliging van de rechtszalen binnen het tribunaal ligt

bij de VN. Op zittingdagen worden verdachten onder beveiliging per auto van de gevangenis naar de rechtszaal van het tribunaal gebracht. Ondanks de strakte beveiliging, pleegden twee verdachten, Slavko Dokmanovic in 1998 en Milan Babic in 2006, zelfmoord in hun cel. Onderzoek moet uitwijzen of en hoe Praljak het gif kreeg. Pas dan wordt duidelijk wie verantwoordelijk gehouden kan worden voor het drama.

3 | Hoe is er in Kroatië gereageerd?
De Kroatische premier Andrej Plenkovic bevestigde het nieuws van

de filosofie en sociologie.

Toen in 1991 de Kroatische onafhankelijkheidsoorlog uitbrak, meldde Praljak, geboren in 1945 in het Bosnische stadje Capljina, zich vrijwillig aan bij de Kroatische strijdkrachten. Hij mengde zich actief in de burgeroorlog die uitbrak in Bosnië en Herzegovina, waar in 1992 Bosnische moslims (Bosniaken), Serviers en Kroaten tegenover elkaar stonden. Ook was hij adviseur van de Kroatische oorlogspresident Franjo Tuđman.

In 1993 werd hij commandant van de Kroatische Verdedigingsraad (HVO), het leger van Bosnische Kroa-

Het is maar een oude brug.”

Slobodan Praljak
Kroatisch oud-legercommandant

ten, dat vanuit Kroatië bewapend werd. Kroatische en Bosnisch-Kroatische leiders werkten samen om de eenzijdig uitgeroepen republiek Herceg Bosna etnisch te zuiveren en de Kroatische bevolking aan beide zijden van de grens te verenigen.

Vernielingen

In 2013 veroordeelde het Joegoslaviëtribunaal Praljak en vijf medeverdachten, allen politieke en militaire kopstukken van Herceg Bosna, voor het vermoorden, onmenselijk behandelen en verdelgen van Bosnische moslims. Dat vonnis werd woensdag bekrachtigd in hoger beroep. Tijdens

Praljaks dood en keurde de veroordeling duidelijk af. „Zijn daad, die wij helaas vandaag aanschouwden, zegt vooral iets over de diepe morele onrechtvaardigheid ten opzichte van Bosnische Kroaten. Wij uitent ontvreemden en betreuren het vonnis”, aldus Plenkovic volgens AFP. President Kolinda Grabar-Kitarovic brak haar bezoek aan IJsland af. Zij pleitte eerder voor Praljaks vrijlating. Het Kroatische parlement neemt deze donderdag een minuut stilte in acht.

Praten over zelfdoding kan bij hulp- en preventielijn Zelfmoord? Praat erover. Telefoon 0900-0113 of www.113.nl

hun acties richtten de troepen van Praljak ook grootschalige vernielingen aan in Mostar, een van de steden waar hij voor de oorlog in het theater werkte. Over de beroemde 16de-eeuwse Ottomaanse brug in Mostar, die na tankbeschietingen explodeerde en waarvoor hij zich in Den Haag eveneens moest verantwoorden, zei hij: „Het is maar een oude brug.”

Na de oorlog werd hij zakenman. In 2004 gaf hij zich, onder druk van de EU, aan bij het tribunaal. Die liet hem zijn vonnis in vrijheid afwachten, in 2012 keerde hij terug naar Den Haag. In de ogen van Kroatische nationalisten is Praljak nog steeds een held.

We use cookies to enhance your experience on our website. By clicking 'continue' or by continuing to use our website, you are agreeing to our use of cookies. You can change your cookie settings at any time.

Continue

Find out more

VUNNIS(S)NAN 26-2-2007
EN EBRNKR

ICJ
BOSNIA-SERBIA
u

Oxford Public International Law

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)

William A. Schabas

Content type: Encyclopedia entries
Article last updated: December 2008

Product: Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]

Subject(s):

Genocide — Ethnic cleansing — International courts and tribunals, jurisdiction — Specific treaties — Object & purpose (treaty interpretation and) — State succession, international agreements — Treaties, fundamental change of circumstances

Published under the auspices of the Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law under the direction of Rüdiger Wolfrum.

A. Introduction

1 On 26 February 2007, the → *International Court of Justice (ICJ)* issued its first decision on the merits in a case filed pursuant to Art. IX Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide ('Genocide Convention'; → *Genocide*), which provides for litigation of disputes between the parties concerning disputes relating to its interpretation, application or fulfilment (→ *Interpretation in International Law*; → *Judicial Settlement of International Disputes*). The applicant was Bosnia and Herzegovina (→ *Bosnia-Herzegovina*), and the respondent was → *Serbia* and → *Montenegro*, as it had become in a cascade of developments beginning with the break up of the Federal Republic of Yugoslavia and ending, in mid-2006, with the secession of Montenegro (see also → *Yugoslavia, Cases and Proceedings before the ICJ*; → *Yugoslavia, Dissolution of*). Four other cases have been taken before the ICJ under that provision, but in the only other one to come to judgment the case was dismissed because of the effectiveness of a reservation to Art. IX Genocide Convention (*Armed Activities on the Territory of the Congo [New Application: 2002] [Democratic Republic of Congo v Rwanda]*; see → *Armed Activities on the Territory of the Congo Cases*). One case was discontinued (*Trial of Pakistani Prisoners of War [Pakistan v India]*, discontinued 14 December 1973), another dismissed on grounds of jurisdiction or inadmissibility (*Legality of the Use of Force [Serbia and Montenegro v Belgium et al]*, on 2 June 1999 for Spain and the United States of America, and on 15 December 2004 for the eight other respondents), and another has not yet been adjudicated (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide [Croatia v Serbia and Montenegro]*, filed 5 July 1999).

2 The case was filed in March 1993, while war raged in Bosnia and Herzegovina following its declaration of independence nearly a year earlier (→ *Territorial Integrity and Political Independence*). The litigation was left unresolved by the General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, also known as the Dayton Peace Accords of December 1995 (→ *Peace Treaties*). Nevertheless, the position taken by Bosnia and Herzegovina on the case fluctuated in the years that followed as a result of the complex sharing of power between the two entities of the new State, and accounts for much of the delay in bringing the case to a conclusion. The issues were argued on the merits in March and April 2006.

3 In its February 2007 decision, the ICJ concluded that Serbia was not responsible for genocide committed on the territory of Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995 (→ *State Responsibility*). Relying largely on the rulings of the trial and appeals chambers of the → *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)*, as well as upon various determinations of the Prosecutor of the ICTY indicating ambivalence about the characterization of the conflict as being genocidal in nature, the ICJ said that it was not persuaded genocide had taken place. There was one exception, the massacre of 7,000 to 8,000 Muslim men and boys in Srebrenica in mid-July 1995. On this point, the ICJ was also faithful to the conclusions of the ICTY. The ICJ said that by failure to act as the Srebrenica massacre was unfolding, Serbia had been derelict in its duty to prevent genocide, set out in Art. I Genocide Convention. Nevertheless, because a cause and effect relationship between Serbia's inaction and the genocidal massacre perpetrated by Bosnian Serb forces could not be established, the ICJ declined to award any damages to Bosnia and Herzegovina. It also ruled that Serbia had failed in its duty to punish the crime of genocide, singling out in particular its failure to arrest the primary suspect in the Srebrenica massacre, Ratko Mladić, who was indicted by the ICTY for his role in the crime in November 1995. The ICJ signalled the existence of serious evidence implicating Serbia in → *war crimes* and → *crimes against humanity* committed during the war in Bosnia and Herzegovina, much of this admitted by Serbia during the proceedings before the ICJ, but recalled that its jurisdiction was confined to the crime of genocide pursuant to Art. IX Genocide Convention. It had no jurisdiction to pronounce on crimes against humanity, war crimes and other atrocities.

B. Procedural Background of the Case

4 Bosnia and Herzegovina had been a component republic of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia since the latter's creation, in 1945, following World War II. The other republics were relatively homogenous in terms of ethnic composition, although they all had significant minority populations (see also → *Minorities, European Protection*; → *Minorities, International Protection*). In Bosnia and Herzegovina, on the other hand, there was no dominant ethnic group. Its multi-ethnic population consisted of large numbers of Serbs, Croats, and Muslims. As Yugoslavia was disintegrating, in the early 1990s, its large Serb

minority favoured amalgamation with Serbia itself, but this was opposed by the other two ethnic groups as well as by the European Union. Bosnia and Herzegovina seceded from Yugoslavia in April 1992, and armed conflict between the ethnic groups began almost immediately (see also → *Armed Conflict, Non-International*). The war was characterized by campaigns of what was soon labelled → *ethnic cleansing*, aimed at driving the various ethnic groups from their ancestral homes.

5 Bosnia and Herzegovina's application to the ICJ was filed on 20 March 1993. Invoking Art. IX Genocide Convention as a basis for jurisdiction, Bosnia and Herzegovina charged that Yugoslavia 'has breached, and is continuing to breach, its legal obligations toward the People and State of Bosnia and Herzegovina under Articles I, II (a), II (b), II (c), II (d), III (a), III (b), III (c), III (d), III (e), IV and V of the Genocide Convention ...' (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case [Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro]; [Genocide Convention Case] Application Instituting Proceedings Submitted by the Republic of Bosnia and Herzegovina*, Annex I to GEN 93/14, para. 135). By then, all that remained of Yugoslavia's territory were the republics of Serbia and Montenegro and → *Macedonia*. Yugoslavia had transformed the Yugoslav People's Army units stationed in Bosnia and Herzegovina into a Bosnian Serb army, which it continued to support throughout the conflict until its denouement with the Dayton Peace Accords, signed in Paris in December 1995.

6 When the application to the ICJ was initiated, Bosnia also sought → *interim (provisional) measures of protection*, pursuant to Art. 41 ICJ Statute, asking '[t]hat Yugoslavia (Serbia and Montenegro), together with its agents and surrogates in Bosnia and elsewhere, must immediately cease and desist from all acts of genocide and genocidal acts against the People and State of Bosnia and Herzegovina ...' (*Genocide Convention Case, Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina* [20 March 1993] para. 14 (1)). Yugoslavia replied with a request that the Court order provisional measures against Bosnia and Herzegovina, including leaving alone Serb towns, ceasing destruction of Orthodox churches and places of worship and of other Serb cultural heritage, and that the government of Bosnia 'put an end to all acts of discrimination based on nationality or religion and the practice of "ethnic cleansing", including the discrimination related to the delivery of humanitarian aid, against the Serb population in the "Republic of Bosnia and Herzegovina"' (*Genocide Convention Case, Response of the Government of the Federal Republic of Yugoslavia to the Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the 'Republic of Bosnia and Herzegovina'* para. 4; see also → *Racial and Religious Discrimination*).

7 On 8 April 1993, the ICJ ordered provisional measures against Yugoslavia, and indicated that neither party should take action that might aggravate or extend the dispute. The court held that Art. IX Genocide Convention appeared 'to afford a basis on which the jurisdiction of the Court might be founded to the extent that the subject-matter of the dispute relates to "the interpretation, application or fulfilment" of the Convention, including disputes "relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in article III" of the Convention' (*Genocide Convention Case [Provisional Measures]* 26). The ICJ refused to assume jurisdiction on other bases, and concluded that it had to 'proceed therefore on the basis only that it has *prima facie* jurisdiction, both *ratione personae* and *ratione materiae*, under Art. IX of the Genocide Convention' (ibid 14). The ICJ's order said that 'there is a grave risk of acts of genocide being committed' (ibid 45).

8 On 27 July 1993, Bosnia and Herzegovina applied once again to the ICJ for additional provisional measures. The application focused on issues arising from the arms embargo placed upon the entire region by the United Nations Security Council ('UNSC'; → *United Nations, Security Council*). Bosnia and Herzegovina asked the Court to declare '[t]hat in order to fulfil their obligations under the Genocide Convention under the current circumstances, all contracting parties thereto must have the ability to provide military weapons, equipment, supplies and armed forces (soldiers, sailors, airpeople) to the Government of Bosnia and Herzegovina at its request' (*Genocide Convention Case, Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina* [27 July 1993] para. E (9); see also → *Armed Forces*; → *Military Assistance*). Yugoslavia again answered with its own request for provisional measures, seeking an order against the 'so-called Republic of Bosnia and Herzegovina' that it take all measures within its power to prevent commission of the

crime of genocide against the Serb ethnic group (*Genocide Convention Case [Request for the Indication of Provisional Measures made by the Federal Republic of Yugoslavia]*). The court concluded, unanimously, that Yugoslavia 'should immediately, in pursuance of its undertaking in the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 9 December 1948, take all measures within its power to prevent commission of the crime of genocide' (*Genocide Convention Case, Request on the Indication of Provisional Measures [Order of 8 April 1993]*, para. 52 (A) I) and, by 13 votes to one, that it should 'ensure that any military, paramilitary or irregular armed units which may be directed or supported by it, as well as any organizations and persons which may be subject to its control, direction or influence, do not commit any acts of genocide, of conspiracy to commit genocide, of direct and public incitement to commit genocide, or of complicity in genocide, whether directed against the Muslim population of Bosnia and Herzegovina or against any other national, ethnical, racial or religious group' (ibid para. 51 (A) II). The ICJ refused the applicant's request that it also consider the Treaty between the Allied and Associated Powers and the Kingdom of Saint-Germain-en-Laye of 10 September 1919, as well as the customary and conventional international laws of war and international humanitarian law in the context of the litigation (→ *Humanitarian Law, International*).

9 Shortly after the issuance of the second provisional measures order, Bosnia declared its intention to institute proceedings against the United Kingdom, based on the latter's obligation to prevent genocide. Its statement charged that the UK was 'jointly and severally liable for all of the harm that has been inflicted upon the People and State of Bosnia and Herzegovina because the United Kingdom is an aider and abettor to genocide under the Genocide Convention and international criminal law' (UN Doc A/48/659-S/26806). The UK replied, on 6 December 1993, that the application was without foundation, and on 17 December Bosnia and Herzegovina informed the UNSC of its decision not to proceed against the UK.

10 On 11 July 1996, the ICJ dismissed the preliminary objections formulated by Serbia and Montenegro, concluding it had jurisdiction to adjudicate the dispute on the basis of Art. IX Genocide Convention. Serbia and Montenegro subsequently formulated counter-claims against Bosnia and Herzegovina, but these were later withdrawn.

11 In 2001, Serbia and Montenegro asked the ICJ to revise its earlier judgment on admissibility, on the grounds that at the time it had not been a member of the → *United Nations* and therefore could not have been a party to the ICJ Statute (→ *International Organizations or Institutions, Membership*). Moreover, Serbia and Montenegro argued that it only became a party to the Genocide Convention on 8 March 2001, and that its accession included a reservation to Art. IX Genocide Convention. By judgment of 3 February 2003, the ICJ ruled the application for revision to be inadmissible (*Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide [Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia], Preliminary Objections [Yugoslavia v Bosnia and Herzegovina]*). Nevertheless, the ICJ returned to this jurisdictional question in its final judgment on the merits of the case.

C. Jurisdiction

12 The jurisdiction of the ICJ in the case was founded on Art. IX Genocide Convention. The Socialist Federal Republic of Yugoslavia had been a party to the Genocide Convention since 1950. Serbia and Montenegro argued that it was not the continuator State of the former Yugoslavia (→ *State Succession in Treaties*), and therefore was not a party either to the Genocide Convention or to the ICJ Statute at the relevant periods. Although Serbia and Montenegro had initially claimed the opposite, it contended that when it applied and was admitted to the UN in 2000, this confirmed that it had not been a member of the organization, and therefore not in effect the continuator State of the former Yugoslavia, from 1992 to 2000. Indeed, in 1992, both the UNSC and the United Nations General Assembly ('UNGA'; → *United Nations, General Assembly*) had taken the position that Serbia and Montenegro (which was then called the Federal Republic of Yugoslavia) did not continue the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and that it would have to apply for membership in the UN. Serbia and Montenegro's claim was bolstered by the fact that in the *Legality of the Use of Force Case* that it had filed against several → *North Atlantic Treaty Organization (NATO)* Member States relative to the 1999 bombing campaign, the ICJ had declined jurisdiction because

Serbia and Montenegro had not been a member of the UN prior to its admission in 2000 (*Case concerning the Legality of the Use of Force [Serbia and Montenegro v Belgium et al] [Preliminary Objections]*).

13 Basing itself on the norm of *res iudicata*, which is codified in Art. 60 ICJ Statute, the ICJ dismissed Serbia and Montenegro's jurisdictional argument. Two principles, applicable in both national and international law, were invoked in justification. First, the stability of legal relations requires that litigation come to an end. Second, it is in the interests of each party to a dispute that an adjudicated issue not be argued again. Otherwise, principles governing the legal settlement of disputes would be breached. Judges Skotnikov, Ranjeva, Shi, and Koroma dissented, questioning the jurisdiction of the ICJ with respect to Serbia and Montenegro. On the other hand, the vice-president of the Court, Judge Al-Khasawneh, in dissent, criticized the ICJ's earlier ruling in the *Legality of the Use of Force Case*, and wrote that Serbia and Montenegro had been the continuator of Yugoslavia from 1992 onward.

D. Findings on the Merits

14 Although it dismissed the charges against Serbia in this respect, on factual grounds, the ICJ recognized that a State could commit the crime of genocide. In other words, the Genocide Convention imposes a duty upon a State not to commit genocide in addition to other obligations, such as the requirement that it prosecute those suspected of committing the crime, that it punish them appropriately, and that it cooperate in → *extradition*. The finding was germane not only to the general issue of State criminal responsibility but also to the interpretation of Art. IX, which establishes the jurisdiction of the ICJ with respect to disputes about the interpretation, application or fulfilment of the Genocide Convention. Judges Shi, Koroma, Tomka, and Owada dissented with this finding of the ICJ.

15 Rejecting the charge that Serbia had actually committed genocide, the ICJ proposed a relatively restrictive interpretation of the definition of the crime, distinguishing it from acts of 'ethnic cleansing'. The court applied the definition of 'ethnic cleansing' proposed in the Interim Report of the Commission of Experts, presented to the UNSC in 2003: 'rendering an area ethnically homogeneous by using force or intimidation to remove persons of given groups from the area' (*Genocide Convention Case [Judgment]* 71). The ICJ said that an intent to render an area 'ethnically homogenous' was not genocidal unless it was associated with physical destruction of the group in question (*ibid*).

16 With respect to groups protected by the Genocide Convention, the ICJ did not accept the applicant's argument defining the victim group as the 'non-Serb' population of Bosnia and Herzegovina. This negative definition did not correspond to the intent of the drafters of the Genocide Convention (see also → *Treaties, Object and Purpose*), said the ICJ, insisting that the group must have particular positive characteristics and not the lack of them. Rejection of proposals to include within the Genocide Convention political groups and cultural genocide provided the ICJ with additional evidence of its focus on the positive identification of groups with specific distinguishing well-established and perhaps immutable characteristics.

17 The ICJ relied very heavily on the case-law of the ICTY in terms both of factual issues and the legal consequences to be drawn from determinations of fact, especially the judgment of the Appeals Chamber in *Krstić* and of the Trial Chambers in *Krstić, Brdanin, and Stakić*. In effect, it treated the ICTY as a specialized judicial body deserving of considerable deference for its expertise in the area of → *international criminal law*. The ICJ returned to the debate about the test for control by a State of paramilitary units that it applied in the → *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua Case (Nicaragua v United States of America)*, and that the Appeals Chamber of the ICTY criticized in the *Tadić Appeals Judgment*. The ICJ explained that its deference for the ICTY was confined to matters within the latter's expertise, and that it would continue to follow its established jurisprudence with respect to matters of general public international law (→ *General International Law [Principles, Rules and Standards]*).

18 On the subject of factual allegations, the ICJ noted that with the exception of two cases involving the atrocities committed at Srebrenica in 1995, there had been no convictions by the ICTY with respect to charges of genocide. In addition to judicial decisions, it also referred to the policy of the Office of the Prosecutor, eg in deciding to withdraw genocide charges as part of plea negotiations, as additional evidence raising doubts about the existence of genocide during the three-year long conflict. The ICJ accepted the

ICTY's conclusion that the massacre of 7000 men and boys at Srebrenica amounted to genocide, although without any particular analysis beyond reference to the two cases where this has been decided.

19 Although the ICJ did not hold Serbia responsible for involvement or complicity in the Srebrenica massacre, it held that Serbia had failed in its duty to prevent genocide. The Genocide Convention includes the word 'prevention' in its title. Art. 1 Genocide Convention confirms that States Parties 'undertake to prevent' the crime, although there is nothing further in the Genocide Convention to suggest the scope of this obligation, aside from duties in the realm of criminal prosecution concerning their own territory. The most radical development in the judgment of the ICJ is its conclusion with respect to the meaning and scope of the duty to prevent genocide: '... for a State to be held responsible for breaching its obligation of prevention, it does not need to be proven that the State concerned definitely had the power to prevent the genocide; it is sufficient that it had the means to do so and that it manifestly refrained from using them ...' (ibid 158). As the ICJ explained, '[t]he obligation to prevent the commission of the crime of genocide is imposed by the Genocide Convention on any State party which, in a given situation, has it in its power to contribute to restraining in any degree the commission of genocide' (ibid 165). '[T]he obligation to prevent genocide places a State under a duty to act which is not dependent on the certainty that the action to be taken will succeed in preventing the commission of acts of genocide, or even on the likelihood of that outcome' (ibid). Obviously, Serbia's duty extended outside its own territory, to acts committed by military forces over whom it might be in a position to exercise some influence. Unable to conclude that there was a causal relationship between Serbia's inaction and the tragic events at Srebrenica, the ICJ refused to make an order requiring → *compensation*.

20 Along the same lines, the ICJ also found that Serbia had failed to observe the provisional measures orders issued in 1993. Finally the ICJ condemned Serbia for its failure to arrest the prime suspect in the Srebrenica massacre, General Ratko Mladić, and to surrender him to the ICTY for prosecution. The judgment noted the existence of 'plentiful and mutually corroborative' evidence indicating that Mladić had been on the territory of Serbia on several occasions and for substantial periods during the last few years (ibid 160), without the Serb authorities 'doing what they could and can reasonably do to ascertain exactly where he is living and arrest him' (ibid).

21 As is customary, several judges appended individual, concurring and dissenting opinions. The vice-president of the ICJ, Judge Al-Khasawneh, strongly endorsed the arguments of the applicant, as did the ad hoc judge for Bosnia and Herzegovina. Judge Al-Khasawneh said there was 'massive and compelling evidence' that Serbia had been involved in genocide during the conflict, either as a principal perpetrator or accomplice (*Genocide Convention Case [Judgment], Dissenting Opinion of Vice-President Al-Khasawneh* 1). He said the ICJ should have ordered Serbia to produce certain documents, failing which it would be in a position to draw incriminating factual inferences. Judge Keith also dissented, but only with regard to Serbia's complicity in the Srebrenica massacre, which he considered to be established by the evidence before the ICJ.

E. Concluding Comments

22 The 26 February 2007 judgment of the ICJ brought to a conclusion proceedings that had been initiated almost 14 years previously. Only one judge who had participated in the first provisional measures hearing in 1993, Ranjeva, remained on the bench when the final decision was rendered. The ICJ adopted a prudent and relatively narrow interpretation of the definition of genocide, notably in refusing to extend its scope to acts of 'ethnic cleansing' not involving the physical destruction of a national, racial, ethnic or religious group. Nevertheless, the ICJ regularly insisted that it in no way questioned the validity of evidence concerning Serb atrocities during the conflict in Bosnia and Herzegovina, although these were appropriately described as war crimes and crimes against humanity rather than as genocide.

23 The ICJ's reliance upon judgments and other materials of the ICTY suggests a hierarchical vision of the relationship between international courts and tribunals, with the supreme international tribunal showing great deference to specialized bodies within their own area of expertise. Nevertheless, in relying more or less uncritically upon the determinations of the ICTY, the ICJ failed to address some of the inconsistencies within that very jurisprudence. It noted, for example, that genocide had not been established with respect

to the conflict as a whole aside from the specific case of the Srebrenica massacre of July 1995. The ICTY relied on a narrow definition of genocide which largely excluded the phenomenon known as 'ethnic cleansing', and the ICJ endorsed this approach. But there are difficulties reconciling the Srebrenica decisions with the other rulings, to the extent that the Srebrenica massacre may best be described as an extreme form of ethnic cleansing. Although men of military age were victims of the killings, women, children and the elderly were evacuated, suggesting that the intent was to 'cleanse' Srebrenica of Muslims rather than to physically exterminate them as a group. By deferring to the ICTY's analyses, the ICJ did not help to resolve the existing ambiguities in the case-law.

24 The decision will largely lay to rest efforts to enlarge the definition of the crime of genocide, for which there have been many calls over the years. Atrocities involving mass killing that fall short of the relatively restrictive definition affirmed by the ICJ will likely be addressed by international tribunals under the rubric of crimes against humanity. Finally, the ICJ provided a bold interpretation of the enigmatic duty to prevent genocide, requiring States to take action to prevent genocide when they have the means and the influence to do so, even when it occurs outside their own territory. In this respect, the decision reinforces the emerging doctrine of the → *responsibility to protect* which was incorporated in the 'Outcome Document' of the Summit of Heads of State and Government of September 2005 (UNGA Res 60/1).

Select Bibliography

LB de Chazournes 'Les ordonnances en indication de mesures conservatoires dans l'affaire relative à l'application de la convention pour la prévention et la répression du crime de génocide' (1993) 39 AFDI 514-39.

C Gray 'Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro))' (1994) 43 ICLQ 697-704.

R Maison 'Les ordonnances de la CIJ dans l'affaire relative à l'application de la Convention sur la prévention et la répression du crime de génocide' (1994) 5 EJIL 381-400.

S Maljean-Dubois 'L'arrêt de la CIJ du 11 juillet 1996 en l'affaire relative à l'application de la Convention pour la prévention et la répression du crime de génocide (exceptions préliminaires)' (1997) 2 Revue de l'Association française pour les Nations Unies 107-17.

PHF Bekker 'Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide' (1998) 92 AJIL 508-17.

WA Schabas *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes* (CUP Cambridge 2000).

M Craven 'The Bosnia Case Revisited and the "New" Yugoslavia' (2002) 15 LJIL 323-43.

G Mettraux *International Crimes and the ad hoc Tribunals* (OUP Oxford 2005).

C Kress 'The Crime of Genocide under International Law' (2006) 6 IntlCLR 461-502.

M Milanovic 'State Responsibility for Genocide' (2006) 17 EJIL 553-604.

M Milanovic 'Symposium: The ICJ Judgment on Genocide in Bosnia: a Missed Opportunity?' (2007) 5 JICJ 827-912.

EA Andersen 'The Case of Bosnia and Herzegovina' in EA Andersen and B Lindsnaes (eds), *Towards New Global Strategies: Public Goods and Human Rights* (Nijhoff Leiden 2007) 199-213.

M Arcari 'L'attribuzione allo Stato dei atti di genocidio nella sentenza della Corte internazionale di giustizia nel caso Bosnia-Erzegovina c. Serbia' (2007) 1 Diritti umani e diritto internazionale 565-78.

A Cassese 'On the Use of Criminal Law Notions in Determining State Responsibility for Genocide' (2007) 5 JICJ 875-87.

M Frulli 'Un passo Avanti e due indietro: responsabilità individuale e responsabilità statale nella sentenza della Corte internazionale di giustizia del caso Bosnia-Erzegovina c. Serbia' (2007) 1 Diritti umani e diritto internazionale 579-93.

A Ollivier 'The Judgment of the International Court of Justice in the "Genocide" Case between Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro' (2007) 46 ILM 185-87.

A Riddell 'Report on the Oral Proceedings in the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro): Selected Procedural Aspects' (2007) 20 LJIL 405-40.

J Seymour 'Jurisdiction and Responsibility by Necessary Implication: Genocide in Bosnia' (2007) 66 CLJ 249-53.

S Sivakumaran 'Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro)' (2007) 56 ICLQ 695-708.

Selected Documents

Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Yugoslavia), Preliminary Objections (Yugoslavia v Bosnia and Herzegovina) [2003] ICJ Rep 7.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro), Application Instituting Proceedings Submitted by the Republic of Bosnia and Herzegovina (20 March 1993) Annex I to GEN 93/14.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro) (Judgment) (26 February 2007) General List 91.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro) (Provisional Measures) [1993] ICJ Rep 3.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro), Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina (20 March 1993) Annex II to GEN 93/15.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro), Response of the Government of the Federal Republic of Yugoslavia to the Request for the Indication of Provisional Measures of Protection Submitted by the Government of the 'Republic of Bosnia and Herzegovina' (1 April 1993).

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro), Request for the Indication of Provisional Measures of Protection submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina (27 July 1993).

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro), Request for the Indication of Provisional Measures made by the Federal Republic of Yugoslavia (10 August 1993).

Case concerning the Legality of the Use of Force (Serbia and Montenegro v Belgium et al) (Preliminary Objections) [2004] ICJ Rep 279.

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (adopted 9 December 1948, entered into force 12 January 1951) 78 UNTS 277.

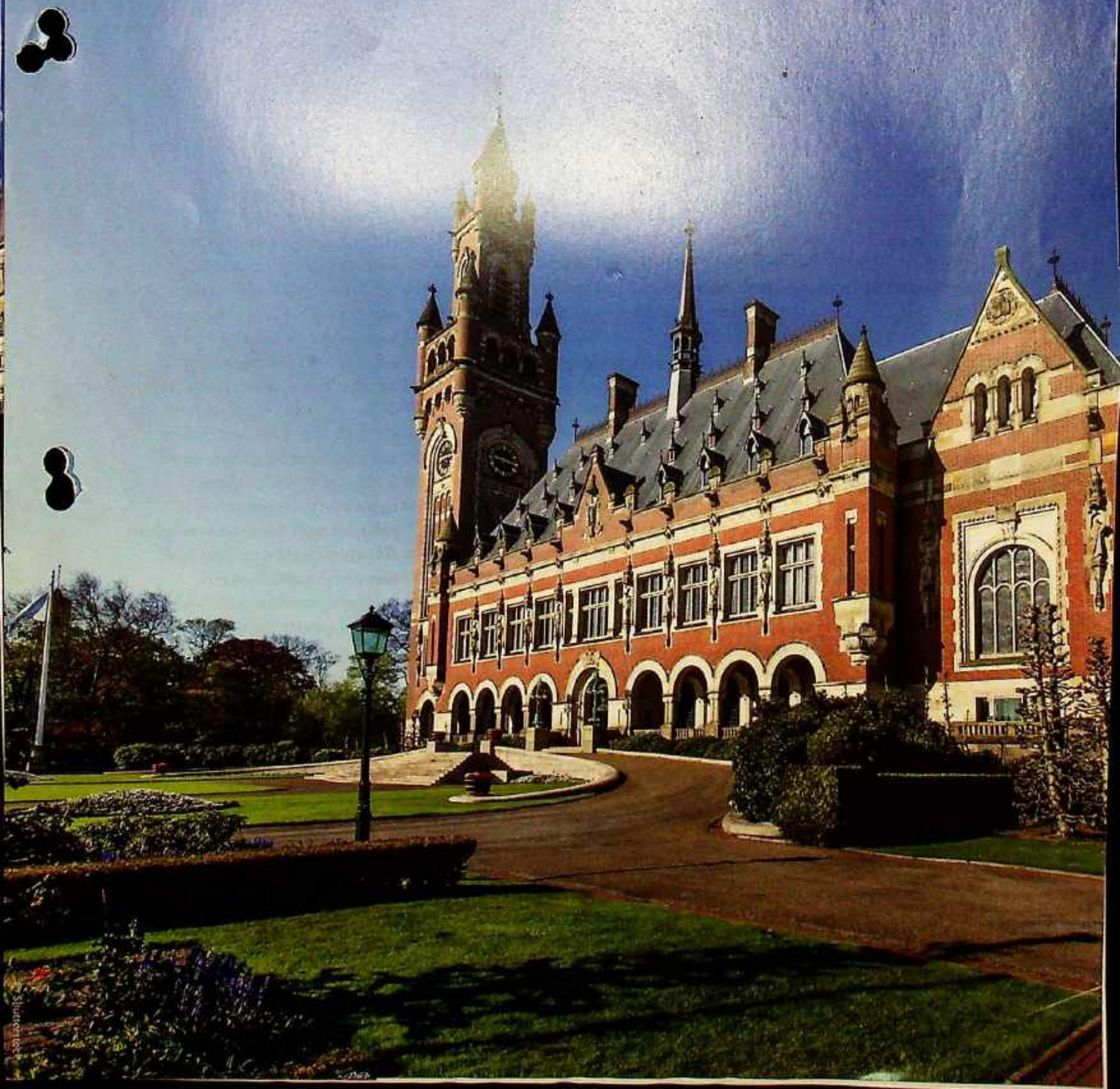
General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Republic of Bosnia and Herzegovina, Republic of Croatia, Federal Republic of Yugoslavia) (done 21 November 1995, signed 14 December 1995) 7 (1) US Department of State Dispatched Supplement (Dayton Peace Accords).

Interim Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992) (6 October 1992) UN Doc S/35374 (1993).

Prosecutor v Tadić (Judgment) IT-94-1-A (15 July 1999).

UNGA Res 60/1 (16 September 2005) GAOR 60th Session Supp 49 vol 1, 3.

GRENZELOOS PLEITEN

DOOR / MARCO DE VRIES

Den Haag is de hoofdstad van het internationale recht. Niettemin zijn Nederlandse advocaten bij de internationale gerechtshoven op een hand te tellen.

Al meer dan een eeuw komen landen naar het Haagse Vredespaleis om op beschaafde wijze hun soms wereldschokkende burenruzies uit te praten. Sinds de jaren negentig is 'The Hague' ook een schrikbeeld voor dictators en krijgsheren, die er terechtstaan voor misdrijven tegen de mensheid. 'De inzet van zo'n internationaal geschil is enorm groot,' zegt Phon van den Biesen: 'Oorlog. Kernwapens. Aanspraken op stukken land of zee. Dat maakt dit werk zo interessant en bevredigend.' Hij krijgt vaak vragen van collega's of studenten. Hoe is hij zo ver gekomen? Wat zijn de verschillen met ons eigen rechtstelsel? 'Het werkt allemaal wat anders dan in het Nederlandse recht,' zegt Caroline Buisman, die ook ruim internationale ervaring heeft: 'Wat mij betreft kunnen we er hier nog wat van opsteken.' Het is een select gezelschap. Eén advocaat treedt regelmatig op bij het Internationaal Gerechtshof, het ICJ. Vijf tot tien Nederlandse advocaten staan verdachten bij voor het Internationaal Strafhof of een internationaal tribunaal. En dan is er nog een raadsman die soms betrokken is bij het permanente Hof van Arbitrage (ook in het Vredespaleis). Dat is het wel zo'n beetje. De internationale rechtspraak blijkt in Nederland paradoxaal genoeg een klein wereldje. Je moet er mensen kennen. 'Ik ben er via een omweg ingerold,' vertelt Van den Biesen (1952) op zijn kantoor aan de Amsterdamse

Herengracht. Eind jaren tachtig procedeerde hij namens een groep van twintigduizend activisten tegen plaatsing van kruisraketten in Nederland. Hij hielp een internationale club oprichten van juristen tegen kernwapens en werd een paar jaar later door een van de leden gevraagd om te helpen bij een zaak voor het Internationaal Gerechtshof. Een kort geding van Bosnië tegen Servië. Het was 1993, de oorlog was nog maar net begonnen. 'Ik wilde graag helpen, desnoods als krullenjongen of tassendrager,' lacht Van den Biesen: 'We wonnen ook nog. Servië werd veroordeeld. We waren heel blij. Het leek een mijlpaal.'

BODEMPROCEDURE

Maar de oorlog ging door. Het ergste moest nog komen. VN-ambassadeur voor Bosnië Mohammed Sacirbey vroeg Van den Biesen om *Deputy Agent* te worden in de bodemprocedure. 'Dit soort internationale rechtszaken doe je met een team van minimaal vijf, zes juristen, vaak hoogleraren. En daarnaast nog een aantal *researchers*,' legt Van den Biesen uit: 'Ik mocht ze bij elkaar gaan zoeken en aansturen. Een enorme eer en heel uitdagend om met die experts op gelijk niveau te overleggen.' Het werd met veertien jaar de langstlopende, en waarschijnlijk ook meest beladen zaak uit de geschiedenis van het ICJ. Zijn de feiten in dit soort zaken vaak goed gedocumenteerd, bewijs van intellectueel daderschap ligt veel moeilijker. In hoeverre zijn politieke ►

Phon van den Biesen

en militaire leiders verantwoordelijk voor excessen op het slagveld? Op die uiteindelijk politieke vraag strandde ook de slepende zaak van Bosnië tegen Servië. De oorlog was al jaren afgelopen en Milošević was zelfs al overleden in zijn Scheveningse cel. Toch oordeelde het ICJ dat Belgrado niet medeplichtig was aan genocide. 'Dat was een grote teleurstelling,' zegt Van den Biesen: 'Het Hof volgde ons in de meeste punten, maar trok niet onze conclusie. Het Hof oordeelde wel dat Servië zijn verplichting om genocide te voorkomen niet had nageleefd en Karadzic en Mladic toen nog niet had uitgeleverd. Maar niet de hoofdprijs waar we op koersten.' Nog tijdens de Bosnisch-Servische zaak werd Van den Biesen benaderd voor andere geschillen. Hij stond het Afrikaanse Djibouti bij in een proces tegen Frankrijk. Hij was betrokken bij een *Advisory Opinion* van het Hof over kernwapens. Daarna procedeerde hij namens de Marshalleilanden om de jurisprudentie over het gebruik van kernwapens nog wat scherper te krijgen. 'Dat land ondervindt nog altijd de gevolgen van atoomproeven,' zegt Van den Biesen: 'Helaas werd die zaak door het Hof - in een in vakkringen behoorlijk omstreden uitspraak - niet-ontvankelijk verklaard. Nu, vier jaar later, staat proliferatie van kernwapens weer helemaal op de agenda.' Procederen in het deftige Vredespa-

leis gaat er anders aan toe dan voor de Nederlandse rechter, ondervond Van den Biesen. Stukken moesten in 125-voud worden aangeleverd, op een speciaal formaat papier. Iedereen moet pleiten in het juridische of wetenschappelijke tenue van zijn eigen land. Dus zie je allerlei verschillende toga's, pruiken en professorale hoeden voorbijkomen. Over alle proceshandelingen en termijnen wordt onderhandeld, want alles moet met instemming van beide partijen. Interpellaties komen niet voor. 'Heel soms stelt een van de vijftien rechters tijdens de zitting een vraag,' zegt Van den Biesen: 'Dan krijg je diezelfde vraag 's avonds op papier bezorgd met het verzoek om binnen een week schriftelijk te antwoorden. Ze willen voorkomen

dat een advocaat spontaan antwoord geeft en later vanuit de hoofdstad wordt teruggefloten.'

SREBRENICA

Een paar kilometer van het monumentale Vredespaleis verrijzen de speelse schaaqbordgevels van het Internationaal Strafhof (ICC) uit de Scheveningse duinen. Caroline Buisman (1970) van het recent opgerichte Amsterdamse kantoor Bijzonder Strafrecht Advocatuur, is als een van de weinige Nederlandse advocaten nauw verbonden aan het strafhof. Ze zit zelfs in het bestuur van de ICC Bar Association en verdedigde verdachten uit Congo, Rwanda, Kosovo, Kenia en Sierra Leone. 'Ik wilde altijd al iets internationaals,' vertelt ze: 'Maar ik heb ook veel geluk gehad.' Na haar studie in Leiden liep ze in 1999 stage bij de openbaar aanklager van het Joegoslaviëtribunaal. 'Mijn zaak ging over een kleine vis

waar eigenlijk weinig bewijs tegen was,' herinnert Buisman zich: 'Een praatjesmaker met een onervaren Kroatische advocaat. In zo'n typisch Angelsaksisch kruisverhoor werd de man helemaal klemgezet. Er was ook een psychopaat die zich sir Adolf noemde. Hij was duidelijk verminderd toerekeningsvatbaar, maar kreeg toch veertig jaar. Als stagiair volgde ik de zittingen vanaf de publieke tribune, tussen de familie van de verdachten. Er werd veel gehuild. Ik zag een Kroaat die onder dwang mannen had geëxecuteerd in Srebrenica. Hij was gefolterd, een gebroken man. Ik vond dat heftig. Daar is de advocaat in mij opgestaan.'

Een paar jaar later kon ze aan de slag bij de verdediging van het Rwanda-tribunaal. Vierenhalf jaar werkte ze in Arusha, Tanzania in het *defense team* van een Hutu generaal.

'Destijds kreeg ik vaak verwijten,' zegt ze: 'Hoe kun je verdachten van genocide bijstaan? Mijn drijfveer is het menselijke aspect, juist in zo'n zwaarbeladen zaak. Hoe heeft het zover kunnen

komen en wie is nu precies verantwoordelijk? Dat ligt vaak veel ingewikkelder dan regeringen en ngo's willen doen geloven. Het leed van de slachtoffers is vreselijk, maar ze zijn lang niet allemaal uit op wraak.' Vanuit Nederland staat ze Victoire Ingabire bij, de Hutu vluchteling die terugkeerde als presidentskandidaat, jaren vastzat in Rwanda en onlangs is vrijgelaten. Is ze niet bang partij te kiezen in een ingewikkeld en gruwelijk conflict? 'Ik verdedig ook Tutsi's,' zegt ze: 'Ik doe niets af aan de genocide. Maar ik spreek me wel uit tegen het huidige regime in Rwanda.' 'Ik kies altijd bewust partij,' zegt Van den Biesen: 'Ik wil graag een publiek belang verdedigen, tegen kernwapens en destijds tegen de agressor Servië. In zo'n zaak met honderdduizend doden, tienduizenden verkrachtingen en miljoenen ontheemden ga je niet collegiaal handen schudden met de tegenpartij op de gang van het

Vredespaleis. De Serviërs verweten de Bosniërs ook allerlei oorlogsmisdaden. Ze hadden de gewoonte om op zitting weezinwekkende foto's te presenteren van verminkte lijken. Daar waren wij veel terughoudender in. Oorlog levert geen mooie plaatjes op. Maar ik heb nooit spijt gehad van mijn stellingname.'

CHARLES TAYLOR

De afgelopen jaren verdedigde Buisman rebellen uit Congo en Kosovo, maar ook het voormalig staatshoofd van Liberia. 'Charles Taylor zag ik twee keer per week in de gevangenis van Scheveningen,' vertelt ze. 'Dan noemde ik hem wel *mister President*, ja. Maar naar mij was hij een charmante, vriendelijke man. De sfeer in die gevangenis is ook verrassend amicaal. De Afrikanen voetballen tegen de Joegoslaven. Gezworen vijanden zie je opeens verbroederen.'

Wat haar opviel, was dat de tribunalen allemaal een Angelsaksische inslag hadden. De tegenstelling werd nog versterkt door institutioneel wantrouwen. In de gebouwen van het Joegoslaviëtribunaal werden advocaten zo veel mogelijk geweerd. 'Op alle deuren zaten stickers: Verboden voor rodekaarthouders, advocaten dus,' lacht Buisman: 'We mochten zelfs de kantine en de bibliotheek niet in.' Het wantrouwen is nu minder. De Bar Association praat tegenwoordig zelfs mee over het beleid van het ICC. 'We hebben hard moeten werken om meer inspraak te krijgen,' zegt Buisman. De procesregels van het ICC voelen wat meer continentaal. 'Maar vergeleken met het Nederlandse systeem blijft het een tweepartijensysteem, waar je als verdediging een eigen zaak moet opbouwen,' analyseert Buisman: 'En dat is goed. Er is geld om eigen onderzoek te doen, tijd voor getuigen op zitting. Het maakt het werk van advocaat niet alleen interessanter maar ook beter.' Van den Biesen noemt het werken in een internationaal team verfrissend. 'Om een langere periode samen aan een zaak te werken, geeft veel

voldoening,' zegt hij: 'Samen ideeën verzamelen voor een pleidooi, *research* laten doen, nieuwe juridische wegen verkennen. Het internationale recht is ook nog zo in ontwikkeling.'

VETPOT

Financieel is het geen vetpot. 'Er is een klein groepje hoogleraren dat bij het ICJ veel voor het hekje staat,' zegt Van den Biesen: 'Maar ik kan er mijn Nederlandse praktijk niet voor opgeven. De Marshall-eilanden-zaak was een drama. Er is een soort toevoegingsregeling voor kleine, armen landen, maar dat werkt pas als je de preliminaire fase door bent. We hebben dus drie jaar *pro bono* gewerkt. Maar het ging over kernwapens, dus dan moet het maar.'

En had Charles Taylor – veroordeeld voor een burgeroorlog om bloeddiamanten – diepe zakken? 'Dat weet ik niet,' glimlacht Buisman: 'Dat is in ieder geval nooit aangetoond. Ik word meestal betaald uit een rechtsbijstandsfonds. Over geld wordt altijd geklaagd, maar het betaalt beter dan de Nederlandse toevoegingszaken. Soms krijg je een lumpsum, soms een vast maandbedrag. De zaken lopen gemiddeld natuurlijk veel langer en er is budget voor veldonderzoek.'

Tips voor studenten of collega's vindt ze moeilijk. Laat je gezicht zien op lezingen en bijeenkomsten in Den Haag. Bouw een netwerk op. Doe een Angelsaksische master (LLM) erbij. Schrijf een proefschrift. 'Ik heb geluk gehad dat het nog niet potdicht zat. Nu zijn er minder zaken en meer mensen die gespecialiseerd zijn.' 'In principe moet je gepromoveerd zijn, liefst ook met een leerstoel,' adviseert Van den Biesen: 'Internationale collega's hebben vaak geprobeerd mij bij een nieuwe zaak te betrekken. Maar zo'n land accepteert alleen academische *hotshots*. Verder staan hun eigen

hoogleraren allemaal te dringen.' Daar komt bij dat de internationale rechtsorde, na twee decennia bloei, nu van verschillende kanten politieke tegenwind heeft. Bij het ICC stagneert het aantal nieuwe zaken. Er lopen wel internationale onderzoeken in bijvoorbeeld Syrië, Afghanistan en Irak. Zo nu en dan laait de kritiek op het Strafhof weer op, zoals na de recente vrijspraak in hoger beroep voor de Congolese krijgsheer Jean-Pierre Bemba. 'Het ICC is nog geen succesverhaal,' erkent Buisman: 'Het heeft een moeilijke start gehad. Ik heb meer vertrouwen in de nieuwe aanklager, maar het blijft lastig schipperen tussen rechtvaardigheid en politieke realiteit.'

Wilt beter dan Nederlandse toevoegingszaken'

Het Internationaal Gerechtshof kampt met hetzelfde dilemma. Phon van der Biesen: 'Als ik somber ben, denk ik: het ICJ is vooral goed in grensdisputen. De permanente leden van de Veiligheidsraad hebben altijd een rechter in het ICJ en de rechters volgen in de praktijk bijna altijd de lijn van hun hoofdstad. Aan de andere kant is het verstandig dat ze niet alleen bepalen wat het recht is, maar ook een uitspraak doen die ten uitvoer kan worden gelegd.' ■

Caroline Buisman

Zijlstra - Groot Rusland - Leugen

4 In het nieuws

13-02-18 NRC

Controverse rond uitspraken Zijlstra

Maar Kranenbury

INTERVIEW HALBE ZIJLSTRA VVD-MINISTER

'Ik wil niet half zwevend naar Lavrov'

Ja, Zijlstra loog over Poetin, maar hij hoopt dat hij minister van Buitenlandse Zaken kan blijven. „Desinformatie is als je apekool staat te vertellen.”

De minister die maandagmorgen in een politieke orkaan terecht kwam, heeft journalisten van NRC, De Telegraaf en Elsevier nog diezelfde middag bij zich op het departement uitgenodigd om uitleg te geven waarom hij in 2016 heeft gedaan alsof hij het verhaal van de Russische president Poetin over Groot Rusland zelf had gehoord. Maandag gaf Zijlstra tegenover de Volkskrant toe dat hij dit verhaal afkomstig was van iemand die bij dat gesprek aanwezig was geweest. Sindsdien ligt de minister onder vuur. Het is allemaal niet slim geweest, beseft Zijlstra nu ook wel. „Als er één ding vandaag duidelijk is geworden is het dat dit een heel domme actie is geweest.”

Dinsdag 13-02-18

Dat dit een verkeerde inschatting is geweest is wel een understatement

Maar waarom hebt u het zo gedaan?

„Het verhaal was gewoon van grote geopolitieke betekenis. Dat wilde ik naar buiten brengen. Ik wilde de bron niet onthullen omdat dit consequenties zou kunnen hebben voor zijn bedrijf. Ik heb het verhaal over Poetin beschreven op een manier alsof ik daar geweest ben en dat is niet waar. Dat deed ik om het verhaal met de kracht te kunnen brengen die het verdiende. Maar dat dit een verkeerde keuze is geweest, moge duidelijk zijn. Als er iemand spijt van heeft dat het zo gedaan is dan ben ik het zelf wel.”

13-02-18

Wie was de bron?

„Dat ga ik niet zeggen. Ik wilde hem toen niet onthullen en dat ga ik nu ook niet doen. Het zou heel gek zijn als ik dat nu alsnog zou doen omdat ik nu alle ellende over me heen trek en in de problemen zit. Het is mijn keuze geweest, I have to live with it. Ik heb de bron willen beschermen op een totaal verkeerde manier, dat kan ik niet ongedaan maken. Maar het klopt wel wat hij over Poetin heeft gezegd.”

Daarbij hield niemand zich in Rusland bezig met het nieuws dat Zijlstra naar eigen zeggen over het voetlicht wilde brengen: dat Poetin streeft naar een 'Groot-Rusland'. Die term bestaat namelijk niet in het politieke discours van het Kremlin. Hoewel Moskou een agressieve politiek voert rond Russische minderheden in de buurlanden, is er in Moskou niemand die een 'Krim-scenario' voor de Baltische landen voorziet. Het Oekraïense schiereiland dat historisch sterke banden heeft met Rusland werd in 2014 bezet en geannexeerd. „Het is duidelijk dat Zijlstra een blamage wilde voorkomen”, zo zei politicoloog Igor Sjatrov tegen de Russische nieuwsdienst Spoetnik. Buitenlandexpert Anastasia Nevskaja zag het positief in: „Door het schandaal is de kans op een compromis tussen Den Haag en Moskou juist toegenomen.”

13-2-18 NRC

STEVEN DERIX MOSKOU
13-2-2016
Kranenbury bij de bron

Commentaar

POETIN

13-2-18 MRC

Zijlstra mist na leugen de kracht die voor diplomatie vereist is

Een door het verspreiden van desinformatie aangeschoten Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken maakt woensdag zijn opwachting bij zijn Russische collega, minister van het land dat al tijden door Nederland van het verspreiden van desinformatie wordt beschuldigd. Een thrillerschrijver zou er wel raad mee weten.

Maar het is geen fictie, het is werkelijkheid. Minister Halbe Zijlstra (VVD) is met zijn openlijke erkenning dat hij, in tegenstelling tot eerdere beweringen, in 2006 niet aanwezig was bij een gesprek waar de Russische president Poetin zijn gedachten liet gaan over de vorming van een Groot-Rusland in ernstige problemen gekomen. Want hoeveel gezag heeft een minister die zich bedient van dit soort onwaarheden als hij op bezoek gaat bij dat door hem zo bekritiseerde Rusland? De vraag stellen is hem beantwoorden.

Het ernstige is dat Zijlstra zijn probleem de afgelopen maanden alleen maar groter heeft gemaakt door mystificaties over de ware gang van zaken in de datsja te blijven verspreiden. Hoe vaak wordt politici niet voorgehouden dat het gewoon spreken van de waarheid veel ellende kan voorkomen. Dat had Zijlstra in dit geval ook makkelijk kunnen doen.

Als fractieleider van de VVD maakte hij zich in 2016 op het congres van zijn partij onnodig groot toen hij verhaalde over zijn aanwezigheid bij het gesprek met Poetin. In zijn hoedanigheid van consultant werkzaam voor Shell zou Zijlstra, weggestopt achter in het zaaltje, Poetin hebben horen zeggen dat deze streefde naar een Groot Rusland waartoe Wit-Rusland, Oekraïne, de Baltische Staten en Kazachstan zouden behoren. Voor Zijlstra aanleiding om te waarschuwen voor een oorlog met Rusland.

Hoe vaak wordt politici niet voorgehouden dat het spreken van de waarheid veel ellende kan voorkomen?

Over de inhoud van de woorden laat Zijlstra ook nu nog altijd geen twijfel bestaan. Maar hij heeft ze dus niet zelf gehoord. Hij zegt deze te hebben vernomen van iemand die wel bij dat gesprek aanwezig was geweest. Om die persoon als bron in bescherming te nemen heeft Zijlstra het citaat op zichzelf betrokken, liet hij maandag in een verklaring weten. Bronbescherming is Zijlstra's goed recht, het siert hem zelfs, maar dat rechtvaardigt nog niet zijn gestuntel met de waarheid.

Om te waarschuwen voor Poetins annexatieplannen had hij zich in 2016 niet in een hoofdrol hoeven plaatsen. Vervolgens had Zijlstra afgelopen najaar - toen door toedoen van oud-Shell-topman Van der Veer een andere lezing van de gastenlijst in Poetins datsja naar buiten kwam waarop de naam van Zijlstra niet voorkwam - direct open kaart moeten spelen. Temeer daar de andere rolverdeling in het buitenverblijf geen afbreuk deed aan wat er door Poetin gezegd was.

Het slagveld oogt indrukwekkend: een minister die na lange tijd erkent de waarheid niet te hebben gesproken en dat „onverstandig” noemt. Dezelfde minister die de Tweede Kamer vorig jaar in relatie tot het „ondermijnende effect” van fake news uit Rusland liet weten als Nederland „de grens te trekken” bij het „zelf bewust verspreiden van onwaarheden”. Dat zou immers „onze geloofwaardigheid aantasten” en „haaks staan op beginselen van democratie en goed bestuur”.

Woensdag wordt minister Zijlstra in Moskou ontvangen door zijn ongetwijfeld breed grijnzende ambtgenoot Lavrov. Op de agenda staan zware onderwerpen zoals de MH17 en de oorlog in Syrië. In de diplomatie heet het dat onderhandelen kracht vereist. Het is duidelijk dat minister Zijlstra die kracht op dit moment ontbeert.

Het is uitgerekend de VVD die de belangen
van een grote multinational schaadt

COLUMN

14-2-18 MUTTA
CHORU

De grootste ondernemerspartij van Nederland, de wakkerste verdediger van het kapitaal, waarvan de leider altijd zegt dat het summum van Nederlandse belangen bestaat uit samen centjes verdienen - uitgerekend die partij heeft de belangen van een van de grootste multinationals in Nederland geschaad.

In 2014 vertelde Van der Veer van zijn ontmoeting met Poetin aan Zijlstra. De VVD'er moet hebben gevonden dat hij een groter belang had bij het ferm positioneren van zijn partij tegenover Rusland, dan bij het onderhouden van de goede handelspositie van Shell.

Je vraagt je af wat er door het hoofd van Van der Veer is gegaan, toen hij begreep dat Halbe Zijlstra zijn verslagje had gebruikt om de gemoederen tijdens een VVD-congres op te hitsen. Dacht hij: daar gaan onze goede contacten met Poetin? Daar gaan mijn concessies? Was de zorgvuldige handelsdiplomatie tussen 2006 en 2013, toen Van der Veer „verscheidene gesprekken” met de Russische president had gevoerd, dan voor niets geweest? Alleen maar voor het politieke gewin van een politicus die in 2006 nog gemeenteraadslid in Utrecht was, en deed of hij mee naar Rusland mocht op de slippen van het grote Shell als eigenaar van een projectmanagement-bedrijfje.

Van der Veer heeft uiteindelijk kennelijk gedacht: je kan me wat. Hij heeft *de Volkskrant* verteld hoe de vork in de steel zat. En zo verloor de politiek het dinsdagavond toch weer van het grootkapitaal.

Jeroen van der Veer, oud-Shell-topman en naar deze week bleek de bron van Zijlstra's bewering, zei in oktober vorig jaar al tegen *de Volkskrant*: „In al mijn bezoeken aan president P, daar was Halbe niet bij.” En dinsdag voegde Van der Veer daaraan toe dat hij Zijlstra's interpretatie van Poetins woorden op die bijeenkomst niet deelt. De kwalificatie „nice to have” - volgens Zijlstra een aanwijzing dat Poetin ooit misschien ook Kazachstan zou willen heroveren - heeft de niet-aanwezige Zijlstra in elk geval niet van de wel-aanwezige Van der Veer gehoord.

Oh, bloody shame.

Op maandag hadden de coalitiepartners het nog voor hem opgenomen: de uitspraken van Poetin over 'Groot-Rusland' stonden volgens hen als een huis. Een dag later bleek dat oud-Shell-topman Jeroen van der Veer, die wél bij Poetin was geweest en erover had verteld aan Zijlstra, vond dat Zijlstra Poetins woorden verkeerd had geïnterpreteerd. De VVD had volgens betrokkenen daarna niet om steun gevraagd van de coalitiepartners, Zijlstra zelf wist toen al dat hij niet kon aanblijven.

4 | Hoe is het verhaal over Zijlstra's leugen in Rusland ontvangen?

Nog voor het aftreden van Zijlstra stuurde de Russische ambassade dinsdagochtend een uitvoerig persbericht uit. Hierin stond dat de „pogingen om aan Rusland grootmachtsambities toe te schrijven, en een verlangen om het Sovjet-rijk in ere te herstellen alleen zijn op te tekenen uit de mond van mensen die er belang bij hebben om Rusland af te schilderen als een vijand”.

In de verklaring van de ambassade wordt er op gewezen dat Rusland in Nederland wordt beschuldigd van het verspreiden van desinformatie. „Is dit niet een voorbeeld van nepnieuws, gericht tegen ons land?”, vraagt de ambassade.

NRC 14-2-18
„Zijn vraag over de
gevolgen”

Maar daarbij blijft het niet dankzij die welgemikte interventie van Van der Veer. Met diens preek voor eigen parochie, dat president Poetin in 2006 louter nostalgisch mijmerde over het verre verleden en niet sprak over toekomstig buitenlands beleid, zette de voormalige Shell-topman ook het mes in de geopolitieke boodschap die Zijlstra tien jaar later met zijn fantasievertelling voor het VVD-congres kracht wilde bijzetten.

Het effect van Van der Veers interpretatie was afgelopen week al merkbaar. Er is sinds 2006 wel iets gebeurd. Maar in de Tweede Kamer geen woord over de vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië in 2008, een paar maanden nadat de oude sovjetrepubliek juist niét was toegelaten tot het voorportaal van de NAVO. Ook de hereniging met de Krim in 2014 en de militaire interventie in Oost-Oekraïne kwamen slechts sporadisch ter sprake.

Het laat zich raden waarom Van der Veer er in allerijl deze draai aan gaf. Dat gesprek met Poetin twaalf jaar geleden vond plaats nadat de president hem kort daarvoor op Sachalin 3,5 miljard dollar door de neus had geboord. Dat pak slaag belette Van der Veer niet Poetin vervolgens te bedanken voor zijn 'steun'. In april 2014, precies één maand na de annexatie van de Krim, maakte verre opvolger Ben van Beurden ook meteen zijn opwachting in het Kremlin. Voor Shell gaat de handel door. Altijd. Het is een publiek geheim dat veel boardrooms de Europese sancties tegen Rusland liever vandaag dan morgen zouden willen afzwakken of zelfs afschaffen.

De regering kan zich dergelijk opportunisme echter niet veroorloven. Als ze trouw wil blijven aan haar Atlantisch-Europese oriëntatie dient ze een stevige positie in te nemen. Nederland kan zich niet laten leiden door „historische empathie”, zoals historica Laurien Crump, die zegt te weten „wat de Russen écht beweegt”, dinsdag in deze krant bepleitte.

Het Kremlin is niet zielig en heeft geen ontzag voor paternalistisch medelijden. Met Nederlands provincialisme weet het daarentegen wel raad. 'Wie macht heeft, stelt de wet', aldus een Russisch gezegde. Schone lei is geen lemma in het diplomatieke vocabulaire van Moskou.

Hubert Smeets werkt bij het kenniscentrum Raam op Rusland. Hij schrijft om de week met redacteur geopolitiek Michel Kerres over de kantelende wereldorde.

16-2-16 NRC
COLUMN HUBERT SMEETS

Een rampzalige leugen

ZA 17 JULI NRC

Ik verlies liever een collega die me dierbaar is aan de vrije pers, dan dat we hier in Den Haag allemaal blijven zitten omdat we de macht over de pers hebben."

Mooi gesproken, Klaas Dijkhoff. De fractieleider van de VVD zegt het zondag op televisie in *College Tour* - het gaat over de afgang van Halbe Zijlstra. Voor Dijkhoff is het „een rotweek". Maar lieve mensen: in Nederland buigen politici voor de feiten. Kom daar in Rusland eens om.

Wel jammer dat Dijkhoff er niet bij vertelde dat Halbe Zijlstra er eerst *alles* aan gedaan heeft dezelfde vrije pers met een kluitje in het riet te sturen. De *Volkskrant*-journalist die zijn leugen over een ontmoeting met Poetin onthulde, vertelt in een podcast hoeveel moeite het haar kostte de minister überhaupt te spreken te krijgen. Nadat hij zijn leugen dan toch had toegegeven, probeerde Zijlstra zich eruit te draaien met een kletsverhaal over het beschermen van zijn bron - Zijlstra had gelogen, maar zijn verhaal klopte wel degelijk! Er werd meteen een vertrouwelijke mail van zijn bron, ex-Shell topman Jeroen van der Veer, gelekt.

Maar toen bleek ook het verhaal vreselijk aangedikt.

Zo waardig was het dus allemaal niet. Achteraf werd de val van Zijlstra in de media vooral als een persoonlijk drama neergezet, een vaardig politicus struikelt over een kleine misstap. Het was fout, zeker, maar jammer van een groot talent.

Ikzelf zie dat ietsje anders. De leugen van Zijlstra is een ramp. De man heeft Nederland in alle opzichten een slechte dienst bewezen.

Waarom loog Zijlstra? Wie hem het verhaal over zijn bezoek aan de datsja van Poetin ziet vertellen, begrijpt wat er mis is: dit is geen staatsman in spe, dit is de secretaris van de postduivenvereniging die voor staatsman speelt. De gewichtige toon, de manier waarop Zijlstra zijn toehoorders wijs maakt dat hij familiair is met de machtigen der aarde, het heeft niets te maken met het beschermen van een bron, maar alles met een man die groter wil lijken dan hij is.

Dat Zijlstra, die zijn leugen vele malen heeft herhaald, heeft gedacht dat de waarheid hem niet zou achterha-

len - om dat te duiden heb je geen politiek commentator nodig, maar een psychiater.

Dat de Russen vervolgens onbeschaamd met zijn leugen aan de haal gingen, kun je ze nauwelijks kwalijk nemen. Ook zonder Zijlstra's leugen zou men daar de resultaten van het MH17-onderzoek willen laten verdrinken in een zee van desinformatie, maar dit is fantastische munitie.

Meteen duikt overal het woord *Russofobie* op, waarmee alle kritiek op Poetins Rusland wordt weggevoerd. Ook in *NRC* zag een Utrechtse wetenschapper haar kans schoon - Zijlstra moest weg want hij leed aan Russofobie, heel Nederland verkeert in de greep van Russofobie. Echt jammer, want Poetin en zijn volk zijn slechts slachtoffer van de westerse arrogantie na de val van de Muur. Dus niks geen behoedzame confrontatie met een wetteloos regime, dat zwermen hackers loslaat om verdeeldheid te zaaien en westerse democratieën te ondermijnen. Nee, we moeten onderhandelen met een houding van „mutual historical empathy".

Dat krijg je ervan, Zijlstra.

Dan is er de schade die Zijlstra en de zijnen aan de Nederlandse politiek hebben toegebracht. Wanneer het om omstreven VVD'ers gaat - mij dunkt dat de partij daar inmiddels ervaring mee heeft - blijft men daar volharden in een bizar soort blufpoker: trainen, weglachen, afleiden, bagatelliseren, schamperen. *Nooit* werkt het, altijd stappen ze op, en toch komt niemand daar op het idee dat je misschien meer kans hebt je collega te redden wanneer je domweg de ernst van de zaak erkent.

En nu, dat is het gevolg, vertrouwd men politici weer minder. Dat coalitiegenoot Pechtold daar aan meedeed („Ik moet de eerste Rus nog tegenkomen die zijn fouten zelf rechtzet") is opnieuw olie op het vuur van het nationale wantrouwen. Dat Dijkhoff in een politieke confrontatie met Wilders onderuitging, door carnavalesk te doen terwijl om ernst gevraagd werd, doet het ergste vreezen voor de toekomst. Zijn toekomst.

De val van Zijlstra is geen incident. Zowel zijn idiotie leugen als de manier waarop men probeerde hem te beschermen - het legt opnieuw iets ake-ligs in de politieke cultuur bloot, een fataal cynisme, misprijzen voor pers en burger, dat steeds weer als een boemerang terugslaat.

Medelijden?
Met Nederland.

Door onze redacteurs
Mark Kranenburg en
Barbara Rijlaarsdam

Het rotje bleek een handgranaat. Niemand in de coalitie stond er zondag stondbij stil dat die leugen van Halbe Zijlstra uit 2016 hem zijn kop kon kosten. Twee dagen later was zijn vertrek onvermijdelijk.

Maar hoe kon een verhaal dat eind oktober al grotendeels bekend was, maanden later plotseling exploderen? En hoe kon de coalitie, inclusief premier Rutte, de kwestie zo onderschatten?

Het was haast een bericht in de categorie 'nieuws-met-een-knipoo' dat de Volkskrant al vorig jaar op 28 oktober op pagina zes zette: 'Halbe Zijlstra, wel/niet met Poetin in de datsja'. Vanuit VVD-kringen was de dagen daarvoor het verhaal verspreid dat de net benoemde minister van Buitenlandse Zaken, oud-VVD-fractievoorzitter Halbe Zijlstra, ooit samen met Shell-topman Jeroen van der Veer in het buitenhuis van de Russische president Poetin had gezeten. Dit moest aantonen dat Zijlstra wel degelijk over buitenlandervaring beschikte, iets wat bij zijn aantreden nog werd betwist. Alleen: in de Volkskrant werd dat verhaal door Shell ontkend. „In al mijn bezoeken aan president P, daar was Halbe niet bij”, citeerde de krant uit een mail van de oud-topman. Zijlstra zelf wilde „bevestigen noch ontkennen” dat hij in het buitenhuis was geweest. Bronnen op Buitenlandse Zaken melden daarop dat Zijlstra weliswaar niet aan de gesprekstafel zat, maar wel in de datsja was.

Rutte dacht:
na een pittig
debat zou
de zaak wel
weer
overwaaien

Zijlstra lijkt het dus niet zo nauw te hebben genomen met de waarheid, maar toch viel het verhaal, zoals dat heet, dood. Andere media lieten de zaak rusten. Politici ook. Aan het Binnenhof was iedereen druk met het nieuwe kabinet. Geen vuiltje aan de lucht.

Maanden later pakte de Volkskrant ineens groot uit, afgelopen maandag: 'Zijlstra: ik loog over gesprek met Poetin'. Hij had zijn bron - naar zou blijken: Van der Veer - willen beschermen.

Nu sloeg iedereen wél aan. Direct werden weddenschappen afgesloten op het hoofd van Zijlstra. Een dag later bood hij in tranen zijn ontslag aan. Hij wenste „het ambt” niet verder te „belasten”.

Zijlstra vertelde zijn datsjaverhaal publiekelijk op het VVD-congres in mei 2016, toen hij nog VVD-fractievoorzitter was.

Zelfs als de coalitie op maandag schrikt van de voorpagina van de Volkskrant en de „alarmerende ondertoon” van de reacties, blijft de te neur: Zijlstra zal dit overleven. De verdedigingslinie van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie is eensluidend: oké, hij was niet in die datsja, stom, maar de boodschap van de Russische president, die Zijlstra onder de aandacht wilde brengen, klopt wel. Poetin streeft naar een Groot-Rusland, inclusief Wit-Rusland, Oekraïne en de Baltische Staten. Kazachstan, zo had Zijlstra in 2016 op het congres gezegd, was „nice to have”.

Al snel blijkt hoe lastig Zijlstra's fout te verdedigen is. Eerst duikt het filmpje van zijn speech op. Hem zien liegen maakt het nog pijnlijker. Op sociale media wordt driftig geknutseld met foto's. Onder de hashtag #HalbeWasErbij duikt Zijlstra op bij allerlei historische momenten, zoals de val van de Berlijnse muur en het huwelijk van prins Charles en Diana.

Zijlstra zelf is die maandagmiddag op zijn departement bezig met een grote 'mea-culpa'-operatie tegenover journalisten. Dom, stom, fout zijn terugkerende woorden.

De verdedigingslinie van de coalitie ('de inhoud staat') valt pas op maandagavond, als Van der Veer meldt dat Zijlstra zijn woorden verkeerd heeft uitgelegd. Poetin sprak in 'historische' zin over Groot-Rusland,

17 Jan 2018
FBR NRC

ZA
17 Jul
NRC
"DE OUI
PLOTING
VAN JEROEN
LEUGEN
DATSJA"

Zijlstra-Groot Rusland-Leugen

DE OMBUDSMAN

17-2-18

Biechtte Zijlstra nu al eerder bij NRC of niet?

Dat zinkende, misselijke gevoel. Iedere journalist die een scoop heeft gemist, kent het. Zag ik iets over het hoofd? Waarom is dat me toen niet opgevallen? Welk puzzelstukje ontbrak er nog? Was er wel een puzzel?

Miste NRC de primeur over Halbe Zijlstra's verzonden verhaal over een bijeenkomst van 2006 met Poetin? Tegenover de Volkskrant gaf Zijlstra maandag toe dat hij daar niet bij was geweest, maar het verhaal jaren later van de wel aanwezige Shell-topman Jeroen van der Veer had gehoord (en volgens Van der Veer ook nog eens verkeerdt had uitgelegd).

Een bericht op de NRC-voorpagina van maandag wekte op zijn minst de indruk dat de krant de boot had gemist. Daar stond, vrij terloops, dat Zijlstra al in december tijdens een interview met NRC had toegegeven dat hij „niet aan tafel” had gezeten met Poetin, maar niet had willen ingaan op de vraag of hij in het buitenverblijf van de president (de 'datsja') aanwezig was geweest - en „daarom” was deze passage niet in het interview opgenomen.

Vooraf het 'daarom' is frappant. Zou die weigering niet juist reden zijn geweest het wél op te schrijven, vraagt een verontwaardigde lezer?

De gevallen bewindsman zelf lijkt in elk geval te denken dat hij de waarheid in essentie toen al had prijsgegeven. In antwoord op Kamervragen waarom hij het verhaal nooit had ontkend, zei hij deze week: „Na specifieke vragen van journalisten in december 2017 heb ik aangegeven dat ik niet zelf bij de bijeenkomst met president Poetin aanwezig was.” Op de vraag of hij sinds zijn aantreden had gemeld niet in de 'datsja' te zijn geweest, zei hij ook dit „in de context van een interview” al te hebben verteld.

Dat moet slaan op het interview dat NRC-redacteuren Mark Kranenburg en Thijs Niemantsverdriet die maand met hem hadden.

Hoe zit dit?

Zijlstra's verhaal over zijn geopolitieke avontuur in het buitenverblijf was al langer bekend. Ook onder NRC-redacteuren, aan wie hij het als fractieleider bij een informele bijeenkomst in 2015 al eens had opgedist. In de jaren daarna kwam het *on the record* ter sprake, bij een Zomeravondgesprek met Van der Veer in 2015 en in een interview met Zijlstra in 2016. Geen van beide keren haalden hun opmerkingen de krant: te algemeen. De zaak was ook nog niet controversieel, dat werd die pas na Zijlstra's benoeming tot minister van Buitenlandse Zaken.

Toen kwam het interview van Kranenburg en Niemantsverdriet. Weer kwam de anekdote ter sprake. Geen wonder, want in de Volkskrant had Shell-topman Van der Veer kort ervoor, eind oktober, dit bommetje gelegd: „Al mijn bezoeken aan president P, daar was Halbe niet bij.” Buitenlandse Zaken liet weten dat Zijlstra wilde bevestigen noch ontkennen dat hij erbij was geweest, bronnen binnen het departement verspreidden de versie dat hij niet aan tafel had gezeten, maar wel in de datsja was.

Dat laatste wilde Zijlstra óók in het december-gesprek met Kranenburg en Niemantsverdriet niet bevestigen of ontkennen. Terwijl dat volgens de auteurs nu net de hamvraag was. Aangezien er geen antwoord op kwam, besloten ze de hele passage te laten vallen: dit was geen nieuws, het strookte met de mededelingen van BuZa. Bovendien, de focus van het interview was heel anders, er moest met de prille bewindsman een complete tour d'horizon worden gemaakt over internationale zaken, en dan vergde dit weer te veel uitleg, in een volgens de auteurs toch al moeizaam bevochten groter artikel, dat vlak voor het kerstreces de krant in moest.

Achteraf slaan de auteurs zich voor de kop, zegt een van hen, dat ze het niet toch hebben opgeschreven. Met reden. Uit het transcript van het ongepubliceerde deel van het gesprek, dat ik van hen ter inzage kreeg, blijkt dat Zijlstra geen volledige open-

heid bood, maar wel cruciale hints gaf. Hij bevestigde dat hij niet aan tafel had gezeten, maar óók dat hij niet aanwezig was geweest in de kamer met Poetin (dus ook niet ergens achterin). Poetin deed zijn uitspraken tegenover Van der Veer, aldus Zijlstra - en hij hoorde er blijkbaar pas achteraf van. Wanneer precies bleef ongewis (het bleek acht jaar later) en werd hem ook niet gevraagd. Daardoor bleef de suggestie hangen dat hij op de een of andere manier toch ergens in de buurt was geweest en er kort na de bijeenkomst iets over had gehoord.

Maar ook dit stond al loodrecht op Zijlstra's eerdere publieke versie dat hij „achterin het zaaltje” Poetin „heel goed” Groot-Rusland had horen uitleggen. Dat sloot Zijlstra nu zelf uit, hij was er niet bij in die kamer. Ergo: hij had andersmans ervaringen 'geleend', de angel van het latere schandaal. Wat ontbrak, was de genadeklap: de finale bekentenis dat hij helemaal niet in de datsja was geweest en het verhaal pas jaren later had gehoord, in 2014.

Los van de afwegingen om deze publicatie, had het gedraai van Zijlstra dus meer argwaan moeten

Het gedraai van Zijlstra had meer argwaan moeten wekken

wekken. De krant is na het gesprek niet doorgegaan op de kwestie door meer bronnen op te sporen of opnieuw bij de bewindsman aan te dringen.

Intussen kunnen ook elders kantttekeningen worden geplaatst - bijvoorbeeld bij de BuZa-bronnen die volhielden dat Zijlstra in de datsja was geweest. Of bij Van der Veers lezing van Poetins woorden als louter 'historisch', die in de media voetstoots voor waarheid is aangenomen. Alsof de Shell-topman niet ook belang kan hebben bij een bepaalde versie van zijn geheugen. Het contrast is groot met het opvallend gretige gebruik van 'liegen' en 'leugens' voor Zijlstra's theatrale verzinsel (NRC sprak ook, iets genadiger, van zijn „stoere verhaal”).

Tot slot. Nu we het toch over herinneringen hebben: moeten we de schrijver geloven die in een roman beweert een zoon te zijn van Prins Bernhard?

Het relaas van de literator, Oscar van den Boogaard, stond afgelopen zaterdag in NRC en was fascinerend genoeg. Maar is het ook waar? De redactie legde vier vragen voor aan de RVD - de voorspelbare antwoorden (de dienst kon niets bevestigen) kwamen in een kader bij het interview te staan.

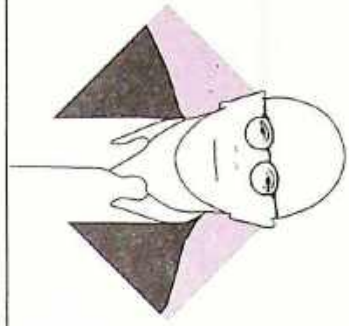
Akkoord. Maar was er niet méér te checken geweest, bijvoorbeeld over Van den Boogaards beweringen over zijn (wettige) vader, moeder, hun biografie en zijn eigen jeugdherinneringen?

Wie weet komt er nog steunbewijs, uit welke hoek dan ook. Onderzoek naar spectaculaire beweringen, of ze nu komen van ministers of van schrijvers, houdt niet op als ze eenmaal gepubliceerd zijn - of niet.

Sjoerd de Jong

Reacties:
ombudsman@nrc.nl

Michel Krijelaars

130 okt. 2019 NRC

'De Joegoslavische haat is gekweekt'

In de Montenegrijse badplaats Herceg Novi ontdek ik het zomerhuis van de Joegoslavische schrijver en Nobelprijswinnaar Ivo Andrić (1892-1975). Het ligt pal achter mijn hotel en heeft hetzelfde fraaie uitzicht over de baai. Binnen een paar minuten sta ik voor zijn deur, vol verwachting om zijn schrijftafel en bibliotheek te zien en iets van zijn geest te ontwaaren. Maar ik heb pech, want het huis met zijn mooie balkon wordt verbouwd en is gesloten. Even later staar ik vanuit mijn loggia over de zee uit en denk aan Andrić' epische roman *De brug over de Drina* uit 1945. Het verhaal is dat van een Servische jongen, die halverwege de 17de eeuw door de Ottomaanse bezetters van zijn land bij zijn moeder wordt weggehaald om te worden bekeerd tot de islam. Hij maakt carrière onder de Sultan, wordt grootvizier en is in die functie verantwoordelijk voor het bestuur van de Balkan. Daar laat hij in zijn geboortestad een brug bouwen over de rivier de Drina, die het christelijke Westen van het islamitische Oosten scheidt. Het is een verhaal over verzoening, maar ook over overheersing en de onmogelijkheid van diverse culturen om elkaar te kunnen begrijpen. Je zou het zo op de Balkan van nu kunnen toepassen, waar de spanningen tussen Serviërs en Montenegrijnen, Kroaten, en Bosnische moslims weer toenemen.

Nu verdienen je hier in Montenegro met een goede baan hoogstens 400 euro in de maand'

In Montenegro merk ik het een paar dagen later in de voor-malige hoofdstad Cetinje, waar ik in de stadsbibliotheek in de Njegosestraat aan de praat raak met de 44-jarige bibliothecaresse Ljilja. „De oorlog van de jaren negentig heeft alles kapotgemaakt”, zegt ze. „In Joegoslavië hadden we wat we nodig hadden om redelijk van te kunnen leven. Mijn ouders konden sparen en een huis kopen. Het was de gelukkigste tijd van mijn leven. Maar sinds onze onafhankelijkheid hebben we niets. Tegenwoordig verdienen je in Montenegro met een goede baan hoogstens 400 euro in de maand.”

Ook is Ljilja verontwaardigd over de kunstmatig gekweekte haat tussen volkeren die het vroeger prima met elkaar konden vinden. „De Kroaten hebben ons heel lang het bombardement van Dubrovnik van 1991 kwalijk genomen. We waren zelfs niet meer welkom in die stad. Terwijl niet wij het bevel daartoe hebben gegeven, maar die Servische idioot van een president Milosevic.”

Haar collega Milian mengt zich in ons gesprek. „Het is allemaal de schuld van de Europese Unie. Doordat de EU onder aanvoering van Duitsland Kroatie begin jaren negentig als onafhankelijke staat heeft erkend, is ons land in een oorlog gestort. Daarom hebben jullie ons na 1995 eigenlijk niet met een soort Marshallplan weer op de been geholpen, zoals in 1945 met West-Europa is gebeurd? Dan waren al onze jongens die geen werk en toekomst hadden nooit naar dat land gémigréerd.”

Glukkig houdt ook Milian van literatuur. Als ik hem vraag welke schrijvers er in de bibliotheek vaak worden uitgeleend, noemt hij behalve Ivo Andrić en Miljenko Jerković, de beste Bosnisch-Kroatische schrijver van dit moment, de jonggestorven Danilo Kiš, die als hij wat langer had geleefd ongetwijfeld ook de Nobelprijs zou hebben gekregen. „Zijn moeder kwam uit onze stad, wist u dat? Ze was Joods, maar dat kon in het Joegoslavië van Tito niemand iets schelen. We gingen met elkaar om als gelijken. Kon daar nu nog maar eens om.”

NOBELPRIJS VOOR LITERATUUR

'Deze bekroning doet talloze slachtoffers pijn'

De toekenning van de Nobelprijs voor Literatuur aan de Oostenrijkse schrijver Peter Handke heeft felle reacties losgemaakt.

Door onze redacteur **Thomas de Veen**

AMSTERDAM. Het had eindelijk een jaar zónder controverse moeten worden. Maar de toekenning van de Nobelprijs voor Literatuur aan de Oostenrijkse schrijver Peter Handke heeft felle reacties losgemaakt in de politieke en literaire wereld. Handke geldt als politiek omstreden, sinds hij in 2006 sprak op de begrafenis van de Joegoslavische oud-president Milo-

sevic. Ook bezocht hij hem in de gevangenis in Den Haag, waar Milosevic berecht werd door het Joegoslaviëtribunaal.

De Amerikaanse literaire PEN-organisatie, voorvechters van de uitingsvrijheid van schrijvers, zei „perplex” te zijn door de keuze voor de schrijver „die zijn publieke stem heeft aangewend om historische waarheden te ondergraven en steun te bieden aan plegers van genocide”. De Albanese premier Edi Rama twitterde dat hij „nooit gedacht [had] te willen kotsen vanwege een Nobelprijs”, de Kosovaarse premier zei dat de bekroning „tallose slachtoffers pijn doet”.

Wat heeft vermeend „genocideontkenner” Handke precies verkeerd gedaan? In de jaren negentig enga-

geerde de Oostenrijker zich in zijn reisboek *Een winterreis* met de Servische zaak, bagatelliseerde de Servische concentratiekampen in Bosnië en pleitte voor verzoening - terwijl de

Ik had nooit gedacht te willen kotsen vanwege een Nobelprijs

wonden nog open lagen. Bij de dood van Milosevic noemde hij de oorlogsmisdadiger „een tragische man”, wat als vergoelijking werd opgevat. In zijn grafrede zei Handke cynisch: „De wereld, de zogenaamde wereld, weet al-

les over Slobodan Milosevic. De zogenaamde wereld kent de waarheid. [...] Ik ken de waarheid niet.”

Die steunbetuiging zette kwaad bloed en leidde later in 2006 tot de intrekking van de grote Duitse Heinrich-Heine-prijs. Ook verdwenen Handkes toneelstukken uit theaters. Als kanshebber voor de Nobelprijs werd hij nog genoemd, maar zijn reputatie werd te omstreden geacht

Maar de Nobelprijs is „een literatuurprijs, geen politieke prijs”, zei juryvoorzitter Anders Olsson donderdag. Geheel apolitiek is de prijs echter nooit geweest - nota bene loofde de jury Handke omdat hij zijn lezers „geen politieke programma's” zou voorschotelen. Ook toonde de jury zich open voor de maatschappelijke

roep om modernisering, zo suggereerde een YouTube-filmpje vorige week. Daarin beloofde Olsson dat de Nobelprijs minder „eurocentrisch” en „mannelijk georiënteerd” zou zijn. Een winnaar die daarbij paste had de prijs moeten rehabiliteren na een crisisjaar zonder uitreiking, wegens een sekschandaal binnen de jury.

Dat Handke niet erg past in het nieuw geschetste plaatje, voedt het staande verwijt dat de jury een gesloten en behoudzuchtig bolwerk is. Al werd behalve Handke ook de uitgestelde winnaar van 2018 bekendgemaakt: de Poolse schrijfster Olga Tokarczuk, Handke en zij zijn tegenpolen die, zo zeggen Nobelprijs-watchers, precies de identiteitscrisis weerspiegelen waarin de prijs nu zit.

De denker achter het geweld van nationalist Milosevic

Mihailo Markovic (1923-2010), Servisch filosoof

Necrologie
Markovic koppelde marxisme aan nationalisme en inspireerde zo de Servische leider Milosevic.

Door een onzer redacteurs
ROTTERDAM, 8 FEBR. De verzwakking van Servië en het Servische volk binnen de Joegoslavische federatie onder Tito was de grootste nederlaag van de Serviërs ooit in vreedstijd. Tot die conclusie kwam de gisteren op 87-jarige leeftijd overleden Servische filosoof Mihailo Markovic in 1986, samen met enkelen van zijn collega's van de Servische Academie voor Wetenschap en Kunst. Het memorandum zou grote weerklank krijgen binnen en buiten Joegoslavië en werd gezien als een eerste aanzet tot de gewelddadige ontmanteling van Joegoslavië in

de jaren 90, met honderdduizenden doden als gevolg. Het memorandum werd in 1986 door Milosevic nog omschreven als „van het donkerste nationalisme”.

Markovic, die in de Tweede Wereldoorlog vocht als partizaan, genoot in de jaren 60 ook in het Westen grote bekendheid als een rechtlijnig marxist van de Praxis-school. Hij legde vooral de nadruk op de dialectiek en het humanisme van de jonge Karl Marx en ontloopte zich tot een fel criticus van het beleid van Josip Tito. Hij werd in 1975 ontslagen aan de universiteit van Belgrado en werd zo de bekendste dissident van het Joegoslavische communisme.

Ook in de jaren 60 bleek Markovic al gevoelig voor nationalisme en speelde hij graag de rol van Servische martelaar, schreef de Hongaars-Joodse filosoof Agnes Heller in haar memoires. Zij had Markovic leren kennen tijdens de zomer-

universiteiten op het eiland Korcula. Zijn nationalisme werd in de jaren 80 alleen maar feller. Als communist verzette Markovic zich tegen de democratische omwentelingen in Oost-Europa.

De mix van nationalisme en communisme bleek eind jaren 80 een grote inspiratie voor Slobodan Milosevic. Markovic werd medeoprichter en ideoloog van Milosevic' Socialistische Partij van Servië, die streefde naar de hereniging van alle Serviërs in een Servische staat. Desnoods moest dat met geweld gebeuren. Liever een homogene kleinere staat dan een Groot-Servië met minderheden, betoogde Markovic ook.

Ook met Milosevic kreeg hij ruzie, omdat hij vond dat zijn echtgenote Mira Markovic (geen familie) te veel invloed kreeg. Ondanks die twist zou Markovic Milosevic wel nog verdedigen bij het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag.

Ten eerste

Interview Nena Tromp-Vrkic

'Milosevic trok bewust rookgordijn

Voormalig president Milosevic had wel degelijk contact met generaal Mladic. De 'slager van Srebrenica' handelde niet op eigen houtje, toont onderzoeker Nena Tromp-Vrkic aan.

Door Olaf Tempelman

Geen zaterdagochtend die Nena Tromp-Vrkic, zes jaar werkzaam voor het onderzoeksteam van het Joegoslavië-Tribunaal in de zaak Milosevic, beter bijstaat dan die van 11 maart 2006. Zij zat thuis in het Haagse Statenkwartier aan het ontbijt. Even verderop, in de VN-gevangenis aan de Pompatationweg, hoorde het object van haar onderzoek ook aan het ontbijt te zitten. De telefoon rinkelde. 'Je hoeft vandaag niet naar kantoor te komen. Hij is dood', zei aanklager Geoffrey Nice kalmpjes aan de andere kant van de lijn.

Zes jaar onderzoek in de krochten van een ingestort regime naar de verantwoordelijkheid van een staatsman voor genocide en oorlogsmisdadten - allemaal voor niets? Nee, besloot Tromp-Vrkic. Maerhaal van haar onderzoeksteam is de basis van een onthullend en vaak schokkend profielschit dat zij vandaag aan de Universiteit van Amsterdam verdedigt: *The Unfinished Trial of Slobodan Milosevic. Justice Lost. History Told*.

De laatste woorden zijn belangrijk: deze geschiedenis zal niet snel wéér op deze manier verteld kunnen worden. Slobodan Milosevic - tussen 1989 en 2000 president van Servië en van een uit Servië en Montenegro bestaand Joegoslavië - was een onscrupuleus autoritair leider op de verkeerde plaats in de verkeerde tijd. Zijn heerschappij viel samen met goede relaties tussen Rusland en het Westen. Had hij tien jaar later geregeerd, dan had Rusland zijn regime in de Veiligheidsraad vrijwel zeker niet zo beschermd als dat van Assad.

Veel in *Justice Lost, History Told* is actueel op het bekkennende af. 'Joegoslavië is geschiedenis. Maar het soort desintegratie dat je er zag gaat nog steeds door, oostwaarts en zuidwaarts', zegt Tromp-Vrkic aan de tafel waaraan zij op 11 maart 2006 ontbeet. Veel van wat zich in Syrië en Oekraïne voltrakt, voltrok zich een kwart eeuw eerder op een steenworp van Wenen en Venetië.

Neem machthebbers die in een desintegrerende staat bewust opteren voor een scenario dat onvermijdelijk tot bloedvergieten leidt. Milosevic presenteerde zich als beschermheer van de Joegoslavische veelvolkerenstaat die ten prooi viel aan separatisme. Als zijn onvoltooidde procs heeft duidelijk gemaakt, zegt Tromp-Vrkic, 'dan is het dat een zo groot mogelijk Servische staat vanaf het begin zijn streven was en de rode draad in alle oorlogen die hij heeft gevoerd'.

Zo vroeg als 1988 hielden hij en zijn vertrouwelingen al rekening met het uiteenvallen van Joegoslavië, en de noodzaak daarna Kroatische en Bosnische gebieden met veel Serviërs in te lijven: dat kon alleen met geweld. Paradoxaal is veel bewijs voor die anticipatie op oorlog aangeleverd

CV

Nena Tromp-Vrkic werd in 1962 geboren in Oranovica in het voormalig Joegoslavië. Ze studeerde politicologie aan de universiteit van Zagreb en Slavische talen aan de universiteit van Groningen. Sinds 1992 is zij verbonden aan de afdeling Europese Studies van de Universiteit van Amsterdam. Sinds 2012 geeft zij les over de impact van het Joegoslavië-Tribunaal aan masterstudenten Holocaust en Genocidestudies.

de
oor

De westerse steun voor Milosevic is groter geweest dan wordt gedacht

Nena Tromp-Vrkic: 'Veel van wat zich in Syrië en Oekraïne voltrekt, voltrok zich een kwart eeuw eerder op een steenworp van Wenen en Venetië.'

Foto Mike Roelofs

door getuigen die Milosevic zelf opriep. Zijn juridische raadgevers Ratko Markovic en Similja Avramov bewestigden het in kruisverhoor met de aanklager bijna argeloos.'

Milosevic werd pas acht jaar na de eerste oorlogshandelingen aangeklaagd door het tribunaal en destijds alleen voor Kosovo. 'De westerse steun voor Milosevic is groter geweest dan wordt gedacht', zegt Tromp-Vrkic. Hij gold als een man met wie je zaken kon doen - een kwijficate die je nu hoort van mensen die 'realistische' samenwerking met Assad en Poetin bepleiten. 'Milosevic is veelvuldig tegenovergekomen. Je

ziet bijvoorbeeld dat de internationale gemeenschap al voor het begin van de oorlog meegaat in de etnische opdeling van Bosnië.'

In de aanloop naar de Bosnische oorlog liet Milosevic een stuk van het Joegoslavische Volkslleger omvormen tot Bosnisch-Servisch leger onder leiding van Ratko Mladic. Bijgestaan door paramilitaire groeperingen voerde dat vanaf 1992 etnische zuivering uit. Naarmate de internationale verontwaardiging daarover groeide, begon Milosevic met het optrekken van een rookgordijn tussen hem en de Bosnische Serviërs: wat zij deden, had niets met hem te maken.

Een paar maanden na Milosevic's uitlevering, in juni 2001, probeerde Tromp-Vrkic in Belgrado informatie los te krijgen van Milosevic's vertrouweling Zoran Ljilic, tijdens de Bosnische oorlog president van Joegoslavië. Ze vroeg Ljilic terloops wat hij wist over 'Zes Strategische Doelen' die de Bosnische Serviërs in mei 1992 hadden aangenomen in hun eigen parlement - dus officieel buiten Milosevic en Ljilic om. Tot haar verbazing zei Ljilic: 'Waren het er geen zeven? Zo kwam het Tribunaal achter het bestaan van een Opperste Defensieraad, die in Belgrado tijdens de Bosnische oorlog bijeenkwam om acties te coördineren, en een '30ste Personeelsconferentie' dat Mladic en andere officieren hun salaris betaalde.

Dat Milosevic's voorkennis had van het handelen van de Bosnische Serviërs bleek ook in de rechtszaal van het Tribunaal. Milosevic wilde daar geen advocaat, hij verdedigde zichzelf. 'Degene die zichzelf verdedigt, heeft een dwaas als cliënt', citeert Tromp-Vrkic een juridische wijsheid. Op 15 december 2003 getuigde de Amerikaanse generaal Wesley Clark in 1995 adviseur van bemiddelaar Holbrooke. In de rechtszaal vroeg hij Milosevic waarom hij Mladic had toegestaan de mannen van Srebrenica te

Kamer, de locatie bij uitstek waar een mens geen mens is, maar in functie. Toch zei hij het als mens, zei de premier, niet als premier. Als premier vindt hij iets anders: dat jihadtoeristen vervolgd dienen te worden door het Openbaar Ministerie en eventueel gevangen gezet, zoals gebruikelijk is in een rechtsstaat. De rest van het kabinet vindt dat ook en het zal derhalve geen kabinetsbeleid worden om het sterven van Nederlandse jihadisten toe te juichen of te stimuleren.

Er was boosheid en ongeloof - Sybrand Buma beklagde zich: 'De minister-president staat daar en zegt dat we die mensen vervolgen, maar hij zegt ook: wees niet bang, ik, Mark Rutte, vind eigenlijk dat ze helemaal niet vervolgd moeten worden; ze kunnen daar beter doodgaan'.

En toen zei hij het voor de zesde keer: sterf toch. Met een schuin oog naar de mensen thuis, want daar zit genoeg achterban die het grondig eens is met de mens Mark Rutte. Gemjammer over rechtsstatelijke principes en over welke opvattingen zich slecht verhouden tot de waardigheid van het ambt van premier, heten daar thuis op de bank miereneukerij.

Mensen die het nog wisten, brachten Hilbrand Nawijn in herinnering. Minister in een ongelukkig CDA-LPF-VVD-kabinetje, vlak na de eeuwwisseling, die zich in een interview enthousiast had uitgesproken voor de doodstraf. Het kabinet was demissionair en de consensus was dat ze bij de LPF allemaal mataglap waren, maar de ophief was er niet minder om. Nawijn kreeg te verstaan dat hij zich als minister van brisante persoonlijke opvattingen diende te onthouden, want een minister spreekt niet als mens.

Een decennium later vindt de minister-president dat dit voor hem niet geldt. Als de opstandige protagonist uit *Ik ben lekker stout* van Annie M.G. Schmidt die heel hard stampen wil in een plas en dan z'n tong uitsteken: *en dat is alles wat ik wil / en als ze kwaad zijn, zeg ik: Bill!*

Wisselend

Soms nog een bui, maar ook af en toe zon. Er waait een matige tot krachtige zuidwestenwind. Het wordt 17 of 18 graden. **Pagina V27**

Inhoud

Ten eerste
Uitgelicht
Familieberichten
Opinie&Debat
Economie
Sport

2-17
18-19
20
21-31
25-31
32-35

V
Televisierecensie
Televisie
Puzzels
Volkskeuken
Dag in Dag uit
Aaf Brandt Corstius

2
24-25
26
26
28
28

Niet Mladic maar Milosevic direct verantwoordelijk voor executies

Van onze verslaggever
Olaf Tempelman

DEN HAAG Het Joegoslavië-Tribunaal had ten tijde van de dood van de Servische oud-president Slobodan Milosevic in 2006 veel hard bewijs voor zijn directe verantwoordelijkheid voor genocide in Bosnië. De massa-executies van Srebrenica vloeiden niet voort uit een eigengereid bevel van generaal Ratko Mladic.

Dat blijkt uit het proefschrift dat Nena Tromp-Vrkic, van 2000 tot 2006 werkzaam voor het onderzoeksteam van het Tribunaal in de Milosevic-zaak, vandaag aan de Universiteit van Amsterdam verdedigt.

De executies van meer dan 7.000 Bosnische moslimmannen in juli 1995 zijn veelvuldig toegeschreven aan een 'dolgedraaide' Mladic, die de bijnaam 'slager van Srebrenica' kreeg. De moorden waren echter geen persoonlijk initiatief van hem, zegt Nena Tromp-Vrkic in een interview met *de Volkskrant*. 'Srebrenica was géén uitzondering in die oorlog. Het was de manier waarop die oorlog werd gevoerd. In Prijedor was drie jaar eerder hetzelfde gebeurd: systematische executies die wekenlang doorgingen. Er worden daar nog steeds massagraven gevonden. Het aantal doden en vermisten ligt daar ook boven de 5.000.'

In haar onderzoek, *The Unfinished Trial of Slobodan Milosevic: Justice Lost, History Told*, doet Tromp-Vrkic het bestaan uit de doeken van een Opperste Defensieraad die tijdens de oorlog in de Servische hoofdstad Belgrado bij-

Oud-president Milosevic in 2005 in de rechtszaal tijdens zijn proces in Den Haag.
Foto Paul Vreeker / ANP

eenkwam om de executies in Bosnië te coördineren. In Srebrenica waren in juli 1995 dezelfde van uit Belgrado aangestuurde krachten werkzaam als eerder in de oorlog. In Belgrado zetelde ook een '30ste Personeelscontingent' dat Mladic en andere Bosnisch-Servische officieren hun salaris betaalde.

Om niet met de wreedheden in Bosnië te worden geassocieerd, beweerde Milosevic tijdens en na de oorlog veelvuldig dat de Bosnische Serviërs gedeels op eigen houtje opereerden. Uit het proefschrift van Tromp-Vrkic doemt een innigere verstrengeling op dan destijds al werd vermoed. Bewijs daarvoor werd paradoxaal genoeg ook door Milosevic zelf aangeleverd in de rechtszaal van het Tribunaal. Over Srebrenica zei hij in december 2003: 'Ik heb Mladic gewaarschuwd het niet te

doen, maar hij luisterde niet naar mij.' Daarmee ondergroef hij publiekelijk dat de Bosnische Serviërs niets bespraken met Belgrado. Zonder dat iemand hem dat had gevraagd, zei Milosevic tijdens diezelfde zitting: 'Generaal Mladic heeft geen enkel bevel gegeven om de mensen van Srebrenica te executeren. Ik geloof dat dit werd gedaan door een groep van huurlingen.'

Milosevic, van 1989 tot 2000 president van Servië en Joegoslavië, werd in juni 2001 uitgeleverd aan het Tribunaal. Op 11 maart 2006 werd hij dood gevonden in zijn cel in de VN-gevangenis in Scheveningen. Hij was op dat moment bezig met zijn eigen verdediging.

PAGINA 12-13

Milosevic trok bewust rookgordijn op

Journalisten bieden tegenwicht, met feiten

De Nederlandse journalistiek is minder passief dan Merijn Oudenampsen doet voorstellen, reageert *Sjoerd de Jong*.

Volgens socioloog Merijn Oudenampsen gaan Nederlandse journalisten uit van een versleten idee van neutraliteit en objectiviteit (*Journalisten zijn geen neutraal doorgeefluik*, 1/8). Ze stellen zich „passief” op, als „doorgeefluik”, zelfs voor extreem-rechtse opvattingen. Terwijl „een van de eerste dingen” die studenten bij mediastudies leren, is dat media per definitie niet neutraal zijn, maar filteren en framen.

Je mag hopen dat ze daar ook nog wat anders leren. Al is het maar omdat ook het idee dat de media alles maar framen een cliché is geworden. Je hoeft er niet eens voor naar een mediaopleiding, bezoek aan een café of verjaardagsfeestje volstaat. We zijn allemaal kleinkinderen van Nietzsche: alles is interpretatie, bubbel of filter. Trump heeft dat tot zijn hoogste motto verheven: wat hem niet aanstaat is per definitie nep, *fake*. Welkom in de *post-truth* wereld.

Tegen die achtergrond is het misschien toch niet zo gek dat journalisten allereerst een beetje bij de feiten willen blijven. Daarbij is objectiviteit, je laten leiden door verifieerbare feiten, nog iets anders dan neutraliteit.

Ten tweede: als journalisten te weinig vasthoudend of diepgravend zijn, zou dat wel eens minder te maken kunnen hebben met hun beroepsopvatting dan met harde maatschappelijke en economische krachten. Zoals de aanhoudende woede over de ‘demonisering’ van Fortuyn (die door journalisten niet bepaald „passief” werd aangepakt). Of: het post-ideologische beleid van moderne mediabedrijven, die allemaal in dezelfde vijver visen. Of: de flexibilisering van de journalistiek, waar de meeste banen allang geen vast dienstverband meer zijn, integendeel.

Ten derde: juist die Fortuyn-periode heeft geleid tot journalistieke zelfreflectie, op flagellantisme af. Mijn eigen functie is

er een gevolg van - zoals ook andere media nu ombudslieden hebben. Je kunt dat een wassen neus vinden, maar feit is dat media anno 2018 wat aftobben over framing, nepnieuws en gebrek aan diversiteit.

Opmerkelijk ook dat Oudenampsen nu de „kritische, assertieve” Amerikaanse journalistiek ten voorbeeld stelt aan de Nederlandse. Niet eens omdat die journalistiek spectaculair faalde bij de massavernietigingswapens van Saddam, of de opkomst van Trump. Maar vooral omdat de bleke neutraliteit die Oudenampsen in Nederlandse media ziet, wel eens het gevolg kan zijn van een eerdere pedagogische blik westwaarts.

Pas met de ontzuiling en liberalisering vanaf de jaren zestig is in Nederland een geprofessionaliseerde pers ontstaan, met objectiviteit en neutraliteit als kernwaarden - naar Amerikaans voorbeeld. Het succes van *NRC Handelsblad* in de jaren tachtig was er mede op gebaseerd.

Nu kan het zijn dat dit paradigma op zijn eind loopt. Tegenover Trump heeft *The New York Times* een onverholven aanvallende rol gekozen. Dat levert bewonderenswaardige primeurs op. Maar je moet er niet aan denken dat die krant een *high brow* spiegelbeeld wordt van Fox News, een zender die al jaren openlijk propaganda bedrijft vóór Trump.

Oudenampsen heeft gelijk dat ‘normalisering’ van extreme ideeën sluipend verloopt. Maar de taakopvatting van journalisten of hun geloof in objectiviteit is daarbij niet het probleem. Tegenwicht is er ook wel degelijk. Dezelfde *Volkskrant* die een door hem gehekeld interview bracht met ex-PVV’er Hegedüs, speelde een rol in diens deconfiture als rassendenker. Trouwens, vraag Wilders eens wat hij van *NRC* vindt - of nou, laat maar.

De dialectiek van media en samenleving is ingewikkelder dan het duo passief en actief aankan. Dát krijgen mediastudenten vast ook mee.

Sjoerd de Jong
is ombudsman van NRC.

M.L. v. P.W.

Journalisten zijn geen neutraal doorgeefluik

Media onderschatten hun invloed op de
publieke opinie, schrijft *Merijn Oudenampsen*.
Extremisten maken daar misbruik van.

- de mediatype heeft hen gemaakt
tot wat zij zijn.

Het idee van de journalist als
neutraal doorgeefluik gaat
vaak samen met een be-
paalde visie op de lezer. Lezers
zouden volwassen genoeg zijn om
zelf te kunnen oordelen over ex-
treme ideeën en hebben zeker
geen betutteling nodig. Deze wat
gemakzuchtige visie gaat echter
uit van een nogal verouderd beeld
van extremisme, dat voor iedereen
onmiddellijk als zodanig herken-
baar is.

We leven immers in een tijd
waarin vele radicaal-rechtse politi-
ci en partijen flirten en provoceren
met extreme ideeën, en deze zo
langzamerhand normaliseren.
Bauder spreekt over „kwaadwil-
lende, agressieve elementen die
ons maatschappelijk lichaam in
ongehoorde aantallen binnenge-
loodst" worden. In een *stiek* inter-
view met fotoshoot zet hij zich ver-
volgens neer als gevoelige ziel en
onbegrepen genie. Hij heeft er on-
creet belang bij om extreme ideeën
een wat genatigder uitstraling
mee te geven. Als de journalist niet
kritisch doorvraagt, komt hij daar-
mee weg.

Gestaag verschuift zo het Over-
ton-venster - de bandbreedte van
maatschappelijke geaccepteerde
opinies - verder naar rechts. Het is
tekenend dat de Volkskrantredac-
teur het interview met Hegedüs
verdedigde, door te stellen dat hij
in tegenstelling tot Wilders, Bau-
det en Blok, een officiële grens had
overschreden en dat wilde „mar-
keren". Dat geeft Wilders door de
rechter veroordeeld is voor groeps-
belediging, geldt bijvoorbeeld niet
meer als grensoverschrijdend.

Na de rechtszaak tegen Wilders
hebben velen gesteld dat de rech-
ter niet het geëigende instrument
is om de grenzen van het debat te
bewaken. De hoop wordt dan ge-
vestigd op het zelfreïnigende ver-
mogen van het publieke debat. De
ruimere vrijheid van meningsui-
ting in de VS is daarbij vaak het
lichtende voorbeeld. In de VS gaat
een grotere vrijheid van menings-
uiting echter gepaard met een kri-
tische, assertieve en zelf-reflexie-
ve rol van de journalistiek. Meer
vrijheid van meningsuiting straat
dus niet gelijk aan vrijblijvend-
heid. Daar is in Nederland nog een
flinke slag mee te maken. Het is
tijd om dat passieve zelfbeeld te
ontgroeten.

Wet de op-
komst van
Trump en
radicaal
rechts is er
wereld-
wijd een
prominent

debat gaande over de rol van de
media. In Nederland zien we ech-
ter eerder journalistiek ongemak.
De Volkskrant publiceerde afgelo-
pen zaterdag een prominent inter-
view met Géza Hegedüs, de kort-
stondige fractieleider van de PVV
in Rotterdam, door Wilders aan de
kant gezet om zijn wat al te extre-
me ideeën. Daar kwam veel kritiek
op. De krant werd ervan beschul-
digd een podium te bieden aan ra-
cistische ideeën en rechts-extre-
misme uit te vergroten.

Een redacteur van de krant ant-
woordde op Twitter dat „laten zien
beter is dan verzwijgen". Waarmee
hij zijn critici een verlangen naar
censuur leek aan te wijzen. Vaak
wordt het debat op deze wijze ge-
reduceerd tot een eenvoudige
zwart-witgetuigenstelling tussen to-
nen en verhullen.

Maar het gaat er niet zozeer om
dat je dingen laat zien, het gaat er-
om hoe je die laat zien. Belangrijk

Meer vrijheid van
meningsuiting staat niet
gelijk aan vrijblijvendheid

hier is de taakopvatting van de
journalist. Het beeld dat de media
een objectieve reflectie van de
werkelijkheid horen te bieden, als
neutraal doorgeefluik, is in Neder-
land nog sterk aanwezig. Daardoor
hebben journalisten vaak een op-
vallend passief zelfbeeld: *dor!*
shoot the messenger. Je krijgt bijna
het idee dat ze het nieuws volgen,
in plaats van dat ze het zelf maken.

Een van de eerste dingen die stu-
denten leren bij mediastudies is dat
media per definitie niet neutraal
zijn; ze functioneren als een filter,
reëren hypes, lichten zekere ont-
wikkelingen uit en kaderen het
nieuws op een bepaalde manier in.
Zo kan het dat de journalistiek som-
mige trends versterkt en bepaalde
werkelijkheden uitvergroot.

De journalist John Jansen van
Galen stelde eens dat de protestbe-
weging in de jaren zestig en ze-
ventig door de media veel groter
werden gemaakt dan ze in werke-
lijkheid waren. Een vergelijkbare
situatie lijkt zich nu voor te doen
aan de andere kant van het politie-
ke spectrum. Van radicaal-rechtse
politiek als Trump, Wilders en Bau-
det tot radicaal-rechtse protestbe-
wegingen als Pegida en de alt-right

Journalisten bieden tegenwicht, met feiten

DMLM: EN MILDSYVIC IJAN ?

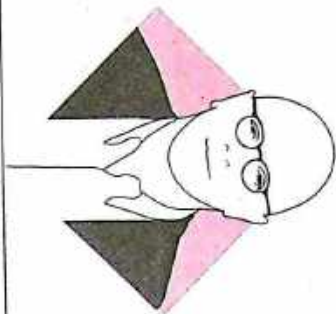
3-2-18

Journalistiek is minder passief dan Merijn Oudenampsen doet voorstellen, reageert Sjoerd de Jonge

**Merijn Ouden-
ampsen** is soci-
oloog en politi-
coloog.

MRC 16 019
2019

Michel Krijlaars

Waarom je Handke moet feliciteren

Jaren geleden zag ik een toneelstuk van Peter Handke en toen al begreep ik dat hij een dwaarsligger was. Maar hoe wel ik van dwaarsliggers houd, had ik tot dat hem vorige week de Nobelprijs voor Literatuur werd toegekend nog nooit een roman van hem gelezen. Ongetwijfeld heeft dat te maken met zijn steun aan de Servische leiders Radovan Karadzic en Slobodan Milosevic, die mij tegenstaat. Want anders dan Handke lange tijd meende, was het in 1995 al gauw duidelijk dat de Bosnische Serviërs op bevel van Karadzic meer dan achtduizend Bosnische moslims uit Srebrenica hadden vernood.

Toch snap ik ergens wel waarom Handke op de begrafenis van Milosevic in 2006 heeft gezegd dat de waarheid, waarin de Serviërs als hoofdschuldigen van de oorlog worden aangewezen, niet absoluut is. In de Joegoslavie-oorlog maakten tenslotte niet alleen de Bosnische Serviërs zich schuldig aan etnische zuiveringen en massamoord, maar ook de Kroaten. Terwijl in Kosovo tijdens de oorlog van 1996-1999 het Kosovo-vlaarse bevrijdingsleger aanslagen pleegde op de Servische minderheid, die vervolgens uit dat gebied werd verdreven. Die laatste gebeurtenis speelt een belangrijke rol in Handke's roman *Nacht op de rivier (Die morawische Nacht)*, 2007, die ik de afgelopen dagen las. Meteen op de eerste bladzijden raakte ik overtuigd van zijn bijzondere literaire kwaliteiten. Handke bleek een schrijver te zijn uit de grote Midden-Europese traditie, waartoe ook Olga Tokarczuk (de andere terecht genobelde van vorige week), Claudio Magris, László Krasznahorkai en Mircea Cartarescu behoren.

Van saai taalgebruik en traditionele verhalen kun je Handke nu eenmaal niet beschuldigen

In *Nacht op de rivier* ontvingt een uitgeschreven schrijver, in wie je zonder veel moeite Handke herkent, zijn vrienden op zijn woonboot op de Servische rivier de Morava. Terwijl er driehonderd bladzijden lang amper iets gebeurt, vertelt hij hen over de Balkan en de daar gevoerde oorlogen in de jaren negentig, maar ook over de zelfmoord van zijn Sloveense moeder, over zijn vader die hij nooit heeft willen zien en zijn geboortedorp in Oostenrijk aan de Joegoslavische grens, over een beklommende liefdesgeschiedenis in Spanje waar hij zijn eerste boek schreef, over zijn alles overheersende schuldgevoel en over het einde van zijn droom van een verenigd Joegoslavië, de veelvolkerenstaat die Milosevic met geweld in stand probeerde te houden.

Om weer te kunnen schrijven moet die verteller zich van de sporen uit zijn verleden bevrijden, wat hem aan het slot van *Nacht op de rivier* ook daadwerkelijk lukt. Zelfs zijn vrienden lijken dan te zijn opgelost, alsof ze nooit hebben bestaan. Hier is Handke de kluitenaar aan het woord, de hoogmoedige dwaarsligger die zich van de wereld heeft afgezonderd om op eigen houtje de waarheid te onderzoeken en te ontdekken dat hij fout zat. Vergeet niet dat hij als enige van Karadzic een lijst met namen van de verdwenen mannen van Srebrenica eiste.

Stefan Hertmans juichte vorige week Handke's uitverkiezing toe en noemde het een statement van formaat voor de literatuur. Hij herinnerde daarbij ook aan de legendarische gebeurtenis in Princeton in 1966, waar de toen pieplonge Handke de Gruppe 47, onder wie Heinrich Böll en Günter Grass, beschuldigde van traditionele verhalen en *Beschreibungsimpotenz*, oftewel saai taalgebruik. Dat laatste kun je van Handke met zijn 'hymnisch verhalende toon' niet zeggen. Terecht noemt Hertmans hem een hedendaagse Hölderlin van het proza.

cultuur & media C5

10-2-22

ZAP

4

Iva Bicanic met vriend van vader in De tranen van Tito

BNNVARA

De herinneringen van Joegoslavie

Soms jeuken de handen van de traumatherapeut. „Moesten je ouders huiien toen jullie van Kosovo naar Servië vluchtten?“ vraagt Iva Bicanic aan een Servische twintiger, terwijl ze een stap naar voren doet. Hij stond niet zijn toch al imposante spierbundels verder op te pompen bij de versleten oefenroestellen in een park en had verteld dat hij vijf dagen per week traint en dan twee dagen rust. „Ik sla nooit een training over. We willen er goed uitzien voor de meisjes. Servische mannen zijn goede, eerlijke kerels met veel gevoel voor humor.“ zegt hij alsof hij een contactadvertentie dicteert. De vraag over zijn ouders beantwoordt hij kort, bevestigend en weggijkend.

De ontmoeting met de jonge Serviër is tekennend voor *De tranen van Tito* (BNNVARA), de negendelige reisserie die Bicanic met regisseur Finbarr Wilbrink maakte over voormalig Joegoslavie, het land dat haar ouders enkele jaren voor haar geboorte vermuiliden voor Nederland. Voor de aflevering van zondag bezocht ze Kosovo. Daar vertelt een meisje (met 'Immortal' op haar trui) dat ze nachtmerries heeft over in brand gestoken huizen - een vredeskind dat de verhalen van haar ouders heeft gehoord.

In een schoolklas zegt een Servisch jongetje achter zijn door hulporganisatie USAID geschonken tafel dat hij nooit contact heeft met Albanese leeftijdsgenoten. „Omdat ze onbeschouft zijn!“ roept een klasgenoot ertussendoor. Heel soms wordt er samen, dat wil zeggen tegen elkaar, gevoelbald. Het is niet dat de Albanezen ver weg zijn. Om 12 uur ontruimen de Servische kinderen de dorpschool, waarna 's middags de Albanese kinderen en docenten toestromen. De Albanese leraren, die haar leerlingen net heeft onderwezen uit een boek waarin de Albanese natuurspracht lyrisch wordt bezongen, zou liever een gezamenlijke school hebben. De Servische directeur zegt strijdbaar dat zijn familie al eeuwen in de streek woont. „Ik pik het niet als anderen me de wet voorschrijven.“

Bicanic bezoekt mijnen, fabrieken en andere plaatsen die Joegoslavie onder de communistische dictator Tito (1892-1980) welvaart en eigenwaarde bezorgden, maar die nu een trieste aanblik bieden. Vol nostalgie vertellen oude mannen over hoe ze de wereld ronddrissen in Yugo-auto's of hoe hun zilvermijn de grootste van Europa was. Diep in Kosovo spoort Bicanic een oude dienstnaaf van haar vader op - *De tranen van Tito* probeert over de burgeroorlog (1991-1999) heen terug naar Joegoslavie te springen.

Veel meer dan om de politieke achtergronden van de oorlog gaat het daarbij om de herinneringen van de mensen die Bicanic tegenkomt. Daar zitten indrukwekkende verhalen bij, zoals dat van de veteraan die vertelt dat hij, eenmaal terug van het front, in zijn slaap tot tweemaal toe probeerde zijn vrouw te wuigen. „Gelukkig had ze de tegenwoordigheid van geest om me in mijn kruis te schoppen.“

De psychologische benadering van Bicanic levert soms een politiek tekort op. Zo viel vorige week in de aflevering over *Servië de naam van de Servische president Milosevic, de grote hantager van het bloedvergieten, wel erg weinig. De politieke geschiedenis kwam zondag uitgebreider aan de orde in de aflevering over Kosovo, die eindigde bij het monument voor de oorlog op het Merelveld, waar de Servische vorst Lazar in 1392 een nederlaag leed tegen de Ottomanen, een gebeurtenis waar in het Servische nationalisme eindeloos naar wordt verwezen. Het monument wordt nu bewaakt door twee mannen op leeftijd: een Serviër en een Albanees. Hun samenwerking zal ongetwijfeld het resultaat zijn van een bestuurlijk-politiek compromis, maar de twee doen hun werk in harmonie. „We zijn vrienden“, zegt een van hen. „Als je altijd maar achterom kijkt, kom je nooit tot wasdom.“ Bicanic, therapeut en verslaggever ineen, kan het alleen maar beamen.*

Arjen Fortuin

Slobodan herrijst in KOSOVO

Waarom kan Servië maar geen afscheid nemen van Kosovo? Exact tien jaar na het uitroepen door Kosovo van de onafhankelijkheid reist **Arie Elshout** naar Belgrado en Pristina, waar hij belandt bij repetities van 'Milosevic, de Musical'.

Drie mannen maken danspasjes op de bühne in een onbestemd buurt-huis in Karaburma, een vervallen voorstad van Belgrado. Vrouwen oefenen hun tekst en bewegingen. Ze laten hun lange haren in het rond zwiepen als zeisen. Behalve de toneelspelers, regisseur en schrijver is er niemand anders. Zij repeteren een voorstelling over Slobodan Milosevic, meer dan twintig jaar na de mede door hem ontkerende oorlogen waarbij 150 duizend mensen omkwamen. Het is een muziekstuk, *Milosevic, de Musical*. De geesten van de doden zweven door de zaal, er wordt gelachen, gedanst en gezongen.

Nenad Todorovic voelt de verwarring bij de bezoeker, Milosevic, de Musical? De 45-jarige regisseur komt naar me toe. 'Dit wordt geen Broadway-show. Verwacht geen Fred Astaire', fluistert hij. 'De muziek wordt hard, zij moet angst en verschrikking uitdrukken. Kammerstein. Er wordt geschreeuwd, gegild.' De hoofdpersonen zijn Milosevic en zijn vrouw Mira Markovic, het gehate Servische dictatorsechtpaar. Maar binnen dit raamverhaal gaat het over 'ons', zegt Todorovic, doelend op de Serviërs in Kosovo zoals hij. 'Hun kleine, intieme verhalen tonen ons gevecht tegen de demonen van de jaren negentig.'

Het is duidelijk: er is muziek, zang en dans maar de oorlog is niet voorbij. De oorlog woedt voort in het hoofd. Nee, dit is niet Broadway, dit is de Balkan.

Bloedige Boedelscheiding

Morgen is het tien jaar geleden dat Kosovo zichzelf onafhankelijk verklaarde van Servië, 17 februari 2008, bijna tien jaar nadat de NAVO in 1999 een eind had gemaakt aan het Servisch bestuur over het gebied ten gunste van de meerderheid van etnische Albanesez. Het ingrijpen was het sluitstuk van een decennium vol burgeroorlogen, massamoorden en etnische zuiveringen dat volgde op het uiteenvallen van de veelvolkerenstaat Joegoslavië. Serviërs, Kroa-

ten, Bosnische Moslims, Albanesez en in mindere mate de Slovezen maakten er een bloedige boedelscheiding van, een gevecht van buren tegen buren. De echo daarvan is nog steeds niet weggestorven, zegt Todorovic.

Hij weerklinkt in de repetities, op straat, in de hotellobby, in het museum, hij weerklinkt overal waar op het knopje van het verleden wordt gedrukt. Bij elke stap die ik in Belgrado zet en daarna in Kosovo hoor ik terug wat een man mij na aankomst in het hotel afwisselend in het Duits en Engels vertelde. Hij wilde zijn naam niet noemen, wel zijn leeftijd 72. Zijn vader was een Albanesez uit Kosovo, zijn moeder een Oostenrijkse uit Wenen, hij woonde op diverse plekken op de Balkan. De commentaren van de man zonder naam zullen mij op mijn weg begeleiden als het koor uit een klassieke tragedie.

Over de last van de geschiedenis: 'Iedereen hier kijkt naar achteren, niet naar voren'. Over de armoede: 'Op de Slovezen na, is geen van de volkeren beter af dan in de tijd van Joegoslavië. Veel mensen zitten op de armoedegrens. Wie arm is, geeft al gauw de schuld aan anderen en is simpel te manipuleren. Walen en Vlamingen gaan ook moeilijk samen, maar ze vechten niet want ze hebben wat te verliezen.' Over de Balkan-mentaliteit: 'Bij een geschil hebben sie gleich die Messer in der Hand'. Over Milosevic: 'Somminge Serviërs houden nog van hem, anderen vinden dat hij rampzalig is geweest.'

Voor veel westerlingen was Milosevic de grootste schurk. Eind jaren tachtig zag hij als communistische partijleider in Joegoslavië hoe overal in Europa communistische regimes omvielen. Hij wilde Tito's Joegoslavië redden, maar dan als centralistische, vanuit de Servische deelrepubliek geleide staat. Het wekte het latente separatisme van de Slovezen, Kroaten en Kosovo-Albanesez. Toen Joegoslavië niet meer te redden was, zette Milosevic in op het streven naar een Groot-Servië, waarin gewapenderhand ook Kosovo en alle Servische gebieden in Kroatië en Bosnië moesten worden opgenomen. Het leidde tot het grootste bloedvergieeten in Europa sinds

Repetities voor 'Milosevic, de Musical', met hoofdrolspelers Ivana Kovacevic (foto boven, rechts) als Mira en Dejan Cacicilovic (foto midden) als Slobodan.

PORTRET **NOVAK DJOKOVIC**

Een exceptioneel en vaak miskend tennistalent

Een zoektocht naar het imago probleem van de beste tennisser van dit decennium, aan de vooravond van de US Open. „Omdat hij Servisch is, wordt hij automatisch gezien als een *bad guy*.”

Door onze redacteur **Steven Verseput**

onden, 14 juli 2019, 19.07 uur lokale tijd. Na waarschijnlijk zijn grootste zege, in een van de beste tenniswedstrijden ooit, loopt Novak Djokovic, na de beslissende misser van Roger Federer, ingetogen naar het net. Het centercourt van Wimbledon verkeert in verwijfeling bij deze afloop - ergens tussen ontuchtering en bewondering in.

De vorige maand werd het van het publiek is tegen Djokovic geweest, zoals wel vaker in belangrijke wedstrijden. Wanneer Federer eerder in de vijfde set met een ace twee matchpoints afdwingt, springen velen op. Mensen richten hun wijsvinger naar boven, antiperend op een zege van Federer - die er niet zal komen.

Djokovic lacht kalm als hij heeft gewonnen. De climax van de langste Wimbledon-finale ooit wordt ontvangen met een beehouden glimlach. Het was alsof Djokovic zo stilleteks afrekende met de antipathie bij het publiek, zegt Nebojsa Viskovic, een Servische tenniscommentator die Djokovic al sinds zijn dertiende kent. „In die lach zag je al zijn gevoelens terug.”

De Servische mentaliteit

Irati is het Servische woord dat ze hiervoor gebruiken, vertelt Bojan Bozovic, die in de jeugd veel optrok met Djokovic, junioretoernooien met hem speelde en, nog altijd bevriend is. Het begrip is moeilijk te vertalen en hangt af van de context, maar het komt in het Nederlands neer op 'wrok'.

„Als jullie denken dat ik verlies, zal ik laten zien dat dit niet gaat gebeuren. Dat zit in de Servische mentaliteit”, zegt Bozovic. „Op de slechte en op de goede manier. Novak gebruikt het in zijn voordeel. Met die lach zei hij eigenlijk: ik zal het jullie laten zien. Het pusht hem extra.” De nummer één van de wereld, favoriet en titelverdediger bij de US Open, die maandag begint, geldt als de beste tennisser van dit decennium, en met de meeste grandslamtitels (15) sinds 2010. Op regelmatige basis verslaat hij Federer en Rafael Nadal: hij leidt in de onderlinge ontmoetingen om beiden, ook in hun topjaren, op niveau te overtreffen.

Maar de waardering en erkenning voor het exceptionele talent van Djokovic blijft ven ver achter bij die voor Federer en Nadal. „Ik vond het buitengewoon stuttend hoe hij werd bejegend door het publiek in de Wimbledon-finale. Op een manier die hij niet verdient”, zegt Geert Luteijn, Balikan-politicooloog en docent aan de Universiteit van Amsterdam. Luteijn denkt dat er in het westen een „lichte vorm van

US Open Bertens en Haase erbij

Maandag begint de US Open, het laatste grand slam van het jaar. **Kiki Bertens neemt het in de eerste ronde op tegen een speelster uit het kwalificatietoernooi.** Een potentiële mooi duel in de eerste ronde is dat tussen Serena Williams en Maria Sjarapova, beiden voornamelijk nummer 1.

Bij de mannen neemt Robin Haase het in de openingsronde op tegen de als twintigste geplaatste Argentijn Diego Schwartzman.

Novak Djokovic, titelverdediger en als nummer één geplaatst, speelt in de eerste ronde tegen de Spanjaard Roberto Carballes Baena.

racisme” bestaat tegen de tennisser. Jeugdviend Bozovic zegt dat Djokovic zich onvoldoende gerespecteerd voelt. „Als je het vergelijkt met andere spelers.” In Servië bestaan hier twee verklaringen voor, zegt Dejan Zec, onderzoeker en sporthistoricus van de Balkan-regio. De eerste: „Hij is Servisch. Dat is waarom hij in het Westen automatisch wordt gezien als een *bad guy*: door de media en het publiek.”

Twee: hij heeft een natuurlijke achterstand omdat hij uit een niet-traditioneel tennisland komt. „Veel Serviërs zien tennis als een exclusieve sport die is weggelegd voor westerse landen. Spelers die daar niet aan voldoen, hebben geen plaats in het tennis, zo is de redenatie.” Zec vergelijkt het met de positie van de Tsjechoslowaak Ivan Lendl (later genaturaliseerd tot Amerikaan) in de jaren zeventig en tachtig. „Tennis is geen communistske sport. Lendl was ook geen publieksfavoriet op de grote toernooien, hoe succesvol hij ook was.”

De westerse perceptie heeft invloed op hoe er naar Djokovic wordt gekeken, zegt Luteijn. „Tijdens de Wimbledon-finale wisselde de Nederlandse commentator 'Novak Djokovic' steeds af met 'de Serviër'. Bij het begrip Servië hebben we in Nederland toch onze gedachten.”

Hij doelt op de rol van Servië in de Balkan-oorlog in de jaren negentig die werden ontkend door de nationalistische president Slobodan Milosevic, onder wie de Joegoslavische federatie in een reeks bloedige conflicten uiteenviel.

„Novak heeft geleden onder de geschiedenis van ons land, maar hij probeert dat beeld te veranderen”, zegt Bozovic. „Dat is moeilijk. Mensen associëren ons met de oorlog en alle sht die we in het verleden hebben gehad. Hij is heel diplomatiek in wat hij zegt, en hoe hij reageert.”

NAVO-bombardementen

Djokovic was 11 jaar toen in 1999 de NAVO-bombardementen op Belgrado begonnen. Het gezin - hij is de oudste van drie broers - vluchtte naar de schuilkelder in de flat van grootvader Vlada wanneer de sirenes klonken.

Tussen de bombardementen door trainde Djokovic verder. Steeds wisselden ze van tennisclub, zo staat beschreven in de biografie *Novak Djokovic* (2014). Vaak zochten ze bannen op waar in de buurt net bombardementen hadden plaatsgevonden, waardoor de kans groter was dat het daar rustig zou blijven.

„Als je naar de politieke positie van Servië in de wereld kijkt, is daar qua *nation branding* nog veel aan te verbeteren”,

zegt Luteijn. Servië, met 7 miljoen inwoners, zit tussen het Oosten en Westen in, en wacht nog altijd op toetreding tot de Europese Unie. „Ze voelen zich ook een beetje miskend: dat zie je misschien ook terug bij Djokovic.”

In Servië bestaat een tegenstelling tussen de politiek en de burgers, zegt Luteijn, die een vriendin uit Belgrado heeft en regelmatig in het land komt. „Veel Serviërs zijn westerster dan wij denken. Tegelijkertijd heerst er een politiek systeem dat het heel moeilijk maakt om dit internationaal te laten zien.”

De huidige president, Aleksandar Vucic, diende als minister van Informatie nog onder Milosevic. Luteijn: „Hij doet nu actief mee aan het afschilderen van Servië als de gebeten hond, internatio-naal gezien.”

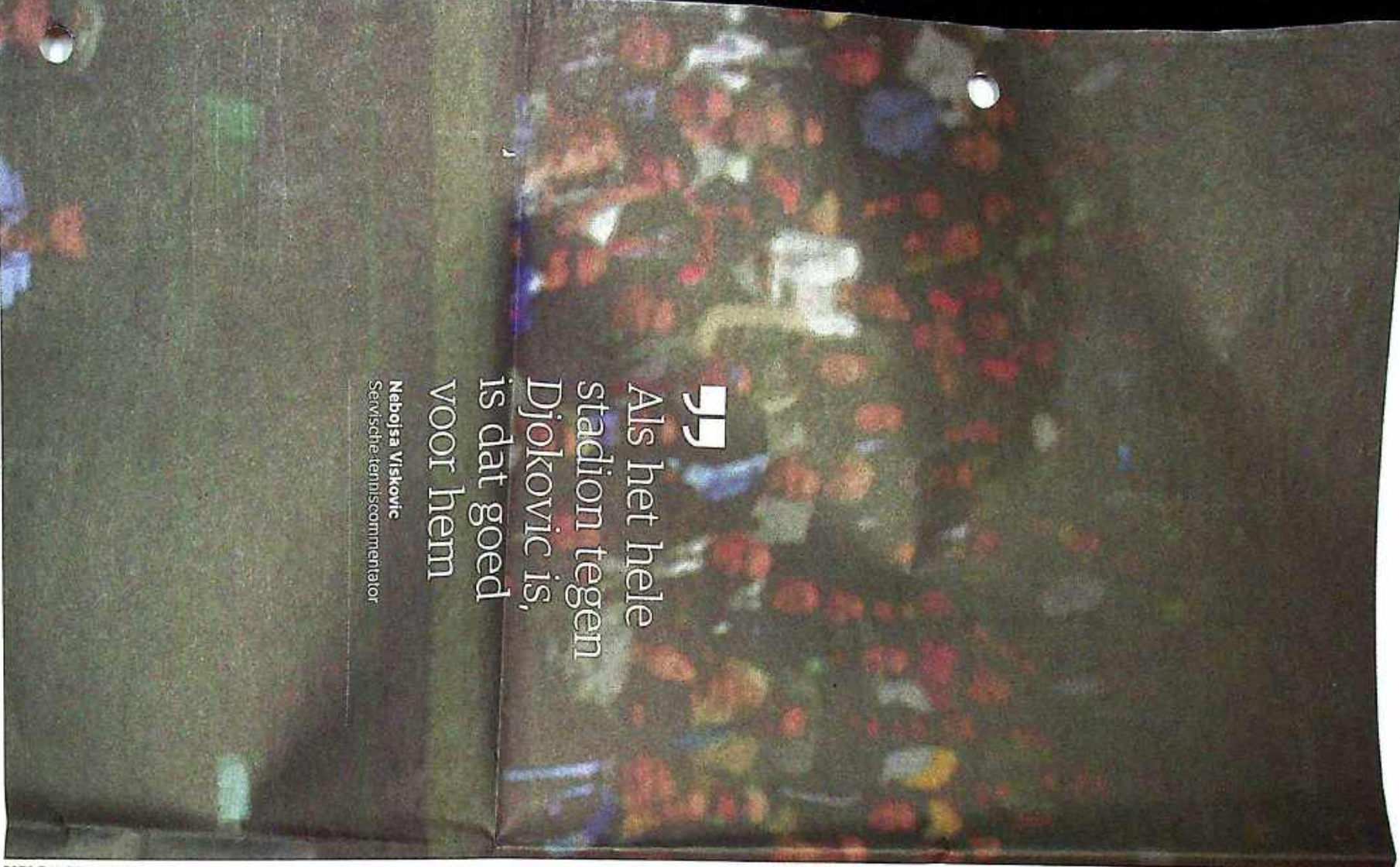
Djokovic is de aanvoerder van een mondiale sport en tegelijkertijd het gezicht van een land in opbouw. Hij representeert een betere, mooiere kant van Servië, zegt sporthistoricus Zec. „Als je

met iemand uit het Westen over Servië spreekt, gaat het al snel over Novak Djokovic of de Joegoslavische oorlog. Vóór Djokovic ging het alleen over de oorlog.”

Djokovic is expressief, heeft soms woede-uitbarstingen, tot het scheuren van zijn shirt aan toe. Het helpt zijn imago niet. En in het verleden werd hem verweten dat hij soms een rol speelde, zoals bij zijn humonistisch bedoelde maar wat geforceerd ogende imitaties van andere spelers. En in de eerste jaren van zijn loopbaan was er kritiek dat hij wel erg veel last had van blessures en dat hij vaak opgaf.

De miskenning van Djokovic heeft indirect ook te maken met de populariteit van Federer, uit het tijd neutral Zwitserland. Hoe weergaloos hij ook speelde, de schoonheid en elegantie van Federer zal Djokovic nooit evenaren.

Federer (38) is en blijft de ambassadeur die de sport overstijgt, maar wordt in sportief opzicht in toenemende mate bejegend door Djokovic (32). Federer staat

”
Als het hele stadion tegen Djokovic is, is dat goed voor hem

Nebojsa Viskovic
Servische tenniscommentator

FOTO TIM IRELAND/AP

nu op een recordaantal van twintig grand slams, maar insiders verwachten dat Djokovic (zestien slams) hem op termijn nog voorbij zal gaan, mits hij fit blijft.

Ziekelijke obsessie

Djokovic probeert aan zijn imago te werken, onder meer door goededoelprojecten te steunen en via social media actief te zijn. „Hij doet heel erg zijn best geliefd te zijn”, zegt tenniscommentator Viskovic.

Hij heeft een „ziekelijke obsessie” om aardig gevonden te worden, zei de Australische tennisser Nick Kyrgios in mei in zijn podcast. „Hij wil net zo geliefd zijn als Roger Federer.”

Het fascinerende is: het is juist dat gebrek aan waardering waardoor Djokovic gestrekt wordt. Dat schreef Brian Phillips in een essay voor sport- en popcultuurstijl *The Ringer*. „Hij wilde dat we van hem zouden houden en dat deden we niet, dus bedacht hij hoe hij ons en zijn tegenstander kon overwinnen. We hebben hem ge-

Novak Djokovic
serveert tijdens de langste Wimbledon-finale ooit, op 14 juli van dit jaar. De Servier won, na 4 uur en 57 minuten, in vijf sets van de Zwitserse publicistslavo-ris Roger Federer.

holpen te leren winnen, door hem te willen laten verliezen.”

Mentaal is hij van onbuigzame taaiheid. Hij kan ondermaats spelen, en toch grote wedstrijden winnen. Federer was in de Wimbledon-finale beter, won meer punten. Maar bijna geruisloos wakte Djokovic zich door de partij.

De steun voor Federer stond in dat duel niet op zich: het gebeurde ook in extreme mate bij de US Open-finale van 2015. Het was Djokovic tegen Federer - en de rest van de wereld.

Het is die vijandigheid die hij in zijn voordeel gebruikt, heeft Djokovic vaker gezegd. Als mensen 'Roger' roepen, hoort hij 'Novak'.

Toen Djokovic 14 jaar was, deed hij dat ook al, zegt Bozovic. „Als we in Duitsland speelden en het publiek was tegen hem, dan kreeg hij daar energie van.” Viskovic: „Als het hele stadion tegen Djokovic is, is dat goed voor hem.” Niet geliefd, wel uitzonderlijk - Novak Djokovic.

info@zadkinemedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24 - De brieven onder nummer sturen naar: Plein Eendragt 118, 3111 AR Schiedam onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Duurzaam vergroenen

GENIETEN VAN DE TUINI

TUINAANLEG- EN ONDERHOUD
Ginkel | WWW.GINKELGROEP.NL

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinese en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

GALERIE WIEK XX
ZOMERTENTONSTELLING

Voorstraat 50
9693 EH
Bad Nieuweschans
WWW.WIEKXX.NL
Tel: 0597 - 521 393

Eerste van oudwoud, Koningpaladen, De Heugden, West, Schiedam, 1922, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500

TE KOOP GEVFR: oude of antieke klokken ook defect en oude horloges

Venema Antiques Rijksweg 17 te Drempt 06-53330849
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Uw rubrieksadvertentie in de Bijzondere Zaken?
WWW.MAAKUWADVERTENTIE.NL

Doe-het-zelf

KOOP ECOVERF
voordelig online

Voor schilder en thuisklusser
Lakverf - Muurverf - StucDeco
Kalkverf - Leemverf - Kriftverf
Vloerlakken - Olie - Beitsen
Aquanarijn - Copperrant - Keim
Emente - Koopmans - Rigo
Snelle levering en advies
WWW.LINOVA.NL

Vraag & Aanbod

INKOOP VAN HORLOGES o.a. ROLEX, CARTIER, BRETLING, IWC, J.Lecoultrre, OMEGA en PATEK PHILIPPE. Defect geen bezwaar! - 020-4221015
SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Spielegracht 12, Adam
WWW.SPIEGELGRACHTJUWELIERS.NL

Interieur

Voorkom krassen, deuken en lawaai

zachte waaibes
Ficofriendly heeft een grote collectie doppen, glijders en wielen die vriendelijk zijn voor de vloer. EenVoudig bestellen. Geen gelab meer met plakvlijes
www.ficofriendly.nl

dioppen met vil

licht en meubels
Javastraat 133/141

Gedekord 6000

AMSTERDAM 020 334 27 35
www.lichtenmeubels.nl

Kela Lima tapijtgegels € 4,95
pt. gratis gelegd min. 30 m2
WWW.VANHEUGTEN.COM

Workshop
Ondermijnende criminaliteit

BADOM

Best advies- en trainingsbureau
ondermijnende criminaliteit
Verzorgt interactieve
workshops (1 dagdeel, max. 15
deelnemers) voor (lokale)
overheidsinstansies,
(sport)verenigingen en
bedrijven, ter bevordering van
de bewustwording omtrent
ondermijning. Aan de hand van
lex-ijpolitie mensen,
bestuurders en ondernemers
leren signaleren/herkennen van
vormen van ondermijning en
hoe daarmee om te gaan.

Ga naar badom.nl of bel
0499-332157.

Wilt u ook adverteren?
WWW.MAAKUWADVERTENTIE.NL

Vrijdag

16 De belangrijkste foto, vanuit regionaal perspectief

18 Hoe volmachtstemmen het verkiezingsresultaat kunnen kleuren

31 Laura Kövesi, de onvermoeibare corruptiebestrijder van Europa

Een muurschildering van Vladimir Poetin in Belgrado. Rechts de Servisch-Montenegrijnse prins-bisschop en dichter Njegos op een muur in de straat die naar hem is vernoemd.

De haat jegens de Navo verklaart Servië's liefde voor grote broer Poetin

Wie rondloopt in Belgrado hoeft niet ver te zoeken: in Servië is openlijke steun voor Poetin te vinden na zijn invasie van Oekraïne. Maar dat komt ergens vandaan. De herinnering aan NAVO-bommen doet Serviërs naar de Russische kant neigen.

Door Rosa van Gool Foto's Marlena Waldthausen

'D aar was mijn broer aan het werk', zegt Mitroslav Medic (58), terwijl hij de tweede verdieping van een ruïne in het centrum van Belgrado aanwijst. Hier bombardeerde de Navo in de nacht van 23 april 1999 een studio van de Servische staats televisie RTS. Er vielen zestien doden, onder wie de 33-jarige studioteknikus Sinisa Medic.

Mitroslav Medic zat thuis, anderhalve kilometer verderop, televisie te kijken toen de ramen sprongen en het beeld zwart werd. Nog weken hoopte hij dat Sinisa op een dag levend tevoorschijn zou komen uit de bergen puin en wolken stof, maar hij zag nooit meer van zijn twee jaar jongere broer terug dan een paar harden van kledingstukken.

Zelf werkt Medic, die Sinisa de stips aan de baan bij RTS had geholpen, nog steeds als studioteknicus bij de tv-zender. Elke dag gaat hij naar zijn werk in het gebouw pal naast de uitgetrande studio, die bij wijze van monument

nooit herbouwd is. 'Vreselijk dat het nu weer ergens anders gebeurt', zegt Medic, voor wie de beelden uit Oekraïne pijnlijk bekend voorkomen. 'Dit mag niemand overkomen.'

Van de pro-Russische demonstraties die extreemrechtse activisten de afgelopen weken in Belgrado organiseerden, moest hij dus niets hebben. Toch kiest Medic, net als de meeste Serviërs, ook niet de kant van Oekraïne. 'Elke oorlog is verschrikkelijk', houdt hij zich op de vlakte.

Dat afgemeten antwoord overheerst in de straten van Belgrado, waar anders dan in de rest van Europa geen blauwgele vlag te bekennen is, behalve aan de gevels van de Duitse en Poolse ambassades. Een pro-Russische demonstratie, georganiseerd door een extreemrechtse groep, trok begin maart zo'n tweeduizend betogers. Naar een pro-Oekraïense demonstratie kwamen een paar honderd men-

Oorlog in Oekraïne Servië en Rusland

TUJDLIJN
EN CONTEXT
JOEGOSLAVIË-
OORLOGEN

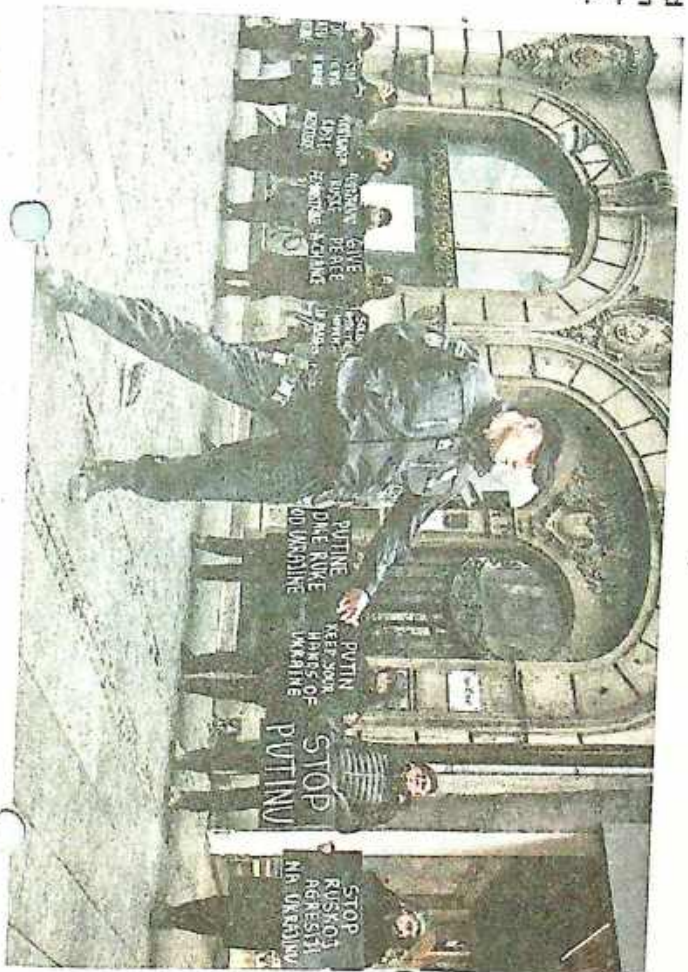
1992-1995

Bosnië-oorlog. Het Joegoslavië-
sche leger maakt in Bosnië vele
tientuizenden slachtoffers,
onder andere tijdens de genocide
in Srebrenica.

1998-1999

Kosovo-oorlog. De Albanese bevolkingsgroep
wil de zuidelijke regio Kosovo afscheiden
van Joegoslavië, waarop het regime van uit
Belgrado raageert met grof geweld. Zeker
8.600 Albanese burgers worden vermoord,
meer dan een miljoen slaan op de vlucht. Het
Kosovaarse bevrijdingsleger doodt rond de
duizend etnisch Servische burgers.

Een opvallend beeld
in Belgrado: een
pro-Oekraïne-
demonstratie.

Het gezicht van
generaal Ratko Mladic
is weer eens beklad.
Maar elke keer weer
wordt de muurschilder-
ing schoongeboend
door onbekenden.

Miroslav Medic (58) bij de plek waar zijn broer na een

VERVOLG VAN
PAGINA 13

sen, erna volgden aan beide zijden kleine demonstraties.

Sinds de Russische invasie is de Servische balancer-act tussen Oost en West, waarbij dan ooit. Enerzijds verklaarde Servië te staan voor de territoriale integriteit van Oekraïne en veroordeelde het de invasie in de Verenigde Naties, maar tegelijkertijd steunt het land, hand-in-hand van de EU, de Europese sancties niet.

De druk vanuit de EU is groot, maar begin april zijn er verkiezingen. President Aleksandar Vucic weigert het pro-Russische deel van zijn electoraat tot die tijd voor het hoofd te stoten. Een peiling van vorig jaar laat zien dat 83 procent van de Serviers Rusland beschouwt als bevriende natie, terwijl iets meer dan de helft (54 procent) positief staat tegenover toetreding tot de EU.

Vlak na het begin van de oorlog dook in het centrum van Belgrado een muurschildering op. 'Broer' staat er in grote, Cyrillische letters naast een matig gelijkend portret van de Russische president

Vladimir Poetin. Op de achtergrond vloeien de Russische (wit-blauw-rood) en Servische (rood-blauw-wit) vlaggen naadloos in elkaar over.

De afbeelding ligt maar een paar honderd meter van een andere muurschildering die in Belgrado al maanden tot orrust leidt: het gezicht van generaal Ratko Mladic, verantwoordelijk voor de genocide in Srebrenica en gevangen in Schiedam. Om de paar dagen wordt Mladic's beeltenis beklad met verf, waarna mysterieuze hulpverleners het portret van de oorlogsmisdadiger weer schoonboenen.

Ook Poetin heeft zijn eerste bekladdingen - en schoonmaaksessies - al achter de rug, zo getuigen de verfspatters op de metersbrede schildering zonder op of om te kijken, een enkeling trekt een verbaasd gezicht, een man van in de 20 maakt een selfie met Poetin, maar behoeft om hun mening te geven heeft niemand.

Cedomir Antic (47), docent geschiedenis aan de universiteit van Belgrado, heeft daar geen moeite mee. 'Poetin is een militair autoocraat', zegt hij zonder spoor van twijfel, nippend van een espresso in een

Wij zijn in elkaar
geslagen,
Rusland is onze
grote broer die
wel sterk genoeg
is om iets terug
te doen

Jovo Bakic
Socioloog

Italiaans restaurant. 'Russia Today' is neutraler dan de BBC.

Naast zijn academisch werk is Antic een rechts-conservatieve politiek activist, en daar een geluid vertolkt dat vrijwel samenvalt met de lijn van het Kremlin. Poetins redenen om Oekraïne te bombarderen zijn volgens Antic beter dan de redenen van de NAVO voor de bombardementen op Servië in 1999, zo verklaart hij de Servische houding. 'Mensen hier herkennen de leugens en hypocrisie van het Westen.' Dat Servië zonder de bombardementen genocide gepleegd zou hebben op de Albanese bevolking in Kosovo, vindt Antic westerse onzin.

Ook het woord 'sancties' roept in Servië nog altijd sterkere emoties op dan menig West-Europeaan zich voor kan stellen. Antic was een student tijdens het handelsembargo dat de VN - inclusief Rusland - tegen Joegoslavië instelde van 1992 tot 1995, vanwege de oorlog in Bosnië.

Bijna de helft van de bevolking moest door hyperinflatie leven van minder dan 2 dollar per dag. Er was tekort aan voedsel, medicijnen, benzine, somt de historicus op. 'Het aantal zelfmoorden was ho-

ger dan ooit.' Na de vredesakkoorden in Bosnië werden de sancties soepeler, maar tijdens de Kosovo-oorlog (1998-1999) volgden nieuwe maatregelen.

Pas nadat Slobodan Milosevic was afgetreden als president, kwam er begin 2001 na bijna een decennium een einde aan alle sancties. Over de effectiviteit bestaat discussie, want hoewel de sancties volgens experts meehelpten om Milosevic in Bosnië - wel na drie bloedige jaren - tot onderhandelen en een vredesakkoord te dwingen, lukte dat in het geval van Kosovo pas na twee maanden bombarderen.

Eén ding staat vast: in Servië denkt geen inwoner lichtvaardig over sancties, beweert Jovo Bakic (51), De socioloog, tot vorig jaar actief in een linkse partij, is niet pro-Russisch. Hij is voorstander van maatregelen tegen Russische politici en oligarchen, maar fel tegen sancties die de bevolking in armoede storten. 'Omdat ik ze zelf heb ervaren, zou ik ze nooit aan gewone mensen opleggen.'

Toch schuift de Servische regering nu langzaam op richting de EU, dankt de jonge politoloog Vuk Vukcanovic (36), onderzoeker aan de universiteit van Bel-

'Kosovo schendt internationaal recht met oprichting leger'

7-2-14

Dat zei de Russische president Poetin vorige maand bij een bezoek aan Belgrado. Maar klopt het?

De aanleiding

De Russische president Poetin bracht vorige maand een bezoek aan Belgrado. Er waren jubelende menigtes, een cadeau van de Servische president Aleksandar Vučić (een schattige herderspup) en interviews in de media. In de Servische krant *Politika* haalde Poetin hard uit naar een recent besluit van Kosovo om zijn strijdkrachten, de Kosovo Security Force (KSF), om te vormen tot volwaardig lichtbewapend leger.

Ook was Poetin verbolgen over de volgens hem lauwe Europese reactie. „Ik zal niet verbergen dat ik verbaasd was over de behoorlijk passieve reactie van de Europese Unie op het besluit van het Kosovo-Parlement om de Kosovo Security Force in de komende jaren te transformeren tot een volwaardig leger [...] Het is nauwelijks in het belang van de EU om de ogen te sluiten voor zulke ernstige schending zijn van het internationaal recht [...]”, aldus Poetin.

We checken of de oprichting van een leger door Kosovo het internationaal recht schendt.

Waar is het op gebaseerd?
Kosovo verklaarde zich in 2008 onafhankelijk van Servië, een beslissing die internationaal nog altijd wordt betwist. In 2009 werd de Kosovo Security Force opgericht, een paramilitaire organisatie met 4.000 manschappen. In december gaf het Kosovo-Parlement gehoor aan een langgekoesterde wens om de KSF om te vormen tot leger, bestaand uit 5.000 actieve soldaten.

Kosovo en Belgrado reageerden wettend en stelden dat Kosovo het internationaal recht schendt. Washington en enkele EU-landen steunden het initiatief omdat zij Kosovo beschouwen als onafhankelijk staat met zelfbeschikkingrecht. Wel uitten zij zorgen over de spanningen die het besluit oproept in de regio. De NAVO reageerde afkeurend en noemde het besluit „slecht getimed”, de EU riep op tot een „geleidelijk proces in lijn met de Kosovavaarse grondwet”.

En, klopt het?

De vraag leidt bij deskundigen tot geestdrift en hevige debat, maar

niet tot eenduidige antwoorden. „Het hangt er maar net van af hoe je dit bekijkt”, zegt James Ker-Lindsay, Balkan-expert en hoogleraar aan de London School of Economics and Political Science.

„Vanuit Russisch oogpunt is Kosovo niet onafhankelijk, maar een deel van Servië. Daaruit vloeit voort dat de stap van Kosovo tillegaal is. Maar voor, zeg, de Nederlandse overheid, dat Kosovo wel erkent als onafhankelijke staat, heeft Kosovo het recht om een eigen gewapende macht op te richten.”

Volgens Geoff Gordon, onderzoeker bij het Asser Instituut voor Internationaal en Europees recht in Den Haag „is er geen internationale regel die stelt dat je geen leger mag oprichten. Poetins standpunt is begrijpelijk omdat Rusland Kosovo ziet als deel van Servië. Om de KSF unilateraal in een leger te veranderen, druisst dan in tegen afspraken die gemaakt zijn in de VN-Veilighedsraad en die volgens Rusland nog altijd gelden. Andere staten mogen dat argument verwerpen, dat maakt het niet onwaar. Hoogstens misleidend.”

Zijn collega Bérénice Boutin doet per e-mail een duit in het zakje met de stelling dat de afspraken in de Veiligheidsraad (resolutie 1244 over demilitarisering, red.) „niet zo geïnterpreteerd kunnen worden dat Kosovo nooit een leger met verdedigingscapaciteit mag oprichten”.

Conclusie

Het internationaal recht weigert het standpunt over Kosovo van de ene partij boven dat van de andere te stellen. Dat Poetin het internationaal recht naar de Russische kant trekt ten faveure van zijn eigen politieke boodschap is misleidend. Strikt genomen zijn beide argumenten volgens het internationaal recht correct. Daarom beoordelen wij de stelling als niet te checken.

Eva Cukier

Ook een bewering zien langskomen die je gecheckt wilt zien? Mail nrccheckt@nrc.nl of tip via Twitter met de hashtag #nrc-checkt

waar
 deels waar
 onwaar
 niet te checken

Het Financiële Dagblad 24-12-20

Omgekeerde kruistocht Halte Kroatië

Klootzakken, beulen en sadisten

Vorige week schreef ik dat onze wreedheid afneemt. Ik poneerde de werkhypothese dat we 'in de laatste eeuwen onvoorstelbaar veel vredelievender, zachtaardiger en menselijker werden'. En nu ben ik in Vukovar, Kroatië. In een stad die in 1991 volledig werd verwoest en waar nog veel huizen vol kogelgaten zitten. Bijna drie maanden lang beschoten de Serviërs het stadje. Bijna 3000 burgers kwamen om. Wanneer de Serviërs het ziekenhuis van Vukovar innemen, brengen ze de mannelijke patiënten naar een afgelegen varkensstal. 264

patiënten worden er gruwelijk mishandeld en even later doodgeschoten. De jongste is 16 jaar. Hoe valt deze massamoord te rijmen met mijn werkhypothese dat onze bloeddorst in de loop van de geschiedenis fors afnam? Voor een antwoord moeten we onderzoeken wie deze massamoord pleegde. Dat waren geen gewone burgers of dienstplichtigen van het Joegoslavische leger. Veel soldaten deserterden. Sommige verlieten hun gevechtswagens, gooiden hun wapens weg en zongen 'Give Peace a Chance' van John Lennon. Halverwege het beleg gaf een heel infanteriebataljon er brui aan en ging te

Muurschildering nabij Vukovar. FOTO: RALF BODELIER

voet terug naar Servië. Wie moordden dan in Vukovar? En later in Višegrad, Foca, Prijedor en Srebrenica? Volgens de Amerikaanse hoogleraar John Mueller (*The Banality of Ethnic War*, 2000) waren het bijna altijd kleine en soms héél kleine groepen gewetenloze criminelen. Ze werden door het al even criminele regime van de Servische president Milosevic gerekruteerd uit voetbalhoooligans, straatbendes en gevangenen misdadigers. In Vukovar opereerden de Arkan Tijgers, een bende van enkele honderden mannen, samengesprokkeld uit de aanhang van Rode Ster Belgrado. Hun aan-

voerder was de beroeps crimineel Zeljko Raznatovic, alias Arkan. De Tijgers verdedigden Servië niet, ze voerden geen militaire operaties uit, maar deden louter wat ze leuk vonden. Mueller beschrijft hoe zij voluit genoten van het martelen, verkrachten en afslachten van mensen. Elke samenleving kent haar eigen, kleine percentage klootzakken, beulen en sadisten. In het Joegoslavië van de jaren 90 kreeg dit plots alle ruimte. Op mijn werkhypothese zijn zij de spreekwoordelijke uitzondering.

Ralf Bodelier is filosoof en journalist.

COLUMN

Zihni Özdil

Een incompetente kleuter en een handige semi-dictator

Ruim drieduizend dorpen vernietigd in een militaire 'verschroeide aarde'-campagne; 3,5 miljoen interne vluchtelingen; bijna 40.000 mensen vermoord, inclusief journalisten en mensenrechtenactivisten; verschrikkelijke martelingen, ook op kinderen en vrouwen.

Dit vond allemaal plaats in de jaren tachtig en negentig van de twintigste eeuw op de zuidoostflank van Europa: de etnische zuivering op Koerden, gepleegd door de Turkse staat. Het is begrijpelijk wanneer u hier nog niet eerder van hebt gehoord. Ook al rapporteerden mensenrechtenorganisa-

ties er uitgebreid over en ook al werd Turkije veroordeeld door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens - westerse landen en westerse media bleven grotendeels stil. Turkije was en is immers NAVO-bondgenoot en sinds enige tijd ook aspirant EU-lid.

Deze geschiedenis is echter wel relevant om de houding van Erdogan te begrijpen. Erdogans existentiële angst voor Koerdische mensenrechten - de strijd daarvoor wordt door hem steevast 'terreur' genoemd - is net zo groot als onder zijn voorgangers. De rapporten van mensenrechtenorganisaties spreken nog altijd boekdelen over de schending van mensenrechten in Turkije.

In een eerlijke wereld had het Westen in de jaren negentig Turkije net zo gebombardeerd als het deed in Bosnië en Servië, en waren Turkse politieke en militaire leiders net zo vervolgd door het Internationaal Strafhof in Den Haag als de Servische president Slobodan Milosevic en de Servische generaal Ratko Mladic.

Maar de wereld is niet eerlijk. En geopolitiek al helemaal niet. Met soms zeer cynische gevolgen. Zo is de PKK (de Koerdische guerrillabeweging in het berggebied rondom de zuidoostgrens van Turkije) in 1997 door Washington onder druk van bondgenoot Ankara bestempeld als 'buitenlandse terreurorganisatie'. Terwijl diezelfde PKK-strijders, wanneer ze in de bergen de grens over gingen naar Iran, een vijand van Ame-

rika, 'vrijheidsstrijders' heetten. In 2009 werd de PKK in Iran toegevoegd aan de Amerikaanse terreurlijst, toen de regering-Obama besloot te onderhandelen met Iran over een nucleair akkoord.

Deze week werd er naast cynisme iets nieuws toegevoegd aan het palet van het geopolitieke bedrijf: labiele incompetentie. Het is bijna onwettelijk maar waar: tot gro-

In een opwelling gaf Trump de steun aan de Koerden weg. Pats boem, alsof het niks is

te ergernis van zijn adviseurs is Trump afgelopen zondag telefonisch 'gepiepeld' door Erdogan.

De Koerden in Noord-Syrië hebben grote offers gebracht om, samen met het Westen, IS te verslaan. De Amerikaanse militaire aanwezigheid zou hen daarna beschermen tegen Erdogan. Maar aan de telefoon gaf Trump die steun in een opwelling weg. Pats boem, alsof het niks is.

Zoomen we uit, dan zien we een gewiekste Turkse semi-dictator die gebruik kan maken van een incompetente, labiele kleuter in het Witte Huis. De gevolgen zijn desastreuus. Erdogan is direct aan de slag gegaan met etnisch zuiveren in Noord-Syrië,

om de Koerden er weg te krijgen. De betrouwbaarheid van het Westen is te grabbel gegooid. En met een Noord-Syrië vol jihadisten onder Turkse militaire bescherming in het vooruitzicht staat de veiligheid van Europa op het spel. Wat te doen? Amerika toont zich met Trump een uiterst onbetrouwbare, kleuterachtige partner. We kunnen het ons daarom „niet meer permitteren om in onze eigen regio een bijrol te vervullen”, zoals Michel Kerres treffend in deze krant schreef.

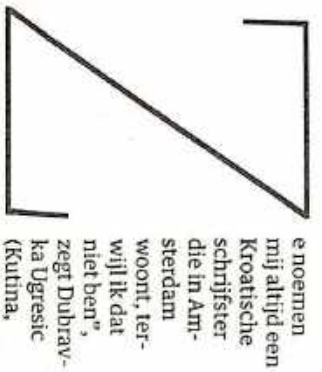
Nu moet Europa zich los weken van de geopolitieke afhankelijkheid van Amerika. Erdogans blufpoker om de grens open te doen voor Syrische vluchtelingen, vraagt om een reactie. Er dienen heel snel heel harde sancties te worden opgelegd aan Turkije, zowel economisch als militair. Want net als elke rechtspopulist heeft Erdogan eerder laten zien dat hij laf is en zijn grote woorden intrekt als puntje bij paaltje komt. Voor de lange termijn is deze vraag belangrijker dan ooit: wie is Europa en wat wil het op het wereldtoneel? Hoe kunnen wij, Europeanen, ook in militair opzicht onafhankelijk zijn van Amerika en bij een reële dreiging *hard power* projecteren in de eigen regio?

Zihni Özdil is historicus en schrijft wekelijks een column.

DUBRAVKA UGRESIC In haar nieuwe essaybundel wijst Ugresic op het fascisme dat in sommige Oost-Europese landen de norm is geworden. „In Kroatië zijn in alle geleidingen van de samenleving alleen nog etnisch zuivere Kroaten werkzaam.”

Door onze redacteur **Michel Krielaars** Foto **Merlijn Doornik**

Fascisme is de natuurlijkste conditie van de mens'

Ze noemen mij altijd een Kroatische schrijfster die in Amsterdam woont, terwijl ik dat niet ben", zegt Dubravka Ugresic (Kutina,

1949) geëigerd halverwege ons gesprek.

„Ik woon in Nederland, maar schrijf in het Engels en Kroatisch. Waarom dwingen ze me dan toch altijd ergens bij te horen?”

Niet voor niets verzet ze zich in haar nieuwe essaybundel *Het tijdperk van de huid* tegen de hokjegeest. Niet alleen als het gaat over Kroatië, haar geboorteland dat volgens haar weer in de fascistische taak uit de Tweede Wereldoorlog is veranderd. Maar ook voor zover het de kunstenaar betreft, waarin iedereen alleen mooi vindt wat anderen mooi vinden.

Nadat in 1991 in Joegoslavië de oorlog uitbrak, nam Ugresic stelling tegen het moordzuchtige geweld en de nationalistische ideeën van zowel de Kroaten als de Serviërs. In de pers schreef ze kritisch over de cultuur van leugens die daarmee samenhangt. Het leverde haar een haat-campagne op van de nationalistische Kroatische media, die haar voor 'verrader', 'vijand van het volk' en 'heks' uitmaakten. „Een heks slaapt met de duivel, oftewel een buitenlander, een moslim, een Servier”, zegt ze lachend, tijdens ons gesprek in haar appartement in Amsterdam.

In 1993 verliet ze Kroatië en zette ze haar schrijverscarrière voort in het buitenland. Ze woonde achtereenvolgens in München, Berlijn en de Verenigde Staten, totdat ze in 1996 in Nederland neerstreek. Inmiddels is ze wereldberoemd en geldt ze als een serieuze kandidaat voor de Nobelprijs.

Uit uw essays blijkt dat in uw geboorteland Kroatië de waarheid is uitgewist.
„Toen in 1991 de oorlog begon, verbleef ik een eiland. Daar voelde ik alles aan wat er zou gaan gebeuren. In paniek noemde ik meteen wat ik me van mijn kindertijd herinnerde, alsof ze dat van me zouden afnemen. Met het herschrijven van de Kroatische geschiedenis is dat inderdaad gebeurd. Ik heb het erover in mijn roman *Museum van onvoorwaardelijke overgave*.”

Heeft die nieuwe werkelijkheid niet ook te maken met nostalgie, die je in voormalig Joegoslavië vaak tegenkomt?

„Ik heb altijd veel over nostalgische geschreven. Bijvoorbeeld over de sokken die je kunt kopen met de handtekening van Tito of een boek over de betekenissen van maaltijds, die gesteund worden door historici en leraren. Hetzelfde gebeurt overtuigen in Bulgarije, Hongarije en Slowakije. Maar de Joegoslaven zijn in dit geselschap speciale leugenaars.”

Waarom?

„Alle andere Oost-Europese landen hadden tijdens het communisme een lange geschiedenis van samizdat en ondermijning van het systeem. Het leverde prachtige literatuur en films op, zie György Konrad en Milan Kundera, zie Jiri Menzel. In Joegoslavië, dat uit het Warschaupact was gestapt en zijn ziel aan het Westen had verkocht, was het leven weliswaar beter dan elders in het Oostblok, maar op een enkeling als Milovan Djilas na hadden wij geen dissidentenbeweging of cultuurele *underground*. Na de val van de Muur konden al die andere landen het communisme en hun slachtoffererschap als reden voor hun ondergrondse activiteiten aanvoeren. Maar dat gold niet voor ons. Wij konden hoogstens zeggen dat we onder het regime geen lucht hadden. Toen Joegoslavië merkte dat het niet serieus werd genomen, begon het fabeltjes te verzinnen dat het door het communisme werd onderdrukt. Ook al was daar geen enkel bewijs voor. En wat betekent zoiets? Dat Joegoslaven de grootste lafaards ter wereld zijn omdat ze hun mond onder het communisme niet opendeden en ze daar over logen.”

Wie heeft de Joegoslavië-oorlog uiteindelijk gewonnen?

„De Kroaten. Zij hebben 250.000 Serviërs uit de Kroatische Krajina verdreven, waarbij er duizend zijn omgekomen. De leider van die etnische zuivering, generaal Ante Gotovina, is door het Joegoslavië Tribunal vrijgesproken. Hij werd thuis als een held onthaald, kreeg van de staat een grote villa aan de kust en visrechten op tonijn. Tegenwoordig wijft hij zich aan de schilderkunst.”

„In Kroatië zijn na 1995 alle Serviërs ontslagen. Artsen, rechters, journalisten, hoogleraren. In alle geleidingen van de samenleving werken alleen etnisch zuivere Kroaten. Ook zijn drieduizend standbeelden van Servische helden uit de Tweede Wereldoorlog vernield of verwijderd.”

Wat is Kroatië voor een land?

„In 1967 was het welvarend, nu staat alles er stil. Onder het communisme telde het land vierduizend politieagenten, nu veertig à vijftigduizend. Voor mannen zijn er alleen nog banen bij het leger of de geestelijkheid, voor vrouwen in de porno-industrie. Ik kan er niet leven, want dan ga ik tweehonderd jaar terug in de tijd.”

Na uw kritische artikelen in de pers in

CV

Dubravka Ugresic studeerde literatuurwetenschap en Russisch in Zagreb. Tot haar emigratie in 1993 was ze aan die universiteit verbonden. Haar boeken zijn wereldwijd bekroond. Vaste thema's in haar werk zijn ballingschap en het leven in tijden van oorlog.

1991 keerde iedereen zich tegen u. Nam niemand het voor u op?

„Ik heb geen misdadige fantasie. Ik kon me dan ook niet voorstellen dat iedereen me zou laten vallen. Zo was mijn uitgever in 1992 ineens politiecommissaris geworden. Op een avond stond hij op mijn buitendeur te bonzen, zo woest was hij over wat ik geschreven had. Stel je eens voor: ik kon niet eens de politie belen. En zelfs toen dacht ik: dit is onmogelijk. Ik geloofde nog altijd in de redelijkheid van de mens. Maar waarom zou je redelijkheid van misdadigers verlangen?”

Wat schreef u dat ze zo boos werden?

„In het culturele tijdschrift *Letre Internatonal* had ik een artikel gepubliceerd over primitivisme en nationalisme, dat circuleerde onder mijn collega's op de universiteit van Zagreb. Daarna schreef ik nog een stuk voor *Die Zeit* en toen begon het. Eerst werd ik door een collega aangevallen, die wilde aantonen dat hij van zijn land hield en ik niet. Verder wilde hij laten zien dat hij als dichter een nationale bard was en ik een kluns.

„Maar het was ook een aanval op vrouwen. Zo kreeg een actrice samenleefde en alleen daarom al fout was. Andere vrouwen werden voor heks uitgemaakt.”

Hoe is zoiets mogelijk?

„Het is heel gemakkelijk. Nadat die 'nationale bard' zich tegen me had gekeerd, volgden al mijn collega's. Ze keken weg als ze me zagen. Stel je voor, vrienden met wie ik twintig jaar had samengewerkt.”

Is dat typerend voor het fascisme?

„Fascisme is de zachste, meest natuurlijke conditie van de mens. Als je niet meedoet, hoor je er niet meer bij. En de angst voor uitsluiting is ieders grootste angst. Dat geldt voor de meerderheid van de mensheid. Al op de kleuterschool wil niemand buitengesloten worden. Zelf werd ik daar gepest omdat ik een Bulgaarse moeder had. Je wordt gedwongen ergens bij te horen en dat is precies de basis van iedere fascistische organisatie. Het markdenken, waarin iedereen hetzelfde wil hebben, speelt er ook een rol in.

„In Kroatië zijn alle fascistische symbolen uit de Tweede Wereldoorlog weer terug: de muntenheid, de vlag, het wapen, de straatnamen zoals die van de man die de rassenwetten heeft ingevoerd. Al het andere uit het communistische en Joegoslavische verleden wordt uitgewist.”

Dubravka Ugresic: Het tijdperk van de huid. Vert. Roel Schuyt. Nijgh & Van Ditmar, 240 blz. € 21,50

Franjo Tuđman (de eerste president van het onafhankelijke Kroatië in de jaren negentig, red.) begon ermee. Hij zag de geschiedenis als een film, waarin hij 1945 had verbonden met 1991 en alles wat er tussen lag had uitgewist.”

En beangstigende situatie.

„Je bent in Kroatië alleen een man omdat je Kroaat bent. Verder hoeft je niets te doen. Dat is wat Tuđman heeft gintroduceerd vanaf de eerste dag dat hij aan de macht was. 'Julije zijn ridders', zei hij. En ridders krijgen een beloning voor hun daden. Concreet betekent dat concessies op het gebied van het bouwen van hotels, wegen, et cetera. Het is als bij de maffia.”

U ontwaart in uw essays ook een soort bange volgzamheid als het om de kunstconsumptie gaat. Hoe zit dat?

„Er zijn geen echt wijze mannen meer zoals George Steiner of Allan Bloom, die het kat van het koren kunnen scheiden. Nu bepaalt vooral de markt wat goed is of niet. Als wordt gezegd dat Murakami in veertig landen vertaald wordt, dan is hij een goede schrijver. Opnieuw is er die angst om buitengesloten te worden.

„Zo moet je een iPhone 9 hebben om erbij te horen. Het vengroot je gevoel van eigenwaarde. Wat dat betreft heeft het markdenken iedereen gelijk gemaakt.”

Wat betekent dat voor de literatuur?

„Dankzij de digitale cultuur hebben we een standaarddisabe van de culturele smaak gekregen. Literatuur is onderworpen geraakt aan dezelfde regels als Goudse kaas. Maar is die de beste ter wereld? Nee natuurlijk, en toch is die kaas overal ter wereld te koop.

„Ik geloofde jarenlang in *The New York Times Book Review*, maar ontdekte dat literair agenten en uitgeverijen het succes van een boek bepalen. Toen Bret Easton Ellis' roman *Glamorama* een slechte recensie kreeg, raakte ik in de war, want toch had iedereen het over dat boek. Een week later stond in *The New York Times* een pagina grote advertentie van de uitgeverij met citaten over hoe goed *Glamorama* wel niet was. Die pagina bepaalde het succes.”

Zijn er dan echt zo weinig mensen met een eigen mening?

„Ja. Sterker nog. In de toekomst hoeven ze helemaal geen eigen smaak meer te hebben. Om je vrienden te behouden moet je houden waar zij van houden.”

Je zou er pessimistisch van worden.

„Gelukkig is het niet altijd zo. Vorig jaar was ik in de Verenigde Staten en voelde ik me net als in Moskou tijdens het communisme. Ik belandde er in een *underground* van trouwe lezers. Ze hadden al mijn boeken gelezen. Ook ontdekte ik de maker van de podcast *Between the Covers*, waar iedere schrijver van nu geïnterviewd wil worden. Er zijn dus genoeg mensen die zich van de meerderheid niets aantrekken.”

Om je vrienden te behouden moet je houden waar zij van houden

DOOD VAN MILOSEVIC

TUESDAY, 5/12/2017 14:50 UTC-2

3 June, 2017

Ashley Mote
(<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)
(<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)

22 November, 2015

Dave McGowan
(<http://www.dissident-net.info/dave-mcgowan/>)

17 July, 2015

Paul Hansen
(<http://www.dissident-net.info/paul-hansen/>)

BREAKING NEWS

Ashley Mote (<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)

You are here: Home (<http://www.dissident-net.info/>) / Anti-NWO (<http://www.dissident-net.info/category/cause/anti-nwo/>) / Assassinated (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/assassinated/>) / Impsoned (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/impsoned/>) / In the way for NWO (<http://www.dissident-net.info/category/cause/in-the-way-for-nwo/>) / Judicial harassment (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/judicial-harassment/>) / NWO Opposition (<http://www.dissident-net.info/category/cause/nwo-opposition/>) / Serbia (<http://www.dissident-net.info/category/nationality/serbia/>) / Stroked (<http://www.dissident-net.info/category/consequences/stroked/>) / **Slobodan Milosevic**

Slobodan Milosevic

8 April, 2009 / By admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

POST BY RELATED

RELATED POST

3 June, 2017

Ashley Mote
(<http://www.dissident-net.info/ashley-mote/>)

22 November, 2015

Dave McGowan
(<http://www.dissident-net.info/dave-mcgowan/>)

This report from Slobodan Milosevic "Inal" and assassination is in its entirety taken from Chapter 36 of Robin deRuiter's book "Worldwide Evil and Misery. The Legacy of the 13 Sotanic Bloodlines". Can be purchased here (<http://www.mayrapublications.nl/>). Greatly recommended.

"The small Serbia has shown that resistance is possible. This resistance was initially organized on a broad scale as a political and moral movement against the tyranny and the monopoly of the champions of the free Western world. This movement escalated and created hatred and fear and new forms of violence with which people fought the modern Western invasion: Uranium bombs, computer manipulations, drug addicted assassins and blackmailed civil servants gave the New World Order the excuses it needed. And these are the tools of the invasion that we eventually had to suffer. The cynical cruelty with which this happened is unparalleled in history." Slobodan Milosevic

Yugoslavia

Beautifully phrased yet hypocritical arguments like "the fight for Democracy and human rights" fit perfectly into the devilish doctrine of lies that turns the truth upside down. The attack on a country without valid reason becomes a "peacemaking measure", genocide is carried out to safeguard "human rights" and the unlawful arrest or assassination of the heads of sovereign states are defended as "democratization". In the press, "war graves" are referred to as "mass graves", and a single or isolated "rape" is usually upgraded to "mass rape".

The Mysterious Death of Slobodan Milosevic

"It has been a slow and cold blooded premeditated murder of the lowest kind." Vladimir Krstjanin of the Slobodan Milosevic Center

Slobodan Milosevic was found dead in his prison cell in Scheveningen on March 11, 2006, at 10 a.m. The autopsy was ordered by the public prosecutor's office. According to the autopsy report of the Dutch Forensic Institute (NFI) the death was caused by a myocardial infarction. The pathologists established two kinds of heart problems that might explain the infarct.

In addition to the autopsy, the public prosecutor's office also ordered a toxicological investigation, to determine whether or not Milosevic had been poisoned. No traces of toxic substances were found. "A number of the medications that have been prescribed to Mr. Milosevic were found in his body, but not in toxic concentrations," said the public prosecutor's office. Milosevic was thought to have died of natural causes. The former president was buried in his hometown of Pozarevac a week after his death. And that was that. Politicians, the press and the media cloaked themselves in an emphatic silence. Immediately after his death things were quite different. During the apotheosis of the Yugoslavia tribunal Milosevic was portrayed simply and myopically as a Hitler of the first hour who had managed to escape his rightful punishment. Typical of the way he was being portrayed in the media was the comment from CNN correspondent Christiane Amanpour: "When he came to power, he consolidated his position and from the outset determined what happened on the Balkans. He committed the most serious crimes against humanity that Europe and indeed the world has seen since the Second World War. This went on for the best part of the Nineties. To his enemies and victims he was known as the Butcher of the Balkans."

Milosevic did not fare much better in The New York Times of March 12, 2006. He was a cold-blooded ruler who, during several wars, had been prepared to lash out with a vengeance from Croatia in 1991 to Kosovo in 1999. "In the end, he disturbed the sensitive balance of power in Yugoslavia which he claimed he was defending, and was surprised by the violent destruction of his country." He was portrayed as a man for whom "the truth could always be manipulated by power." According to The New York Times, Milosevic had reinvented the Croatian Fascists from the Second World War. This is where the authoritative newspaper conveniently loses sight of history. It was the infamous fascist Ustasa that during the Second World War was responsible for the cold-blooded mass murder of 900,000 Serbians and Jews. No mention is made of the fact that the political legacy of this Fascism played a major role in the ideology of emerging Croatian Nationalism and Separatism when Milosevic was in power.

Before his death, Slobodan Milosevic had been ill for some time. It is remarkable that his heart condition deteriorated since the beginning of the trial in February 2002. As a result, the proceedings were interrupted regularly. Nevertheless, the tribunal argued that there was no cause for concern, because Milosevic's health was checked regularly by the highly qualified medical staff of the Scheveningen prison. No mention was made of the fact that this "staff" consisted of one GP and one nurse. During the first year of his stay in prison, Milosevic's treatment consisted of one aspirin a day. After that, he received medication that made him drowsy. From the outset, Milosevic's medical treatment was heavily criticized. One of Milosevic's advisors, the Serbian lawyer Zdenko Tomjanovic, declared that the health of his client was systematically being undermined in The Hague. The Russian physician, Dr Leo Bokena of the famous and specialized Bakulev Center, told journalists: "Over the last three years, we have continually urged that Milosevic be transferred to a hospital, so that doctors could make a proper diagnosis, but nothing was ever done. Had Milosevic been brought to any specialized hospital, like our medical center, he might have lived for years."

As early as May 2003, a group of thirteen German doctors expressed their concern about Milosevic's health in writing to the Yugoslavia Tribunal. The medical suggestions regarding the proceedings were ignored, and no adequate therapy or medication were provided. Later written objections from the same group of doctors were not taken into consideration.

A group of doctors appointed by the tribunal offered the following diagnosis: "Highly increased blood pressure, secondary damage to various organs and urgent situations during which the high blood pressure may lead to cerebral hemorrhage, cardiac arrest and death." Lead prosecutor Carla del Ponte had the following to say about it in the Neuen Zürcher Zeitung: "Milosevic is doing fine as far as his health is concerned. Many people of sixty and older suffer from high blood pressure. We are certainly not neglecting him, and I hope that is not the impression you have." 385

A medical investigation into Milosevic's health in 2005 indicated that an "unknown" medication had been found in his blood, medication that neutralized blood pressure, reducing the effects of his officially prescribed medication. An international group of doctors realized that Milosevic's life was at risk. Consequently, Milosevic

NAVIG

Navigation

Select Category

Like Share Sign Up

CATEG

Articles
Cause
Consequences
Major Dissidents of Our
Search
Reset

TAG

France

Canada

Sweden

RECENT CO

Gro H. Brundtland og AP - som FORMELT har holdt i FOR NARR de siste 55 år En «FN-STYRT» FASCIS VERDENSREGJERING b hovedagenda på Socialist Conference i Oslo i 1962 - Norgesaksjonen (<https://norgesaksjonen.org/brundtland-og-ap-folkesvil-har-holdt-det-norske-folk-i-55-ar-uformet-enda-lengre-kommunist>) on Per Aslak (<http://www.dissident-net.info/ertrivsaag/comment-page-1>)

Gro H. Brundtland og AP - som FORMELT har holdt i FOR NARR de siste 55 år En «FN-STYRT» FASCIS VERDENSREGJERING b hovedagenda på Socialist Conference i Oslo i 1962 - Norgesaksjonen (<https://norgesaksjonen.org/brundtland-og-ap-folkesvil-har-holdt-det-norske-folk-i-55-ar-uformet-enda-lengre-kommunist>) on Synneve f (<http://www.dissident-net.info/fjellbakk-tatt/c3%b8/cor-page-1#comment-1252>)

Norge ble tvangsinmeldt Free Speech – Makta mid (<https://arcticfreespeech.wtvangsinmeldt+eu+199>)

requested that he be treated by Russian specialists. Doctors from the Bakulev Center traveled to The Hague to examine Milosevic. They claimed they would be able to treat Milosevic successfully if they were allowed to transport him to the Bakulev Center in Russia. On December 12, 2005, Milosevic requested that he be allowed to undergo treatment in the Bakulev Center. The tribunal denied the request on the grounds that it had not been submitted in the correct manner. He

385 Carla del Ponte was born in 1947, in Bignasco (Switzerland). She worked as a law firm in Tessin, and between 1994 and 1999 she was the lead prosecutor in Switzerland. In 1999 she assumed the same position in the Yugoslavia tribunal. In 1999, she was also given responsibility for the Ruanda Tribunal in Arusha.

was told that any request would only be considered if there were guarantees that he would return to The Hague to finish the trial. On January 18, 2006, the Russian government issued the guarantee that Milosevic would be returned to The Hague after treatment. Despite the reassurance on the part of the Russian government that he would be available to stand trial, his request was still denied on February 23, 2006. On the next day, Milosevic announced that he would appeal this ruling. Carla del Ponte defended the tribunal's decision by pointing out that Milosevic had access to any treatment he would need in The Hague. He had access to medical care of the highest quality. And almost immediately after Milosevic's demise, Del Ponte declared in the Italian newspaper Repubblica: "It is strange, although of course possible, that he died so suddenly without the doctors realizing that his health had badly deteriorated."

The claim that Milosevic died a natural death by heart attack is considered by many to be a lie. Ivica Dacic, chairman of the Serbian Socialist Party (SPS) stated: "Milosevic did not die in The Hague, he was killed in The Hague."

The Russian general Leonid Ivashov said: "It was a political death to order."

According to Nico Varkevisser of the international Slobodan Milosevic Freedom Center, the death of the former Serbian leader the result of a cruel and inhumane treatment as defined in Article 16 of the Anti-Torture Treaty: "The actions of the tribunal, in particular the decision of Justices Patrick Robinson, O-Gon Kwon and Ian Bonomy, offer sufficient grounds for a charge of murder. We will lodge a complaint with the Dutch Justice Department for cruel and inhumane treatment as defined in the Anti-Torture Treaty and manslaughter or murder," said Varkevisser.

Targets wrote: "From the outset, Milosevic has been deliberately denied adequate medical treatment, even when the Russian doctors made their case in November 2005 and the Russian government had issued a guarantee that he would return after treatment. The refusal of the judges, on two occasions, in itself is reason enough to charge them with premeditated murder."

"One might argue that the tribunal has killed my brother," said Borislav Milosevic. Slobodan's widow, Mira Markovic, shared her brother-in-law's opinion. The headlines in the Serbian newspapers all agreed: "The Hague killed Milosevic." They all blamed the tribunal for his death.

As mentioned earlier, the autopsy of Milosevic's body was carried out by the Dutch Forensic Institute (NFI). The autopsy was performed in the presence of Serbian minister Rasim Ljajic, who said: "My presence at the autopsy is intended to dispel any speculations concerning the death of Milosevic." However, his presence had the opposite effect, since it was common knowledge that the two men had been sworn enemies. Milosevic's next of kin were suspicious, and they insisted that an independent autopsy be carried out outside of the Netherlands under their supervision. This request was ignored.

386 Targets, April 2006.

Suicide was not ruled out as a possible cause of death. With the end of the court case in sight, Milosevic may have been ready to commit such an act of desperation. Carla del Ponte said: "It is possible that Milosevic committed suicide, as a final act of pride, as a sign of contempt towards the Yugoslavia tribunal." Del Ponte pointed out "that it was not the first time that one of the accused professed death to a conviction." Six days prior to Milosevic's death, the Serb Milan Babic was found dead in his prison cell. His death was also ruled a suicide, and here too there were no indications that he had indeed taken his own life. All the usual security precautions had been taken. Babic's cell was checked every thirty minutes. Nevertheless, he was found dead in his cell the next morning. The cause of death remains a mystery on which the authorities refused to comment.

In a news program by Dutch broadcasting company NOS, Heikeina Vernyn Stuart from Amnesty International, who had been a frequent observer of the trial, argued that Milosevic's death had been the direct result of the medication that had been found in his blood. "We know for certain that this is what caused his death. This was by no means a natural death."

Vernyn Stuart had also spoken to someone close to Milosevic. "The statements from this person indicate that Milosevic had secretly taken the medication that countered the effects of his heart medication." One of Carla del Ponte's advisors turned out to have added that Milosevic had caused problems before with regard to medication: "At that time, he refused to take them."

Rainer Rupp said: "This suicide is tremendously inventive. First he shot himself in the back three times, and then he hanged himself. It wasn't that long ago that similar descriptions were found in the police files of local sheriffs in the south of the United States. This statement reminds me of the position of the 'independent' Dutch toxicologist Donald Uges, who made a similar statement regarding the 'suicide' of the Yugoslavian former president. According to Uges, Milosevic had managed to smuggle illegal medication into his cell in the maximum security facility to damage his own health, in an attempt to secure a one-way trip to Moscow."

Toxicologist Donald Uges claimed that he examined Milosevic's blood a few months before Milosevic's death, because doctors wondered why the medications they had prescribed to Milosevic to treat his high blood pressure were not working. In January 2006, Uges found Rifampicine, a strong medicine for tuberculosis and leprosy, in Milosevic's blood. This was supposed to have countered the effects of the medication Milosevic took to reduce his blood pressure. According to Uges, the medication stimulated Milosevic's liver, which neutralized the effects of the other medications. Uges then claimed that Milosevic had taken antibiotics that had not been prescribed and that had damaged his heart. The toxicologist said that he suspected Milosevic did all this to try and force the court to let him go to Russia for treatment. "First he did not take his medication. Then he was forced to take them under supervision. But his blood pressure still did not fall," Uges said to the AP press agency. "A sophisticated medication is something nobody would have suspected. It gave his supporters a reason to protest that the Dutch doctors had no idea how to treat him." He went on to add: "I do not expect murder. Nor did he die as a result of the Rifampicine. All the medication was meant to accomplish was to lure him to Moscow, where he would be freed. In Moscow, Milosevic would stop taking the medication, he would suddenly recover, and the Netherlands would be ridiculed." These statements by Donald Uges were seized by the global press to give the relatives and supporters of Milosevic, who were suspicious of what had happened, a bad name. Every effort was made to undermine Milosevic's credibility and the statements by his lawyer concerning the fact that he was poisoned. It was argued that Milosevic risked his own life by damaging his health, in an attempt to escape justice. However, Donald Uges had been appointed by the Court of Justice as a toxicologist and not as a detective. Finding traces in a person's blood is one thing, but knowing exactly how it got there is quite another matter. It is "impossible" for Donald Uges, a world famous professor in the field of biochemical analysis, to declare that Milosevic deliberately did not take his prescribed medication. How could he know that? 387

After his arrival in the Netherlands, Slobodan Milosevic declared that he had no suicidal tendencies. He emphasized that, if anything ever were to happen to him, it could never have been a suicide attempt. 388 A few weeks before his death he said: "I did not suffer this long for my cause to harm myself."

More and more, people speculated about death by poisoning of the former president, and not without reason! In 2002, it became clear that Milosevic had been given the wrong medication that, like Rifampicine, increased his blood pressure. On November 23, 2002, NRC Handelsblad reported: "In the Scheveningen prison, Slobodan Milosevic has been given the wrong medication, as a result of which his blood pressure suddenly rose tremendously. That is the reason why the trial of the former Yugoslav president was suspended in early November of 2002. A spokesperson of the tribunal denies that mistakes have been made. He did not want to address the matter further."

This means that even at that point, Milosevic's high blood pressure was not dealt with adequately, even though it was clear that something was wrong. At the end of August 2004, something truly remarkable happened when Milosevic was given his hot dinner. There was great consternation when it turned out that someone else had been given Milosevic's dinner. On the tribunal hearing of September 1, 2004, Milosevic mentioned this incident. On that day, Milosevic's defense was being discussed. The tribunal was planning to deny Milosevic the right to defend himself on grounds of incompetence. This would effectively silence him. Milosevic was told to transfer his defense to Mr. Simon Kay. 389 Milosevic protested vehemently.

387 Quoted from a letter by John Jeffries of the Irish branch of the International Committee for the Defense of Slobodan Milosevic (ICDSM).

388 Nova, July 17, 2001.

389 Previous attempts to silence Milosevic by appointing a lawyer to defend his case had failed.

to this course of events, and the relevant witnesses threatened to boycott the proceedings. This would have jeopardized the entire court case, and the tribunal was forced to back down. 390

brundland-og-janas-gahr-
Fjellbakk, Taffae (<http://www.net.info/synn%3%b8ve-fjellbakk/comment-page-1/#cc>)

KUNSTEN Å SKYTE NED
Norgesavisen no
(<https://norgesavisen.no/d/med-sjerner-del-1/>) on Ma
(<http://www.dissident-net.info/base/comment-page-1/#cc>)

The Collapsing Fairy Tale.
American Rapper Sinka a
Blood Label (<http://www.micollapsing-fairy-tale-rapper-american-rapper-stnke-al-blood-label/>) on Francois D
(<http://www.dissident-net.info/duprat/comment-page-1/#>)

MOST VIEW

Kjetil Spjøberg (<http://www.cspjoberg/>) (7,058)

Synnøve Fjellbakk Taffae
net.info/synn%3%b8ve-fjellbakk/comment-page-1/#cc
(1,667)

Ingolf Håkon Teigen (<http://net.info/ingolf-hakon-teigen/>)

Manus Reikerås (<http://www.net.info/manus-reikeras/>) (1,000)

Erik Finne (<http://www.dissident-net.info/erik-finne/>) (431)

Don Tunney (<http://www.don-tunney.com/>) (271)

Joe Vials (<http://www.dissident-net.info/joe-vials/>) (259)

Paul Hansen (<http://www.dissident-net.info/paul-hansen/>) (236)

Paul Hansen (<http://www.dissident-net.info/paul-hansen/>) (235)

During the court hearings, Milosevic referred to his doctors, who had stated that he had been capable of defending himself throughout the three years of the court proceedings

Milosevic said: "This means that for three years my doctors have considered me in sufficiently good health and physical condition to defend myself! And then something remarkable happens. Suddenly, an 'independent' doctor from Belgium, the country where NATO's headquarters are located, claims that my health makes it impossible for me to defend myself, and my own doctors here unanimously agree with that assessment"

Milosevic then urged a detailed medical examination by doctors from Russia, Serbia and Greece. These doctors were ready to begin such an examination. Milosevic then argued that his health precluded him from defending his own case was a ploy designed to deny him the opportunity to tell the truth: "I see this as a manipulation to deny me the opportunity to tell the truth. That is the essence of this story. The prosecutor, Mr. Geoffrey Nice, reinforces this argument by appointing a lawyer on the grounds that I am allegedly too involved and not independent enough. However, I feel that the opposition has shown itself to be somewhat too dependent in this matter." Milosevic, with his usual politeness, once again emphasized the fact that he would never relinquish the right to defend himself, and also addressed the curious course of events during his detention: "I urge you to remember: I will never give up my right to defend myself, nor will I allow this right to be curtailed."

The following statement by Milosevic is a literal translation of the transcript of the tribunal: "You may reach your own conclusions. However, know that I am taking medications that have been prescribed by your doctors, your staff. I am not certain as to what is happening here, but I can have the entire prison staff testify as to what happened when my dinner was switched with that of the other person on the other side of the corridor. There was quite a commotion to ensure that the right meal ended up in the right place, even though the meals were apparently identical. I made no issue of it. I did not know what was going on. However, I would ask you to be so kind as to take note of the fact that for three years in a row doctors, have declared that I am in good health, and that now, after this incident, the same doctors suddenly declare that I am no longer healthy. I have my suspicions, which may or may not be justified, but there is evidence to support them."³⁹¹

Slobodan Milosevic was then silenced when the judges ordered his microphone turned off. The alarming matter was never investigated!

390 Because Milosevic was perfectly capable of defending himself, his Dutch lawyer and advisor N.M.P. Steijnen on behalf of Milosevic lodged a complaint with the Dutch Order of Attorneys with regard to these proceedings.

391 Tribunal transcripts from September 1st 2004, pp. 32351-32356.

Milosevic increasingly suffered from an intense pressure behind his eyes and ears. When James Bissett, the Canadian ambassador to former Yugoslavia (1990-1992), visited Milosevic in Scheveningen, Milosevic suddenly turned red and reached for his head. He was troubled by a loud tone inside his head that made it seem as though he were speaking into a bucket. Milosevic said that, despite the fact that his blood pressure was under control, he constantly suffered from those constant tones and echoes in his head.

Rather than giving him the necessary treatment, the tribunal used his weak health to force him to give up defending himself. It had been clear for some time that the tribunal made many efforts to undermine his health, in an attempt to force him to hand over his defense to a lawyer. They did this by providing him bad medical treatment and deliberately wearing him out to cause his symptoms to surface. He was forced, on countless occasions, to wait on a wooden bench, allegedly because there was no way to transport him. ³⁹²

The "amici curiae" (friends of the court), who had to ensure that the trial was conducted in a fair manner argued in favor of suspending the proceedings for one year. During that period, Milosevic would be able to regain his strength. Lead prosecutor Carla del Ponte was livid when she heard about it. She claimed that Milosevic received all the medical attention he required in Scheveningen prison.

On March 10, 2006, preparations were made to present the next witness, Momir Bulatovic, the former president of Montenegro. On this occasion, Milosevic once again voiced his concerns to his lawyer Zdranko Tomanovic, telling him he was afraid that people were trying to poison him. During his five year stay in Scheveningen, Milosevic had never taken any kind of antibiotics, nor had he ever suffered from an infectious disease. However, the medical report of January 12th 2006, which Milosevic laid his hands on two months later, showed that a medicine had been found in his blood that is normally used to treat tuberculosis and leprosy. As mentioned earlier, this medication effectively neutralized the effects of the medicine Milosevic took to treat his blood pressure and heart problems. If Milosevic had taken this medication himself, and it was known that he took it on January 12, why did the authorities fail to intervene? And why was he not informed about the Rifampicine in his blood prior to March 7? Normally Milosevic received all reports concerning his health condition immediately!

If Milosevic had taken Rifampicine deliberately, why did he speak about it in public? It was Milosevic himself who, through his lawyer, spoke about it in public and who informed the Russian government. In his letter to the Russian government, in which he asked for protection, he wrote that the tribunal's refusal to let him go to Russia to be treated was motivated by fear that the Russian doctors would discover that there was Rifampicine in his blood.

392 Targets, April 2006

Milosevic was not informed of the results of his blood tests until two months after they took place. Vernj Stuart: "It is a great mystery why a medical report of January 12, 2006 was not presented before March 7 to the lawyers and to Milosevic himself."

It is safe to assume that Milosevic was quite shocked when he finally read the results of his blood tests on March 7. Eye witnesses saw a dramatic deterioration.

"When he took his walk, Milosevic had to lean against the wall, and he went to the bathroom every few minutes." ³⁹³ Why was nothing done? According to Vernj Stuart, after March 7th, monitoring of Milosevic's health was not intensified.

What is also remarkable is the late hour at which Milosevic's body was discovered. From a press conference by Carla del Ponte it became clear that the regular checks (every thirty minutes) were not carried out on the night Milosevic died!³⁹⁴ Nor apparently was there any video surveillance! Naturally, at the press conference questions were asked as to why the routine checks were not carried out on that particular night. Del Ponte answered: "I am not responsible for what happens in the prison."

At the very least, the Yugoslavian tribunal is guilty of gross negligence, if not downright manslaughter. Its failure to monitor the prisoner, whose body was not discovered until 10 a.m., would result in a complaint against the tribunal, according to Serbian media and the German newspaper Die Welt. There is no doubt that the tribunal and Washington, which pulls the strings behind the scenes, are responsible for Milosevic's death.

Certain things Milosevic said on the day before he died indicate that he was extremely worried. As mentioned earlier, he wrote a letter to the Russian Foreign Minister the day before he died, asking for help. He accused his jailers of attempting to drug him into silence. Why did Milosevic need to be silenced?

"It would be better if Milosevic were to die in the dock during the trial. If the proceedings are allowed to reach their conclusion there is a serious possibility that he will be convicted of nothing more than a minor offence." James Gow declared as early as 2004 in a television interview with Channel Four. Gow was being interviewed as an "expert on war crimes" and advisor of the court in The Hague.

It is true that the case of the Yugoslavian tribunal was in poor shape. Had that not been the case, the media would certainly have reported it. Diana Johnstone, the erstwhile publisher of In These Times and former press secretary of the Greens in the European Parliament, said: "In the beginning, one could be sure that the media would report the show trial against the Butcher of the Balkans. However, the media soon failed to mention the relevant and solid defense of Milosevic during his own trial. Ever since, the trial has virtually taken place behind closed doors. And there are reasons for that."

393 Der Spiegel, January 12, 2006, 129.

394 Conversation with Nico Varkevisser of the Slobodan Milosevic Freedom Center.

Ralph Hartmann, the former German ambassador to Yugoslavia, stated: "The trial against the former president of Yugoslavia, which was announced as the 'mother of all trials' by NATO, has become a secret trial. The reasons for this may be clear to anyone who has read Milosevic's opening statement, which was published in numerous newspapers, in which he puts the irrefutable evidence and sensational facts concerning the major role played by the United States, Germany and other NATO countries in the destruction of the Federal Republic of Yugoslavia on the table. People may distort or ignore the truth, they can never conquer it."

It became increasingly clear that the charges were not worth the paper they were written on. Slobodan Milosevic had no reason to take his own life. "He has been murdered," according to his Dutch advisor and lawyer N.M.P. Steijnen. It was not he, but the prosecutors of the tribunal who were being driven into a corner. There was a clear motive for murder. Although it is true that Milosevic was seriously ill, he was very optimistic about the fact that the trial was developing in his favor. He was convinced he would come out as the winner!

VukaSin Andric, a doctor who examined Milosevic in November 2005, said: "The tribunal wanted to murder Milosevic because his death would make it impossible to get at the real truth. The leaders of the New World Order wanted to get rid of him."

On March 9, Milorad Vucelic, a member of the Serbian Socialist Party, spoke with Milosevic over the phone: "He was excited and pleased about the way his defense went." Vucelic concludes: "There is no possible doubt that the tribunal in The Hague slowly assassinated Milosevic." For years Klaus Hartmann had been aware of the

danger of a "biological solution" the Yugoslavia Tribunal in The Hague would be prepared to resort to in order to silence Milosevic. 395 Zivadin Jovanovic, the former Foreign Minister of Yugoslavia, made the following statement regarding this issue: "The Yugoslavia Tribunal is responsible for the death of President Slobodan Milosevic."

Needless to say, Milosevic's death was very convenient for the prosecutors. In a period of five years, they had been unable to prove that Milosevic was responsible for a genocide carried out by the Serbian army. The prosecution's case was in bad shape. On February 24, 2006, De Volkskrant wrote: "No conclusive evidence against Slobodan Milosevic." On February 26, 2004, NRC Handelsblad reported: "The case against Milosevic is falling apart."

Time and again, witnesses for the prosecution were driven into a corner by Milosevic's questions. In addition, their testimonies were not of the kind Carla del Ponte wanted to hear. The former chief of the Serbian State Security, Radomir Rade Markovic, when cross-examined by Milosevic, stated that he had been promised a reduced sentence and a new identity in exchange for an incriminating testi-

395 Klaus Hartmann is the vice-chairman of the International Committee for the Defense of Slobodan Milosevic (ICDSM)

mony against Milosevic. He was told there would be "consequences" if he failed to do so (Tribunal proceedings, July 24-27, 2002).

During the proceedings of February 19-21, 2003, as part of his testimony, Dra-gan Vasiljkovic quoted a document he received from the prosecutors, containing various promises in exchange for his incriminating testimony against Milosevic (Tribunal proceedings, February 19-21, 2003).

Also, suddenly all kinds of, very dubious, evidence emerged. Testimonies that no impartial judge would ever have accepted were accepted as evidence. One witness, for example, declared that he had been shot with a machine gun, and to support his testimony he held up a shirt full of bullet holes and blood. Milosevic then asked him about his wounds and requested to see the scars. The man responded that he had not been injured, and that Allah had spared him to allow him to testify against Milosevic. Rather than striking the man's testimony from the court's logs, the court accepted it as proof against Milosevic!

Milosevic produced one witness after another, who together tore apart the myth of a conspiracy to create a Great Serbia. Reports in the media were scarce when it came to Milosevic's witnesses, and they failed to report on the repeated decisions by the court to strike testimony from the records.

The Boomerang Effect

On August 25, 2005, Geoffrey Nice was forced to admit that Milosevic was no longer being accused of having tried to create a Great Serbia by force. As such, this effectively destroyed the foundation of the charges against him. After all, these charges had been based on, and connected by, the central accusation that Milosevic, as the leader of a criminal organization, had done everything he had done in order to create a Great Serbia. 396 The Tribunal was painfully aware that they had no case against him. The chances of reaching a verdict that would satisfy public opinion became increasingly slender.

The Dutch lawyer N.M.P. Steijnen stated: "However, the chaos soon became even bigger. The accusations now turned out to be a boomerang. What the Tribunal feared were the revelations from Milosevic and the people he called to the witness stand concerning the role of the Western world in dismantling the Yugoslav Federation, the evidence that would be presented by him with regard to the systematic lies propagated by the West concerning the alleged attempts to create a Great Serbia, and the crimes committed by NATO in its aggressive war against Yugoslavia and Serbia, which he would bring to light. For instance, Milosevic demonstrated, based on the testimony from predominantly Western witnesses, that there had been no humanitarian emergency in Kosovo on the eve of NATO's war on Yugoslavia in 1999. It was not Milosevic's case that was in poor shape, but the Tribunal itself."

396 Press release written by Milosevic advisor and lawyer N.M.P. Steijnen

In a press release Steijnen wrote: "For years, the prosecutors had brought in hundreds of witnesses, in an endless row of 466 sessions, producing more than 5000 documents in their case against him, and they still failed to present a well-founded case. The lack of written evidence, the deals between the prosecution and defendants who were willing to testify against Milosevic, none of these benefited the trial. 'Tribunal worshippers' disguised as reporters have managed to cover up the fact that Milosevic, based on witness testimony, has caused havoc among what was left of the charges."

Things only got worse for the Tribunal when it was Milosevic's turn to defend himself. He called to the stand important witnesses that presented Carla del Ponte with serious problems, especially in light of the fact that most of her witnesses presented vague testimony. It was with the gravest concerns that the Tribunal awaited this moment.

Things became truly exciting when Slobodan Milosevic announced at the end of February 2006 that he intended to call Bill Clinton to the stand. Apparently he wanted to show that the United States had waged an illegal war against Yugoslavia and that civilian targets had been attacked on purpose. Crimes against humanity! This plan was unacceptable not only to NATO but also because it threatened to destroy the Yugoslavia Tribunal!

James Bisset, the Canadian ambassador to former Yugoslavia (1990-1992) said: "I was always skeptical about the Tribunal, because I am convinced that it is an instrument that is designed to cover up the fatal blunders of the United States and its allies in the tragedy in the Balkans. The Tribunal's purpose is to hold Milosevic and the Serbian people responsible for the all-out violence that hit this area in the 1990s."

The Russian general Leonid Ivashov stated: "Slobodan Milosevic was the only man who was in a position to testify about the role of the United States in the bloody disintegration of Yugoslavia in the Nineties, in full and in great detail. And that is precisely what he fought for during his trial for war crimes and genocide."

According to Ivashov, a failure to secure a conviction in the case against Milosevic would not only have far-reaching consequences for the Yugoslavian Tribunal, but also for the condemnation of the aggression of NATO and its Allies. Ivashov is still convinced that this is the reason Milosevic was murdered.

Milosevic was found dead in his prison cell just when his defense was gathering steam and he had begun building a solid case. He was too busy to contemplate taking his own life. He was very concerned about his health. But above all, he was motivated by a desire to tell what really happened in the Balkans. He had no reason whatsoever to kill himself, but the Tribunal, which took its orders from the United States and its allies, had a clear motive to kill him. The Tribunal was about to backfire in a serious way: it threatened to damage NATO, the very organization that had organized and funded the Tribunal. Was Milosevic silenced before he could expose the crimes of the United States and its NATO allies?

Closer inspection of the main causes of the crisis in the Balkans shows that the largest part of the responsibility for the destruction of Yugoslavia lies with the United States, Germany and other NATO allies. Every decision made by these allies was politically motivated and resulted in an escalation of the war and an increase in the number of conflicts among the population of Yugoslavia.

A few years after the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the International Monetary Fund (IMF) demanded that wages be frozen. Because prices continued to increase, however, this resulted in a dramatic reduction in average income. Under the supervision of the World Bank, more than half of the Yugoslav banks were ruined in 1989 and 1990. According to official statistics, more than 1100 companies went bankrupt in that period, resulting in 625,000 workers losing their jobs. However, the World Bank was not yet satisfied. In September 1990, a record number of 2435 companies went bankrupt, and 1.3 million people became unemployed. Within two years, two-thirds of all the nation's jobs had been sacrificed. Then, without any warning, all aid, credits and loans from the IMF and the World Bank were suspended. The fatal combination of measures that was forced on Yugoslavia had its origin in twenty-three articles that had been included in the United States law 1191 on November 5, in Foreign Operation Law 101/513. This contains regulations and stipulations regarding the economic destruction of enemy governments. As a result of this law, the federal government of Yugoslavia was no longer able to pay the interest on its foreign debts. Also, the nation's industrial sector no longer had access to the raw material it needed. According to The New York Times of November 18, 1990, at that same moment a secret CIA document came into the open. That document predicted that Yugoslavia would collapse within eighteen months. In 1991, the European Council of Ministers followed the path laid out by the United States by intervening in the internal affairs of Yugoslavia through its own political demands and an economic intervention. As a result of these economic sanctions, the Yugoslav economy quickly fell apart.

During the Kosovo war, Lord Gilbert, the British Defense minister, in a remarkable statement admitted that NATO deliberately pushed for a war with Yugoslavia. 397 To this it needs to be added that, years earlier, after the Maastricht summit, it became clear in what way the French President Mitterrand and John Major, the Prime Minister of the United Kingdom, had agreed to the dissolution of Yugoslavia. 398

Slobodan Milosevic was convinced of the need for a transition towards a market economy and a multi-party Democracy. 399 The transformation of Serbia towards a Democratic civilian state took place under his leadership. However, throughout

397 "NATO war was deliberate", in Targets of August, 2000, 2.

398 Michel Collon, Bluf Poker: De Grootmachten, Joegoslavië en de Komende Oorlog(en), Berchem 2000, 91

399 His conviction drove him straight into the arms of the leaders of the New World Order.

that process he adhered to Yugoslavia's principle values: independence, freedom and social justice. And he turned his back on international capital when he used IMF loans to pay teachers and military personnel wages that had long been overdue. Milosevic gave several speeches in which he described a group of dubious internationalists that were deliberately creating chaos in the Balkans in order to take the next step en route to the New World Order. In earlier times, Milosevic had been the darling of the Rockefellers and their cronies when he carried out the economic reforms and privatizations of state companies that the IMF had imposed. As soon as he stopped listening to them, the leaders of the New World Order turned their backs on him. The Illuminati give orders and demand obedience, and anyone who is brave enough to resist them is in for a merciless treatment. In this sense, the actions against Yugoslavia were, in every way, representative of the nature of the mighty men who hide in the shadows. The cruel war against Yugoslavia is a clear warning to all countries in the world that want to remain independent! Slobodan MiloSevic can be considered the first political prisoner in the so-called "globalization" of capitalist ambitions. As a symbol of the resistance against the New World Order, he had to be condemned in a mock trial designed to approve NATO's war crimes, and he had to serve as an example to the "unwilling" dissidents who refuse to serve the New World Order. Enforcing the free market and conquering important oil routes were not the only reasons NATO went to war against Yugoslavia. NATO also wanted to show the world how important a global army was for world peace, and how effective such an army can be against a so-called aggressor. NATO and the military-industrial complex thus swindled their way to a new "legitimization", and they used the conflict to test their logistics, their new communication systems and their reconnaissance technology in a "live" conflict. This aggressive military extension to foreign policy should serve as a warning to all potential areas of conflict. The Caucasus and Central Asia will be NATO's future areas of operation 400 Long time ago, under the name GUJAM (Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan and Moldavia), a joint "Eurasian battalion" has been created, designed to be deployed in so-called "peace missions" in the region. The planned buffer zone just "happens" to be situated in an area through which Russian pipelines transport oil and gas to the West. NATO is used to fight uncooperative governments. Let the reader be warned: new conflicts and wars are already being prepared.

400 NATO After Enlargement, 1999, 231. This book was compiled by NATO strategists.

This report from Slobodan Milosevic's trial and assassination is in its entirety taken from Chapter 36 of Robin deRuiter's book "Worldwide Evil and Misery. The Legacy of the 13 Satanic Bloodlines". Can be purchased here (<http://www.mayrapublications.nl>). Greatly recommended.

Tags: Serbia (<http://www.dissident-net.info/tag/serbia/>)

« Previous article(<http://www.dissident-net.info/aaron-russo/>)

Next article »(<http://www.dissident-net.info/robert-edmondson/>)

Aaron Russo (<http://www.dissident-net.info/aaron-russo/>)

Robert Edmondson (<http://www.dissident-net.info/robert-edmondson/>)

16. March, 2009 / By admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

9. April, 2009 / By admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

(<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

About admin (<http://www.dissident-net.info/author/admin/>)

DISSIDENT NET

A transparency and non-corruption of justice or people activity by

<http://www.nksavisen.no> (<http://www.nksavisen.no>)

MENU

- Home (<http://www.dissident-net.info/>)
- Dissident Index (<http://www.dissident-net.info/dissident-index/>)
- How it works (<http://www.dissident-net.info/how-it-works/>)
- Disclaimer (<http://www.dissident-net.info/disclaimer/>)
- Fair Use Notice (<http://www.dissident-net.info/fair-use-notice/>)
- About Us (<http://www.dissident-net.info/about/>)
- Contact Us (<http://www.dissident-net.info/contact-us/>)

CALENDAR

December 2017						
M	T	W	T	F	S	S
					1	2
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31
« Jun (http://www.dissident-net.info/2017/06/)						

META

Log in (<http://www.dissident-net.info/>)

Enlines RSS (Really Simple) (<http://www.dissident-net.info/>)

Comments RSS (Really Simple) (<http://www.dissident-net.info/>)

WordPress.org (<https://wordpress.org/>)

© Het Nieuwsblad / www.nieuwsblad.be.

Geen aanwijzingen voor vergiftiging Milosevic

17/03/2006 om 00:00 door jg | Bron: AFP, DPA, BELGA - [Print](#) - [Corrigeer](#)

(mailto:redactienbo@nieuwsblad.be?subject=Correctie%20-%20'Geen%20aanwijzingen%20voor%20vergiftiging%20Milosevic'&body=https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf17032006_034)

epa

DEN HAAG - Volgens de eerste resultaten leverde het toxicologisch onderzoek op het lichaam van de overleden Slobodan Milosevic geen enkele aanwijzing op dat hij zou vergiftigd zijn. Dat heeft de voorzitter van het Joegoslavië-tribunaal, Fausto Pocar, bekendgemaakt.

Een lijkschouwing en bloedproeven hebben geen sporen van gif aangetoond in het bloed van de Joegoslavische ex-president Slobodan Milosevic, noch medicijnen in zo hoge doses dat ze zijn dood kunnen hebben veroorzaakt.

Na de dood van Milosevic, afgelopen zaterdag in zijn cel in Scheveningen, werd een hartinfarct opgegeven als de doodsoorzaak. Maar berichten dat Milosevic medicijnen zou hebben genomen die hem niet door de cardioloog van het tribunaal waren voorgeschreven, leidden tot speculaties over zelfmoord of moord door vergiftiging.

Voor vergiftiging zijn geen aanwijzingen gevonden, zei de voorzitter van het tribunaal vandaag. Er werden verschillende medicijnen in Milosevic' lichaam aangetroffen, maar geen ervan in dodelijke concentraties. Van het zware antibioticum rifampicine, dat een Nederlandse toxicoloog naar eigen zeggen eerder dit jaar in Milosevic' bloed aantroef, zijn geen sporen gevonden, zei Pocar.

Rifampicine vermindert het vermogen van de lever om enzymen af te breken en zou zo het effect van Milosevic' medicijnen tegen hoge bloeddruk teniet hebben kunnen doen. Het middel verdwijnt snel uit het lichaam, maar het staat vrijwel vast dat Milosevic het in de dagen voor zijn dood niet heeft ingenomen, aldus het rapport.

Pocar wees Milerop dat het onderzoek door het Nederlandse Forensisch Instituut nog niet is afgesloten en dat het nog maar om voorlopige bevindingen gaat. Hij zei dat er een onafhankelijk onderzoek komt naar de omstandigheden in het detentiecentrum waar Milosevic de afgelopen vier jaar heeft doorgebracht. Daarbij moet worden vastgesteld hoe de gevangene aan medicijnen kon komen die hij niet hoorde te hebben. Eerder hebben tribunaalmedewerkers gezegd dat Milosevic ook regelmatig aan alcohol wist te komen.

Corrigeer (mailto:redactienbo@nieuwsblad.be?subject=Correctie%20-%20'Geen%20aanwijzingen%20voor%20vergiftiging%20Milosevic'&body=https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf17032006_034)

Welkom bij de **meestbekroonde** krant van Nederland - nu ook online de mooiste

ABONNEREN

advertentie

de Volkskrant

Advocaat eist voor Milosevic vrijlating

De Nederlandse advocaat N. Steijnen zal donderdag in het kort geding voor de rechtbank in Den Haag de vrijlating eisen van Slobodan Milosevic....

Van onze verslaggeefster 22 augustus 2001, 0:00

Advocaat Steijnen, die dinsdag een bezoek bracht aan zijn cliënt, zal aanvoeren dat Milosevic op illegale wijze uit zijn land is ontvoerd, zegt E. Olof, Steijners partner. 'Steijnen is ongelooflijk druk met de voorbereiding van een omvangrijke pleitnota en wil niet gestoord worden.' Of Steijnen zich als raadsman heeft aangeboden bij Milosevic, wil Olof niet zeggen. Wel wil hij kwijt dat zijn partner sinds 'enige weken' Milosevic tot zijn cliëntèle mag rekenen.

Steijnen, die in 1979 tot advocaat werd beëdigd en een advocatenpraktijk in Zeist heeft, staat in nauw contact met de advocaten Black en Clark die samenwerken in het Internationale Comité voor de verdediging van Slobodan

Milosevic (ICDSM). Of Steijnen zich zal voegen in het adviserende advocatenteam - Milosevic wil zichzelf verdedigen voor het VN-Tribunaal - is onduidelijk. Hij heeft in ieder geval niet de petitie voor de vrijlating van Milosevic op de website van het ICDSM ondertekend.

Half juli maakte de Canadees Black bekend dat Milosevic zich tegen zijn aanhouding zal verzetten. Black betoogde dat het Joegoslavië-Tribunaal illegaal is, omdat het niet door de Algemene Vergadering van de VN is opgericht, maar door de Veiligheidsraad. Volgens Olof zal Steijnen ook het bestaansrecht van het VN-Hof betwisten.

De problematiek is niet nieuw voor Steijnen. In juni 2000 eiste hij namens de Permanente Commissie inzake Nederlandse Oorlogsmisdrijven in Joegoslavië in een kort geding dat Nederland zich voortaan afzijdig zou houden bij NAVO-acties tegen Joegoslavië. Ook poogde hij premier Kok en de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken aansprakelijk te stellen voor de schade van de NAVO-bombardementen. Die noemde hij 'risicoloze terreur'.

Volgens N. Varkevisser van de Nederlandse ICDSM-afdeling heeft de raadsman een 'anti-fascistische achtergrond'. Zo procedeerde hij in januari 1999 namens vredesactivisten en oud-verzetstrijders tegen de Nederlandse steunbetuiging aan de bombardementen op Bagdad. Ook strijdt Steijnen al jaren voor milieugroepen tegen kernwapens en kernenergieactiviteiten. Namens de stichting Herwaardering Pensioenen NSB-Kamerleden pleitte hij voor de stopzetting van het NSB-pensioen van de weduwe Rost van Tonningen.

Groot maar omstreden vernieuwer

PETER HANDKE Jarenlang leek de reputatie van Peter Handke te omstreden voor de Nobelprijs - door zijn steun voor Milosevic. Nu krijgt hij de prijs toch.

Door onze medewerker **Kester Frenks**

In april 1966 maakte de Oostenrijkse schrijver Peter Handke een verpletterende indruk tijdens een bijeenkomst van de literaire Beweging *Gruppe 47*, waartoe grootbeden behoorden als Günter Grass, Heinrich Böll en Hans Magnus Enzensberger. Handke viel deze naoorlogse schrijversgeneratie aan die zich toelegde op onderwetse „beschrijvingskunst“ die de mens een wereldbeeld oplegt, in plaats van dat de mens dat zelf kan kiezen of zichzelf vormt. De jonge Handke waagde zich met bezwerende zinnen in het hoi van de leeuw. Hij verweet hun dat de „klungelige schrijvers bezwachtig proza schreven, overgenomen uit een lexicon“.

Literaire schandalen

Vanaf dat moment rees de ster van Handke, hij werd het idool van de jongere generatie die opgroeide in de jaren zestig. Peter Handke (1942) werd geboren in Griffen, in het Oostenrijkse Karinthie, als kind van een Karintisch-Sloveense kokkin en een bankbediende die tijdens de Tweede Wereldoorlog als soldaat diende. Hij studeerde rechten in Graz maar brak zijn studie af na publicatie van zijn eerste roman *Horntissen (De wespen)*, 1966, een griezelig boek over een blinde en zijn herinneringen aan de zichtbare wereld.

Het literaire schandaal waarmee Handkes omvangrijke carrière begon kreeg zo veel in 1996 als in 2006 een echo in politiek opzicht. In 1996 publiceerde hij zijn omstreden essayistische reisverhaal *Een winterreis naar de rivieren Donau, Save, Morava en Drina*, waarin hij de Serviërs in bescherming nam tegen de internationale media die het land afschilderden als agressor. Ook de ondertitel, *Gerechtigheid voor Servië*, leidde tot felle aanvallen op de auteur, die uitroept dat hij voor „monomane terrorist“ en „onverbetenlijke naïeveling“. Tien jaar later, bij de uitvaart op 18 maart 2006 van de Joegoslavië ex-dictator Slobodan Milosevic, hield Handke een grafrede, waarin hij de staatsman vrijpleitte van de moord op Bosnische moslims die plaatsvond in de stad Srebrenica.

Vanaf dat moment was Handke meer dan omstreden. Bij de bekendmaking van de Nobelprijs voor Literatuur 2019 kwamen er, begrijpelijk, vragen over deze affaire, waarop juryvoorzitter Anders Olsson antwoordde: „De Nobelprijs is een literatuurprijs, geen politieke prijs.“ Dat is dubieus: de Nobelprijs heeft altijd een politiek aspect gehad.

Een van de opvallendste kenmerken van *Een winterreis* zijn de minutieuze natuurbeschrijvingen en de open manier waarop hij over de Serviërs schrijft die hij al wandelend en notities makend ontmoet. De ondertoon is duidelijk: deze mensen behoren de onschuld toe. De affaire heeft de auteur, die destijds in Parijs woonde, sterk aangegepen. Hij kreeg het verwijt dat hij meende verstand te hebben van Joegoslavië omdat hij „een Sloveense grootvader had.“ Ook werd zijn tocht een typische Duitse *Bildungsreise* genoemd, waarin de auteur meer naar zichzelf dan naar de werkelijkheid op zoek is.

Keer op keer heeft Handke tijdens voorleesavonden geprobeerd het misverstand recht te zetten. Vergeefs. Hij trok zich terug en interviews gaf hij niet meer. Nu lijkt er met deze toekenning gerechtigheid te komen voor zijn literaire kwaliteiten.

Taalexperiment

Toch kreeg Handke eerder al bijval, onder meer in *Die Zeit*: „Handke schrijft noch een oorlogsverslag noch een anti-oorlogsverslag, hij beschrijft beelden.“ Daar in is hij een van de grootste schrijvers van deze tijd. Met aangrijpende boeken als *Ongezocht ongeluk (Munschlosses Unglück)*, 1972, over de zelfmoord van zijn moeder, en het fenomenale *Korte brief bij het lange afscheid (Der kurze Brief zum langen Abschied)*, 1972, een zoektocht naar een verloren liede in Amerika, zette hij de toon voor een schrijverschap waarin ogeneschijnlijk gedistansteerd proza tot emotionele kracht komt. Behalve romancier is Handke een vernieuwend toneelschrijver wiens stukken wereldwijd zijn opgevoerd, de laatste jaren echter steeds minder. Met *Publikumsbeschimpfung* (1996) ontweekte hij een nieuwe toneeltaal waarin de spelers dragers waren van een taalexperiment. Ook *De rit over het Bodensee (Der Ritt über den Bodensee)*, 1971 en vooral *Kaspar* (1968), waarin van gelijke handelingen geen sprake is, zijn onderzoecken naar taal.

Hoe verullend kan taal zijn? Aan welke werkelijkheid refereert taal? Dat zijn de vragen die Handke stelt in zijn tirade tegen *Gruppe 47*. Alleen een briljant auteur als Handke kan, aan het slot van het ijsingwekkend mooie *Ongezocht ongeluk* schrijven: „Misschien kan ik pas later hierover schrijven.“ Een heel boek wijden aan de dood van een moeder, en dan beseften dat taal vergeefs is.

NOBELPRIJS LITERATUUR

Nobelprijscomitéleden verdedigen keuze Handke

19 okt 2019 Nrc

De kritiek op de toekenning van de Nobelprijs aan Peter Handke was enorm. Het comité vindt het nodig zich te verdedigen.

Door onze redacteur **Toef Jaeger**

AMSTERDAM. Peter Handke was „radicaal apolitiek“ in zijn schrijven, en zijn steun aan de Serviërs in de Joegoslavië-oorlog is altijd verkeerd begrepen. Met deze woorden aan de BBC verdedigde Henrik Petersen, lid van het comité voor de Nobelprijs voor Literatuur, de fel bekritiseerde keuze voor de toekenning van de prijs aan de Oostenrijkse schrijver. Het gebeurt zelden dat een Nobelprijscomité zich verdedigt voor de literaire keuze die gemaakt is. Zelfs de controversele Nobelprijs voor Bob Dylan in 2016 bleef onbesproken, al was er wel een lid van de Academie dat vond dat Dylan zich ongemakkelijk had opgesteld door niet op te draven bij de uitreiking.

Dit jaar was er dan ook iets geksaan de hand. Na een #metoo-schandaal binnen het oude Zweedse comité dreigde de Nobelprijs voor Literatuur zelf even van de kaart gevoegd te worden. Maar er kwamen nieuwe le-

den en de jury, die het comité adviseert, werd vernieuwd om het vertrouwen te herstellen.

Vóór de uitreiking van de prijzen dit jaar werden twee Nobelprijzen voor Literatuur toegekend nadat in 2018 de prijs niet was uitgereikt - zochten enkele leden de publiciteit door te stellen dat de nieuwe leden minder eurocentrisch gericht waren dan in voorgaande jaren het geval was. Het idee erachter was dat transparantie, door naar buiten te treden, zou leiden tot meer vertrouwen in het

„Niets wijst op een aanval op de maatschappij of de gelijkwaardigheid

nieuwe comité en de nieuwe jury.

Dat liep niet helemaal als gepland: de twee prijzen dit jaar gingen naar twee Europeanen. De Poolse schrijfster Olga Tokarczuk kreeg de prijs voor 2018, die voor 2019 dus naar de omstreden Handke. Hij is omstreden omdat hij zijn steun had uitgesproken voor de Serviërs en in 1996 met zijn reisverslag *Een reis langs de rivieren: gerechtigheid voor Servië* kwam. Drie jaar later gaf hij de alom-

gerespecteerde literaire *Büchnerprijs* terug uit protest tegen het bombardement van de NAVO op Belgrado. Daarnaast was Handke aanwezig op de begrafenis van Milosevic in 2006, en hield daar een bezield grafrede. De Amerikaanse tak van de PEN, een samenwerkingsverband dat opkomt voor verdrukte schrijvers, sprak in een persbericht afkeuring uit over de toekenning aan Handke. Ook collega-schrijvers hadden vraagttekens.

Reden voor de comité-leden van uit verschillende hoeken van zich te laten horen. Naast Petersen zei ook het lid Rebecka Kärde dat Handke de prijs „absoluut verdiende“. In een artikel in de Zweedse krant *Dagens Nyheter* moesten twee leden van de Zweedse Academie (Mats Malin en Erik M. Runesson) toegeven dat Handke „zeker uitdagende, ongepaste en onduidelijke dingen heeft verklaard over politieke zaken“. Maar, voegden de leden daaraan toe, „we hebben in de teksten van Handke niets gevonden wat wijst op aanvallen op de maatschappij of op de gelijkwaardigheid van mensen“. Ze voegden toe dat het „niet de bedoeling is geweest de prijs te geven aan een oorlogsmisdadiger of een ontkenner van oorlogsmisdaden en genocide“.

29 november 2002

Eerste Kamer

Nr. C01/027HR

JMH

IN NAAM DER KONINGIN
Hoge Raad der Nederlanden

Arrest

in de zaak van:

1. Aleksander DANIKOVIC, wonende te Belgrado,
2. Radomir ZIKOVIC, wonende te Belgrado,
3. Vladimir KOSTIC, wonende te Jagodina,
4. Filip GRAVIC, wonende te Belgrado,
5. Milorad SESLIJA, wonende te Ajvalija,
6. Mija SESLIJA, wonende te Ajvalija,
7. Mile MIGAILOVIC, wonende te Vucak,
alle plaatsen gelegen in de republiek
Servië, Federale Republiek Joegoslavië,

EISERS tot cassatie,

advocaat: mr. B.D.W. Martens,

t e g e n

DE STAAT DER NEDERLANDEN (Ministerie van
Algemene Zaken, Ministerie van Buitenlandse
Zaken en Ministerie van Defensie),

gevestigd te 's-Gravenhage,

VERWEERDER in cassatie,

advocaat: mr. G.J.H. Houtzagers.

1. Het geding in feitelijke instanties

Eisers tot cassatie - verder te noemen: Danikovic c.s. - hebben bij exploit van 26 maart 1999 verweerder in cassatie - verder te noemen: de Staat - in kort geding gedagvaard voor de President van de Rechtbank te 's-Gravenhage en gevorderd bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, de Staat te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt, met veroordeling van de Staat in de kosten van dit geding.

De Staat heeft de vordering bestreden.

De President heeft bij vonnis van 7 april 1999 het gevorderde afgewezen.

Tegen dit vonnis hebben Danikovic c.s. hoger beroep ingesteld bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage. Daarbij hebben zij hun eis gewijzigd en gevorderd voormeld vonnis te vernietigen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad, zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt, de Staat te bevelen om zich

met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld en van verdere dreiging met oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld en van verdere dreiging met geweld jegens de Federale Republiek onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1.000,-- aan elk der appellanten bij wijze van voorlopige vergoeding van (vooralsnog alleen immateriële) schade, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de zijde van de Staat jegens hen, met veroordeling van de Staat in de kosten van beide instanties.

Bij arrest van 23 november 2000 heeft het Hof het vonnis waarvan beroep bekrachtigd.

Het arrest van het Hof is aan dit arrest gehecht.

2. Het geding in cassatie

Tegen het arrest van het Hof hebben Danikovic c.s. beroep in cassatie ingesteld. De cassatiedagvaarding is aan dit arrest gehecht en maakt daarvan deel uit.

De Staat heeft geconcludeerd tot verwerping van het beroep.

De zaak is voor partijen toegelicht door hun advocaten en voor de Staat mede door mr. W.I. Wisman, advocaat bij de Hoge Raad.

De conclusie van de Advocaat-Generaal L. Strikwerda strekt tot verwerping van het beroep.

De advocaat van Danikovic c.s. heeft bij brief van 8 juli 2002 op deze conclusie gereageerd.

3. Beoordeling van de middelen

3.1 Danikovic c.s. hebben in het onderhavige kort geding gevorderd de Staat te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt. De President heeft deze vordering afgewezen. In het door hen ingestelde hoger beroep hebben Danikovic c.s. hun eis vermeerderd met de vordering de Staat te veroordelen tot betaling van een schadevergoeding van f 1.000,-- aan ieder van hen bij wijze van voorlopige vergoeding van (vooralsnog alleen immateriële) schade. Het Hof heeft het bestreden vonnis bekrachtigd.

3.2 Het Hof heeft in rov. 5 van zijn arrest met betrekking tot de vordering van Danikovic c.s. een voorschot te betalen op de hun in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door hen geleden immateriële schade, overwogen dat zij onvoldoende hebben gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden. Bij deze stand van zaken acht het Hof het onvoldoende aanneemelijk dat Danikovic c.s. 'nadeel dat niet in vermogensschade bestaat', zoals bedoeld in art. 6:106 BW, hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken, waarmee het Hof kennelijk doelt op het oogmerk van de aansprakelijke persoon zodanig nadeel toe te brengen (art. 6:106 lid 1, onder a), en op de aantasting van de benadeelde in zijn persoon (art. 6:106 lid 1, onder b). Dit oordeel, dat berust op een aan het Hof als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de stukken van het geding, geeft niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting en is niet onbegrijpelijk noch onvoldoende gemotiveerd. Dat het Hof het beroep van Danikovic c.s. op de grote spanningen waaraan zij zijn blootgesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn, niet heeft aangemerkt als een concretisering van de hen betreffende omstandigheden, is evenmin onbegrijpelijk en behoefde geen nadere motivering dan het Hof heeft gegeven.

Opmerking verdient nog dat het Hof, uitgaande van zijn in cassatie tevergeefs bestreden oordeel dat Danikovic c.s onvoldoende hadden gesteld om deze vordering te kunnen toewijzen, niet is toegekomen en ook niet behoefde toe te komen aan vragen van (verdeling van de) bewijslast.

Middel 1 is derhalve tevergeefs voorgesteld.

3.3 Met betrekking tot de middelen 2 - 8 moet worden vooropgesteld dat het Hof de vordering de Staat te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië heeft afgewezen wegens het ontbreken van een spoedeisend belang. Het Hof heeft daartoe overwogen dat niet is gebleken dat de Staat thans dreigt met geweld en dat het voorshands niet aannemelijk is dat de Staat tot zodanige dreiging zal overgaan (rov. 3 en 4). Nu echter dit belang eerst in appel aan de vordering is komen te ontvallen, heeft het Hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s een grief hadden gericht, onderzocht of de President de vordering, zoals deze in eerste aanleg luidde, terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak.

Bij de beoordeling van deze middelen heeft voorts

als uitgangspunt te gelden dat de in het onderhavige geding ingestelde vorderingen betrekking hebben op vragen betreffende het beleid van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie, welk beleid in sterke mate zal afhangen van politieke afwegingen in verband met de omstandigheden van het geval. Dit betekent dat de burgerlijke rechter, zeker indien het gaat om een kort geding, een grote mate van terughoudendheid aan de dag zal moeten leggen bij de beoordeling van vorderingen, als in het onderhavige geding ingesteld, die ertoe strekken handelingen ter uitvoering van politieke besluitvorming op het gebied van buitenlands beleid en defensie als onrechtmatig en derhalve als verboden aan te merken. Het is immers niet aan de burgerlijke rechter om deze politieke afwegingen te maken.

3.4 Middel 2 richt zich tegen rov. 19 van 's Hofs arrest, waarin het Hof met betrekking tot het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid heeft overwogen dat deze grondslag de President niet noodzaakte tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers, aldus het Hof, over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd, zodat niet kan worden vastgesteld of de luchtacties ook jegens hen

persoonlijk onrechtmatig waren. Hetgeen het Hof heeft overwogen, komt hierop neer dat niet zonder meer ervan kan worden uitgegaan dat alle Joegoslavische militairen aan oorlogsgeweld waren blootgesteld, en dat derhalve het enkele feit dat Danikovic c.s. deel uitmaakten van het Joegoslavische leger waartegen de acties waren gericht, niet voldoende is om tot de conclusie te komen dat met name ook hun subjectieve rechten op leven en gezondheid zijn aangetast of dreigden te worden aangetast, en dat zij voor het overige niet hebben voldaan aan hun stelplicht met betrekking tot de omstandigheden waaruit deze conclusie zou kunnen volgen. Deze oordelen geven niet blijk van een onjuiste opvatting omtrent de stelplicht ter zake van aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad. Zij zijn ook niet onbegrijpelijk en behoeften geen nadere motivering.

3.5 Voor zover de middelen 3 - 7 betrekking hebben op de door Danikovic c.s. als grondslag van hun vordering aangevoerde inbreuk op hun subjectieve rechten, stuiten zij af op hetgeen hiervoor in 3.4 is overwogen. Ook voor het overige kunnen zij niet tot cassatie leiden, aangezien het Hof in zijn rov. 8 - 16 met juistheid heeft geoordeeld dat de door hen aan hun vorderingen ten grondslag gelegde internationaal-rechtelijke normen niet tot

toewijzing daarvan kunnen leiden. Voor zover de door deze middelen tegen dit oordeel gerichte klachten al feitelijkke grondslag hebben, falen zij op grond van hetgeen is vermeld in de conclusie van de Advocaat-Generaal onder 21 - 56.

3.6 Middel 8 bouwt voort op de voorgaande middelen en moet het lot daarvan delen.

3.7 Middel 9 voldoet niet aan de aan een cassatiemiddel te stellen eisen, nu het niet vermeldt welke rechtsgronden het Hof in strijd met art. 48 (oud) Rv. verzuimd heeft ambtshalve aan te vullen.

4. Beslissing

De Hoge Raad:

verwerpt het beroep;

veroordeelt Danikovic c.s. in de kosten van het geding in cassatie, tot op deze uitspraak aan de zijde van de Staat begroot op € 286,88 aan verschotten en € 1.365,-- voor salaris.

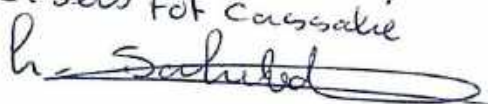
Dit arrest is gewezen door de vice-president P. Neleman als voorzitter en de raadsheren H.A.M. Aaftink, O. de Savornin Lohman, A. Hammerstein en

ATIA

P.C. Kop, en in het openbaar uitgesproken door de
raadsheer A. Hammerstein op 29 november 2002.

Uitgegeven voor grosse, door mij Griffier van de
Hoge Raad der Nederlanden, op 29 NOV. 2002
ten behoeve van Eisers tot cassatie

IN NAAM DER KONINGIN.

Uitspraak: 23 november 2000
Rolnummer: 99/0451
Rolnr. Rb.: KG 99/339

Het Gerechtshof te 's-Gravenhage, eerste civiele kamer, heeft het navolgende arrest gewezen in de zaak van:

1. **Aleksander Danikovic**, wonende te Belgrado,
 2. **Radomir Zikovic**, wonende te Belgrado,
 3. **Vladimir Kostic**, wonende te Jagodina,
 4. **Filip Gavric**, wonende te Belgrado,
 5. **Vlasta Djurinac**, wonende te Pristina,
 6. **Goran Vasic**, wonende te Pristina,
 7. **Milorad Seslija**, wonende te Ajvalija,
 8. **Mija Seslija**, wonende te Ajvalija,
 9. **Mile Migailovic**, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de republiek Servië,

→ appellanten,
procureur: Mr A.B.B. Beelaard

64

tegen

de STAAT DER NEDERLANDEN
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
gevestigd te 's-Gravenhage,
geïntimeerde,
procureur: Mr G.J.H. Houtzagers

HET GEDING

Bij exploit van 16 april 1999 zijn appellanten, hierna te noemen: "Danikovic c.s.", in hoger beroep gekomen van het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage d.d. 7 april 1999 in kort geding gewezen tussen Danikovic c.s. als eisers en geïntimeerde, hierna te noemen: "de Staat", als gedaagde. Danikovic hebben daarbij hun eis vermeerderd en, onder aanvoering van zeven grieven, gevorderd dat het hof het bestreden vonnis vernietigt en, opnieuw recht doende, alsnog de (vermeerderde) vordering toewijst met veroordeling van de Staat in de kosten van beide instanties.

Danikovic c.s. hebben bij memorie van grieven geconcludeerd overeenkomstig de appeldagvaarding.

De Staat heeft bij memorie van antwoord onder overlegging van twee producties de grieven bestreden en geconcludeerd appellanten niet-ontvankelijk te verklaren in hun appèl dan wel het hoger beroep van appellanten te verwerpen met veroordeling van appellanten in de kosten van het geding.

Op 9 oktober 2000 hebben partijen, Danikovic c.s. door Mr N.M.P. Steijnen, advocaat te Zeist, en de Staat door zijn procureur, hun standpunten voor het hof doen bepleiten. Mr Steijnen en Mr Houtzagers hebben pleitnota's overgelegd en producties in het geding gebracht.

Danikovic c.s. hebben bij pleidooi hun eis vermeerderd, zodat deze thans als volgt luidt:

“dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, op 7 april 1999 onder rolnr KG 99/339 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt,

de Staat der Nederlanden te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld en van verdere dreiging met oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld en van verdere dreiging met geweld jegens de Federale Republiek van Joegoslavië onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000,- aan elk der appellanten bij wijze van (voorlopige en vooralsnog immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de Staat jegens hen,

met veroordeling van geïntimeerden [kennelijk is bedoeld: geïntimeerde, hof] in de kosten in beide instanties.”

Ten slotte zijn de procesdossiers aan het hof overgelegd voor het wijzen van arrest.

BEOORDELING VAN HET HOGER BEROEP:

1. In de periode van 24 maart tot 10 juni 1999 heeft Nederland in NAVO-verband deelgenomen aan militaire acties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (de "FRJ"), welke acties bestonden uit het uitvoeren van luchtaanvallen. Danikovic c.s. zijn gemobiliseerde soldaten in actieve militaire dienst van de FRJ. Van mening zijnde dat bedoelde acties in strijd zijn met toepasselijk internationaal (oorlogs)recht, de rechten van de mens en (derhalve) jegens hen onrechtmatig, vorderen Danikovic c.s. kort samengevat dat de Staat wordt bevolen zich van (het dreigen met) verder oorlogsgeweld te onthouden. Tevens vorderen zij een voorschot op hun toekomstige immateriële schadevergoeding.
2. Tegen de overweging van de President dat partijen hun geschil naar Nederlands recht beoordeeld willen zien hebben Danikovic c.s. als Grief III aangevoerd dat zij duidelijk hebben aangegeven dat hun vorderingen, behalve

door Nederlands recht, ook worden beheerst door het op deze casus betrekking hebbende internationale recht. Zoals uit het vonnis van de President echter blijkt heeft hij de vordering van eisers mede in het licht van het toepasselijke internationale recht beoordeeld, hetgeen het hof in dit hoger beroep ook zal doen. De grief is derhalve tevergeefs voorgesteld.

3. Ten aanzien van het gevorderde bevel overweegt het hof als volgt. De Staat heeft ter gelegenheid van de pleidooien in hoger beroep aangevoerd dat momenteel geen dreiging bestaat dat de Staat oorlogsgeweld tegen de FRJ zal gebruiken. Dit verweer slaagt. Vast staat dat op 3 juni 1999 overeenstemming met de FRJ is bereikt over een regeling voor Kosovo die onder meer voorziet in de aanwezigheid van een internationale troepenmacht in Kosovo op basis van een mandaat van de Veiligheidsraad onder Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties. Vast staat ook dat de NAVO de luchtacties op 10 juni 1999 heeft opgeschort en deze op 20 juni 1999 formeel heeft beëindigd. Voorts is het een feit van algemene bekendheid dat zich zeer onlangs binnen de FJR een machtswisseling heeft voltrokken, in die zin dat de FJR een nieuwe President heeft gekregen. Als reactie hierop hebben de landen van de Europese Unie de sancties tegen de FRJ versoepeld. Onder deze omstandigheden acht het hof thans geen reële dreiging aanwezig dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FJR zal overgaan. Danikovic c.s. hebben bij pleidooi nog aangevoerd dat de situatie in de FJR nog uitermate gespannen is en dat een burgeroorlog kan uitbreken. Ook echter indien dit laatste juist zou zijn betekent dit nog niet dat een reële dreiging bestaat dat de Staat in die situatie tot militair ingrijpen zal overgaan. Dit betekent dat de vordering die ertoe strekt dat de Staat wordt bevolen om zich van (deelname aan) verder oorlogsgeweld te onthouden niet kan worden toegewezen wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang. Anders dan Danikovic c.s. menen wordt dit niet anders door de ernst van de gedragingen waarop het gevorderde verbod is gericht.
4. De vordering dat de Staat zich van verdere dreiging met geweld jegens de FJR onthoudt komt evenmin voor toewijzing in aanmerking. Niet is immers gebleken dat de Staat thans dreigt met geweld en mede gelet op hetgeen in r.o. 3 is overwogen acht het hof voorshands niet aannemelijk dat de Staat tot zodanige dreiging zal overgaan.
5. De vordering tot betaling van "voorlopige en vooralsnog alleen immateriële" schadevergoeding vat het hof aldus op, dat gevorderd wordt een voorschot op in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door Danikovic c.s. geleden immateriële schade. Danikovic c.s. hebben evenwel onvoldoende gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden, zoals: waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven, welke functie en rang zij hadden, in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsgeweld en oorlogsdreiging zijn blootgesteld en welke gevolgen zij daarvan ieder individueel hebben ondervonden. Bij deze stand van zaken acht het hof onvoldoende aannemelijk gemaakt dat Danikovic c.s. 'nadeel dat niet in vermogensschade bestaat' zoals bedoeld in art. 6:106 BW hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken. Danikovic c.s. hebben zich weliswaar beroepen op grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn, maar dat is op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun

persoon. Daarbij neemt het hof in aanmerking dat Danikovic c.s. militairen in actieve dienst zijn bij wie een dreiging als door hen gesteld niet steeds en onafhankelijk van de concrete omstandigheden van ieders individuele geval tot aantasting in de persoon zal leiden.

6. Hetgeen hiervoor werd overwogen leidt tot de conclusie dat hetgeen Danikovic c.s. vorderen in appel in geen enkel onderdeel kan worden toegewezen. Voor wat betreft het gevorderde bevel de Staat te gelasten (het dreigen met) verder oorlogsgeweld achterwege te laten geschiedt dit reeds vanwege gebrek aan (spoedeisend) belang. Aangezien echter dit belang eerst in appel aan die vordering is komen te ontvallen, zal het hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s. grief I hebben gericht, onderzoeken of de President de vordering, zoals deze in eerste aanleg luidde, terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak. Onbetwist is immers dat ten tijde van de uitspraak van de President nog oorlogshandelingen plaats vonden.
7. In hun betoog dat de Staat, door deel te nemen aan militaire acties tegen de FRJ, onrechtmatig jegens hen handelde hebben Danikovic c.s. zich gebaseerd op de volgende, deels ook in onderlinge samenhang te beschouwen (en hier kort samengevatte) grondslagen:
- a. art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties;
 - b. ongeschreven volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard (*ius cogens*) in combinatie met art. 53 Weens Verdragenverdrag;
 - c. art. 6 Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR);
 - d. art. 2 Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM);
 - e. art. 6 Handvest van Neurenberg;
 - f. art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht;
 - g. art. 52 lid 2 Protocol I bij de Verdragen van Genève;
 - h. Protocol II bij de Verdragen van Genève, met name art. 3 daarvan;
 - i. onrechtmatig handelen wegens poging tot moord/inbreuk recht op gezondheid en eigendom "benevens een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten".

Het hof zal deze grondslagen hierna achtereenvolgens, soms gecombineerd, behandelen.

8. a. art. 2 lid 4 Handvest en b. ongeschreven volkenrecht
Danikovic c.s. hebben zich beroepen op schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties alsmede op normen van ongeschreven (dwingend) volkenrecht die, naar het hof begrijpt, dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling. Ingevolge art. 2 lid 4 van het

Handvest van de Verenigde Naties onthouden alle Leden zich in hun internationale betrekkingen van bedreiging met of gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat en van elke andere handelwijze die onverenigbaar is met de doelstellingen van de Verenigde Naties. Evenwel kan de Veiligheidsraad op grond van art. 42 van het Handvest besluiten over te gaan tot zulk optreden door middel van lucht-, zee- of landstrijdkrachten als nodig is voor de handhaving of het herstel van de internationale vrede en veiligheid. De Staat heeft aangevoerd dat de op 23 september 1998 door de VN Veiligheidsraad aangenomen resolutie 1199 voor de deelname van Nederland aan de NAVO-acties voldoende legitimatie bood. De Staat heeft voorts benadrukt dat hij de legitimatie van deelname aan die acties niet zoekt in het leerstuk van de 'humanitaire interventie'.

Het hof zal de vraag of de Staat op basis van resolutie 1199 gerechtigd was aan de NAVO-acties tegen de FRJ, hoe belangrijk deze op zichzelf ook is, in het midden laten omdat het antwoord op die vraag niet beslissend is voor de uitkomst van het onderhavige geding. Het gaat er in dit geding immers niet alleen om of normen van internationaal recht zijn overtreden, maar ook of en in hoeverre individuele personen als Danikovic c.s. daarop voor de burgerlijke rechter een beroep kunnen doen. Het hof zal dan ook bij de bespreking van de onderhavige grondslag voor de eis alsmede overal elders in dit arrest veronderstellenderwijs tot uitgangspunt nemen dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 Handvest resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling.

9. Derhalve komt thans de vraag aan de orde of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding voor de burgerlijke rechter stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het hof is van oordeel dat zulks noch in het geval van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking het geval is. Dergelijke internationaalrechtelijke normen richten zich tegen staten en hebben in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen. Wel is het zo dat een zekere ontwikkeling in het recht is waar te nemen op grond waarvan handelingen van Staten die in strijd zijn met de tussen hen geldende normen van internationaal recht in bepaalde gevallen kunnen leiden tot aanspraken van individuele personen op schadevergoeding jegens een dergelijke Staat.

Daargelaten echter of deze ontwikkeling reeds zo ver gaat dat militairen in dienst van de FRJ als Danikovic c.s. zonder specifiek daarop gerichte verdragsrechtelijke voorziening schadevergoeding voor de burgerlijke rechter zouden kunnen vorderen op grond van het feit dat Nederland het agressieverbod heeft geschonden (een vordering tot schadevergoeding was in eerste aanleg immers niet aan de orde), er zijn geen aanwijzingen van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen. Het hof acht de mogelijkheid daartoe ook daarom onaannemelijk, nu aanvaarding daarvan er in feite op zou neerkomen dat de in art. 2 lid 4 Handvest besloten liggende en tot de Leden van de Verenigde Naties geadresseerde norm zonder enige

restrictie door individuele belanghebbenden zou kunnen worden ingeroepen voor en zou dienen te worden gehandhaafd door de burgerlijke rechter van een van de bij een gewapend conflict betrokken partijen. Een dergelijke consequentie kan ook bezwaarlijk in overeenstemming worden gebracht met de op dit punt bestaande rechtsmacht van het Internationale Hof van Justitie, omdat daarmee de mogelijkheid zou ontstaan van met elkaar conflicterende uitspraken van de nationale en de internationale rechter. Het hiervoor overwogene geldt niet slechts voor schending van art. 2 lid 4 Handvest maar evenzeer voor overtreding van dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als art. 2 lid 4 Handvest.

*in nklg
Tegenspraak
met
het
verdrag*

10. De hierboven in r.o. 7 weergegeven grondslagen a en b kunnen derhalve niet tot het oordeel leiden dat de President de vordering van Danikovic c.s. had moeten toewijzen.

c. art. 6 IVBPR

11. Ingevolge art. 2 IVBPR verbindt iedere partij bij dit Verdrag zich de in dit Verdrag erkende rechten te eerbiedigen en deze "aan ieder die binnen zijn grondgebied verblijft en aan zijn rechtsmacht is onderworpen" te verzekeren. Aangezien Danikovic c.s. zich ten tijde van de uitspraak van de President niet op het grondgebied van Nederland bevonden kunnen zij zich niet op de in het IVBPR erkende rechten, waaronder het recht op leven erkend in art. 6, beroepen. Dit is in overeenstemming met doel en strekking van het IVBPR dat immers de strekking heeft de burger zekere fundamentele rechten te waarborgen jegens de 'eigen' Staat en dat niet beoogt de rechten van burgers of militairen te regelen tegenover een Staat met wie de 'eigen' Staat in een gewapend conflict is verwickeld. Daarop hebben andere verdragen betrekking, waarop Danikovic c.s. zich ook hebben beroepen en die daarom hierna aan de orde zullen komen.

d. art. 2 EVRM

12. Ook in dit geval rijst de vraag of Danikovic c.s. vallen binnen het toepassingsgebied van het EVRM. Art. 1 EVRM bepaalt dat de Hoge Verdragsluitende Partijen "eenieder, die ressorteert onder haar rechtsmacht" de rechten en vrijheden verzekert welke zijn vastgesteld in de Eerste Titel van dit Verdrag. Het hof is van oordeel dat Danikovic c.s. ten tijde van de militaire acties niet binnen de rechtsmacht van Nederland vielen en dat het feit dat dergelijke acties plaatsvonden dit niet anders maakt. Weliswaar sluit het feit dat handelingen van een Staat plaats vinden of effect hebben buiten zijn eigen grondgebied, op zichzelf niet uit dat personen die door zulk optreden worden getroffen onder de rechtsmacht van die Staat ressorteren in de hiervoor bedoelde zin, zoals zich onder meer kan voordoen in het geval dat als een gevolg van (rechtmatig of onrechtmatig) militair optreden de Staat effectieve zeggenschap (in de woorden van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in zijn uitspraak van 23 maart 1995 in de zaak Loizidou tegen Turkije, Series A, nr. 310: "effective control") uitoefent over een gebied buiten zijn eigen territoire, maar naar het voorlopig oordeel van het hof was van een dergelijke effectieve zeggenschap geen sprake aangezien daarvoor in beginsel onvoldoende is dat militaire luchtacties worden uitgevoerd. Bovendien overweegt het hof dat de stellingen van Danikovic c.s. onvoldoende gespecificeerd zijn om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht specifiek jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van de door het EVRM gewaarborgde rechten. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het

enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ en dat zij soldaat zijn in het Joegoslavische leger daartoe onvoldoende. Art. 2 EVRM biedt derhalve geen grondslag voor de vordering van Danikovic c.s.

e. art. 6 Handvest van Neurenberg

13. Het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorend bij de op 8 augustus 1945 gesloten "Overeenkomst (...) voor de vervolging en de bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As" (Trb. 1946, 14) heeft blijkens art. 1 daarvan betrekking op de berechting en bestraffing van oorlogsmisdadigers van de toenmalige Europese As. Dit Handvest is derhalve niet van toepassing op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ. Voor zover Danikovic c.s. met hun beroep op dit Handvest in wezen willen betogen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen (met name het beginsel dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is) normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn waarop zij zich in dit geding beroepen, geldt hetgeen hierboven in r.o. 8 omtrent het beroep op volkenrechtelijk gewoonterecht is overwogen: dergelijke normen hebben in ieder geval in zoverre geen rechtstreekse werking dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vorderen.

f. art. 8 Wet oorlogsstrafrecht

14. Art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht stelt strafbaar de schending van de wetten en gebruiken van de oorlog. Anders dan Danikovic c.s. menen valt onder dat verbod niet het agressie/interventieverbod. De bepaling van art. 8 ziet onmiskenbaar op de wijze waarop de oorlog wordt gevoerd (het *ius in bello*) ongeacht of de oorlog op zichzelf rechtmatig of onrechtmatig is, welke vraag naar de regels van internationaal recht moet worden beantwoord.

Wat betreft nu het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht is het hof allereerst van oordeel dat deze bepaling hoogstens een grondslag zou kunnen vormen voor een bevel aan de Staat om de oorlog tegen de FRJ volgens de bedoelde wetten en gebruiken te voeren en niet voor een algeheel verbod. Aangezien de vordering van Danikovic c.s. slechts tot dit laatste strekte had de President reeds om die reden de vordering niet op deze grond behoeven toe te wijzen.

Het hof overweegt bovendien als volgt. Ook indien zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen voordeden van art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht betekent zulks nog niet zonder meer dat er aanleiding was de Staat in kort geding een bevel op te leggen zich van dergelijke gedragingen te onthouden of zelfs om het militair optreden volledig te beëindigen. Daarvoor zou slechts grond kunnen zijn indien – op zijn minst – aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of deze desbewust toelaat, dan wel indien het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd. Voor zover de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zij aanvoeren dat zich een of meer van deze gevallen voordoet, acht het hof die stelling in het licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het bij pleidooi in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia", voorshands onvoldoende aannemelijk. Aangezien dit kort geding zich niet leent voor het

uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om dergelijke stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen, faalt hun beroep op deze grondslag ook om die reden.

g. art. 52 lid 2 Protocol I

15. Ingevolge art. 52 lid 2 van het Aanvullende Protocol (Protocol I) bij de Verdragen van Genève betreffende de bescherming van slachtoffers van internationale gewapende conflicten (Trb. 1980, 87) dienen aanvallen strikt tot militaire doelen te worden beperkt. In dit artikellid is een omschrijving opgenomen van militaire doelen. In lid 3 van art. 52 is bepaald dat in geval van twijfel of een object dat gewoonlijk dienst doet voor civiele doeleinden, wordt gebruikt om een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan de krijgsverrichtingen, er van uit dient te worden gegaan dat het niet voor laatstgenoemd doel wordt gebruikt. Danikovic c.s. voeren aan dat de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen heeft beperkt. De Staat heeft dit weersproken en aangevoerd dat, voor zover doelen zijn aangevallen die niet een strikt militair karakter hebben (zoals bruggen e.d.), deze desalniettemin een geoorloofd doelwit vormen omdat zij naar hun ligging, bestemming of gebruik een daadwerkelijke bijdrage tot de krijgsverrichtingen leverden en de gehele of gedeeltelijke vernietiging, verovering of onbruikbaarmaking daarvan onder de omstandigheden van dat moment een duidelijk militair voordeel opleverde, alles in de zin van art. 52 lid 2 Protocol I, en dat voor het overige slechts sprake is geweest van, in beginsel niet onrechtmatige, bijkomende schade als bedoeld in art. 57 lid 2(a) sub (ii) van Protocol I.
16. Het hof overweegt hieromtrent als volgt. De door Danikovic c.s. in art. 52 lid 2 van Protocol I gezochte grondslag zou hoogstens kunnen leiden tot een verbod gericht tegen de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, maar dat vorderden zij niet en bij een dergelijke vordering zouden Danikovic c.s., allen militairen in actieve dienst, ook geen belang hebben. Alleen hierop moet het beroep op deze bepaling reeds stranden.

h. Protocol II

17. Danikovic c.s. hebben zich nog beroepen op het Aanvullende Protocol (Protocol II) bij de Verdragen van Genève betreffende de bescherming van slachtoffers van niet-internationale conflicten (Trb. 1980, 88), met name op art. 3 daarvan. Dit Protocol II is evenwel uitsluitend van toepassing op niet-internationale conflicten, dat wil zeggen op alle gewapende conflicten waarop Protocol I *niet* van toepassing is (art. 1 Protocol II). Een beroep op Protocol I sluit dus logischerwijs een beroep op Protocol II uit. Aangezien bovendien in dit geding de rechtmatigheid van de luchtaanvallen van Nederland op de FRJ ter discussie staat, is sprake van een internationaal conflict waarop Protocol II niet van toepassing is.

i. inbreuk op diverse andere rechten

18. Danikovic c.s. hebben zich tenslotte beroepen op onrechtmatig handelen wegens poging tot moord, wegens inbreuk op het recht op gezondheid en eigendom "benevens een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten". Voor zover Danikovic c.s. zich beroepen op "een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten" gaat het hof daaraan voorbij, aangezien zowel voor het hof als voor de wederpartij onvoldoende duidelijk is op welke rechten zij zich ter ondersteuning van hun vordering beroepen. Voor zover Danikovic c.s. aanvoeren dat inbreuk wordt gemaakt op hun recht op eigendom, faalt dit beroep aangezien zij niet hebben gesteld op welke wijze

inbreuk op hun (eigen) eigendommen werd gemaakt of dreigde als gevolg van de NAVO-bombardementen.

19. Het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid, begrijpt het hof aldus dat zij zich ter ondersteuning van hun vordering beroepen op onrechtmatig handelen als gevolg van een (dreigende) inbreuk op hun subjectieve recht op leven en gezondheid naar nationaal (Nederlands) recht, welke inbreuk niet wordt gerechtvaardigd door oorlogsgeweld dat naar maatstaven van internationaal recht geoorloofd is. Ook deze grondslag echter noodzaakte de President niet tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd (zoals plaats van verblijf of legering, het krijgsonderdeel waar zij deel van uitmaakten, rang en functie), zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat deze acties tegen het leger van de FRJ waren gericht en dat zij van dat leger deel uitmaakten onvoldoende om tot die conclusie te kunnen leiden.

Conclusie

20. Het voorgaande leidt tot de slotsom dat de grondslagen die Danikovic c.s. voor hun vordering hebben aangevoerd falen en dat de President, wat er ook zij van de door hem gebezigde gronden, de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd. De door Danikovic c.s. aangevoerde grieven behoeven, voor zover zij niet reeds besproken zijn, geen afzonderlijke behandeling. Het vonnis van de President zal worden bekrachtigd met veroordeling van appellanten in de kosten van het hoger beroep.

Beslissing:

Het hof:

bekrachtigt het vonnis waarvan beroep;

veroordeelt appellanten in de kosten van het hoger beroep, tot op heden aan de zijde van de Staat bepaald op f 475 aan griffierecht en f 5.100 aan salaris voor de procureur.

Dit arrest is gewezen door Mrs De Brauw, Hooykaas en Boele en uitgesproken ter openbare terechtzitting van 23 november 2000.

Voor Grosse:
 uitgegeven aan Mr. A.J.B.B. B.
 procureur van app.
 De Griffier van het Gerechtshof

Nr. C01/027HR
Zt. 28 juni 2002

Mr L. Strikwerda
conclusie inzake
1. Aleksander Danikovic
2. Radomir Zikovic
3. Vladimir Kostic
4. Filip Gravic
5. Milorad Seslija
6. Mija Seslija
7. Mile Migailovic
tegen
De Staat der Nederlanden

Edelhoogachtbaar College,

1. In de periode van 24 maart tot 10 juni 1999 heeft Nederland in NAVO-verband deelgenomen aan militaire acties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ). Deze acties bestonden uit het uitvoeren van luchtaanvallen. In dit kort geding is de vraag aan de orde of de acties moeten worden aangemerkt als een schendig van internationaal (oorlogs)recht en deswege door de burgerlijke rechter verboden kunnen worden, alsmede de vraag of de Staat zich als deelnemer aan deze acties heeft schuldig gemaakt aan een tot (immateriële) schadevergoeding verplichtende onrechtmatige daad jegens Joegoslavische militairen.

2. Thans eisers tot cassatie, hierna: Danikovic c.s., waren tijdens genoemde acties gemobiliseerde soldaten in actieve militaire dienst van de FRJ. Zij hebben de Staat op 26 maart 1999 in kort geding gedagvaard voor de President van de Rechtbank te 's-Gravenhage en gevorderd dat de Staat wordt bevolen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt (hierna: vordering I).

3. Na verweer door de Staat heeft de President bij vonnis van 7 april 1999 de vordering afgewezen, met veroordeling van Danikovic c.s. in de kosten van het geding.
4. Danikovic c.s. zijn van het vonnis van de President met zeven grieven in hoger beroep gekomen bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage. Zij vermeerderden hun eis met een vordering tot veroordeling van de Staat tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000,- aan ieder van hen bij wijze van (voorlopige en vooralsnog immateriële) schadevergoeding vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld en de dreiging daarmee van de Staat jegens hen (hierna: vordering II).
5. Bij arrest van 23 november 2000 heeft het Hof het vonnis van de President bekrachtigd.
6. Het Hof heeft vordering I niet toewijsbaar geacht wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang, aangezien - kort gezegd - de luchtacties van de NAVO inmiddels zijn beëindigd en, gelet op de gewijzigde omstandigheden binnen de FRJ en op de regeling die binnen het raam van de VN met de FJR is bereikt voor Kosovo, geen reële dreiging meer aanwezig is dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zal overgaan (r.o. 3 en 4). Waar het (spoedeisend) belang bij toewijzing van vordering I eerst in appel daaraan is komen te ontvallen, heeft het Hof met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen Danikovic c.s. hun eerste grief richtten, onderzocht of de President de vordering terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van zijn uitspraak. Het Hof heeft, na een onderzoek van de grondslagen die Danikovic c.s. voor vordering I hebben aangevoerd (r.o. 7 t/m 19), de conclusie bereikt dat die grondslagen falen en dat de President de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd (r.o. 20).

7. Vordering II heeft het Hof evenmin toewijsbaar geacht. Het Hof heeft de vordering aldus begrepen, dat gevorderd wordt een voorschot op een in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens door Danikovic c.s. geleden immateriële schade. Naar 's Hofs oordeel hebben Danikovic c.s. evenwel onvoldoende gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden om aannemelijk te achten dat zij "nadeel dat niet in vermogensschade bestaat", zoals bedoeld in art. 6:106 BW, hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken. Het beroep van Danikovic c.s. op de grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn is naar 's Hofs oordeel op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon (r.o. 5).

8. Danovic c.s. zijn tegen het arrest van het Hof (tijdig) in cassatie gekomen met negen middelen die door de Staat zijn bestreden met conclusie tot verwerping van het cassatieberoep.

9. Middel I neemt met verschillende klachten stelling tegen de afwijzing door het Hof van vordering II.

10. Het middel voert in de eerste plaats aan dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de stellingen van Danikovic c.s. ruimschoots voldoende zijn om hun aanspraak op immateriële schadevergoeding te rechtvaardigen. Daartoe betoogt het middel dat, nu het Hof veronderstellenderwijs ervan is uitgegaan dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben (r.o. 8) en nu het een ervaringsgegeven is dat degenen die door oorlog worden bezocht in hun persoon worden aangetast, recht op immateriële schadevergoeding gerechtvaardigd is.

11. De klacht faalt. Naar 's Hofs in cassatie onbestreden oordeel wordt de onderhavige vordering - ingevolge een daartoe strekkende processuele rechtskeuze van partijen (r.o. 2 van het bestreden arrest) - beheerst door Nederlands recht. Het Hof heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. onvoldoende hebben gesteld om de vordering op de grondslag van art. 6:106 lid 1 onder a (oogmerk om nadeel dat niet in vermogensschade bestaat toe te brengen) of onder b (aantasting van de benadeelde in zijn persoon) BW te kunnen toewijzen. Dit oordeel berust op een aan het Hof, als rechter die over de feiten oordeelt, voorbehouden uitleg van de gedingstukken. Het oordeel is niet onbegrijpelijk en getuigt ook niet van een onjuiste rechtsopvatting ten aanzien van de inhoud en de strekking van genoemde wettelijke bepalingen. Dat oorlog en oorlogsdreiging kunnen leiden tot ander nadeel dan vermogensschade in de zin van art. 6:106 BW mag als een feit van algemene bekendheid worden beschouwd. Niets in het bestreden arrest wijst erop dat het Hof dit zou hebben miskend. Maar deze algemene waarheid brengt op zichzelf niet mee dat Danikovic c.s. ieder voor zich als individuele personen het in art. 6:106 lid 1 bedoelde nadeel daadwerkelijk hebben geleden. Vindplaatsen in de gedingstukken waar Danikovic c.s. feiten hebben gesteld waaruit zulks kan worden afgeleid, noemt het middel niet. 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, kan cassatietoetsing derhalve doorstaan.

12. Als tweede klacht voert het middel aan dat het Hof, in aanmerking genomen dat de ervaring leert dat "de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast", het aan de Staat was om te bewijzen dat in het onderhavige geval dit niet zo is.

13. De klacht kan niet tot cassatie leiden. Zij miskent dat, nu het Hof - in cassatie tevergeefs bestreden - heeft geoordeeld dat Danikovic c.s. aan hun stelplicht voor een geslaagd beroep op art. 6:106 BW niet hebben voldaan, het Hof aan de

vraag naar de bewijslastverdeling niet is toegekomen en ook niet behoefde toe te komen.

14. Ten slotte klaagt het middel dat het Hof de bewijslast ten onrechte op Danikovic c.s. heeft gelegd.

15. De klacht faalt wegens gebrek aan feitelijke grondslag. Het Hof is aan de vraag naar de bewijslastverdeling niet toegekomen en heeft aan Danikovic c.s. geen bewijsopdracht verstrekt.

16. De middelen 2 t/m 8 richten zich tegen het oordeel van het Hof met betrekking tot vordering I. Bij de beoordeling van deze middelen dient in herinnering te worden geroepen dat naar 's Hofs in cassatie onbestreden oordeel deze vordering strandt op gebrek aan (spoedeisend) belang en dat het Hof slechts heeft onderzocht - met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg - of de President de vordering terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak in eerste aanleg. Dit brengt mee dat, nu deze uitspraak dateert van 7 april 1999, derhalve van kort na de aanvang (24 maart 1999) van de NAVO-acties tegen de FRJ, feiten en omstandigheden over het verloop van de acties waarop Danikovic c.s. zich nadien in de appelprocedure hebben beroepen geen rol kunnen spelen bij de beoordeling in cassatie van 's Hofs oordeel inzake vordering I.

17. Middel II keert zich tegen 's Hofs oordeel, in r.o. 19 van zijn arrest, inzake het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad (poging tot moord en inbreuk op het recht van gezondheid) als grondslag van vordering I. Het Hof heeft geoordeeld dat deze grondslag de President niet tot toewijzing van de vordering noodzaakte, omdat Danikovic c.s. over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets hebben aangevoerd, zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitelijk onderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen per-

soonlijk onrechtmatig waren.

18. De in het middel geformuleerde klacht tegen 's Hofs oordeel komt erop neer dat het Hof is uitgegaan van een stelplicht die van Danikovic c.s., in het licht van de omstandigheden van het onderhavige geval, niet gevergd mag worden. Daartoe betoogt het middel dat, gegeven de omstandigheid dat het Hof veronderstellenderwijs tot uitgangspunt heeft genomen dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, de pogingen om Joegoslavische militairen uit te schakelen alleen al op die grond onrechtmatig zijn en niet anders dan als poging tot moord en als inbreuk op het recht op gezondheid kunnen worden beschouwd.

19. Dit betoog kan de klacht niet dragen. De juistheid van de stelling dat gevechtshandelingen verricht ter uitvoering van met het internationale recht strijdige militaire acties als onrechtmatig moeten worden aangemerkt, brengt zonder meer niet mee dat aan de door art. 6:162 BW gestelde voorwaarden voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de Staat jegens Danikovic c.s. is voldaan. Naast het onrechtmatigheidsvereiste is daartoe in ieder geval ook vereist dat Danikovic c.s. individueel het slachtoffer van poging tot moord of een inbreuk op hun recht op gezondheid zijn geweest, het vereiste van schade c.q. dreiging van schade. 's Hofs oordeel dat de vraag of aan dit vereiste is voldaan afhankelijk is van de persoonlijke omstandigheden waaronder Danikovic c.s. als militairen tijdens de luchtacties verkeerden is niet onbegrijpelijk, nu niet vanzelf spreekt dat alle militairen in alle rangen en functies rechtstreeks betrokken zijn bij gevechtshandelingen, en geeft ook niet blijk van een onjuiste rechtsopvatting met betrekking tot de stelplicht in verband met aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.

20. De door het middel betrokken stelling dat van Danokovic c.s. om redenen van nationale veiligheid niet gevergd mocht

worden dat zij zich nader uitlieten omtrent hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties, is blijkens de gedingstukken in eerste aanleg niet aangevoerd (het middel noemt ook geen vindplaatsen) en kan daarom als ontoelaatbaar feitelijk novum geen steun geven aan de klacht. Daarbij merk ik ten overvloede op dat niet in zien valt dat elke informatie omtrent de persoonlijke omstandigheden van Danikovic c.s. tijdens de luchtacties, zoals informatie omtrent hun rang en functie, afstuit op risico's van nationale veiligheid en dat Danikovic c.s. ook in hoger beroep, toen de NAVO-acties inmiddels waren beëindigd en het bedoelde argument zijn kracht derhalve had verloren, hun stellingen op dit punt niet hebben aangevuld.

21. Middel III is opgebouwd uit zeven onderdelen en is gericht tegen r.o. 9 van het bestreden arrest. In deze rechtsoverweging behandelt het Hof de vraag of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding voor de burgerlijke rechter stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het Hof heeft deze vraag in ontkennende zin beantwoord op grond van de overweging dat noch in het geval van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking, een zodanige bevoegdheid kan worden aangenomen, aangezien dergelijke internationaalrechtelijke normen zich richten tegen staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben.

22. Onderdeel 3.1 klaagt dat het Hof de grondslag van de vordering van Danikovic c.s. heeft misverstaan. De grondslag was niet dat de Staat "deelneemt aan militaire acties tegen de FJR", maar dat de Staat zich jegens Danikovic c.s. door poging tot moord en door schending van hun mensenrechten onrechtmatig heeft gedragen, aldus het middel.

23. Het onderdeel moet reeds wegens gebrek aan belang falen. Het Hof heeft de door het onderdeel bedoelde en beweerdelijk door het Hof miskende grondslag besproken in r.o. 19 van zijn arrest.

24. Onderdeel 3.2 bouwt kennelijk voort op onderdeel 3.1 en moet het lot daarvan delen.

25. Onderdeel 3.3 verwijt het Hof niet te hebben onderzocht of, zoals het Hof in r.o. 9 als mogelijkheid ook heeft opgehouden, schending van het agressieverbod door de Staat Danikovic c.s. aanspraak op schadevergoeding gaf.

26. Ook dit onderdeel zal niet tot cassatie kunnen leiden. Het verliest uit het oog dat de hier door het Hof besproken vordering I niet strekte tot schadevergoeding.

27. Onderdeel 3.4 klaagt dat het Hof heeft miskend dat, ook al zou juist zijn 's Hofs oordeel dat er geen aanwijzingen zijn van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen, zulks niet wegneemt dat de gedragingen van de Staat jegens individuele personen een onrechtmatige daad kunnen opleveren die de grondslag kan vormen voor een bevel door de burgerlijke rechter tot beëindiging van die gedragingen.

28. Het onderdeel mist feitelijke grondslag. Het Hof heeft niet miskend dat schending van het agressieverbod door de Staat ten opzichte van Danikovic c.s. een onrechtmatige daad kan opleveren en deswege grondslag kan vormen voor toewijzing van vordering I. In r.o. 19 van zijn arrest heeft het Hof deze grondslag onderzocht.

29. Onderdeel 3.5 bestrijdt als onjuist het oordeel van het Hof dat het voorschrift van art. 2 lid 4 van het Handvest van

de Verenigde Naties en regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking zich richten tegen staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben.

30. Het onderdeel faalt omdat het oordeel van het Hof juist is. Naar algemeen aanvaarde opvatting richt het volkenrechtelijke agressieverbod, zoals vastgelegd in art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, zich uitsluitend tot staten en kunnen uitsluitend staten de naleving van het verbod inroepen. Zie Bruno Simma (ed.), *The Charter of the United Nations. A Commentary*, 1995, Article 2 (4), blz. 115, MN 28 (A. Randelzhofer): "Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states". Zie voorts Malcolm N. Shaw, *International Law*, 4th ed. 1997, blz. 182-184. Voor zover het onderdeel zich voorts keert tegen de motivering van 's Hofs oordeel in de tweede alinea van r.o. 9, faalt het evenzeer: waar het rechtsoordeel van het Hof juist is, faalt de klacht tegen de motivering van dat oordeel wegens gebrek aan belang.

31. Op de zojuist bedoelde grond strandt ook onderdeel 3.6, dat eveneens tegen de motivering van 's Hofs rechtsoordeel is gericht. Voor zover het onderdeel (opnieuw) de stelling betreft dat het Hof heeft miskend dat schending van het agressieverbod door de Staat ten opzichte van Danikovic c.s. een onrechtmatige daad kan opleveren en deswege grondslag kan vormen voor toewijzing van vordering I, faalt het op dezelfde grond als onderdeel 3.4.

32. Onderdeel 3.7 mist zelfstandige betekenis naast de eerder besproken onderdelen van middel 3.

33. Middel 4 keert zich in drie onderdelen tegen het oordeel van het Hof, in r.o. 11 en 12 van het bestreden arrest, dat Danikovic c.s. niet binnen het toepassingsgebied van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten

(IVBPR) en het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens (EVRM) vallen en dat hen daarom geen beroep toekomt op art. 6 IVBPR onderscheidenlijk art. 2 EVRM.

34. Onderdeel 4.1 klaagt dat de interpretatie van het Hof van deze mensenrechtenverdragen onaanvaardbaar en rechtens onjuist is, omdat - zo begrijp ik - niet aangenomen mag worden dat deze verdragen een (formeel) beperkt toepassingsgebied hebben.

35. Het onderdeel berust op een onjuiste rechtsopvatting en moet daarom falen. Zowel het IVBPR (art. 2) als het EVRM (art. 1) kent een beperkt formeel toepassingsgebied. Zie wat het EVRM betreft HR 30 maart 1990, NJ 1991, 249 nt. AHJS en HR 15 april 1994, NJ 1994, 576. Zie voorts par. 80 van de hierna te noemen Bankovic-uitspraak van het EHRM: "The Convention was not designed to be applied throughout the world, even in respect of the conduct of Contracting States".

36. Onderdeel 4.2 neemt stelling tegen 's Hofs oordeel dat Danikovic c.s. ten tijde van de militaire acties niet binnen de rechtsmacht van Nederland vielen en dat evenmin sprake was van effectieve zeggenschap ("effective control") van de Staat over het gebied waar de luchtacties plaatsvonden, zodat Danikovic c.s. niet binnen het toepassingsgebied van het EVRM, zoals omschreven in art. 1 EVRM, vallen.

37. Het onderdeel stuit af op rechtspraak van het EHRM. In zijn uitspraak van 12 december 2001, Appl. no. 52207/99, inzake Bankovic e.a. tegen België e.a., heeft het EHRM de klacht van vijf onderdanen van de FRJ tegen zeventien NAVO-lidstaten wegens inbreuk op rechten gewaarborgd door art. 2, 10 en 13 EVRM als gevolg van de NAVO-bombardementen op het gebouwen van de Radio Televizije Srbije op 23 april 1999 niet-ontvankelijk verklaard op de grond dat de aangeklaagde Staten geen rechtsmacht uitoefenden over klagers in de zin van art. 1 EVRM en ook van "effective control" geen sprake was. Het onderhavige geval is op de relevante punten vergelijkbaar met

het door het EHRM berechte geval. 's Hofs oordeel is derhalve juist.

38. Onderdeel 4.3 faalt wegens gebrek aan belang omdat het zich richt tegen een ten overvloede door het Hof gegeven overweging.

39. Middel 5 klaagt in twee onderdelen over de verwerping door het Hof, in r.o. 13 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 6 van het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorende bij de op 8 augustus 1945 tot stand gekomen Overeenkomst voor de vervolging en bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As (Trb. 1946, 14) (Handvest van Neurenberg). Het oordeel van het Hof berust op de overweging dat bedoeld Handvest niet van toepassing is op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ en op de overweging dat, zo moet worden aangenomen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn, de naleving van dergelijke normen door de Staat niet in kort geding door individuele personen kan worden gevorderd.

40. Onderdeel 5.1 keert zich tegen de tweede grond waarop 's Hofs oordeel berust en betoogt dat deze grond geen steun vindt in het recht.

41. Het onderdeel faalt. Het oordeel van het Hof dat de internationaalrechtelijke normen als waarvan hier sprake is (het verbod tot het initiatief nemen tot of het voeren van een aanvalsoorlog) zich richten tot staten en dat individuele personen de naleving daarvan voor de burgerlijk rechter niet kunnen vorderen, is juist. Ik verwijs naar hetgeen hierboven is aangetekend bij middel 3.

42. Onderdeel 5.2 betoogt dat, anders dan het Hof heeft geoordeeld, de beginselen van art. 6 van het Handvest van Neuren-

berg naar de huidige stand van het volkenrecht deel uitmaken van het *ius cogens*, zodat niet valt in te zien dat deze beginselen niet van toepassing zouden kunnen zijn op mogelijke oorlogsmisdrijven begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ.

43. Het onderdeel mist feitelijke grondslag. Het Hof heeft niet geoordeeld dat de bedoelde beginselen/normen geen deel uitmaken van het volkenrecht, doch heeft geoordeeld dat de naleving daarvan door de Staat niet door individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter kan worden gevorderd.

44. Middel 6 richt zich met verschillende klachten tegen de verwerping door het Hof, in r.o. 14 van het bestreden arrest, van het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 van de Wet oorlogsstrafrecht (WOS). 'Hofs oordeel berust op de overweging dat de strafbepaling van dit artikel niet ziet op het agressie/interventieverbod, doch op de wijze waarop de oorlog wordt gevoerd (het "*ius in bello*"), ongeacht of de oorlog op zichzelf rechtmatig of onrechtmatig is.

45. Het middel klaagt allereerst dat het Hof ten onrechte een scheiding aanbrengt tussen het "*ius ad bellum*" en het "*ius in bello*".

46. De strekking van de klacht is mij niet geheel duidelijk geworden. Ik stel voorop dat de onderscheiding tussen "*ius ad bellum*" en "*ius in bello*" in de literatuur gebruikelijk is. Zie bijv. Yoram Dinstein, *The Distinctions between War Crimes and Crimes against Peace*, in: Dinstein & Tabory, *War Crimes in International Law*, 1996, blz. 2; Militair straf- en tuchtrecht, losbl., Inleiding Oorlogstrafrecht, aant. 1 (N. Keijzer en E. van Sliedregt). Voor zover het middel wil betogen dat de onderscheiding irrelevant is, omdat schending van het "*ius ad bellum*" (schending van het agressieverbod) een in art. 8 WOS strafbaar gestelde overtreding van het "*ius in bello*" ople-

vert, gaat het uit van een onjuiste rechtsopvatting; art. 8 WOS stelt schending van het agressieverbod niet strafbaar. Zie G.L. Coolen, Militair straf- en strafprocesrecht, 3e dr. 2000, blz. 118-120. Voor zover het middel wil betogen dat alle handelingen gepleegd ter uitvoering van een in strijd met het agressieverbod gevoerde oorlog per se in strijd zijn met het "ius in bello", gaat het eveneens uit van een onjuiste rechtsopvatting; het "ius in bello" heeft betrekking op de regels waaraan men zich bij het voeren van een oorlog heeft te houden, ongeacht of het recht om oorlog te voeren bestond.

47. De tweede klacht van middel 6, die zich richt tegen 's Hofs overwegingen in het eerste gedeelte van de tweede alinea van r.o. 14, faalt wegens gebrek aan belang, nu het Hof daar een oordeel geeft over een vordering die Danikovic c.s. hadden kunnen instellen, maar niet hebben ingesteld.

48. Middel 7 valt uiteen in vijf onderdelen.

49. De onderdelen 7.a en 7.b keren zich tegen hetgeen het Hof heeft overwogen in het tweede gedeelte van de tweede alinea van r.o. 14. Het Hof onderzoekt daar de vraag of (afgezien van de zojuist bedoelde hypothetische vordering ook) vordering I kan worden toegewezen, indien de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen van art. 8 WOS voordeden. Het Hof heeft de vraag in ontkennende zin beantwoord. Voor toewijzing zou volgens het Hof slechts grond zijn indien aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of desbewust toelaat, dan wel het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd. Voor zover Danikovic c.s. dat al hebben gesteld, zijn die stellingen door de Staat gemotiveerd betwist, aldus het Hof dat hieraan toevoegt dat dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om de stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen.

50. Onderdeel 7.b keert zich tegen de laatstbedoelde gedeelte van 's Hofs overwegingen en acht deze overweging rechtens onjuist, dan wel onbegrijpelijk of in elk geval onvoldoende gemotiveerd. Daartoe betoogt het onderdeel dat het hier, anders dan het Hof heeft overwogen, gaat om door de Staat onbestreden stellingen van Danikovic c.s. en dat inmiddels duidelijk is geworden, zoals blijkt uit de talrijke door Danikovic c.s. in het geding gebrachte producties, dat door de NAVO-acties slechts geringe schade is toegebracht aan militair materieel, doch op grote schaal civiele doelen zijn vernietigd of beschadigd.

51. In zijn rechtsklacht faalt het onderdeel. Het oordeel van het Hof berust op uitleg van de gedingstukken en kan, feitelijk als het is, in cassatie op juistheid niet worden getoetst. Ook de motiveringsklacht komt mij niet aannemelijk voor. Het onderdeel verliest uit het oog dat het Hof slechts heeft onderzocht of de President vordering I terecht heeft afgewezen, uitgaande van de toestand ten tijde van de uitspraak in eerste aanleg. Hetgeen nadien zou zijn gebleken over de gevolgen van de NAVO-acties is, gelet op de door het Hof in acht genomen beperking van zijn onderzoek, niet ter zake dienend.

52. Het vorenstaande brengt mee dat ook onderdeel 7.a, dat zich keert tegen het eerste gedeelte van 's Hofs overwegingen, moet falen. Het mist belang.

53. Onderdeel 7.c leest tussen r.o. 14 en r.o. 16 een tegenstrijdigheid. Het onderdeel berust op een verkeerde lezing van het bestreden arrest. Het verliest uit het oog dat de bedoelde passage in r.o. 14 betrekking heeft op onder andere de situatie dat het militair optreden als geheel niet anders dan met systematische overtredingen van het "ius in bello" kan plaatsvinden (in welk geval naar 's Hofs oordeel een bevel aan de Staat om het militair optreden geheel te beëindigen op zijn plaats zou kunnen zijn), terwijl r.o. 16 betrekking heeft op

de situatie dat het militair optreden gedeeltelijk gericht is tegen civiele doelen (in welk geval naar 's Hofs oordeel slechts een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt te beperken tot militaire doelen op zijn plaats zou zijn). Van een tegenstrijdigheid is geen sprake. Het onderdeel faalt.

54. De onderdelen 7.d en 7.e richten zich tegen hetgeen het Hof in r.o. 15 en 16 heeft overwogen met betrekking tot het beroep van Danikovic c.s. op schending door de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het Aanvullend Protocol (Protocol I) bij de Verdragen van Genève: de Staat zou zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen hebben beperkt. Het Hof heeft deze grondslag voor vordering I verworpen op grond van de overweging dat schending van bedoeld voorschrift hoogstens zou kunnen leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, hetgeen evenwel niet is gevorderd.

55. De klachten van de onderdelen 7.d en 7.e komen erop neer dat het Hof zich ten onrechte, gelet ook op de stelling van Danikovic c.s. dat zij als burgers van de FRJ ook worden getroffen door de vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, heeft onthouden van een oordeel met betrekking tot de vraag of de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen beperkte.

56. De klachten falen wegens gebrek aan belang, nu niet wordt bestreden 's Hof oordeel dat, indien juist is dat de Staat van het voorschrift van art. 52 lid 2 van het bedoelde Protocol heeft geschonden, dit hoogstens kan leiden tot een bevel aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doeleinden te beperken, en evenmin wordt bestreden 's Hofs oordeel dat een zodanig bevel door Danikovic c.s. niet is gevorderd.

57. Middel 8 beklagt zich over schending van het recht doordat het Hof, veronderstellenderwijs ervan uitgaande dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ

in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. iedere rechtsbescherming heeft onthouden tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan.

58. Het middel zal niet tot cassatie kunnen leiden. Nog daargelaten dat het Hof niet heeft vastgesteld dat bij de Staat de opzet aanwezig was om Danikovic c.s. met onrechtmatig geweld naar het leven te staan, zodat het middel feitelijke grondslag mist, geeft het middel niet aan in welk opzicht het Hof het recht heeft geschonden, zodat het middel niet voldoet aan de aan een cassatieklacht te stellen eisen. Voor zover het middel wil betogen dat het Hof op de door Danikovic c.s. ingeroepen regels van nationaal en internationaal recht de ingestelde vorderingen had behoren toe te wijzen en dat het Hof, door zulks na te laten, zich daarom heeft schuldig gemaakt aan schending van het recht, mist het middel zelfstandige betekenis naast de reeds eerder besproken middelen.

59. Middel 9 verwijt het Hof schending van art. 48 (oud) Rv, doordat het Hof, nadat het tot het oordeel was gekomen dat de door Danikovic c.s. ingeroepen rechtsregels onvoldoende grondslag bieden voor toewijzing van het gevorderde, heeft nagelaten de rechtsgronden aan te vullen.

60. Ook dit middel is tevergeefs voorgesteld. Het voldoet niet aan de aan een cassatiemiddel te stellen eisen, nu het niet aangeeft welke rechtsgronden het Hof ambtshalve had moeten aanvullen.

De conclusie strekt tot verwerping van het beroep.

De Procureur-Generaal
bij de Hoge Raad der Nederlanden,

h. Hill
a-g

21.2.2004
CO 1 / 027 HR

Heden, de negentwintigste december
tweeduizend, ten verzoeken van :

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zikovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende te Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende te Belgrado,
 5. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija,
 6. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 7. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde plaatsen alle gelegen in de republiek Servië,
Federale Republiek Joegoslavië,

te dezer zake woonplaats kiezende te 's-Gravenhage aan de Jan van Nassastraat 75 ten kantore van de advocaat bij de Hoge Raad der Nederlanden mr. B.D.W. Martens die door mijn requiranten als advocaat wordt aangewezen om hen als zodanig te vertegenwoordigen in na te melden geding in cassatie;

Heb ik, Mr Gaston Alexander Grobbee, als toegaveged-kandidaat ~~deurvaarder~~ werkzaam ten kantore van Walter Frederik Dirk van den Cever, deurvaarder bij de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage, kantoorhoudende te 's-Gravenhage aan de Bezuidenhoutseweg 115 en mitsdien beiden ten dezer woonplaats hebbende aldaar,

AAN:

DE STAAT DER NEDERLANDEN (Ministerie van Algemene Zaken, Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ministerie van Defensie), gevestigd te 's-Gravenhage, aan de Kazernestraat nr. 52, aldaar ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden mijn exploit doende, sprekende met en voor elk ministerie een afschrift dezes latende aan: Mw. A.E. Toët, aldaar werkzaam

AANGEZEGD:

dat mijn requiranten hierbij beroep in cassatie instellen tegen het arrest, gewezen door het Gerechtshof te 's-Gravenhage onder rolnr.99/0451 tussen mijn requiranten als appellanten en gerequireerde als geintimeerde gewezen en uitgesproken ter openbare terechtzitting van 23 november 2000;

Voorts heb ik, deurwaarder, geheel exploiterende en relaterende als voormeld, geïnsinueerde voornoemd,

GEDAGVAARD:

om op vrijdag, de tweede februari tweeduizendéén, des voormiddags om 10.00 uur, vertegenwoordigd door een advocaat bij de Hoge Raad der Nederlanden, te verschijnen ter openbare terechtzitting van die Raad, alsdan gehouden wordend in het gebouw van die Raad aan de Kazernestraat 52 te 's-Gravenhage;

TENEINDE:

alsdan tegen voormeld arrest te horen aanvoeren de navolgende

MIDDELEN VAN CASSATIE

MIDDEL 1

Schending van het recht en/of verzuim van vormen, waarvan niet-inachtneming nietigheid meebrengt, doordat het Hof onder 5 overweegt dat onvoldoende aannemelijk zou zijn gemaakt dat -Danikovic c.s. 'nadeel dat niet in vermogensschade bestaat' zoals bedoeld in art. 6:106 BW zouden hebben geleden als gevolg van een of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken.

Dit gelet op het feit dat, naar het Hof verder overweegt:

"Danikovic c.s. (...) onvoldoende (hebben) gesteld omtrent de de hen persoonlijk betreffende omstandigheden, zoals: waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven, welke functie en rang zij hadden, in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsgeweld zijn blootgesteld en welke gevolgen zij daarvan ieder individueel hebben ondervonden."

Waarvan dan niet afdoet, aldus verder het Hof, dat:

"Danikovic c.s.(..) zich weliswaar (hebben) beroepen op grote spanningen waaraan zij blootgesteld zijn geweest als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en

welzijn, maar dat is op zichzelf onvoldoende om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:106 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon."

In welk verband het Hof voorts nog overweegt:

"Daarbij neemt het hof in aanmerking dat Danikovic c.s. militairen in actieve dienst zijn bij wie een dreiging als door hen gesteld niet steeds en onafhankelijk van de concrete omstandigheden van ieder individuele geval tot aantasting in de persoon zal leiden."

Ten onrechte, aangezien wat Danikovic c.s. hebben gesteld ruimschoots voldoende is om hun aanspraak op immateriële schadevergoeding rechtens te rechtvaardigen.

Bij het onder 5 aan de orde neemt het Hof klaarblijkelijk

"veronderstellenderwijs tot uitgangspunt dat het optreden van de Staat in strijd was met art. 2 lid 4 Handvest resp. dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling",

zoals tot uitdrukking gebracht aan het slot van het onder 8 overwogene.

Dit impliceert dan dat het Hof, ook voor wat betreft de beantwoording van de vraag of Danikovic c.s. hier terecht aanspraak maken op immateriële schadevergoeding, er vanuit gaat dat hier sprake was van een onrechtmatige agressie-oorlog.

Het entameren van een dergelijke oorlog, in strijd met de meest fundamentele volkenrechtelijke rechte-normen naar ius cogens, vormt dan een misdrijf tegen de vrede, bij de processen van Neurenberg, zoals door Danikovic c.s. eerder aangegeven, indertijd uitdrukkelijk gekwalificeerd als het ergst denkbare oorlogsmisdrijf.

Aleen al in het algemeen heeft te gelden dat het aandoen van derden van een dergelijke gruwelijke misdaad als het, volkenrechtelijk volstrekt onrechtmatig, over hen brengen van wat in de aanhef van het Handvest van Verenigde Naties wordt aangeduid als 'de gesel van de oorlog', voor alle derden die door een dergelijke oorlog worden bezocht, zonder onderscheid, een recht op immateriële schadevergoeding rechtvaardigt.

Oorlog vormt immers voor alle ingezetenen van een daardoor getroffen samenleving, stuk voor stuk en niemand uitgezonderd, een bezoeking met ingrijpende emotionele, psychische en sociale consequenties.

Elke impliciete veronderstelling dat dit anders zou zijn, getuigt van een fundamentele miskennis van de ware aard van wat de norm van het Handvest van de Verenigde Naties die agressie verbiedt, als diepste intentie, als een alles en iedereen verzengend en aanvretend kwaad aan banden heeft willen leggen.

De gevolgen van een oorlog, zoals die liggen opgeslagen in het collectieve geheugen van de mensheid, met name sinds Wereldoorlog II, en sindsdien tot uitgangspunt zijn gemaakt van volkenrechtelijke normschepping om daaraan een eind te maken. Een collectief geheugen waaraan het Hof blijkbaar geen deel heeft.

Geldt dit al in het algemeen voor iedere oorlog, het geldt dan zeker nog des te nadrukkelijker voor de grootscheepse oorlog die tegen de Federale republiek Joegoslavië werd gevoerd.

Het Hof is daarentegen, op aangeven van de Staat, klaarblijkelijk - uiteraard onuitgesproken - van oordeel dat het met de gevolgen van een oorlog voor de ingezetenen van een land dat daardoor worden bezocht wel mee valt, althans wel mee kan vallen, zolang die tenmiste niet tegen Nederland wordt gevoerd en zolang het het enig ander land dan Nederland betreft dat maandenlang tot in de verste uithoeken door een niet aflatende bombardementsterreur wordt bezocht.

Zodat de ingezetenen van een land dat gebukt gaat onder de gesel van de oorlog maar zouden hebben te bewijzen dat en in hoeverre zij daardoor in hun persoon worden aangetast.

Het Hof miskent daarmee op fundamentele wijze met name ook de ware aard van een oorlog op grote schaal, zoals die tot in de verste uithoeken van het grondgebied tegen de Federale Republiek Joegoslavië is gevoerd, maandenlang, dag en nacht, met de totaal ontwrichtende gevolgen voor de gehele samenleving, duizenden doden en gewonden, een - onweersproken - schade van meer dan 100 miljard, peilloos leed en verdriet voor de gehele bevolking, traumatisering op mega-schaal en vernietiging van hoop, toekomstperspectief en kans op een menswaardig bestaan voor allen, en dus ook alleen al daarom voor eisers.

Liever draagt het Hof bij aan de instandhouding van de illusie dat de bringers van een oorlog, althans als het om een oorlog gaat van de Staat der Nederlanden, helemaal geen oogmerk hadden om enig nadeel aan de recipiënten van die oorlogshandelingen toe te brengen, en dat die al evenmin als gevolg daarvan noodzakelijkwerwijs in hun persoon worden aangetast. Zodat degenen die de oorlog wordt aangedaan eerst maar eens moeten bewijzen dat de Staat wel het oogmerk had om hen nadeel toe te brengen en/of dat het onvermijdelijk is dat zij als gevolg daarvan in hun persoon werden aangetast.

Hoe diep de opvatting inmiddels ook is ingesleten dat, als het beschaafde Westen zich op oorlogspad begeeft, alleen al de nobele bedoelingen daarvan bewerkstelligen dat van een oogmerk om de ontvangers van de oorlog nadeel toe te brengen geen sprake zou zijn en deze nobele bedoelingen tevens verhinderen dat zij als gevolg daarvan in hun persoon worden aangetast, met de werkelijkheid heeft deze ideologische beeldvorming niets te maken.

Het gaat hier om een even cynische als naïeve omkering van de feiten, die onlosmakelijk aan de oorlog zijn verbonden, welke intentie daarbij ook voorstaat.

Een en ander impliceert dat bij geen enkele oorlog gesteld kan worden dat de brengers hiervan geen oogmerk hadden om jegens de ontvangers hiervan geen nadeel toe te brengen, nu a priori, als onontkoombaar met het wezen van oorlog verweven, vast staat dat onvermijdelijk is dat oorlog bij de recipiënten aan alles en iedereen, stuk voor stuk, nadeel toebrengt. Evenmin kan gesteld worden dat de recipiënten van oorlog niet, allemaal en stuk voor stuk, daardoor in hun persoon worden aangetast.

Althans berust op hen die zouden willen betogen dat dit, met name ook in een concreet geval als het onderhavige, anders zou zijn, de bewijslast.

Nu de Staat op dit punt zelfs van enig betoog om dit aannemelijk te maken geen blijk heeft gegeven, had het Hof bepaald moeten vaststellen dat het een ervaringsgegeven is dat de recipiënten van een oorlog daardoor onvermijdelijk in hun persoon worden aangetast en dat het bewijs dat in enig uitzonderingsgeval 'de gesel van de oorlog' geen wonden slaat bij de steller dezes berust, zodat het arrest hier rechtens onjuist is, dan wel tenminste onvoldoende met redenen omkleed.

Geldt dit alles al voor een rechtmatige oorlog, leidend tot niet in strijd met het volkenrecht toegebracht nadeel en aantasting in de persoon van de ontvangers van de oorlog, het geldt dan natuurlijk met des te meer klem voor een onrechtmatige oorlog, leidend tot onrechtmatig toegebracht nadeel en onrechtmatige aantasting in de persoon van degenen, stuk voor stuk, die de oorlog moeten ondergaan.

Geldt dit alles al voor de ingezetenen, stuk voor stuk, van een land dat een onrechtmatige oorlog wordt aangedaan als de onderhavige, nog meer geldt dat voor de militairen, stuk voor stuk, van zo'n land.

Jegens hen valt natuurlijk a fortiori niet vol te houden dat de agressor-staat of -staten niet het oogmerk hadden om hen - onrechtmatigerwijs - nadeel toe te brengen en/of in hun persoon aan te tasten.

En toch is dat precies wat het Hof, mirabile dictu, onder 5 beweert.

Het Hof, in casu nota bene wel helemaal ten onrechte de bewijslast bij eisers in cassatie leggend, overweegt immers dat deze onvoldoende hebben bijgebracht

"om te kunnen aannemen dat, zoals art. 6:105 lid 1 BW verlangt, de Staat het oogmerk had zodanig nadeel toe te brengen of dat bij Danikovic c.s. sprake is van aantasting in hun persoon."

Eisers in cassatie hebben - onweersproken door de Staat - gesteld dat de Staat er middels de oorlogshandelingen in NAVO-verband mede op uit was om hen van het leven te beroven of anderszins uit te schakelen, dat dit in het geval van een onrechtmatige oorlog als een volstrekt onrechtmatig oogmerk moet worden beschouwd en als poging tot moord, dan wel als

poging tot toebengen van zwaar lichamelijk letsel moet worden gekwalificeerd.

Alles wat de Staat daar tegenin gebracht heeft, is dat de onderhavige oorlog een volkenrechtelijk rechtmatige grondslag zou hebben en militairen mitsdien een legitiem militair doel zouden vormen.

Aannemen als uitgangspunt dat de oorlog een rechtmatige grondslag ontbeert, zoals het Hof in casu doet, brengt echter onmiskenbaar met zich mee dat ook het naar het leven staan militairen geen rechtmatig oogmerk vormt, zodat hierbij dan ontegenzeggelijk sprake is van poging tot moord c.q. toebrengen van lichamelijk letsel.

Alsdan, in het licht hiervan, overwegen zoals het Hof doet, dat

"de grote spanningen waaraan zij bloot zijn gesteld als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en welzijn"

bepaald onvoldoende zou zijn om aan te nemen dat hen daarmee immateriële schade zou zijn toegebracht, getuigt van een peilloos dédain van het Hof voor de lichamelijke en geestelijke integriteit van eisers in cassatie en voor al hun overige fundamentele rechten, die hun als mens toekomen.

Des te schrijnender in het perspectief van het feit dat, zoals bij pleidooi in appel bekend is gemaakt, van de oorspronkelijke eisers Vlasta Djurinic en Goran Vasic sinds de oorlog niets meer is vernomen en ook met hun families geen contact meer is sinds deze uit Kosovo zijn gevlucht, zodat niet vast staat of zij nog in leven zijn. Waarbij niet uitgesloten moet worden geacht dat de NAVO-staten, waaronder Nederland, jegens hen daardwerkelijk in het oogmerk zijn geslaagd om hen fysiek uit te schakelen.

En waarbij het feit dat zij, temidden van de oorlogshandelingen, voor wat betreft hun positie als eisers in dit geding aldus van het toneel zijn verdwenen, een omstandigheid vormt die het Hof klaarblijkelijk niet de moeite waard vindt om in zijn arrest zelfs maar te vermelden !

Terwijl voorts eisers uitdrukkelijk en onweersproken hebben aangetoond bij pleidooi in appel dat meer dan 1000 Joegoslavische militairen bij de bombardementen het leven hebben gelaten, waarnaast over het aantal gewonde soldaten geen nadere cijfers bekend zijn, doch niet anders dan aan te nemen valt dat dit in elk geval een veelvoud van het aantal gedode militairen zal bedragen.

Als het tenminste slechts om Joegoslavische soldaten gaat, dan is een constante onrechtmatige dreiging dat zij van het leven worden beroofd of anderszins gewond geraken door onrechtmatige oorlogshandelingen van de Staat, klaarblijkelijk voor het Hof onvoldoende om aan te nemen dat het oogmerk om nadeel toe te brengen en aantasting in hun persoon aanwezig waren.

Dat is dan, volgens het Hof, ook nog eens "afhankelijk van de concrete omstandigheden van ieders individuele geval". Alsof niet - onweersproken door de Staat - vast staat dat tot in de verste uithoeken van Joegoslavië dag in dag uit, maandenlang, militaire objecten, kazernes en legerplaatsen onafgebroken werden gebombardeerd en ook allerminst uit de mond van de Staat te beluisteren viel dat er ergens ook maar in Joegoslavië een plek zou zijn geweest, of een positie, waarin eisers in cassatie als militairen gevrijwaard waren van pogingen van de Staat om hen uit de weg te ruimen !

Als hier dan ook al geen sprake zou zijn van een rechtstreekse schending of verkeerde toepassing van het recht, dan is er in elk geval de beslissing op dit punt onbegrijpelijk, dan wel tenminste onvoldoende gemotiveerd.

MIDDEL 2

Schending van het recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid meebrengt, doordat het Hof onder 19 van het bestreden arrest overweegt als daar gesteld, met name:

"Het beroep van Danikovic c.s. op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid, begrijpt het hof aldus dat zij zich te ondersteuning van hun vordering beroepen op onrechtmatig handelen als gevolg van een (dreigende) inbreuk op hun subjectieve recht op leven en gezondheid naar nationaal (Nederlands) recht, welke inbreuk niet wordt gerechtvaardigd door oorlogsgeweld dat naar maatstaven van internationaal recht geoorloofd is. Ook deze grondslag echter noodzaakte de President niet tot toewijzing van de vordering. Danikovic c.s. hebben immers over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties niets aangevoerd (zoals plaats van verblijf of legering, het krijgsmachtonderdeel waar zij deel van uitmaakten, rang en functie), zodat niet kan worden vastgesteld, althans niet zonder een nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is, of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat dat deze acties tegen het leger van de FRJ waren gericht en dat zij van dat leger deel uitmaakten onvoldoende om tot die conclusie te kunnen leiden."

Een en ander volstrekt ten onrechte, want in strijd met het recht, of althans onbegrijpelijk dan wel onvoldoende gemotiveerd.

Indien, zoals het Hof tot uitgangspunt neemt, de Staat in NAVO-verband een agressie-oorlog voerde tegen de FRY, dan waren alle pogingen om Joegoslavische militairen uit te schakelen alleen al op die grond onrechtmatig en als niet anders dan als poging tot moord, toebrengen van lichamelijk letsel,

inbreuk op hun recht op gezondheid en anderszins aantasting van hun subjectieve rechten aan te merken.

Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat, waar in een rechtmatige oorlog het uitschakelen van militairen naar geldend oorlogsrecht een geoorloofd militair oogmerk vormt, de Staat, deze oorlog voor rechtmatig houdende, nimmer heeft aangegeven er niet op uit te zijn geweest om met geweld van wapens eisers in cassatie fysiek uit te schakelen, of anderszins jegens hen enig voorbehoud heeft gemaakt om hen op de een of andere wijze te willen ontzien. En dat de Staat dan ook geenszins ontkend heeft eisers naar het leven te hebben gestaan.

Hetgeen dus, ervan uitgaande, zoals het Hof in casu doet, dat de oorlog een agressie-oorlog vormde - dit in tegenstelling tot wat de Staat tegen beter weten in blijft proberen ingang te doen vinden -, impliceert dat de Staat in NAVO-verband inderdaad erop uit is geweest eisers te vermoorden, dan wel onrechtmatigerwijs anderszins grof in hun subjectieve rechten aan te tasten.

En uiteraard is alleen al die opzet jegens eisers in cassatie volstrekt onrechtmatig.

Iedere gerichtheid en intentie, ieder streven om een ander mens onrechtmatigerwijs van het leven te beroven of anderszins grof te schenden in zijn/haar mensenrechten, vormt immers een onrechtmatige daad naar nationaal recht, een ernstiger onrechtmatig handelen jegens hen is zelfs ondenkbaar !

Daarbij is het volstrekt zonder betekenis of de Staat hen nu op de ene plaats van verblijf ambieerde onrechtmatigerwijs uit te schakelen of op een andere plaats van verblijf, of de Staat dit nu jegens ieder van hen beoogde als ingedeeld zijnde bij onderdeel zus of onderdeel zo, en al even betekenisloos of de Staat die intentie koesterde jegens hen in functie of rang x, dan wel functie of rang y.

Het gaat erom dat alleen al het koesteren van die volstrekt onrechtmatige intentie, alsmede de daadwerkelijke pogingen om die intentie kracht bij te zetten, ten diepste onrechtmatig waren jegens eisers in cassatie.

Dat zij alleen als gevolg van deze onrechtmatige intentie van de Staat - onweersproken - aan ernstige psychische spanningen hebben blootgestaan, maakt dat hiermee sprake is geweest van aantasting in hun persoon. De mate waarin eisers getraumatiseerd uit de oorlog zijn gekomen, voor zover zij deze maandenlange golf van agressie, wellicht anders dan de oorspronkelijke eisers Djurinac en Vasic, hebben overleefd, is daarvoor niet doorslaggevend, evenmin als de plaatsen waar, de mate waarin en het aantal keren dat zij rechtstreeks het doelwit hebben gevormd van dit aanhoudende onrechtmatige geweld.

Nogmaals zij voorts herhaald, de Staat maakte jegens hen geen enkel voorbehoud, ook niet in processu, terzake van het feit dat ook eisers onverkort golden als doelen die zoveel mogelijk moesten worden uitgeschakeld, en het is voorts van algemene

bekendheid dat het gehele grondgebied van de FRY als oorlogszone werd aangemerkt, terwijl ook feitelijk tot in de verste uithoeken van het land bombardementen werden uitgevoerd - hetgeen zowel van algemene bekendheid is als ook nog eens uitvoerig door eisers met een groot aantal bescheiden is gestaafd -, zodat ook feitelijk eisers nergens veilig waren of een vrijplaats konden vinden.

Als dit voor een antwoord op de vraag of er sprake was van onrechtmatigheid jegens hen al iets zou uitmaken, hetgeen overigens niet het geval is.

Die onrechtmatigheid staat ook zonder die wetenschap al onbetwistbaar vast.

Het Hof moet het zich daarbij zeer wel bewust geweest zijn dat het, door het stellen van de eis dat eisers informatie hadden dienen te geven over de plaatsen waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven, welke functie en rang zij hadden en in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsgeweld zijn blootgesteld, eisen stelde waarop door hen onmogelijk zouden kunnen worden ingegaan, omdat dit informatie is die strijdig is met de belang van de nationale veiligheid.

Zodat wat eisers op dit punt volgens het Hof hadden moeten stellen niet alleen rechtens allerminst noodzakelijk is, maar bovendien nog feitelijk onmogelijk was.

Onbegrijpelijk in dit verband is voorts nog dat eisers hadden moeten aangeven in hoeverre zij daadwerkelijk aan oorlogsdreiging zijn blootgesteld. Alsof het station van oorlogsdreiging al niet allang was gepasseerd en de oorlog niet maandenlang een feit is geweest !

Indien het Hof daarmee zou suggereren dat, gedurende de maanden van onafgebroken en in de vele tienduizenden lopende bombardementensvluchten tot in alle uithoeken van het land, niettemin de aanwezigheid van oorlogsdreiging voor eisers alleen aangenomen zou kunnen worden bij het stellen van nadere feiten, dan raakt die opvatting kant noch wal.

Indien het Hof met de eis dat eisers hadden moeten aangeven waar zij gedurende de militaire acties van de NAVO verbleven zou suggereren dat wetenschap hiervan noodzakelijk zou zijn om nader te kunnen beoordelen of zij met name (ook) door systemen en eenheden van de Staat der Nederlanden zouden kunnen zijn belaagd, moet worden vastgesteld dat dit voor de hier voorliggende onrechtmatigheidskwestie volstrekt niet ter zake doet.

Dit aangezien, zoals eisers ook herhaaldelijk hebben beklemtoond, onder verwijzing naar de adviezen van de Raad van State ter gelegenheid van de goedkeuringswet op het Kruisrakettenverdrag, de Staat der Nederlanden, door deel te nemen in het geïntegreerde commando in NAVO-verband en in de geïntegreerde aanvalsplannen, zich in volkenrechtelijke zin medeverantwoordelijk en medeaansprakelijk heeft gemaakt met betrekking tot alle onrechtmatige agressie-aanvallen en de gevolgen daarvan.

MIDDEL 3

3.1. Schending van het recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid met zich meebrengt, doordat het Hof onder 9 oordeelt als volgt:

"Derhalve komt thans de vraag aan de orde of, uitgaande van de veronderstelling dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ in strijd heeft gehandeld met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen, Danikovic c.s. in kort geding stopzetting van die acties kunnen vorderen. Het hof is van oordeel dat zulks noch in het geval van van schending van art. 2 lid 4 Handvest noch in het geval van schending van regels van ongeschreven (dwingend) volkenrecht met een vergelijkbare strekking het geval is."

Volstrekt ten onrechte.

De grondslag van de vordering is hier niet primair dat de Staat 'deelneemt aan militaire acties tegen de FRJ', zoals het Hof het hier gepleegde misdrijf naar internationaal recht omschrijft, maar dat de Staat erop uit was om, middels dit onrechtmatige oorlogsgeweld, eisers in cassatie onrechtmatigerwijs te vermoorden of anderszins grof in hun mensenrechten aan te tasten.

Dit vormt dan zonder twijfel een onrechtmatige daad van de Staat en de civiele nationale rechter is dan de competente rechter, die, daartoe geroepen, niet alleen bevoegd is om aan deze onrechtmatigheid een einde te maken, maar daartoe dan ook zonder meer verplicht is. En ook zonder meer in staat is, nu de partij die zich schuldig maakt aan dit onrechtmatig handelen, de Staat, onder zijn jurisdictie valt.

Geen enkele rechtregel naar nationaal of internationaal recht geeft een indicatie dat, nu het gaat om onrechtmatig handelen in het kader van oorlogshandelingen, de civiele rechter de bevoegdheid zou missen om stopzetting daarvan te bevelen.

3.2. Het Hof vervolgt dan onder 9:

"Dergelijke internationaalrechtelijke normen richten zich tegen staten en hebben in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen."

Ten onrechte.

Dit reeds hierom, aangezien het Hof met deze overweging miskent dat de grondslag van de vordering van eisers niet primair is een schending van de internationaalrechtelijke norm van het agressie-verbod en het non-interventiebeginsel, maar primair een onrechtmatig handelen jegens hen, door hen onrechtmatigerwijs naar het leven te staan, c.q. de intentie te hebben om hen anderszins grof in hun subjectieve rechten aan te tasten. Dat dit tevens een oordeel veronderstelt over een vraag van internationaalrechtelijke aard, doet er niet aan af dat het hier dan, wat deze grondslag betreft, primair gaat om een

oordeel naar nationaal recht, namelijk omtrent de rechtmatigheid van aantasting en bedreiging van het recht op leven en van andere subjectieve rechten van eisers.

3.3. Waaraan het Hof dan onder 9 verder toevoegt:

"Wel is het zo dat een zekere ontwikkeling in het recht is waar te nemen op grond waarvan handelingen van Staten die in strijd zijn met met de tussen hen geldende normen van internationaal recht in bepaalde gevallen kunnen leiden tot aanspraken van individuele personen op schadevergoeding jegens een dergelijke Staat. Daargelaten echter of deze ontwikkeling reeds zo ver gaat dat militairen in dienst van de FRJ als Danikovic c.s. zonder specifiek daarop gerichte verdragsrechtelijke voorziening schadevergoeding zouden kunnen vorderen op grond van het feit dat Nederland het agressieverbod heeft geschonden (..)"

Ten onrechte.

Voorzover eisers hun vordering tot schadevergoeding inderdaad (mede) baseren op de grondslag dat hier geldende normen van internationaal recht zijn geschonden, had het Hof bepaald een oordeel moeten geven op de hiermee voorliggende rechtsvraag of Danikovic c.s. inderdaad ook op die grondslag schadevergoeding kunnen vorderen, juist ook wegens schending van het agressieverbod.

Door deze rechtsvraag open te laten, heeft het Hof het recht geschonden.

Overigens, als ooit handelingen van Staten die in strijd zijn met tussen hen geldende normen van internationaal recht een aanspraak tot schadevergoeding van individuele personen jegens een dergelijke normenschendende Staat scheppen, dan is dat ook zeker het geval bij overschrijding van het agressieverbod door die betrokken Staat, zijnde een misdrijf tegen de vrede en daarmee, naar de beoordeling van het Tribunaal van Neurenberg, het ergst denkbare oorlogsmisdrijf.

Dat de Staat voor de gevolgen van een dergelijke gruwelijk misdrijf ook naar individuele burgers die daarvan het slachtoffer zijn rechtstreeks aansprakelijk is, is een feit.

Te meer geldt in casu dan een zodanige rechtstreekse aansprakelijkheid op - ook - deze grondslag, nu het Hof hier ten onrechte - en passant - de opvatting introduceert dat het bij het agressieverbod zou gaan om - uitsluitend - een tussen staten geldende norm.

Weke opvatting onjuist en is en door eisers breedvoerig is bestreden en weerlegd. Daarop wordt onder 3.5 nader teruggekomen.

3.4. Het Hof oordeelt dan voorts onder 9 dat:

"...er..geen aanwijzingen (zijn) van een ontwikkeling die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter van een van de aan het conflict deelnemende staten stopzetting van de vijandelijkheden zouden kunnen vorderen. "

Ten onrechte.

Uitgaande van de positie die het Hof heeft gekozen, vormt immers wat hier in het arrest wordt aangeduid als 'stopzetting van de vijandelijkheden', bij een volkenrechtelijke kwalificatie het doen beëindigen van agressie. Hetgeen inhoudt het stellen van een einde aan gedragingen van de Staat die ten diepste misdadig zijn, en deswege tegenover degenen op wie dit misdadig handelen zich richt een volstrekt onrechtmatig handelen vormen.

Niets staat er aan in de weg dat de burgerlijke rechter dan, indien daartoe geroepen, op vordering van degenen op wie dat misdadige handelen zich richt, aan dit misdadig handelen van de Staat een einde beveelt.

3.5. Het Hof voegt daar onder 9 nog aan toe:

"Het hof acht de mogelijkheid daartoe ook daarom onaanneemelijk, nu aanvaarding daarvan er in feite op zou neerkomen dat de in art. 2 lid 4 Handvest besloten liggende en tot de Leden van de Verenigde Naties geadresseerde norm zonder enige restrictie door individuele belanghebbenden zou kunnen worden ingeroepen voor en zou dienen te worden gehandhaafd door de burgerlijke rechter van een van de bij een conflict betrokken partijen."

Ten onrechte.

Zoals hierboven onder 3.3. al tot uitdrukking gebracht, vormt het agressieverbod allerm minst een uitsluitend tussen staten onderling geldende norm.

En nog minder richt deze norm zich, zoals het Hof hier vermeent, zich uitsluitend 'tot de Leden van de Verenigde Naties'.

Dat is alleen al hierom onmiskenbaar, omdat dit immers zou inhouden dat alleen staten die lid zijn van de Verenigde Naties aan het agressieverbod gebonden zouden zijn, terwijl het voorts zou betekenen dat staten die niet - of niet meer - lid zijn van de Verenigde Naties, zonder aan deze norm gebonden te zijn, zich 'frisch und fröhlich' in de oorlog zouden kunnen storten ! Als die rechtsopvatting van het Hof juist zou zijn, dan had Duitsland na de Tweede Wereldoorlog nooit wegens misdrijven tegen de vrede veroordeeld kunnen worden, nu dit land immers uit de Volkenbond was getreden, zijnde de rechtsvoorganger van de Verenigde Naties.

Eisers in cassatie hebben doorlopend, met kracht van argumenten, zowel in eerste aanleg als in appèl betoogd, dat de norm die tot uitdrukking wordt gebracht in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties een universeel geldende norm is van ius cogens, die overal en welke rechtsverhouding dan

ook van gelding is, en die ook te allen tijde, ook door de nationale civiele rechter, moet worden gehandhaafd jegens hen, die anders van schending van deze norm de dupe worden, of dreigen te worden.

Verwezen wordt naar hetgeen eisers op dit punt tenslotte nog, onder verwijzing naar het arrest Dedovic/Kok van het Hof Amsterdam d.d. 6 juli 2000, nr. 759/99 SKG, bij pleidooi in appèl hebben overwogen, hetgeen zij hier voor alle duidelijkheid in extenso opgenomen willen zien:

"Ook al zou dus aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking moeten worden ontzegd, dan betekent dat nog volstrekt niet dat de rechter niet aan een oordeel over de gestelde onrechtmatigheid zou kunnen toekomen. De rechter staat dan nog steeds voor de taak, desnoods zelfs ambtshalve, te oordelen over de rechtmatigheid van de in het geding zijnde (dreigende) schendingen van mensenrechten als gevolg van het (dreigende) oorlogsgeweld. En daarbij kan hij aan een oordeel over de rechtmatigheid van het dreigende oorlogsgeweld niet ontkomen.

Natuurlijk is het op z'n minst opmerkelijk dat de Staat, die het altijd doet voorkomen de mensenrechten zo hoog in het vaandel te hebben, hier - als het om Serviërs gaat - een beroep op mensenrechten zoveel mogelijk onder de vloermat tracht te vegen. Die veeg-actie zal de Staat niet mogen baten.

Maar bovendien is ook de manier waarop de Staat der Nederlanden een dam tracht op te werpen tegen het beroep dat mijn Joegoslavische eisers doen op het geweldsverbod rechtens evenzeer onjuist.

Allereerst is het niet zo dat eisers zich terzake van dit geweldsverbod primair baseren op de geschreven norm van artikel 2 lid 4 Handvest.

Primair baseren zij zich daarbij rechtstreeks op het beginsel van volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard dat aan deze geschreven versie van de norm ten grondslag ligt. Dat wil zeggen dat zij daarbij een beroep doen op de norm van volkenrechtelijk gewoonterecht, die het gebruik van onrechtmatig oorlogsrecht ten stelligste verbiedt. Het gaat hierbij om een norm *ius cogens*.

Nu redeneert de Staat dat als artikel 2 lid 4 Handvest geen rechtstreekse werking zou toekomen, zoals de Staat beweert, daaruit noodzakelijkwijs zou moeten worden afgeleid dat ook aan de norm van volkenrechtelijk gewoonterechtelijk karakter die oorlogsgeweld verbiedt geen rechtstreekse werking zou toekomen.

Maar natuurlijk ligt hier het verband precies omgekeerd. De gewoonterechtelijke norm vormt niet een afspiegeling van het geweldsverbod zoals vervat in artikel 2 lid 4 Handvest, maar het primaat ligt hierbij zonder twijfel bij

de gewoonterechtelijke norm, die in artikel 2 lid 4 Handvest een geschreven uitdrukking vorm vindt.

Datzelfde geweldsverbod vindt ook nog in andere geschreven bepalingen een uitdrukking vorm.

Zodat voor de vraag naar de rechtstreekse werking van het geweldsverbod niet bepalend, of zelfs maar richtinggevend, kan zijn de vraag of aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking kan worden toegekend.

Ook als de rechter dus - ten onrechte overigens - zou bevinden dat aan artikel 2 lid 4 Handvest rechtstreekse werking zou moeten worden ontzegd, zegt dit ook dan nog niets over de vraag of ook aan de van volkenrechtelijk gewoonterechtelijke aard zijnde norm, die het gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld verbiedt en waarop eisers evenzeer - en wel ten principale - een beroep doen, eveneens rechtstreekse werking zou moeten worden onthouden.

Dat de gewone rechter ook op basis van het volkenrechtelijke gewoonterecht dient te oordelen, en ook oordeelt, staat daarbij als een paal boven water.

De Staat schermt voorts onder 2 bij memorie van antwoord nog meermalen met de betekenis van artikel 93 Grondwet voor "normen" van internationaal recht.

Maar gemakshalve vergeet de Staat erbij te vermelden dat artikel 93 Grondwet alleen maar relevantie kan hebben voor geschreven normen.

Voor de vraag naar rechtstreekse werking van het geweldsverbod als norm van volkenrechtelijk gewoonterecht is dus artikel 93 Grondwet zonder betekenis.

Er is geen enkele reden om eraan te twijfelen dat het geweldsverbod, als norm van volkenrechtelijk gewoonterecht, rechtstreekse werking toekomt.

Appellanten hebben daarvoor eerder al voldoende argumenten gegeven.

Maar ook de opvatting van de Staat dat eisers zich niet rechtstreeks zouden kunnen beroepen op artikel 2 lid 4 Handvest is te enen male ondeugdelijk.

Het Hof Amsterdam zit hier met het arrest Dedovic/Kok op het verkeerde spoor, waar in dit arrest onder 5.3.6 wordt overwogen:

"Het Handvest van de Verenigde Naties heeft betrekking op de verhouding tussen staten onderling. Een rechtstreekse aanspraak jegens de Staat op naleving van het bedoelde geweldsverbod kan Dedovic c.s. niet aan artikel 2, vierde lid, van het Handvest onttelen. Voor zover Dedovic c.s. de vorderingen op deze grondslag heeft gebaseerd kunnen zij niet voor toewijzing in aanmerking komen."

Ten onrechte.

Want het feit dat het Handvest zich - primair, zo moet gesteld worden - richt op de verhouding tussen staten, zoals het Hof hier oordeelt, sluit een rechtstreekse werking van genoemd artikel geenszins uit.

Het is immers zeer wel denkbaar, en in dit geval trouwens ook onmiskenbaar - dat het Handvest zich niet alleen richt op staten, maar ook op burgers als dragers van rechten. In dit geval dan de rechten die ook door het Handvest worden verdedigd, met als primair recht het recht om verschoond te blijven van onrechtmatig oorlogsgeweld.

Blijkens de aanhef is het Handvest in de eerste plaats een statuut rechtstreeks van de volkeren van de wereld zelf, waarin deze zelf rechtstreeks het vaste voornemen uitspekken om "de komende geslachten te behoeden voor de gesel van de oorlog die tweemaal in ons leven onnoemelijk leed over de mensheid heeft gebracht."

Onmiddellijk daarop bevestigen de volkeren daarna "hun vertrouwen in de fundamentele rechten van de mens en in de waardigheid en waarde van de menselijke persoon".

Reeds het feit dat het Handvest primair een "statement" is van de volkeren zelf en dat de menselijke persoon en diens waardigheid en bescherming tegen de "gesel van de oorlog" daarin voorop gesteld worden, geeft aan dat het hier niet zomaar een regeling betreft, uitsluitend voor de verhouding "tussen staten onderling", maar een basisdocument van en vóór iedereen, behorend tot de volkeren-gemeenschap.

Daar komt dan voorts nog bij het dwingende karakter van dit beginsel als regel van ius cogens. Hetgeen temeer impliceert dat deze norm ook onder alle omstandigheden en jegens iedereen als handhaafbaar moet worden beschouwd.

En tenslotte is zelfs de aanval van de Staat op de uitspraak van de kort geding-rechter, voor zover deze heeft bepaald dat het best mogelijk is dat aan een geschreven regel van internationaal recht "onder omstandigheden" wel en andere omstandigheden geen rechtstreekse werking zou kunnen toekomen, ongegrond.

Dat dit op zichzelf niet uitgesloten is, blijkt ook uit de voorbeholden die de Staat zelf onder 2.2 maakt: "in beginsel" dient alleen de inhoud van de bepaling bepalend te zijn voor de vraag naar de rechtstreekse werking en daarom "pleegt" de rechter te abstraheren van de casuspositie. Daarmee ook zelf al aangevend dat dit soms anders wordt beoordeeld.

Bij de vraag naar de rechtstreekse werking heeft de rechter een grote beoordelingsvrijheid, waaronder ook vanuit een meer casuïstische benadering."

Tot zover het betoog van eisers bij pleidooi in appèl op dit punt.

3.6. En het Hof gaat dan met het onder 9 van het bestreden arrest overwogene als volgt verder:

"Een dergelijke consequentie kan ook bezwaarlijk in overeenstemming worden gebracht met de op dit punt bestaande rechtsmacht van het Internationale Hof van Justitie, omdat daarmee de mogelijkheid zou ontstaan van met elkaar conflicterende uitspraken van de nationale en de internationale rechter."

Ten onrechte.

Ook het Hof Amsterdam geeft in het eerder aangehaalde arrest Dedovic/Kok blijk van een onjuiste rechtsopvatting op dit punt, waar in dit arrest onder 5.3.8 wordt overwogen:

"Het antwoord op de vraag of de Staat jegens de FRJ in strijd met het geweldsverbod heeft gehandeld dient in beginsel te worden gegeven door het Internationaal Gerechtshof.."

Het ging in de zaak Dedovic/Kok echter, evenals in het onderhavige geding, primair om de vraag of er jegens eisers onrechtmatig werd gehandeld, dat wil dus zeggen, voor wat betreft de hier aan de orde zijnde grondslag van de vordering, om de vraag of jegens eisers in strijd met het geweldsverbod werd gehandeld.

En alleen als ook het Internationaal Gerechtshof, door het Hof Den Haag in het betreden arrest onjuist betiteld als het Internationale Hof van Justitie, hieromtrent een oordeel zou kunnen geven, zou hieraan door de nationale rechter voorbij zou kunnen worden gegaan.

Indien het oordeel van het Hof op dit punt zou inhouden dat eisers, om zich tegen onrechtmatig oorlogsgeweld te beschermen, zich maar tot het Internationaal Gerechtshof hebben te wenden, dan stuit dit vanzelfsprekend af op het feit dat burgers daar geen toegang hebben.

Indien het Hof hiemeer zou willen aangeven dat burgers in dezen volkomen afhankelijk zouden zijn van wat hun Staat doet of nalaat en dat, als hun thuis-staat terzake geen stappen zou ondernemen bij het Internationaal Gerechtshof, nimmer in enige situatie van oorlogsgeweld in rechte jegens (dreigende) individuele slachtoffers zou kunnen komen vast te staan of de grondslag daarvan rechtmatig dan wel onrechtmatig zou zijn, dan geeft dit blijk van een onjuiste rechtsopvatting.

Tegen elke (dreigende) onrechtmatigheid dient er voor de betrokken gedupeerden een rechtstreeks forum te zijn, en natuurlijk wel het meest tegen de ernstigste onrechtmatigeid die denkbaar is, namelijk "de gesel" van een onrechtmatige oorlog. Er is geen enkel rechtsbeginsel dat aangeeft dat de (potentieel) gelaedeerden hier, voor de effectuering van hun rechtsbescherming tegen onrechtmatig oorlogsgeweld, afhankelijk zouden zijn van prealabel optreden van hun Staats-vertegen-

woordigers, die eerst de gang het Internationaal Gerechtshof zouden hebben te maken.

Waaruit dan zou voortvloeien dat als hun Staat die gang, om welke moverende reden dan ook, niet zou maken, of niet zou kunnen maken - bijvoorbeeld omdat hun thuis-Staat de rechtsmacht van het Hof niet (voldoende) heeft erkend of omdat hun thuis-staat geen lid is van de Verenigde Naties, zoals met Joegoslavië (wellicht) het geval was ten tijde van de NAVO-agressie -, zij tegen dit onrechtmatige oorlogsgeweld van elke rechtsbescherming verstoken zouden moeten blijven, reeds omdat verder niet in rechte zou kunnen worden uitgemaakt of het oorlogsgeweld dat hen treft nu wél of niet rechtmatig is.

Dat dit rechtens zowel onaanvaardbaar is als ook onjuist, vloeit, behalve uit de dogmatiek ten aanzien onrechtmatigheid, ook voort uit het feit dat, naar eisers breedvoerig hebben betoogd, dit strijdig is met internationale rechtsnormen dat een ieder zich terzake van zijn fundamentele rechten moet kunnen wenden tot een onafhankelijke en onpartijdige rechter.

3.7. Tenslotte overweegt het Hof onder 9 nog:

"Het hiervoor overwogene geldt niet slechts voor schending van art. 2 lid 4 Handvest maar evenzeer voor overtreding van dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als art. 2 lid 4 Handvest."

Ten onrechte en in strijd met het recht, zoals in dit middel al eerder is betoogd.

MIDDEL 4

4.1. Schending van recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid meebrengt, doordat het Hof onder 11 en 12 van het bestreden arrest tot het oordeel komt dat eisers noch op basis van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten, noch op basis van het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens enig beroep op rechtsbescherming tegen schending van hun mensenrechten door de Staat der Nederlanden zou toekomen.

Een dergelijke interpretatie van deze fundamentele mensenrechtenverdragen is onaanvaardbaar en rechtens onjuist. Zonder verder op de overwegingen terzake van het Hof te hoeven ingaan, kan reeds vastgesteld worden dat niet valt aan te nemen dat deze fundamentele mensenrechtenverdragen slechts tevergeefs zouden kunnen worden ingeroepen door die burgers, die rechtstreeks en ondubbelzinnig onrechtmatigerwijs in hun recht op leven en in andere onder deze verdragen beschermde

fundamentele mensenrechten worden bedreigd door de Staat der Nederlanden, verdragspartij bij deze verdragen, zodra die burgers niet burgers zijn van de 'eigen' staat en zich aan de overkant van de Nederlandse grens zouden bevinden. Absurderwijs betekent deze opvatting dan immers dat deze cruciale mensenrechtenverdragen door het Hof niet geschonden worden geacht op het moment dat de Staat niet-Nederlandse mensen begint te vermoorden en naar het leven te staan aan de andere kant van de Nederlandse grens.

Een zodanig beperkte reikwijdte en werkingssfeer van deze mensenrechtenverdragen is op zichzelf al onaanvaardbaar, zodat hier tenminste enige vorm van extraterritoriale werking aanwezig moet worden geacht, welke in de overwegingen terzake van Hof ten onrechte goeddeels wordt ontkend.

4.2. Ten onrechte overweegt het Hof onder 12 dat het uitvoeren van massieve agressie tegen ingezetenen van een ander land, in casu de Federale Republiek Joegoslavië - waaronder ook eisers als militairen -, die daarbij over onvoldoende militaire middelen beschikken om zich tegen een dergelijke verpletterende en technisch in alle opzichte superieure overmacht ook maar enigszins adequaat teweer te stellen, niet beschouwd zou kunnen worden als een vorm van 'effective control' in de zin van Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. De Staat der Nederlanden had immers, in samenwerking met de andere NAVO, de Joegoslavische soevereiniteit in feite non-existent gemaakt en beschikte aldaar op dat moment althans de facto in hoge mate over have en goed, over leven en dood op Joegoslavisch grondgebied, ook al had de Staat zich, in NAVO-verband, deze rechten volstrekt onrechtmatigerwijs aangemaatigd.

4.3. Het Hof stelt voorts nog onder 12:

"Bovendien overweegt het hof dat de stellingen van Danikovic c.s. onvoldoende gespecificeerd zijn om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van van de door het EVRM gewaarborgde rechten. Anders dan Danikovic c.s. wellicht menen is het enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ en dat zij soldaat zijn in het Joegoslavische leger daartoe onvoldoende. Art. 2 EVRM biedt derhalve geen grondslag voor de vordering van Danikovic c.s."

Ten onrechte, nu het hier gestelde neerkomt op een volstreekte en ontoelaatbare miskening van de ondubbelzinnige posita van eisers, die duidelijk en uitvoerig hebben aangegeven dat hun leven en hun andere fundamentele onder de bescherming van van het EVRM gewaarborgde mensenrechten bedreigd worden door onrechtmatig oorlogsgeweld van de Staat. Eisers hebben noch gesteld dat 'het enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ en dat zij soldaat zijn in het Joegoslavische leger' op zichzelf reeds voldoende zou zijn om een beroep op art. 2 EVRM mogelijk te maken, noch zijn zij voor het overige die mening toegedaan.

Natuurlijk berust dit beroep immers ten gronde op het onrechtmatigerwijs naar het leven staan van eisers. Het gaat dan ook niet aan dat het Hof hen, tegen beter weten in, in de schoenen tracht te schuiven dat 'het enkele feit van het soldaat zijn en van het deelnemen aan de luchtacties' de grondslag zou vormen van hun beroep op het EVRM.

MIDDEL 5

5.1. Schending van recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid met zich meebrengt, doordat het Hof onder 13 overweegt als volgt:

"Het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank behorend bij de op 8 augustus 1945 gesloten "Overeenkomst (...) voor de vervolging en de bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europese As" (Trb. 1946, 1), heeft blijkens art. 1 daarvan betrekking op de berechting van en bestraffing van oorlogsmisdadigers van de toenmalige As. Dit handvest is derhalve niet van toepassing op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ. Voor zover Danikovic c.s. met hun beroep op dit handvest in wezen willen betogen dat de in art. 6 van het Handvest opgenomen beginselen (met name het beginsel dat dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is) normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn waarop zij zich in dit geding beroepen, geldt hetgeen hierboven in r.o. 8 omtrent het beroep op volkenrechtelijk gewoonterecht is overwogen: dergelijke normen hebben in ieder geval in zoverre geen rechtstreekse werking dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vormen."

Ten onrechte.

Dat van normen van volkenrechtelijk gewoonterecht in het algemeen gesteld zou kunnen worden dat zij in elk geval in zoverre geen rechtstreekse werking zouden hebben dat individuele personen in kort geding voor de burgerlijke rechter een bevel tot naleving door een staat van die normen zouden kunnen vorderen, vindt geen grondslag in het recht.

5.2. Ook overigens is hetgeen ten aanzien van de werking van (de norm van) art.6 van het Handvest van Neurenberg door het Hof wordt overwogen in strijd met het recht.

(De normen van) het Handvest van Neurenberg behoren immers sinds de Tweede Wereldoorlog ontegenzegglijk tot dat deel van het internationale humanitaire recht dat deel uitmaakt van het

volkenrechtelijke gewoonterecht van dwingende aard naar ius cogens.

De beginselen van Neurenberg zijn in een unanieme VN-Resolutie van 11 september 1946 herbevestigd en, nogmaals, na voorbereidend werk van de International Law Commission, opnieuw unaniem aanvaard in een VN-resolutie van 1950.

Eisers hebben dit reeds in een eerder stadium met een verwijzing naar het Statuut van het Joegoslavië-Tribunaal onderbouwd, zoals dit wordt toegelicht in het Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council resolution 808 (1993) van 3 mei 1993, waarin Article 1 inzake de Competence of the International Tribunal als volgt wordt toegelicht:

"The part of conventional international humanitarian law which has beyond doubt become part of international customary law is the law applicable in armed conflict as embodied in: the Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims; 3) the Hague Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and the Regulations annexed thereto of 18 October 1907; 4) the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of genocide of 9 December 1948; 5) and the Charter of the International Military Tribunal of 8 August 1945." (blz. 9)

Als (de normen van) het Handvest van Neurenberg dan ook, zoals verwoord door de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties bij de instelling van het Joegoslavië-Tribunaal, zonder geringste twijfel deel uitmaken van ius cogens en derhalve van gelding geacht moeten worden op de berechting en bestrafing van oorlogsmisdaden begaan in het territoir van het voormalige Joegoslavië, dan valt volstrekt niet in te zien waarom deze dan wel van toepassing zouden zijn op mogelijke misdrijven begaan door Joegoslavië of Joegoslavische militairen en niet van toepassing zouden zijn op mogelijke oorlogsmisdrijven begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de -FRY.

MIDDEL 6

Schending van het recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid tot gevolg heeft, doordat het Hof onder 14 overweegt dat artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, waarin schending van de wetten en gebruiken van de oorlog strafbaar wordt gesteld geen betrekking zou hebben op het agressie/interventieverbod.

Dat dit de Staat goed uitkomt en die dit dan ook als zodanig poneert, is voor het Hof kennelijk voldoende om dit, zonder enige nadere adstructie of verduidelijking, gewoon over te nemen. Dit in weerwil van het feit dat dit door eisers met kracht van argumenten is bestreden, waaraan door het Hof verder stilzwijgend wordt voorbij gegaan.

Dusdoende introduceert het Hof een volstrekte en nergens op gebaseerde scheiding tussen misdrijven tegen de vrede, betrekking hebbend op het ius ad bellum, en overige oorlogsmisdrijven, betrekking hebbend op het ius in bello. Dit waar dergelijke misdrijven niet te scheiden zijn, maar uitsluitend zijn te onderscheiden.

En decreteert vervolgens, eveneens zonder meer in navolging van de Staat en in weerwil van wat eisers hier reeds tegenover gesteld hebben, in één moeite door dat, waar artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht spreekt een verbod om 'de wetten en gebruiken van de oorlog' te schenden, daaronder alleen oorlogsmisdrijven zouden dienen te worden verstaan en niet ook misdrijven tegen de vrede.

Een en ander niet alleen geheel zonder onderbouwing latend, maar ook overigens, rechtssystematisch geheel zonder grond, van misdrijven tegen de vrede een van overige misdrijven in het kader van het humanitaire oorlogsrecht een duidelijk afgescheiden categorie makend, waar daarvoor in het geheel geen plaats is.

Dit ook duidelijk in strijd met de uitgangspunten van het Tribunaal van Neurenberg, dat in het reeds in prod. 13 bij pleidooi in appèl opgenomen citaat ontleend aan de uitspraken van Neurenberg overwoog:

"To initiate a war of aggression, therefore, is not only an international crime; it is the supreme international crime differing only from other war crimes in that it contains within itself the accumulated evil of the whole."

Zoals ook in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 inzake de (on)rechtmatigheid van het gebruik van het dreigen met kernwapens wordt onderstreept, is er in het algemeen een brede consensus wat onder 'de wetten en gebruiken van de oorlog' moet worden verstaan en valt daaronder zowel het Geneefse als het Haagse recht. Waaronder, ook in dat kader, dan uitdrukkelijk zowel misdrijven tegen de vrede als (verdere) oorlogsmisdrijven.

Ten onrechte overweegt het Hof onder 14 dan ook vervolgens:

"Wat betreft nu het beroep van Danikovic c.s. op art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht is het hof allereerst van oordeel dat deze bepaling hoogstens een grondslag zou kunnen vormen voor een bevel aan de Staat om de oorlog tegen de FRJ volgens de bedoelde wetten en gebruiken te voeren en niet voor een algemeen verbod. Aangezien de vordering van Danikovic c.s. slechts tot dit laatste strekte had de President reeds om die reden de vordering niet op deze grond behoeven toe te wijzen."

Niets indiceert echter dat eisers eventueel wel, met de Wet Oorlogsstrafrecht in de hand, zouden kunnen opkomen tegen pogingen om hen middels oorlogsmisdrijven, als bijvoorbeeld het gebruik van disproportioneel oorlogsgeweld, het gebruik van verboden wapens of van verboden methoden van oorlogsvoe-

ring, van het leven te beroven en niet tegen pogingen om hen met behulp van overig misdadig en onrechtmatig oorlogsgeweld naar het leven te staan.

MIDDEL 7

7.a. Schending van recht en/of verzuim van vormen waarvan niet-inachtneming nietigheid tot gevolg heeft doordat het Hof onder 14, 15 en 16 overweegt als daar gesteld, met name:

"Ook indien zich tijdens de militaire acties tegen de FRJ schendingen voordeden van art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht betekent zulks nog niet zonder meer dat er aanleiding was de Staat in kort geding een bevel op te leggen zich van dergelijke gedragingen te onthouden of zelfs om het militair optreden volledig te beëindigen. Daarvoor zou slechts grond kunnen zijn indien - op zijn minst - aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht geeft of deze desbewust toelaat, dan wel indien het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd."

Ten onrechte.

Dit aangezien hiermee allereerst wordt miskend dat, naar ook in de memorie van toelichting op de Wet Oorlogsstrafrecht en de overige schriftelijke stukken met betrekking tot dit ontwerp van wet nog eens uitdrukkelijk wordt gestipuleerd, het voor (mede)verantwoordelijkheid voor en het (mede)schuldig bevinden aan oorlogsmisdrijven allerm minst noodzakelijk is dat oorlogsmisdrijven desbewust worden begaan.

Zodat het geen enkele steun vindt in het recht om hier jegens de Staat het voorbehoud te maken dat alleen voor het geval dat de Staat daarvan zou hebben geweten en desbewust handelingen in strijd met het humanitaire oorlogsrecht zou hebben toegelaten, er wellicht ruimte zou zijn geweest voor een bevel om desnoods het militaire optreden geheel te beëindigen.

Het Hof had dan ook bepaald ook in zijn oordeel moeten betrekken de vraag of er wellicht sprake is geweest van niet desbewust optreden in strijd met het humanitair oorlogsrecht door de Staat der Nederlanden, in gezamenlijkheid met anderen, van een zodanig systematisch karakter, dat beëindiging van deelname aan de bombardementen de enige geëigende maatregel zou hebben gevormd om daaraan een einde te maken.

7.b. Onbegrijpelijk, althans onvoldoende gemotiveerd is daarbij voorts de aansluitende overweging van het Hof onder 14, luidende:

"Voor zover de stellingen van Danikovic c.s. aldus moeten worden gelezen dat zij aanvoeren dat zich een of meer van deze gevallen voordoet, acht het hof die stelling in het

licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het bijpleidooi in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia", voorshands onvoldoende aannemelijk. Aangezien dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om dergelijke stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen, faalt hun beroep op deze grondslag ook om die reden."

Eiser hebben inderdaad uitdrukkelijk geponeerd dat de Staat in het kader van de NAVO-agressie niet alleen schendingen van het humanitair oorlogsrecht heeft toegelaten, door verantwoordelijkheid hiervoor te nemen in het kader van de geïntegreerde commandostructuur en de geïntegreerde aanvalsplannen, maar ook dat de Staat aan zodanige misdrijven daadwerkelijk heeft deelgenomen door te participeren in de maandenlange grootscheepse aanvallen op de civiele infrastructuur, waarbij op grote schaal de civiele infrastructuur en talloze bedrijven in Joegoslavië, noodzakelijk voor de welvaart van het land en het bestaan van de burgerbevolking, doelbewust en opzettelijk werden verwoest, terwijl eisers tenslotte ook nog hebben gesteld dat het gestelde doel van deze gezamenlijke NAVO-agressie, namelijk het gewapenderhand afdwingen een de facto NAVO-bezetting van Kosovo, klaarblijkelijk niet anders bereikt kon worden dan met behulp van deze grootscheepse terreur tegen de civiele infrastructuur en de bestaansmiddelen van de Joegoslavische civiele bevolking.

Voor deze posita, die derhalve bij een gegrond bevinden, naar het oordeel van het Hof, ook op zichzelf grond zouden hebben kunnen vormen om in kort geding een bevel op te leggen aan de Staat om het militair optreden te beëindigen, hebben eisers in beide feitelijke instanties, zowel in talrijke door hen in het geding gebrachte schriftelijke bescheiden en in de processtukken als ook bij de pleidooien, een grote hoeveelheid argumenten en bewijsstukken bijgebracht ter onderbouwing.

Tenslotte hebben zij aangetoond dat, naar thans ook van officiële Amerikaanse zijde niet langer wordt bestreden, als vaststaand moet worden aangenomen dat de NAVO-agressors er slechts in zijn geslaagd om, na een maandenlange baaierd van geweld, niet meer dan om en ten naaste bij 14 tanks, 18 pantservoertuigen en 20 stuks artillerie uit te schakelen. Of althans aantallen in die orde van grootte. Hetgeen noodzakelijkerwijs de vraag doet rijzen wat bij de omstreeks 35.000 uitgevoerde luchtaanvallen, ondernomen gedurende 3 maanden met meer dan 1000 oorlogsvliegtuigen en meer dan 200 gevechtshelicopters, dan wél de aard is geweest van hetgeen daarbij verder werd vernietigd, anders dan die luttele aantallen groot militair materieel.

Het antwoord op deze onvermijdelijke vraag is te vinden in de vele rapporten die door appellanten in het geding zijn gebracht, met gegevens over civiele doelen die bij de bombarde-

menten werden vernietigd of beschadigd. Waaronder honderden bedrijven, en groot aantal ziekenhuizen, scholen, kerken, onderwijsinstellingen, stations, verkeersvoorzieningen, etc., welke in de overgelegde bescheiden vaak met naam, toenaam en plaats worden aangeduid.

Deze door eisers aan de orde gestelde onvermijdelijke vraag - onvermijdelijk in de wetenschap van de vrijwel te verwaarlozen aantallen uitgeschakeld militair materieel - wordt door de Staat genegeerd, hetgeen echter niet betekent dat dat ook het Hof daaraan zonder meer voorbij kon gaan.

En al evenmin dat het Hof voorts, geheel in strijd met de processuele werkelijkheid, in het arrest kon overwegen als daarin gesteld, namelijk dat aan deze stellingen voorbij zou kunnen worden gegaan

"in het licht van de gemotiveerde betwisting daarvan door de Staat",

nu van enige betwisting door de Staat dat de in de door eisers in het geding gebrachte rapporten met name genoemde civiele objecten inderdaad gedurende de bombardementen zijn vernietigd of beschadigd, in het geheel geen sprake is geweest.

Zodat het op dit stuk aan enig weerwoord van de Staat volstrekt ontbroken heeft, laat staan dat er, zoals het Hof in strijd met de feiten meent te moeten melden, sprake zou zijn geweest van enige gemotiveerde betwisting op dit stuk.

Van een dergelijke 'betwisting', laat staan 'gemotiveerde betwisting', is dan ook in de processtukken van de Staat geen spoor te vinden.

Het Hof meent dan tenslotte het gebrek aan gemotiveerde betwisting door de Staat, alsmede diens eigen gebrek aan dossierkennis op dit specifieke onderwerp, nog schriller te moeten accentueren door de eerder beweerdelijk gestelde 'gemotiveerde betwisting' nog zogenaamd van steun te voorzien door de hierboven geciteerde zinsnede te doen vervolgen met:

"die zich in dat kader heeft beroepen op het bij pleidooi in het geding gebrachte "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia".

Lezing van dit rapport maakt immers direct duidelijk dat het nu juist de vraag naar de feitelijkheid en de legitimiteit van de brede range van civiele doelen die tot doelwit werden gemaakt angstvallig buiten beschouwing laat en slecht focust op een beperkt aantal aanvallen waarbij, zoals bij pleidooi in appel zijdens eisers werd aangegeven, "al te opzichtig burgers werden gedood" (blz. 53 pleitnota).

Voor de voorliggende vraag naar de legitimiteit van de grote aantallen door eisers met naam en toenaam genoemde civiele objecten die tot doelwit werden gemaakt, heeft dit rapport derhalve geen enkele betekenis.

Het treft daarbij des te meer dat dit rapport, nota bene het enige dat door de Staat in het geding werd gebracht, door het Hof als enige rapport in het arrest wordt gememoreerd en aldus, volstrekt in tegenspraak met de inhoud hiervan die voor het doel waarvoor het door het Hof wordt genoemd van geen enkele betekenis is, onmiddellijk in het arrest een prominente positie krijgt toegemeten, terwijl het grote aantal rapporten en bescheiden dat door eisers in het geding is gebracht blijkbaar geen enkel gewicht in de schaal vermag te leggen.

Het arrest van het Hof is dan ook omtrent de vraag of aannemelijk is of de Staat betrokken is geraakt bij systematische schendingen van het humanitair oorlogsrecht, gelet op deze onbalans, onbegrijpelijk althans volstrekt onvoldoende gemotiveerd, zelfs voor een kort geding.

Aangezien het Hof hier, in strijd met de waarheid, overweegt dat er sprake zou zijn geweest van een gemotiveerde betwisting door de Staat op dit punt en het Hof evenmin kenbaar maakt ambtshalve op dit punt tot enige gevolgtrekking te zijn gekomen, ontbrak dan voorts ook nog ook iedere grond om dit, in afwijking van hetgeen door eisers hieromtrent werd aangevoerd, zonder meer als in processu vaststaand tot uitgangspunt te nemen en te overwegen als aan het slot van 14 gedaan, met name:

"Aangezien dit kort geding zich niet leent voor het uitgebreide feitenonderzoek dat nodig zou zijn om dergelijke stellingen van Danikovic c.s. ten gronde te beoordelen, faalt hun beroep op deze grondslag ook om die reden."

Een dergelijk oordeel is dan, in dit licht, rechtens onjuist - het gaat hier immers om niet bestreden stellingen -, dan wel onbegrijpelijk of in elk geval onvoldoende gemotiveerd.

7.c. Het Hof verstrikt zich vervolgens in het bestreden arrest in innerlijke tegenspraken, waar het eerst onder 14 overweegt dat schendingen van het oorlogsrecht (art. 8 Wet Orlogstrafrecht), indien aannemelijk zou kunnen worden gemaakt dat de Staat daartoe opdracht geeft of deze desbewust toelaat, dan wel dat het militair optreden niet anders dan met overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd, een grond zou kunnen opleveren om in kort geding een bevel op te leggen om het militair optreden volledig te beëindigen, terwijl het vervolgens onder 16 overweegt dat schendingen van het oorlogsrecht (art. 52 lid 2 Protocol I) hoogstens zouden kunnen leiden tot een verbod gericht tegen de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken, hetgeen echter niet is wat eisers vorderen, die daarbij ook overigens als militairen geen belang zouden hebben.

Indien dit geen onmiskenbare tegenspraak behelst, is het arrest toch in elk geval op dit punt onbegrijpelijk, althans onvoldoende met redenen omkleed.

7.d. Overigens gaat het Hof hiermee, ten onrechte, geheel voorbij aan het positum van eisers in Grief VII, dat ook zij worden ge-affecteerd - als burgers van de FRY, als soldaten en verdedigers van het vaderland - als de Staat in NAVO-verband zich schuldig maakt aan vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, in strijd met het gebod van art. 52 lid 2 van Protocol I.

7.e. Onder 15 en 16 wordt voorts, langs de onder 7.c aangegeven lijnen, door het Hof een oordeel over de vraag of de Staat zijn aanvallen niet strikt tot militaire doelen beperkte, ontlopen.

Ten onrechte.

Zoals ook bij pleidooi in appèl, op een dienaangaande rechtstreekse vraag van de President van het Hof namens eisers is aangegeven, hebben eisers in processu grote nadruk gelegd op het grootscheepse en systematische karakter van de aanvallen op niet-militaire doelen waaraan de Staat in NAVO-verband, met structurele schending van het bepaalde in artikel 52 lid 2 van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève, zich schuldig heeft gemaakt, met name ook als onderdeel van een betoog dat bij het toegepaste wapengeweld ook flagrant gehandeld is in strijd met het vereiste van proportionaliteit, een van de leidende beginselen van het humanitair oorlogsrecht.

Uiteraard levert het ook voor soldaten, en dus ook voor eisers, extra risico's op indien een oorlog zodanig verruwt dat van inachtneming van het proportionaliteitsbeginsel geen sprake meer is.

Nu de President in eerste aanleg had overwogen dat "bij de huidige stand van zaken" niet kon worden beoordeeld of er sprake was van disproportioneel oorlogsgeweld", en tegen deze overweging een uitdrukkelijke grief was gericht (grief V), maakt de vraag naar de proportionaliteit expliciet deel uit van het rechtsdebat en had het Hof hieromtrent bepaald een oordeel moeten geven, dan wel toch tenminste moeten motiveren waarom het zich op dit punt van een oordeel zou onthouden.

MIDDEL 8

8. Schending van het recht doordat het Hof, ervan uitgaande, al is het maar veronderstellenderwijs, dat de Staat door deel te nemen aan de militaire acties tegen de FRJ heeft gehandeld in strijd met zijn internationaalrechtelijke verplichtingen en vervolgens oordelende als het in casu doet, blijkbaar tot de bevinding komt dat eisers tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan, klaarblijkelijk geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter, die zich daarmee onmachtig verklaart

om de Staat der Nederlanden van de meest grove mensenrechtenschendingen af te houden.
Een dergelijke déconfiture voor de rechtsstaat valt niet aan te nemen.
Ook daarom moet het bestreden arrest voor onjuist worden gehouden.

MIDDEL 9

9. Schending van het recht doordat het Hof, onder het in het achtste middel genoemde uitgangspunt tot het oordeel komende dat de nationaal-wettelijke, buitenwettelijke en internationaalrechtelijke grondslagen die zijn aangevoerd, de rechter een onvoldoende juridisch instrumentarium zouden verschaffen om de Staat der Nederlanden van (alsdan) poging tot moord, c.q. het toebrengen van lichamelijk letsel, dan wel het anderszins onrechtmatigerwijs grof schenden van hun mensenrechten te kunnen afhouden, de rechtsgronden die dat rechterlijk ingrijpen wél zouden kunnen bewerkstelligen niet heeft aangevuld.

Dusdoende heeft het Hof in het bestreden arrest art. 48 Rv geschonden.

Een dergelijke rechtens verplichte aanvulling van de rechtsgronden werd hier als het ware nog eens uitdrukkelijk 'gefaciliteerd' door het uitgebreide feitenmateriaal dat door eisers is opgebracht.

Zodat door eisers volop was voldaan aan hun part van het adagium: "da mihi facta, dabo tibi ius".

Het Hof had dan ook, op basis van de gestelde feiten, tot andere rechtsbeschouwingen moeten komen, en met name ook in zijn oordeel moeten betrekken of niet andere regels van geschreven en ongeschreven recht, waaronder bepaald ook van internationaal karakter, op de vorderingen van eisers van toepassing zijn.

De noodzaak hiertoe klemt des te meer, nu in casu fundamentele regels en beginselen van humanitair recht in het geding zijn, in elk geval ook tenminste deels van een ius cogens-karakter. Dat wil zeggen recht van openbare orde, dat door de rechter ook moet worden toegepast als daarop door eisers geen beroep wordt gedaan.

MITSDIEN:

op grond van vorenstaande middelen van cassatie, althans onderdelen daarvan, te horen eis te doen dat het de Hoge Raad der Nederlanden behage het arrest waarvan beroep te vernietigen met zodanige verdere beslissing als de Hoge Raad zal vermenen te behoren; kosten rechtens.

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f

De kosten dezes zijn:

exploit 1190,25
afschrift 1243,60
bijlage(n) 1
afstand 1
meer pers. 120,30

1300,25
1 530,4
1362,19

B.T.W.

Art. 2 Rv. 1

B.T.W. 1

1

Odc/jb

beschikking 5 februari 1999

DE PRESIDENT VAN DE ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE AMSTERDAM

BESCHIKKING op het op 2 februari 1999 binnengekomen verzoek tot dagbepaling op de voet van artikel 289 lid 2 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in de in concept-dagvaarding aan deze beschikking gehechte zaak van:

de VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE c.s.
advocaat mr N.M.P. Steijnen (Zeist),

t e g e n

Wim KOK c.s.

GRONDEN VAN DE BESLISSING :

Nadat de raadsman van eisers op 4 februari 1999 was opgeroepen om de president een toelichting op genoemd verzoek te geven, heeft de president de raadsman van eisers, mr N.M.P. Steijnen, op 5 februari 1999 in raadkamer gehoord. Mr Steijnen heeft toen te kennen gegeven dat hij op 16 januari 1999 een verzoek tot dagbepaling in opgemelde zaak aan de president van de rechtbank te Den Haag heeft gericht en dat deze de behandeling van opgemelde zaak op 19 februari 1999 heeft vastgesteld, onder de mededeling dat indien de stand van zaken in voormalig Joegoslavië daartoe aanleiding zou geven, mr Steijnen zich tot de president kon wenden voor overleg omtrent een vervroeging van de behandeling van de zaak.

Aangezien de zaak reeds in Den Haag geappointeerd is ontbreekt voor eisers belang bij het verkrijgen van een datum voor behandeling van de zaak door de president in Amsterdam. Bovendien is er geen deugdelijke reden om aldus het appointeringsbeleid van de president in Den Haag te door kruisen.

in dossier
→
v)

beschikking 5 februari 1999

- 2 -

B E S L I S S I N G :

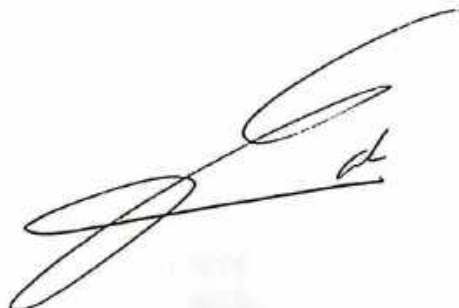
Weigert de gevraagde datumbepaling.

Deze beschikking is gegeven en uitgesproken op vrijdag 5 februari 1999 door de vice-president mr R. Orobio de Castro als fungerend president der Arrondissementsrechtbank te Amsterdam, in tegenwoordigheid van de griffier.

Mr. Orobio

R. Orobio de Castro

VOOR AFSCHRIJFT CONFORM,
DE GRIFFIER VAN DE ARR. RECHTBANK TE AMSTERDAM

IN NAAM DER KONINGIN.

Uitspraak d.d. 26 september 1991
rolnr. 90/476
HG

Het Gerechtshof te 's-Gravenhage, eerste kamer,
heeft het volgende arrest gewezen in de zaak van:

1. de stichting "STICHTING HERWAARDERING PENSIOENEN
NSB-KAMERLEDEN",
gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
2. de vereniging "VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE
OUD-VERZETSSTRIJDERS NEDERLAND, BOND VAN ANTI-FASCISTEN",
gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn,
./.. en 35 anderen, zoals vermeld in de aanhef van het hierna
vermelde en aan dit arrest gehechte vonnis,
appellanten,
procureur: mr. A.B.B. Beelaard, ←

t e g e n

DE STAAT DER NEDERLANDEN,
van wie de zetel is gevestigd te 's-Gravenhage,
geïntimeerde,
procureur: mr. J.L. de Wijkerslooth.

HET GEDING

- ./.. Bij exploit van 28 maart 1990 zijn appellanten (verder ook:
de Stichting, de Vereniging en de verzetsstrijders) in hoger
beroep gekomen van een vonnis van de arrondissementsrecht-
bank te 's-Gravenhage van 21 maart 1990, tussen appellanten
en geïntimeerde (verder: de Staat) gewezen. Van dit vonnis
is een afschrift aan het arrest gehecht.

Bij memorie van grieven hebben appellanten acht grieven
tegen dit vonnis aangevoerd. Bij memorie van antwoord, met
één productie, heeft de Staat deze grieven bestreden. Hierna
hebben appellanten aan hun oorspronkelijke vordering bij
akte tot vermeerdering van eis, een subsidiaire vordering
toegevoegd. De Staat heeft daarop bij antwoordakte gereaa-
geerd, zonder zich daarbij te verzetten tegen deze eisver-
meerdering als procesfeit.

Vervolgens hebben partijen hun zaak ter zitting van 21 maart
1991 doen bepleiten: appellanten door hun raadsman
mr. N.M.P. Steijnen, advocaat te Zeist, en de Staat door
zijn procureur. Hierbij hebben appellanten nog een drietal
stukken in het geding gebracht, dit zonder bezwaar van de
Staat die de gelegenheid heeft gehad zich daarover uit te
laten.

Tenslotte hebben partijen hun procesdossiers, waaronder hun
respectieve pleitnotities in hoger beroep, aan het hof
overgelegd en arrest gevraagd.

BEOORDELING VAN HET HOGER BEROEP

1. Tegen de onder 1 in het bestreden vonnis vastgestelde feiten zijn geen grieven aangevoerd, zodat ook het hof van deze feiten zal uitgaan, waarbij echter aantekening verdient dat de vaststelling volgens welke Rost van Tonningen, toen hij in dat vonnis onder 1.1 vermelde functies aanvaardde, geen ontslag als kamerlid heeft genomen, aldus moet worden verstaan, dat hij toen niet bij de Tweede Kamer of bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken zijn ontslag als kamerlid heeft ingediend.
2. Appellanten hebben gevorderd voor recht te verklaren dat de onder 1.2 in bedoeld vonnis vermelde toekenning van pensioen aan de weduwe Rost van Tonningen, zoals die op 15 mei 1950 tot stand kwam, en de herziening die in 1956 op de hoogte van dit pensioen is aangebracht "in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden, zodat deswege deze pensioentoeckenning en deze herziening van het pensioen als onregelmatig en onrechtmatig moeten worden aangemerkt". In hoger beroep hebben zij subsidiair daaraan nog toegevoegd een vordering dat aan de Staat wordt verboden om, kort gezegd, in het openbaar een tegenovergesteld standpunt in te nemen.
3. De rechtbank heeft appellanten in hun vordering niet-ontvankelijk verklaard en is dus aan een materieel onderzoek van die vordering niet toegekomen. Zij was namelijk van oordeel dat, nu het omstreden pensioen slechts bij wet in formele zin met gekwalificeerde meerderheid van stemmen kan worden gewijzigd of ingetrokken (artikel 63 Grondwet), appellanten geen "rechtens relevant belang" bij die vordering hebben. Verder meende zij, in verband hiermee, dat het instellen van een vordering, uitsluitend strekkende tot een verklaring voor recht zoals hierboven bedoeld, in casu afstuit op "de eisen van een behoorlijke procesvoering en het belang der rechtspleging". Tenslotte was zij van oordeel dat appellanten niet zijn aan te merken als onmiddellijk betrokken (rechts)personen bij de rechtsverhouding tussen de Staat en de weduwe Rost van Tonningen in de zin van artikel 3.11.7 Nieuw BW. Bij een en ander liet de rechtbank de gegrondheid van enkele andere, door de Staat opgeworpen niet-ontvankelijkheidsverweren, waaronder een beroep op verjaring van artikel 2004 BW, uitdrukkelijk in het midden.
4. Appellanten hebben met hun acht grieven dit oordeel in zijn verschillende onderdelen bestreden. Zij stellen zich op het standpunt dat de rechtbank ten onrechte een niet-ontvankelijk-verklaring heeft uitgesproken. De Staat heeft daarentegen de juistheid van deze beslissing staande gehouden. De aldus opgeworpen respectievelijk tegengesproken grieven lenen zich voor een gezamenlijke behandeling. Het hof zal dus thans de ontvankelijkheidsvraag, voorzover partijen daarover van mening verschillen, samenhangend bespreken.

5. Daarbij wordt vooropgesteld dat de burgerlijke rechter in de rechtsverhouding tussen de Staat en de weduwe Rost van Tonningen (verder: de weduwe) in zoverre geen taak heeft en niet bevoegd is in te grijpen dat, nu tegen de bestreden pensioentoeckenningen een voor de weduwe met voldoende waarborgen omklede administratieve rechtsgang heeft opengestaan, deze toekenningen slechts door de formele wetgever zouden kunnen worden gewijzigd (vergelijk artikel 63 van de Grondwet in verband met artikel 129 van de Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers). Deze staatsrechtelijke verdeling van bevoegdheden brengt mee dat voor de burgerlijke rechter, wat die rechtsverhouding betreft, de formele rechtskracht en de rechtmatigheid van de pensioentoeckenningen als uitgangspunt gelden.
6. Voorzover appellanten er dus op uit zijn, de omstreden pensioentoeckenningen via de burgerlijke rechter ongedaan te maken, zal hun streven niet kunnen slagen, ook niet in het licht van de omstandigheid dat wat dit betreft voor appellanten geen met voldoende waarborgen omklede administratieve rechtsgang openstaat of heeft opengestaan nu appellanten --zoals de Staat ook ter zitting heeft erkend-- niet kunnen worden aangemerkt als een rechtstreeks bij voormelde rechtsverhouding betrokken partij met een beroepsmogelijkheid overeenkomstig de Beroepswet (Wet van 2 februari 1955, Staatsblad 47). Het gaat immers in beginsel niet aan de burgerlijke rechter een uitspraak te ontlokken over een kwestie die in wezen niet tot zijn bevoegdheid kan worden gerekend.
7. Appellanten hebben echter hun hierboven vermelde vorderingen op artikel 1401 BW gebaseerd en als grondslag daarvan gesteld dat de verzetsstrijders, doordat de Staat niet bereid is de omstreden pensioentoeckenningen ongedaan te maken, ernstige psychische schade lijden en aldus in hun persoonlijkheid worden aangetast, dat deze psychische schade hun geestelijke gezondheid betreft en dat hier bovendien de integriteit van de rechtsstaat, met de zedelijkheid als achterliggend belang, in het geding is. Daarbij hebben zij met nadruk gesteld dat, ook al zou het niet tot een ongedaanmaking van die pensioentoeckenningen komen (hetgeen hun uiteindelijk streven is), een verklaring voor recht volgens welke die pensioentoeckenningen onrechtmatig zijn, op zichzelf al tot herstel van hun psychische schade zou leiden.
8. De door appellanten gestelde psychische schade is door de Staat niet uitdrukkelijk bestreden. Het hof verwijst hierbij voorzover nodig naar het standpunt van het kabinet zoals weergegeven in de voorlaatste alinea van pagina 3 van de als produktie overgelegde brief van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Voorzitters van de Eerste en Tweede kamer van 17 november 1986. Wel heeft de Staat aangevoerd dat het onverdragelijk zijn of het onjuist achten van de besluitvorming omtrent het pensioen van de weduwe volgens hem

onvoldoende rechtens relevant belang scheidt bij de vorderingen van appellanten. Het hof wil evenwel aannemen dat de verzetsstrijders het er geestelijk zo moeilijk mee hebben dat de weduwe van staatswege een pensioen geniet, dat zij als gevolg daarvan psychisch in de problemen dreigen te raken of wellicht reeds zijn geraakt en uit dien hoofde mogelijk zelfs deskundige hulp behoeven, zodat hier sprake is van psychische schade die in beginsel tot de door artikel 1401 BW beschermde belangen moet worden gerekend. De gevorderde verklaring voor recht behoort, in dit licht bezien, als een soort schadevergoeding in natura (artikel 6:103 Nieuw BW) te worden beschouwd. Daarmee staat het belang van de verzetsstrijders bij de door hen ingestelde vorderingen vast.

9. Daarmee is tevens het belang bij deze vorderingen gegeven van de Stichting en de Vereniging. Niet alleen wordt het instellen van de onderhavige gerechtelijke procedure gedekt door hun respectieve statutaire doelstelling, ook de feitelijke activiteiten van de Stichting en de Vereniging --te denken valt in het bijzonder aan de niet bestreden politieke activiteiten van verschillende aard om tot een beëindiging van het pensioen van de weduwe te komen-- brengen mee dat, nu van een rechtens relevante psychische schade bij een aantal van de verzetsstrijders moet worden uitgegaan, de Stichting en de Vereniging voor de bescherming van deze belangen in gebundelde vorm op grond van artikel 1401 BW de hulp van de rechter kunnen inroepen.
10. Een en ander brengt mee dat het oordeel van de rechtbank, dat appellanten niet als onmiddellijk betrokken (rechts)personen in de zin van artikel 3.11.7 (3:302) Nieuw BW kunnen worden aangemerkt, onjuist is. Het gaat hier immers niet om de rechtsverhouding tussen de Staat en de weduwe, maar om de rechtsverhouding tussen de Staat en appellanten, bij welke rechtsverhouding appellanten uiteraard onmiddellijk zijn betrokken.
11. Wat tenslotte het beroep op de verjaring van artikel 2004 BW betreft, gaat de Staat uit van de onjuiste veronderstelling dat appellanten in dit geding van de burgerlijke rechter vorderen de pensioentoeckenning bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 en de herziening daarvan in 1956 ongedaan te maken. Dat wordt evenwel niet door appellanten gevorderd en daartoe zou de burgerlijke rechter ook niet bevoegd zijn. Het hof verwijst hierbij naar hetgeen daaromtrent hiervoor onder 5 en 6 is overwogen. De psychische schade van de verzetsstrijders die de grondslag van deze procedure vormt, is evenwel eerst in de jaren tachtig ontstaan nadat appellanten van het bestaan van de pensioentoeckenning aan de weduwe op de hoogte waren geraakt, naar onbestreden is gesteld, in het bijzonder door de weigering van de Minister van Binnenlandse Zaken bij brief van 14 december 1988 inzake de heroverweging van de rechtmatigheid van de pensioentoeckenningen. Van een verjaring ingevolge artikel 2004 BW is geen sprake.

12. Uit het bovenstaande volgt dat appellanten in hun vorderingen kunnen worden ontvangen nu daartegen ook overigens geen beletselen zijn gebleken. Dit betekent dat het vonnis van de rechtbank waarbij appellanten niet-ontvankelijk werden verklaard in hun vordering, niet in stand kan blijven en dat het hof alsnog de gegrondheid van de vordering zal dienen te onderzoeken.
13. Bij dat onderzoek zal het hof uitgaan van de feiten zoals deze tussen partijen vaststaan, zijnde deze enerzijds gesteld en anderzijds niet of onvoldoende weersproken dan wel ontleend aan de overgelegde stukken, voorzover de inhoud daarvan niet is betwist. Deze feiten zullen worden opgenomen in de overwegingen die het hof hierna zal wijden aan de stellingen die appellanten naar voren hebben gebracht. In het voorbijgaan merkt het hof nog op dat de Staat heeft volstaan met de bestrijding van de ontvankelijkheid van appellanten in hun vordering; ten aanzien van de vordering zelf heeft de Staat geen verweer gevoerd. Dit ontslaat het hof echter niet van de verplichting de rechtsgronden van deze vordering te onderzoeken. De navolgende overwegingen bevatten de neerslag van deze ambtshalve ondernomen speurtocht.
14. De meest verstrekkende stelling van appellanten is dat de weduwe in het geheel geen recht heeft op een weduwenpensioen terzake van het door wijlen haar echtgenoot in de periode 1937-1941 vervulde lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zij betogen dat in casu geen recht op pensioen is ontstaan c.q. dat dit recht nadien vervallen is. Daartoe voeren zij verschillende argumenten aan welke het hof hierna onder 15-24 zal bespreken.
15. Appellanten stellen zich op het standpunt (inleidende dagvaarding blz. 6-11 en blz. 37-47) dat in het onderhavige geval het recht op pensioen niet behoort te worden beoordeeld aan de hand van de destijds geldende wettelijke regels (in het bijzonder artikel 92 van de Grondwet 1938 en de bepalingen van de Wet van 21 november 1924, Staatsblad 522 - hierna: de wet van 1924) doch aan de hand van de ongeschreven normen van staatsnoodrecht. In dit verband betogen zij dat Rost van Tonningen - ware hij niet op 6 juni 1945 om het leven gekomen - op grond van artikel 3 lid 1 van het Besluit van 2 augustus 1945, Staatsblad F 131, houdende vaststelling van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal, onwaardig zou zijn bevonden als kamerlid, zulks in verband met zijn voor en tijdens de Duitse bezetting aangenomen houding. De Grondwet van 1938 en de wet van 1924 voorzagen niet - aldus appellanten - en konden ook niet voorzien in de gevolgen die dit behoorde te hebben voor het pensioen van Rost van Tonningen en dat van zijn nabestaanden. In de visie van appellanten is hier sprake van een leemte in de wetgeving, welke wordt gevuld door ongeschreven staatsnoodrecht. De toepassing van dit staatsnoodrecht leidt

opgemerkt dat de Wet van 11 mei 1946, Staatsblad G 112, tot regeling van de rechtspositie van eenige burgerlijke gezagsdragers en van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in verband met de bezetting, enerzijds ten aanzien van o.a. burgemeesters en wethouders voorziet in het verlies van onder meer hun pensioen (artikel 3 lid 5 en artikel 6 lid 3), zulks onder meer op grond van hun voor of tijdens de bezetting aangenomen houding, doch anderzijds ten aanzien van de leden der Tweede Kamer in artikel 11 volstaat met een regeling van de schadeloosstelling gedurende de periode van 15 september 1941 tot de inwerkingtreding van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal, zonder daaraan dus - zoals ten aanzien van de burgemeesters en wethouders wel is geschied - een regeling toe te voegen inzake het pensioen van degenen die niet in aanmerking kwamen voor schadeloosstelling, onder wie Rost van Tonningen.

Tegen deze achtergrond moet geconcludeerd worden dat de naoorlogse wetgever klaarblijkelijk bewust de pensioenrechten van degenen die onwaardig waren bevonden om in de Tijdelijke Staten-Generaal zitting te nemen, waartoe Rost van Tonningen zou hebben behoord indien hij niet voortijdig zou zijn overleden, onaangetast heeft willen laten. Bij deze stand van zaken komt de rechter niet de bevoegdheid toe aan (de nabestaanden van) Rost van Tonningen alsnog het recht op pensioen te ontzeggen wegens diens houding en gedragingen tijdens de bezetting.

Het hof wordt in deze opvatting gesterkt door het feit dat ook in de thans geldende Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers (Wet van 10 december 1969, Staatsblad 594) geen bepaling voorkomt op grond waarvan het pensioenrecht van een kamerlid vervallen kan worden verklaard, hoewel de regering in haar wetsontwerp (nummer 9004 en 9636) had voorgesteld daarvoor een wettelijke grondslag in het leven te roepen. Kortom, de rechter kan en mag geen uitspraak doen over het verlies door Rost van Tonningen van zijn kamerlidmaatschap en de daaruit voortvloeiende pensioenrechten op grond van ongeschreven normen van staatsnoodrecht in verband met zijn houding vóór en tijdens de Duitse bezetting. Al hetgeen appellanten nog hebben aangevoerd ten betoge van het tegendeel, kan hierin geen verandering brengen.

17. Verder stellen appellanten (dagvaarding blz. 30-33) dat op grond van het bepaalde in artikel 4 lid 5 van het Zuiveringsbesluit 1944 Rost van Tonningen geen recht op pensioen had en dat zijn weduwe op grond van die bepaling evenmin recht op pensioen heeft. Die bepaling houdt immers in - aldus appellanten - dat alle andere rechten welke op grond van dat besluit ontslagenen krachtens wettelijk voorschrift of arbeidsovereenkomst zouden kunnen doen gelden, alsmede alle rechten op pensioen en alle andere rechten welke de nagelaten betrekkingen van de ontslagenen krachtens wettelijk voorschrift of arbeidsovereenkomst zouden kunnen doen gelden, vervallen. In de visie van appellanten hebben Rost van Tonningen en diens weduwe het recht op pensioen uit het kamerlidmaatschap van Rost van Tonningen van rechtswege verloren toen op 23 november 1944 het Zuiveringsbesluit 1944

werd toegepast terzake de hierna nog te bespreken ambtelijke functies van Rost van Tonningen, aangezien artikel 4 lid 5 zonder enige reserve spreekt van het verval van alle rechten op pensioen.

18. Naar het oordeel van het hof brengt een redelijke uitleg van artikel 4 lid 5 van het Zuiveringsbesluit 1944 nochtans mee dat deze bepaling slechts ziet op het vervallen van het recht op een pensioen dat voortvloeit uit de functie waaruit betrokkene op grond van het besluit is ontslagen. Tot de functies waaruit Rost van Tonningen werd ontslagen, behoorde niet het kamerlidmaatschap. Daarop had het Zuiveringsbesluit 1944 zoals dat op 23 november 1944 gold, namelijk geen betrekking. Het recht op pensioen uit het kamerlidmaatschap bleef derhalve onaangetast toen op Rost van Tonningen in verband met diens ambtelijke functies het Zuiveringsbesluit 1944 werd toegepast.
19. Weliswaar doen appellanten ter staving van hun standpunt dat het ontslag van Rost van Tonningen uit zijn ambtelijke functies automatisch het verlies van het pensioen uit het kamerlidmaatschap meebracht, een beroep op de toelichting bij het Zuiveringsbesluit 1945, waarin wordt aangenomen dat onder de personen bedoeld in artikel 1 lid 3 van het Zuiveringsbesluit 1944 ook de gekozen leden van openbare colleges vallen, doch tevergeefs. Artikel 1 lid 3 van het Zuiveringsbesluit 1944 - ingevoegd bij Besluit van 12 mei 1945, Staatsblad F 68, houdende aanvulling van het Zuiveringsbesluit 1944 - bepaalt dat de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Justitie bevoegd zijn bij gemeenschappelijke beschikking te verklaren dat het Zuiveringsbesluit 1944 mede geheel of gedeeltelijk van toepassing is op groepen van personen die belast zijn met een taak die krachtens wettelijk voorschrift moet worden vervuld dan wel die bij of krachtens een door een publiekrechtelijk orgaan genomen beslissing werd opgedragen. Appellanten zien er evenwel aan voorbij dat een door artikel 1 lid 3 voorgeschreven ministeriële beschikking ten aanzien van de leden der Tweede Kamer nimmer is tot stand gekomen althans nimmer in de Staatscourant is gepubliceerd, gelijk artikel 1 lid 3 eveneens voorschrijft.
20. Voorts betogen appellanten (dagvaarding blz. 33-37) dat de destijds geldende grondwetsbepaling slechts aan een aftredend kamerlid een pensioen toekende, en verder dat artikel 2 van de wet van 1924 alleen voorzag in een pensioen voor de weduwe van hem die hetzij als kamerlid is overleden, hetzij als kamerlid is afgetreden. Appellanten stellen zich op het standpunt dat Rost van Tonningen nimmer als kamerlid is afgetreden en dat hij ook niet als kamerlid is overleden zodat voor hem nooit een recht op pensioen is kunnen ontstaan. Het gevolg daarvan is - aldus appellanten - dat ook zijn weduwe nimmer een aanspraak heeft verkregen op pensioen uit het kamerlidmaatschap van haar overleden echtgenoot.

21. Uit hetgeen hierna onder 35 wordt overwogen, blijkt dat dit betoog onjuist is. Anders dan appellanten hier stellen, is het hof van oordeel dat Rost van Tonningen wel degelijk is afgetreden als lid van de Tweede Kamer. Al hetgeen appellanten naar voren hebben gebracht ten aanzien van de gevolgen van het niet-aftreden als kamerlid, kan derhalve geredelijk buiten beschouwing blijven.
22. Appellanten voeren ook aan (dagvaarding blz. 60-61) dat de pensioenrechten van Rost van Tonningen als vijandelijk onderdaan in de zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen van 20 oktober 1944, Staatsblad E 133, van rechtswege aan de Staat zijn vervallen.
23. De juistheid van dit betoog kan in het midden blijven. Niet gesteld is immers en evenmin is gebleken dat ook de weduwe, die krachtens de wet van 1924 een eigen recht op weduwenpensioen had, zou moeten worden aangemerkt als een vijandelijk onderdaan in de zin van het Besluit Vijandelijk Vermogen. Haar recht op weduwenpensioen wordt dan ook niet door dat Besluit getroffen.
24. De conclusie uit het vorenoverwogene luidt dat de stelling van appellanten dat de bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 tot stand gekomen toekenning van weduwenpensioen aan de weduwe en de herziening die in 1956 op de hoogte van dit pensioen is aangebracht, in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden, omdat de weduwe in het geheel geen aanspraak had op dat pensioen, als onjuist van de hand had moeten worden gewezen.
25. De volgende vraag is of het pensioen van de weduwe juist is vastgesteld bij de toekenning van dat pensioen in 1950 en/of bij de herberekening 1956. Appellanten beantwoorden deze vraag ontkennend en voeren daartoe een aantal argumenten aan. Deze zal het hof hierna onder 29-36 - voorzover na hetgeen onder 35 zal worden overwogen en beslist, nog relevant - op hun houdbaarheid onderzoeken.
26. Voor de beantwoording van deze vraag zijn de volgende wettelijke bepalingen relevant:
 - a. De wet van 1924 bevatte aanvankelijk in de leden 1 en 3 van artikel 4 de volgende regels:
 1. Het pensioen van de weduwe van hem, die als Kamerlid overlijdt, bedraagt de helft van het pensioen, dat het overleden Kamerlid zoude hebben genoten, indien hij niet gestorven, maar als Kamerlid ware afgetreden.
 3. Het pensioen van de weduwe van een overleden gewezen Kamerlid bedraagt de helft van het pensioen, waarop dat Kamerlid aanspraak had.
 - b. Bij de Wet van 1 augustus 1956, Staatsblad 456 (verder: de wet van 1956), werd deze bepaling vervangen door een nieuw artikel 4. De tekst daarvan luidt - voorzover hier relevant -:

1. Het weduwenpensioen bedraagt de helft van het pensioen, waarop het overleden lid van de Tweede Kamer als zodanig aanspraak zou hebben gehad, indien hij op de dag van zijn overlijden was afgetreden, of waarop het overleden gewezen lid van de Tweede Kamer als zodanig aanspraak had.
2. In afwijking van het bepaalde in het vorig lid, bedraagt het pensioen van de weduwe van hem, die overlijdt als lid van de Tweede Kamer vóór het bereiken van de leeftijd van 65 jaren, de helft van het pensioen, waarop het lid van de Tweede Kamer als zodanig ten hoogste aanspraak zou hebben kunnen maken, indien hij bij het bereiken van bovengenoemde leeftijd was afgetreden.
3. In afwijking van het bepaalde in het eerste lid bedraagt het pensioen van de weduwe van hem, die als gewezen lid van de Tweede Kamer vóór het bereiken van de leeftijd van 65 jaren overlijdt in een periode gelijk aan en aansluitend op het tijdvak, waarin hij laatstelijk lid van de Tweede Kamer is geweest, doch tenminste van twee jaren en ten hoogste van zes jaren, de helft van het pensioen, waarop het gewezen lid van de Tweede Kamer als zodanig ten hoogste aanspraak zou hebben kunnen maken, indien hij bij het bereiken van evengenoemde leeftijd was afgetreden.

c. Voorts bevatte de wet van 1956 de volgende bepaling:

Art. 2: Pensioenen van weduwen en wezen van overleden leden en van overleden gewezen leden van de Tweede Kamer, welke met toepassing van de bepalingen van de Wet van 21 November 1924, Stb. 522, zoals deze ingevolge deze wet zijn komen te luiden, tot een hoger bedrag zouden zijn toegekend, worden, voor zover het recht op pensioen niet is vervallen, te rekenen van de dag van inwerkingtreding dezer wet, ambtshalve tot bedoeld bedrag verhoogd.

De tijd, welke krachtens het bepaalde in artikel 12 van de Wet van 11 Mei 1946, Stb. G 112, niet in aanmerking komt voor vergelding met pensioen, blijft ook voor de toepassing van dit artikel buiten toepassing.

d. Van belang zijn voorts de artikelen 11 en 12 van de reeds genoemde Wet van 11 mei 1946, Staatsblad G 112 (Verder: de wet van 1946), luidende:

Art. 11: 1. Zij, die ingevolge het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal leden van de Tweede Kamer dier Staten-Generaal zijn, ontvangen, te rekenen van 15 september 1941, tot het tijdstip van inwerkingtreding van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal, een schadeloosstelling, ten bedrage van het pensioen, waarop zij aanspraak zouden hebben kunnen maken, indien zij met ingang van eerstgenoemde datum als lid van de Tweede

Kamer ontslag zouden hebben genomen.

2. Zij, die op 15 September 1941 lid waren van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, doch in het tijdvak, gelegen tusschen de in het eerste lid bedoelde tijdstippen, ontslag als lid van de Tweede Kamer hebben genomen, ontvangen de daar genoemde uitkeering tot den dag voor het ontslag, voor zooverre zij niet vallen onder artikel 3, eerste lid, onder b tot en met c, van het Besluit Tijdelijke Staten-Generaal. Een zelfde uitkeering vindt plaats aan de erfgenamen van hen, die op 15 September 1941 lid waren van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, doch in voormeld tijdvak zijn overleden, tot aan den datum van het overlijden.

Art. 12: 1. De tijd, waarover ingevolge de bepalingen van deze wet een bezoldiging of schadeloosstelling wordt toegekend, komt mede in aanmerking voor vergelding met pensioen of wachtgeld.

2. In geval een persoon, op wien een der bepalingen van deze wet van toepassing is, is overleden, wordt aan de weduwe of, in geval van haar overlijden, dan wel na hertrouwen, aan de wettige of gewettigde kinderen uitgekeerd hetgeen den overledene tot den dag van zijn overlijden toekomt.

27. Vaststaat dat bij de toekenning van het pensioen in 1950 de weduwe is aangemerkt als weduwe van een in actieve dienst overleden kamerlid. Toegepast werd derhalve artikel 4 lid 1 van de wet van 1924. Bij de berekening van het pensioen werd uitgegaan van het feit dat Rost van Tonningen geacht moest worden lid te zijn geweest van de Tweede Kamer van 11 juni 1937 (het aantreden van de toen gekozen Tweede Kamer) tot 15 september 1941 (de dag voorafgaand aan die waarop het mandaat van de in 1937 gekozen leden der Tweede Kamer normaliter zou zijn afgelopen). Op grond van het bepaalde in de wet van 1946 werd de tijd tussen 15 september 1941 en 6 juni 1945 (de datum van het overlijden van Rost van Tonningen) buiten beschouwing gelaten.

28. Ook staat vast dat bij de herberekening van het pensioen in 1956, voorgeschreven bij artikel 2 van de wet van 1956, de weduwe is aangemerkt als weduwe van een gewezen kamerlid op wie het (toen gewijzigde) artikel 4 lid 3 van de wet van 1924 van toepassing was. Op grond van de bij die gelegenheid ingevoerde diensttijddoortelling werd bij de herberekening rekening gehouden met de periode van 6 juni 1945 (de datum van het overlijden van Rost van Tonningen) tot 19 februari 1959 (de datum waarop Rost van Tonningen 65 jaar zou zijn geworden). Buiten beschouwing werd echter wederom gelaten de periode van 15 september 1941 tot 6 juni 1945, zulks op grond van artikel 2 lid 2 van de wet van 1956. Deze diensttijddoortelling resulteerde dus in een vermeerdering van de dienstdtijd voor de pensioenberekening met ongeveer 13 1/2 jaar.

29. Appellanten stellen zich op het standpunt dat deze dienst-tijddoortelling achterwege had behoren te blijven, aangezien te dezen artikel 4 lid 3 van de wet van 1924, zoals gewijzigd bij de wet van 1956, toepassing mist. In hun visie valt de overlijdensdatum van Rost van Tonningen niet in de periode die artikel 4 lid 3 noemt als voorwaarde voor het verkrijgen van het daar bedoelde pensioen, te weten het tijdvak gelijk aan en aansluitend op het tijdvak waarin Rost van Tonningen laatstelijk lid is geweest van de Tweede Kamer.
30. Daartoe betogen zij (dagvaarding blz. 24-28) dat Rost van Tonningen zijn kamerlidmaatschap heeft verloren in juni 1940 door de aanvaarding van de functie van commissaris voor de marxistische partijen c.q. op 26 maart 1941 door de aanvaarding van de benoeming tot president van de Nederlandsche Bank c.q. op 24 april 1941 door de aanvaarding van de benoeming tot secretaris-generaal van het departement voor bijzondere economische zaken en waarnemend secretaris-generaal van het departement van financiën. In dit verband wijzen zij op het bepaalde in de Kieswet van 1896 (Wet van 7 september 1896, Staatsblad 154), te weten dat een lid der Tweede Kamer ophoudt lid te zijn van die Kamer indien hij na zijn verkiezing een bezoldigd staatsambt aanneemt. In deze visie was Rost van Tonningen in elk geval uiterlijk op 24 april 1941 van rechtswege geen lid meer van de Tweede Kamer. Aangezien de periode van 11 juni 1937 (de aanvang van het kamerlidmaatschap van Rost van Tonningen) tot 24 april 1941 (de datum van de laatste benoeming) korter is dan het tijdvak van 24 april 1941 tot 6 juni 1945 (de overlijdensdatum van Rost van Tonningen), is niet voldaan aan de eis van artikel 4 lid 3 dat het tijdvak waarin het gewezen kamerlid moet zijn overleden gelijk is aan de periode waarin hij laatstelijk kamerlid is geweest.
31. De stelling dat Rost van Tonningen op grond van de Kieswet van 1896 zijn kamerlidmaatschap van rechtswege heeft verloren, is onjuist. Appellanten zien er namelijk aan voorbij dat het voorschrift waarop zij een beroep doen, niet meer gold toen Rost van Tonningen deel uitmaakte van de Tweede Kamer. Dit oorspronkelijk in de Kieswet van 1896 voorkomende verbod tot het aannemen van een bezoldigd staatsambt door een lid der Tweede Kamer, is immers opgeheven bij gelegenheid van de grondwetsherziening van 1917. Het hof wijst in het bijzonder op de Wet van 29 november 1917, Staatsblad 662, waarbij artikel 144 van de Kieswet van 1896 werd gewijzigd. De achtergrond van de opheffing van deze onverenigbaarheid is gelegen in het feit dat onder het vroeger bestaande districtenstelsel wel tussentijdse verkiezingen mogelijk waren, doch onder het in 1917 ingevoerde stelsel der evenredige vertegenwoordiging niet of nauwelijks.

Het gevolg van die wetswijziging was dat het tussentijds aannemen van een bezoldigd staatsambt door een kamerlid niet meer automatisch leidde tot het verlies van zijn kamerzetel; het werd aan de kiezers overgelaten om aan die handelwijze bij de eerstvolgende verkiezingen zonedig consequenties te verbinden.

32. Voorts betogen appellanten (dagvaarding blz. 16-24 en blz. 62-63) dat Rost van Tonningen zijn lidmaatschap der Tweede Kamer, gelet op verschillende andere wettelijke regelingen, van rechtswege is kwijtgeraakt dan wel vrijwillig heeft neergelegd door de aanvaarding van de onder 30 vermelde functies, zodat hij geacht moet worden alstoen te zijn afgetreden, zulks met dezelfde gevolgen voor de toepasbaarheid van artikel 4 lid 3 als reeds zijn aangegeven onder 30.
33. Wat het eerste betreft, moet worden vastgesteld dat de door appellanten in dit verband genoemde wettelijke regelingen, zoals de Grondwet en de Non-activiteitswet (Wet van 17 juli 1923, Staatsblad 364) jo. het Incompatibiliteitsbesluit (Koninklijk Besluit van 1 mei 1925, Staatsblad 175), onvoldoende aanknopingspunten bieden voor de opvatting dat een lid der Tweede Kamer van rechtswege zijn lidmaatschap van die kamer verliest, indien hij een functie aanvaardt welke krachtens die regelingen onverenigbaar is met het kamerlidmaatschap c.q. welke niet gelijktijdig met het kamerlidmaatschap kan worden waargenomen. En in elk geval is het onder de in Nederland bestaande staatsrechtelijke verhoudingen niet de burgerlijke rechter die daarover uitspraken behoort te doen.
34. Wat verder de vraag betreft, of Rost van Tonningen door het aannemen van de genoemde functies zijn kamerlidmaatschap vrijwillig heeft prijsgegeven, geldt het volgende. Tegen ons achtergrond van de buitengewone omstandigheden waarin ons land en zijn staatsinstellingen verkeerden in de periode waarover het hier gaat, is het hof van oordeel dat het die kwestie mag en kan onderzoeken en beslissen. In dit verband wijst het hof er op, dat de reguliere gang van zaken - namelijk het nemen van ontslag door een kamerlid en vervolgens de aanwijzing van een opvolger door het centraal stembureau - zoal niet juridisch dan toch feitelijk onmogelijk was als gevolg van de door de bezetter uitgevaardigde maatregelen, terwijl ook de besluitvorming door de Tweede Kamer over onderwerpen als de onderhavige al evenzeer onmogelijk was als gevolg van de Verordening van de Rijkscommissaris van 21 juni 1940, nr. 22/1940 waarin was bepaald dat de werkzaamheden van de beide kamers der Staten-Generaal zouden blijven rusten.

35. Niet doorslaggevend is dat Rost van Tonningen tijdens zijn leven bij voortduring in woord en daad blijk heeft gegeven van (in de termen van artikel 3 van het onder 15 genoemde Besluit Tijdelijke Staten-Generaal) ontrouw aan de zaak van het koninkrijk en aan de koningin, een nationaal-socialistische geestesgesteldheid en een in ernstige mate tekortschieten in het betrachten van de juiste houding in verband met de bezetting. Wel is van belang dat hij tevens bij herhaling heeft blijk gegeven van een diepe afkeer van de langs democratische weg gekozen staatsinstellingen, waaronder de Tweede Kamer, waarvan hij zelf deel uitmaakte. Aannemelijk is dan ook dat Rost van Tonningen - een overtuigd aanhanger van de "nieuwe orde" van de Duitsers - na de bezetting geen prijs meer stelde op zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer, een typisch onderdeel van het oude bestel dat onder de "nieuwe verhoudingen" geen functie meer had, en meer bepaald niet nadat de Tweede Kamer door de Rijkscommissaris op non-actief was gesteld. Daarbij past ook de aanvaarding door Rost van Tonningen van functies die onder normale omstandigheden door leden der Tweede Kamer niet plegen of behoren te worden vervuld. Daarbij heeft het hof - gelet op het bepaalde in de Non-activiteitswet en het Incompatibiliteitenbesluit - vooral het oog op de benoeming d.d. 24 april 1941 tot secretaris-generaal van het departement voor bijzondere economische zaken en tot waarnemend secretaris-generaal van het departement van financiën, aangezien deze betrekkingen in elk geval moeten worden aangemerkt als uit 's lands kas bezoldigde ambten welke niet gelijktijdig met het lidmaatschap der Tweede Kamer kunnen worden waargenomen. Tegen deze achtergrond houdt het hof het ervoor dat Rost van Tonningen in elk geval op 24 april 1941 zijn lidmaatschap der Tweede Kamer heeft prijs gegeven en dat hij derhalve geacht moet worden met ingang van die datum vrijwillig als kamerlid te zijn afgetreden. Op grond hiervan moet worden geconcludeerd dat - gelet op het bepaalde in artikel 4 lid 3 van de in 1956 gewijzigde wet van 1924 - bij de herberekening van het pensioen van de weduwe in 1956 is uitgegaan van een onjuiste pensioencategorie en dat haar als gevolg daarvan toen een te hoog pensioen is toegekend.
36. In het licht van deze slotsom behoeft niet meer te worden ingegaan op het door appellanten aangesneden vraagstuk van de verlenging der mandaten van de in 1937 gekozen leden van de Tweede Kamer (dagvaarding blz. 11-16). De beantwoording van deze vraag in de ene dan wel in de ander zin, zou immers alleen van belang zijn voor de pensioengrondslag die in 1950 is gekozen voor de berekening van het pensioen, te weten naar de maatstaf van een in actieve dienst overleden kamerlid (artikel 4 lid 1-oud) dan wel naar de maatstaf van een gewezen kamerlid (artikel 4 lid 3 - oud), doch voor de hoogte van het pensioen zou de keuze van een onjuiste grondslag geen verschil hebben gemaakt.

Met het oog op de rechtsgevolgen is de mandaatskwestie wel van belang bij de herberekening van het pensioen aan de hand van de in 1956 tot stand gekomen regeling. Uit het vorenoverwogene volgt echter reeds dat en waarom het pensioen in 1956 foutief is berekend. Bovendien volgt daaruit ook dat het mandaatvraagstuk zich in deze zaak niet voordoet, aangezien Rost van Tonningen in april 1941 zijn mandaat heeft opgegeven, zodat van verlenging van dat mandaat in september 1941 reeds daarom geen sprake kan zijn.

37. Na het voorgaande kan ook het betoog van appellanten (dagvaarding blz. 28-30) over de uitleg van de wet van 1956 onbesproken blijven. Hetzelfde geldt voor het gestelde onder het hoofd "misleiding omtrent de ministeriële bereidwilligheid tot pensioentoeckenning" (dagvaarding blz. 47-48) en voor het hoofdstuk "ministerieel geknoei met de pensioencategorieën in 1950 en 1956" (dagvaarding blz. 50-58).
38. Hetgeen appellanten naar voren brengen als "verdere ongepastheden in het rapport van de ambtelijke werkgroep" (dagvaarding blz. 58-60) wordt door het hof gepasseerd. Appellanten vorderen immers een verklaring voor recht dat de toekenning in 1950 en de herziening in 1956 van het pensioen van de weduwe in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden. Deze rechtmatigheidsvraag dient het hof zelfstandig te beantwoorden. Daarbij is niet van belang wat de ambtelijke werkgroep van het Ministerie van Binnenlandse Zaken in haar rapport van 13 juni 1986 heeft geschreven over de rechtmatigheid van die pensioentoeckenning en herziening. Dit geldt overigens niet alleen voor dit onderdeel der dagvaarding, doch voor alle andere plaatsen waar appellanten de juistheid van dit rapport bestrijden. Hetzelfde lot treft ook het betoog van appellanten (dagvaarding blz. 61-62) over de strijdigheid van de pensioenbeslissingen met een consistent regeringsbeleid. Voor de rechtmatigheid van de onderhavige pensioenbeslissingen is immers slechts van belang of die beslissingen rechtmatig en regelmatig zijn genomen en niet of de regering wisselende opvattingen heeft verkondigd omtrent de voortduuring der mandaten van de in 1937 gekozen leden van de Tweede Kamer, gelijk appellanten in dit verband aanvoeren. Tot slot behoort ook het hoofdstuk "verdere manifeste onjuistheden in de pensioenbeschikkingen met betrekking tot Dieters en Woudenberg" (dagvaarding blz. 63-64) buiten beschouwing te worden gelaten, omdat die beweerde onjuistheden irrelevant zijn voor de terzake van het pensioen van de weduwe ingestelde vordering.
39. Resteert het betoog van appellanten over de "onregelmatigheden bij de voorbereiding en totstandkoming van de pensioentoeckenning in 1950 aan de weduwe Rost van Tonningen" (dagvaarding blz. 48-50).

40. Vaststaat dat op voordracht van de Minister van Binnenlandse Zaken bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 aan de weduwe met ingang van 27 augustus 1947 een pensioen is toegekend.
41. Appellanten stellen zich op het standpunt dat de weduwe in 1947 door een advocaat een pensioenaanvraag heeft laten indienen. Gelet op het bepaalde in artikel 11 lid 2 van de wet van 1924, strookt de pensioentoeckenning met deze stelling van appellanten.
Reeds hierom behoeft niet dieper te worden ingegaan op de door appellanten in het ambtelijk apparaat gesignaleerde tegenstrijdigheden op dit punt.
42. Artikel 8 van de wet van 1924 schrijft voor dat de pensioenaanvraag moet worden ingediend bij de Minister van Financiën. Artikel 9 bepaalt dat het pensioen op voordracht van deze minister wordt toegekend bij Koninklijk Besluit. Terecht brengen appellanten dan ook naar voren dat de Minister van Binnenlandse Zaken niet bevoegd was de voordracht te doen tot toekenning van een pensioen aan de weduwe.
43. Uit het onder 35 en 42 overwogene volgt dat is voldaan aan de voorwaarden voor toewijzing van de primaire vordering. Daartoe zal het hof dan ook overgaan; aan de behandeling van de subsidiaire vordering komt het hof niet toe.
Overigens blijkt uit dit arrest dat appellanten een groot aantal onjuist en/of irrelevant bevonden stellingen aan hun primaire vordering ten grondslag hebben gelegd. In het licht daarvan acht het hof termen aanwezig de proceskosten te compenseren in voege als hierna te vermelden.

BESLISSING

Het gerechtshof:

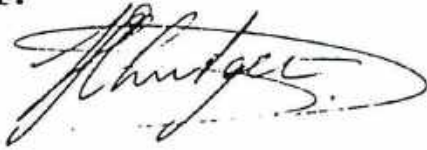
Vernietigt het vonnis waarvan beroep;

Verklaart voor recht dat de bij Koninklijk Besluit van 15 mei 1950 tot stand gekomen toekenning van weduwenpensioen aan de weduwe Rost van Tonningen en de herziening die in 1956 op de hoogte van dit pensioen is aangebracht, in strijd met en met schending van het recht hebben plaatsgevonden, zodat deswege deze pensioentoeckenning en deze herziening van het pensioen als onregelmatig en onrechtmatig moet worden aangemerkt.

Compenseert de proceskosten, in dier voege dat elke partij haar eigen kosten - zowel die van de eerste aanleg als die van het hoger beroep - dient te dragen.

Aldus gewezen door mrs. Jansen, Vierhout en Van Dorst en
uitgesproken ter openbare terechtzitting van 26 september
1991.

coll:

Voor grosse:
Uitgegeven aan mv. A.B.B. Boelward
procureur van app.
De Griffier van het Gerechtshof
te 's-Gravenhage,

Met veel dank voor de gift, die geheel zal worden opgesloot door de komende procedures, stel ik vast dat jullie daarmee "aandellhouders" zijn geworden in het circus ter bestrijding van de gekke en nog te

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 7 april 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/339 van:

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zivkovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
 5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
 6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
 7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija
 8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,
eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

tegen:

De Staat der Nederlanden,
(Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken),
zetelende te 's-Gravenhage,
gedaagde,
procureur mr. G.J.H. Houtzagers.

1. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 29 maart 1999 wordt in dit geding van het volgende uitgegaan.

- De Nederlandse regering heeft ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië, hierna te noemen 'de FRJ', besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan: Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer staat -onder meer- vermeld: "Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen(..)"
- Bij brief van 24 maart 1999 hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer medegedeeld dat Secretaris Generaal Solana, na constatering door de NAVO-raad dat alle mogelijkheden om met diplomatieke

PLEGEN OORLOFS MIS-
DRIJVEN VAN NEDERLANDSE
ZIJDE!

VANDAAR HIER EEN
PAAR STUKKES TER
VERDERE ORIENTATIE!

LIETS
Nico

- middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken waren uitgeput, opdracht heeft gegeven tot uitvoering van luchtacties over te gaan, Sedert 24 maart 1999 worden luchtaanvallen op de FRJ uitgevoerd, waaraan ook vliegtuigen van de Koninklijke Landmacht deelnemen.
- Bij uitspraak van de President in Kort Geding van deze rechtbank van 18 maart 1999 zijn de door een tweetal Nederlandse verenigingen en de stichting Stichting Tribunaal voor de Vrede, alsmede 139 burgers uit diverse landen waaronder de republiek Servië, ingestelde vorderingen, strekkende tot (onder meer) een verbod aan de Staat jegens de FRJ oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen, afgewezen. De afwijzing was onder meer gebaseerd op de onmogelijkheid van eisers zich tegenover de Staat op de bepaling in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de VN te beroepen. Tegen dit vonnis is hoger beroep aangetekend.

2. De vorderingen, de gronden daarvoor en het verweer

- 2.1. Eisers vorderen bij vonnis, uitvoerbaar bij voorraad, gedaagde te bevelen zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de FRJ onthoudt, met veroordeling van gedaagde in de kosten van dit geding.
- 2.2. Daartoe voeren zij onder meer het volgende aan.
 - Gedaagde handelt onrechtmatig jegens eisers door in NAVO-verband luchtaanvallen op de FRJ uit te voeren. De verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten zodat gedaagde zelf verantwoordelijk en aansprakelijk is voor elk NAVO-optreden dat in strijd is met het internationale recht. Dat het hier gaat om onrechtmatig handelen wordt als volgt toegelicht:
 - Er is sprake van grootscheepse veelvoudige schendingen van het internationaal recht. Naar volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard is het gebruik van geweld jegens andere staten -en daarmee tegen eisers- verboden. De uitzonderingen op dit agressieverbod, verwoord in het handvest van de VN -kort gezegd- zelfverdediging en handelen op instigatie van de Veiligheidsraad, doen zich hier niet voor.
 - De interpretatie door gedaagde van Veiligheidsraadsresolutie 1199 en Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is malafide. Gedaagde heeft geen deugdelijke grondslag voor het geweld aangevoerd. Het geweld is derhalve onrechtmatig.
 - Het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld is een misdrijf tegen de vrede. Zo gedaagde van mening is dat zijn optreden niet onrechtmatig is rust bij hem de bewijslast.
 - Ingevolge geldende jurisprudentie komt, ondanks de beleidsvrijheid waar gedaagde zich in dit soort aangelegenheden stelselmatig op beroept, aan de rechter de bevoegdheid toe het beleid van gedaagde op rechtmatigheid te toetsen.
 - De situatie thans is een andere dan die ten tijde van het voornoemde

vonnis van 18 maart 1999:

- Anders dan toen is er thans sprake van een oorlogssituatie; eisers zijn gemobiliseerde soldaten, die voor hun leven vrezen.
- Ook indien als een gegeven moet worden aangenomen dat aan de diverse bepalingen in de verdragen geen rechtstreekse werking jegens burgers kan worden toegekend betekent dit nog niet dat aan de achterliggende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht met een jus cogens karakter evenmin zelf bindende werking kan worden toegekend.
- De wet op het Oorlogsstrafrecht is thans wel aan de orde.
- In het vonnis van 18 maart is niet gereflecteerd op het beroep ten aanzien van het toepassen van disproportioneel oorlogsgeweld.

2.3. Gedaagde voert als volgt verweer.

- Het gestelde ontbreken van een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in NAVO-verband is tijdens de behandeling van de zaak die leidde tot het voornoemde vonnis van 18 maart 1999 betwist en uitvoerig besproken. Thans is de situatie bereikt dat diplomatieke maatregelen om tot een vreedzame oplossing voor Kosovo te komen zijn uitgeput. Door de Servische opstelling zijn de luchtaanvallen noodzakelijk geworden. Dat is het oordeel van de Nederlandse regering, dat -bijna unaniem- wordt gedeeld door de Tweede Kamer. De lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.
- Met betrekking tot de normschending wordt in feite thans hetzelfde aangevoerd als in de vorige procedure; immers de vraag of een norm is vastgelegd in een verdrag of voortvloeit uit gewoonterecht dat behoort tot het zogenaamde jus cogens is niet relevant; het gaat om de vraag of die norm, gezien haar inhoud en strekking, een ieder verbindt als bedoeld in artikel 93 van de Grondwet. Dat betekent dat thans exact dezelfde vraag aan de orde is als waarover is beslist in het vonnis van 18 maart 1999. Dat wordt niet anders doordat eisers militairen zijn in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger.
- Zelfs als er sprake zou zijn van schending van het agressieverbod, quod non, leidt zulks niet automatisch tot de conclusie dat er sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht. Eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden; geen van eisers heeft omstandigheden aangevoerd waaruit jegens hem of haar van schending terzake zou kunnen blijken.

3. Beoordeling van het geschil

3.1. Eisers hebben ter zitting gesteld dat de vordering beheerst wordt door Nederlands recht, hetgeen door gedaagde niet is weersproken. Partijen hebben, naar wordt aangenomen, aldus voor de toepasselijkheid van Nederlands recht gekozen.

3.2. Dat het beleid van gedaagde door de rechter op rechtmatigheid mag worden

getoetst is in beginsel juist.

De vraag of gedaagde rechtmatig handelt, derhalve of het besluit van gedaagde om in NAVO-verband te participeren aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ op een juridisch deugdelijke grondslag is gebaseerd, komt aan de orde als is komen vast te staan dat aan de volkenrechtelijke normen, waarvan in casu wordt gesteld dat zij worden geschonden, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend.

Eisers stellen dat gedaagde inbreuk maakt op normen die voortvloeien uit het volkenrechtelijk gewoonterecht, welke normen tot het jus cogens behoren en onafhankelijk van het Handvest van de VN overal en altijd gelden. Zij wijzen daarvoor naar art. 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève. In wezen gaat hier echter om dezelfde normen als in het Handvest van de VN vastgelegd, te weten het geweldsverbod, en het interventieverbod. Deze normen betreffen, ook als zij tot het volkenrechtelijke jus cogens gerekend moeten worden, gezien hun inhoud en strekking in elk geval de betrekkingen tussen staten onderling.

- 3.3. De vraag is nu of burgers aan genoemde normen ook rechtstreeks rechten kunnen ontleen. In NJ 1991, nr 248 is de Hoge Raad de beantwoording van deze vraag uit de weg gegaan. Hij heeft in het midden gelaten of aan "alle regels van internationaal recht waarop SVK zich ... heeft beroepen, door burgers rechtstreeks rechten kunnen worden ontleend." Daarbij had de Hoge Raad veronderstellenderwijs aangenomen dat SVK zich ook op het in art. 2 lid 4 van het Handvest neergelegde verbod had beroepen. Dat beroep werd verworpen omdat het verbod in samenhang met het recht op zelfverdediging moest worden begrepen en in dit geval van zelfverdediging sprake was.
- 3.4. Verder is in evengenoemd arrest onderzocht of er sprake was van strijd met het grondrecht op leven, zoals gewaarborgd in art. 2 EVRM en art. 6 IVBP. Ook eisers beroepen zich op deze artikelen. De HR oordeelde dat daarvan in het concrete geval geen sprake was.
- 3.5. Bij deze stand van de jurisprudentie moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non interventie rechtstreekse werking wordt toegekend. Een argument hiervoor lijkt ook art. 15 lid 2 EVRM te verschaffen, dat afwijking van art. 2 EVRM niet toestaat behalve ingeval van dood als gevolg van "rechtmatige oorlogshandelingen". In het hierna volgende wordt veronderstellenderwijs aangenomen dat aan de evengenoemde verboden rechtstreekse werking toekomt.
- 3.6. Daarbij wordt aangetekend dat, anders dan eisers kennelijk menen, aan het vonnis in kort geding van 18 maart 1999 geen gezag van gewijsde toekomt, aangezien in deze zaak andere eisers optreden.
- 3.7. Nederland neemt momenteel deel aan luchtaanvallen op het grondgebied van de FRJ. Eisers zullen, afhankelijk van de plaats waar zij als militairen van het leger van de FRJ worden ingezet, kans lopen blootgesteld te worden aan deze luchtaanvallen. In zoverre bestaat de mogelijkheid dat hun recht op leven wordt aangetast. Een dergelijke aantasting kan gerechtvaar-

digd zijn indien sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

- 3.8. In dit verband heeft gedaagde zich beroepen op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad. Deze resolutie legitimeert gedaagdes militair optreden. De eisen die de Veiligheidsraad in deze resolutie stelt zijn gebaseerd op Hoofdstuk VII van het Handvest. In deze resolutie wordt de situatie in Kosovo niet langer als interne aangelegenheid beschouwd. De militaire actie beoogt prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie. De uitvoering wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. Alles is er op gericht door de actie de gewelddadigheden in Kosovo te beëindigen. De deelname aan het militair optreden wordt door de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer gesteund. Tot zover, kort weergegeven, gedaagde.

- 3.9. Overwogen wordt dat resolutie 1199 onder meer inhoudt:

"Gravely concerned at the recent intense fighting in Kosovo and in particular the excessive and indiscriminate use of force by Serbian security forces and the Yugoslav Army which have resulted in numerous civilian casualties and, according to the estimate of the Secretary-General, the displacement of 230.000 persons from their homes.

(...)

Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

(...)

4. Demands further that the Federal Republic of Yugoslavia, in addition to the measures called for under resolution 1160 (1198), implement immediately the following concrete measures towards achieving a political solution in Kosovo as contained in the Contact Group statement of 12 June 1998:

(a) cease all action by the security forces affecting the civilian population and order the withdrawal of security units used for civilian repression;

(...)

(c) facilitate, in agreement with the UNHCR and the international Committee of the Red Cross (ICRC), the safe return of refugees and displaced persons to their homes and allow free and unimpeded access for humanitarian organizations and supplies to Kosovo;

(...)

Notes, in this connection, the commitments of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, in his joint statement with the President of the Russian Federation of 16 June 1998:

(a) to resolve existing problems by political means on the basis of

equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo;

(b) not to carry out any repressive actions against the peaceful population;

(...)

(e) to facilitate the unimpeded return of refugees and displaced persons under programmes agreed with the UNCR and the ICHR, providing State aid for the reconstruction of destroyed homes;

(...)

16. Decides, should the concrete measures demanded in this resolution and resolution 1160 (1998) not be taken, to consider further action and additional measures to maintain and restore peace and stability in the region."

- 3.10. Resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen in Hoofdstuk VII van het Handvest. Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire actie toe, zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad.
- 3.11. In dit kort geding wordt aangenomen dat de FRJ niet is overgegaan tot het onmiddellijk staken van repressieve acties tegen de bevolking van Kosovo en evenmin de terugkeer van vluchtelingen heeft mogelijk gemaakt. Integendeel, de repressie tegen de burgerbevolking is onverminderd doorgegaan en de vluchtelingenstroom is sinds begin van dit jaar alleen maar toegenomen.
- 3.12. De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire acties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven. Bij de huidige stand van zaken kan niet worden beoordeeld of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld
- 3.13. Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Ook het beroep op Protocol I bij de verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.
- 3.14. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat het gevorderde moet worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk gestelde partij, veroordeeld in de kosten van dit geding.

4. Beslissing

De President:

Wijst het gevorderde af.

Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagde begroot op f 1.950,-- , waarvan f 400,-- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. Von Maltzahn en uitgesproken ter openbare zitting van 7 april 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

md

Mr. A.B.B. Beelaard
op heden 7-4-'99

Heden, de
op verzoek van:

april negentienhonderd negenennegentig,

1. Aleksander Danikovic, wonende te Belgrado,
 2. Radomir Zikovic, wonende te Belgrado,
 3. Vladimir Kostic, wonende in Jagodina,
 4. Filip Gavric, wonende in Belgrado,
 5. Vlasta Djurinac, wonende te Pristina,
 6. Goran Vasic, wonende te Pristina,
 7. Milorad Seslija, wonende te Ajvalija,
 8. Mija Seslija, wonende te Ajvalija,
 9. Mile Migailovic, wonende te Vucak,
- voornoemde steden alle gelegen in de Republiek Servië,

te dezer zake domicilie kiezend te 's-Gravenhage aan de Valkenboslaan 72, ten kantore van Mr. A.B.B. Beelaard, die tot procureur wordt gesteld,

heb ik,

AAN:

de STAAT DER NEDERLANDEN, zetelend te 's-Gravenhage aan de Kazernestraat 52, ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:

AANGEZEGD:

dat mijn verzoekers in hoger beroep komen van het door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage op 7 april 1999 onder rolnummer KG 99/339 in kort geding gewezen vonnis tussen mijn requiranten als eisers en gerequireerden als gedaagden;

en heb ik, deurwaarder, de Staat der Nederlanden

GEDAGVAARD:

om op donderdag negenentwintig april negentienhonderd negenennegentig, des morgens om 10 uur, vertegenwoordigd door een procureur, te verschijnen ter terechtzitting van het Gerechtshof te 's-Gravenhage, welke terechtzitting zal worden gehouden in het Paleis van Justitie te 's-Gravenhage aan de Prins Clauslaan 60 aldaar;

TENEINDE:

alsdan en aldaar te horen eis doen en concluderen dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, op 7 april 1999 onder rolnummer KG 99/339 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot het gebruik van geweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië opdracht geeft of daartoe bepaald machtigt, ontbreekt,

de Staat der Nederlanden te bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de Federale Republiek Joegoslavië, alsmede de NAVO-bondgenoten er terstond van in kennis te stellen dat Nederland zich van verder geweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië onthoudt, en tevens de Staat te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding van f 1000.- aan elk der appellanten bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat jegens hen,

met veroordeling van geïntimeerden in de kosten in beide instanties.

DE GRIEVENInleiding

In appèl dienen de vorderingen van appellanten - uit hun aard - uitdrukkelijk ook aldus te worden verstaan dat het daarin gevraagde bevel om zich met onmiddellijke ingang te onthouden van (deelname aan) verder oorlogsgeweld tegen de FRY geacht moet worden eveneens betrekking te hebben op een situatie waarin weliswaar een staakt-het-vuren tot stand is gekomen, dan wel een

vredesakkoord, doch de Staat, in samenwerking met de NAVO-partners, zich niettemin het recht voorbehoudt om, indien de FRY naar hun oordeel niet of niet in voldoende mate aan de termen voor dat staakt-het-vuren, dan wel dat akkoord, tegemoetkomt, het oorlogsgeweld tegen de FRY te hervatten, zonder dat de Veiligheidsraad een resolutie zal hebben aanvaard die tot het gebruik van zodanig oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe bepaaldelijk machtigt.

Aanvulling van de eis

Voorts willen appellanten de vorderingen aanvullen met de eis dat de Staat wordt veroordeeld tot het betalen van de schadevergoeding van f 1000.- aan elk der appellanten, bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en hun welzijn door de toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat jegens hen.

Zodat het gevorderde in appèl komt te luiden zoals hierboven weergegeven.

Alles wat appellanten in eerste aanleg hebben aangevoerd en gesteld en al hetgeen zij daartoe in het geding hebben gebracht, maakt opnieuw deel uit van deze procedure in hoger beroep.

Ten onrechte heeft de President in het bestreden vonnis het gevorderde in eerste aanleg afgewezen.

Dit vonnis wordt bestreden op de navolgende gronden:

Grief I

Ten onrechte zijn - aanvankelijk - eisers in eerste aanleg in de kosten veroordeeld.

Het gevorderde had dienen te worden toegewezen, zodat de kostenveroordeling ten onrechte bij - aanvankelijk - eisers is terecht gekomen.

Grief II

onderdeel 1

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 2.2., waarin de belangrijkste rechtsgronden geacht moeten worden te zijn vervat waarop - aanvankelijk - eisers zich beroepen om hun vorderingen te schragen, geen melding gemaakt van het feit dat de belangrijkste rechtsgrond waarop - aanvankelijk - eisers, allen gemobiliseerde soldaten in werkelijke dienst van het Joegoslavische leger, zich beroepen, is de onrechtmatige

dreigende aantasting van het belangrijkste hun toekomstige mensenrecht, namelijk het recht op leven, dat door het onrechtmatige oorlogsgeweld waaraan de Staat der Nederlanden in het kader van geïntegreerde NAVO-akties deelneemt, dan wel eventueel opnieuw dreigt deel te nemen, doelgericht en opzettelijk in de waagschaal wordt gesteld.

In het kader van deze geïntegreerde NAVO-akties, waarin Nederland participeert, is het zelfs de expliciete opzet om hen, als combattanten van het Joegoslavische leger, fysiek uit te schakelen.

Daarnaast wordt onder 2.2, eveneens ten onrechte, onvermeld gelaten dat door - thans - appellanten ook een beroep wordt gedaan op de evenzeer dreigende schending van andere subjectieve rechten als gevolg van onrechtmatig oorlogsgeweld, zoals een schending van het recht op gezondheid, het recht op eigendom, benevens van een groot aantal andere mensenrechten en subjectieve rechten, die door het streven om hen middels onrechtmatig oorlogsgeweld zoveel mogelijk afbreuk te doen, geschonden dreigen te worden.

Het bepaalde in de artikelen 6 IVBPR en 2 EVRM waarop - aanvankelijk - eisers primair een beroep doen, heeft bij uitstek rechtstreekse werking, terwijl hetzelfde geldt voor de normen die andere hierboven bedoelde subjectieve rechten bescherming bieden.

Ook in oorlogssituaties is bescherming van het recht op leven in het geding, zoals nog maar kort geleden in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 onder 85 (prod. 4 in eerste aanleg) wordt bevestigd.

Het recht op leven is slechts dan - nader geclausuleerd - opgeschort, indien het gaat om rechtmatige oorlogshandelingen, zoals in artikel 15 lid 2 EVRM wordt aangegeven.

Dit wordt ook door de Staat nog eens onderschreven in het Memorandum van de Staat der Nederlanden, ingebracht in de procedure voor het Internationaal Gerechtshof leidend tot de uitspraak van het Hof van 8 juli 1996 (prod. 4 in eerste aanleg, ad 27).

Hieruit valt af te leiden dat de bescherming van het recht op leven ook als absoluut heeft te gelden in situaties van onrechtmatig oorlogsgeweld.

Dit veronderstelt echter noodzakelijkerwijs dat voor de rechter ook kenbaar en beoordeelbaar moet zijn of er in enige omstandigheid van (dreigend) oorlogsgeweld sprake is van (dreigende) "lawfull acts of war", dan wel "unlawfull acts of war".

Hetgeen op zijn beurt weer zonder meer veronderstelt dat een oordeel over de vraag of het in het geval van oorlogsgeweld sprake is van (dreigende) "lawfull acts of war", dan wel "unlawfull acts of war", - d.w.z. schending van het agressieverbod, van het interventieverbod, van het verbod tot het gebruik van disproportioneel oorlogsgeweld, van het gebruik van ontoelaatbare wapensystemen of ontoelaatbare methodes van oorlogvoering, etc. - , niet alleen aan staten is voorbehouden, doch dat noodzakelijkerwijs ook de rechter geacht moet worden daarover te kunnen en ook te moeten oordelen.

Zou aan de norm van het agressieverbod, het interventieverbod, het verbod van disproportioneel wapengeweld, het verbod van verboden wapens en verboden methoden van oorlogvoering, etc., rechtstreekse werking worden ontzegd, dan zou dat impliceren dat de rechter daarover geen oordeel zou kunnen vellen, hetgeen dan zou betekenen dat rechtstreekse werking van fundamentele mensenrechten als het recht op leven in oorlogssituaties geheel zou zijn geblokkeerd en gefrustreerd.

Dit zou ook niet te rijmen zijn met het feit dat voor een oordeel of een (dreigende) aantasting van het recht op leven onrechtmatig is, dan wel de situatie zich voordoet als bedoeld in artikel 15 lid 2 EVRM, een rechterlijk oordeel ook hierover onontbeerlijk is.

Of de mogelijkheid tot een zodanig rechterlijk oordeel nu ontleend wordt aan de rechtstreekse werking van verdragsbepalingen, waarin de normen die uitmaken of een bepaald oorlogsgeweld rechtmatig is of niet zijn vervat, aan het volkenrechtelijk gewoonterechtelijke karakter met jus cogens - status van deze normen zelf, of aan een zekere reflexwerking hiervan, is daarbij om het even.

Aldus overwegend had de President in het bestreden vonnis met veel grotere kracht en stelligheid dienen vast te stellen, dat uiteraard een rechterlijk oordeel over de rechtmatigheid van het (dreigen met) oorlogsgeweld als in het onderhavige geval niet alleen mogelijk is, maar zelfs een obligatoir karakter draagt, dan door de voorzichtige formulering te kiezen onder 3.5 van het bestreden vonnis, dat "bij deze stand van de jurisprudentie (...) rekening (moet) worden gehouden met de mogelijkheid dat onder omstandigheden aan het in het Handvest neergelegde verbod tot agressie en tot non-interventie (bedoeld zal zijn: het interventieverbod) rechtstreekse werking wordt toegekend", is gebeurd.

onderdeel 2

Ten onrechte wordt onder 2.2. voorts geen melding gemaakt van het feit dat - aanvankelijk - eisers er bij pleidooi uitdrukkelijk op hebben gewezen dat (het) (dreigen met) (verder) oorlogsgeweld van Nederland in NAVO-verband om de FRY tot instemming met enige akkoord met volkenrechtelijke status te dwingen ook alleen al daarom onrechtmatig is, aangezien artikel 52 van het Weens Verdragenverdrag bepaalt dat:

"Elk verdrag is nietig, waarvan de totstandkoming is bereikt door bedreiging met of gebruik van geweld in strijd met de beginselen van het volkenrecht, neergelegd in het Handvest van de Verenigde Naties."

Mitsdien heeft de Staat zich ook uit dien hoofde van (het) (dreigen met) (verder) oorlogsgeweld jegens de FRY en jegens eisers te onthouden.

Ten onrechte wordt een zodanig oordeel in het bestreden vonnis gemist, nu immers het afdwingen van (implementatie van) een door

de FRY te ondertekenen vredesakkoord als een belangrijk doel - en tevens rechtvaardiging - voor (dreiging met) (nieuw) oorlogsgeweld jegens de FRY wordt gegeven.

(Dreigen met) (hernieuwd) oorlogsgeweld om een dergelijk resultaat af te dwingen is echter ook alleen al daarom onrechtmatig en ontoelaatbaar, zo had bepaaldelijk in het bestreden vonnis behoren te worden vastgesteld.

onderdeel 3

Onder 2.2 wordt er weliswaar melding van gemaakt dat - aanvankelijk - eisers aan het gevorderde mede ten grondslag hebben gelegd dat het gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld een misdrijf vormt tegen de vrede, maar wordt ten onrechte achterwege gelaten er melding van te maken dat - aanvankelijk - eisers tevens hebben aangevoerd dat ook reeds het beramen van een dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld een misdrijf tegen de vrede vormt.

Zou na een staakt-het-vuren of na een vredesakkoord, het onrechtmatig oorlogsgeweld door de Staat dreigen te worden hervat, zal reeds dit voornemen derhalve opnieuw een misdrijf tegen de vrede vormen.

onderdeel 4

Wat een misdrijf tegen de vrede is, wordt omschreven in artikel 6 van het Handvest van Neurenberg.

In het bestreden vonnis wordt er onder 2.2 ten onrechte geen melding van gemaakt dat - aanvankelijk - eisers zich ook rechtstreeks beroepen op artikel 6 van het Handvest van Neurenberg, waar zij zich keren tegen het onrechtmatig oorlogsgeweld dat door de Staat doelbewust op hen wordt gericht, teneinde hen fysiek uit te schakelen.

Artikel 6 van het Handvest van Neurenberg luidt, voor zover hier van belang:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatieven tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of verzekeringen, of deelneming aan een gemeenschappelijk plan of samenzwering voor het verrichten van bovengenoemde handelingen",

worden gekwalificeerd als misdrijven tegen de vrede.

Artikel 6 van het Handvest van Neurenberg besluit dan:

"Leiders, organisatoren, zij die hebben uitgelokt en medeplichtigen, die hebben deelgenomen aan het opstellen of uitvoeren van een gemeenschappelijk plan of samenzwering om één van de bovengenoemde misdrijven te begaan, zijn aansprakelijk voor alle daden, die door personen ter uitvoering van dit plan zijn verricht". (Stcrt. 1946,18)

Grief III

Ten onrechte wordt onder 3.1 van het bestreden vonnis overwogen dat - toen - eisers ter zitting zouden hebben gesteld dat de vorderingen zouden worden beheerst door Nederlands recht. Eisers hebben duidelijk aangegeven dat de vorderingen worden beheerst door Nederlands recht en het op deze casus betrekking hebbende internationale recht.

Grief IVonderdeel 1

Terecht wordt door de President in het bestreden vonnis onder 3.7 overwogen dat - aanvankelijk - eisers als militairen in het leger van de FRY de kans lopen het slachtoffer te worden van luchtaanvallen.

Ook in de situatie van een staakt-het-vuren, waarin de Staat zich het recht voorbehoudt de akties in NAVO-verband te hervatten dreigt opnieuw een situatie te ontstaan waarin - thans - appellanten doelbewust en opzettelijk tot slachtoffer worden gemaakt.

Terecht wordt dan ook onder 3.7 voorts overwogen, dat in zoverre de mogelijkheid bestaat dat hun recht op leven wordt aangetast. Terecht wordt ten slotte onder 3.7 overwogen, dat een dergelijke aantasting gerechtvaardigd kan zijn, indien er sprake is van rechtmatige oorlogshandelingen.

Terecht wordt voorts onder 3.8 overwogen dat de Staat zich ter rechtvaardiging van zijn oorlogshandelingen, dan wel in de toekomst eventueel opnieuw dreigende oorlogshandelingen, beroept op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad en het feit dat deze resolutie in het teken van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties is gezet.

Terecht overweegt de President onder 3.10 voorts dat resolutie 1199 is genomen op basis van de bepalingen van Hoofdstuk VII van het Handvest.

En voor zover met de zinsnede: "Dit hoofdstuk staat de mogelijkheid van het ondernemen van militaire aktie toe", onder 3.10, wordt bedoeld dat indien een Veiligheidsraadsresolutie in het teken van dit hoofdstuk wordt gesteld, het treffen van dwangmaatregelen daarmee voor de Veiligheidsraad tot de mogelijkheden gaat behoren, wordt ook dit terecht overwogen. Volkomen terecht - en dat kan niet genoeg benadrukt worden - wordt dan ook in de daarop volgende zinsnede onder 3.10 overwogen:

"Zij het dat daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad."

Daaraan is echter diametraal tegengesteld, daarmee is volkomen inconsistent en een en ander laat zich in geen enkel opzicht ermee rijmen dat vervolgens onder 3.12 wordt overwogen als daar weergegeven:

"De omstandigheid dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO-raad vervolgens heeft besloten tot het ondernemen van militaire akties teneinde de FRJ te bewegen tot naleving van de resolutie 1199 kan niet op voorhand als onrechtmatig worden aangemerkt, ook al brengt dit voor eisers een zeker risico met zich mee voor hun recht op leven."

Zoals blijkt uit het overwogene onder 3.8 beroept de Staat voor de beweerdde rechtmatigheid van zijn oorlogsgeweld zich op resolutie 1199 van de Veiligheidsraad en het Handvest van de Verenigde Naties.

De schending van deze resolutie zou oorlogsgeweld tegen de FRY legitimeren, omdat deze resolutie in het teken van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties zou staan.

Maar vervolgens geeft de rechter zelf, volkomen terecht, onder 3.10 aan, dat voor het zover kan komen, "daartoe dan besloten dient te worden door de Veiligheidsraad".

Het is van algemene bekendheid dat een dergelijk besluit door de Veiligheidsraad nimmer is genomen.

En dan plotseling, als een deus ex machina, komt de President met de overweging dat het feit dat niet de Veiligheidsraad, maar de NAVO een dergelijk besluit heeft genomen evenzeer legitimerend zou werken als wanneer de Veiligheidsraad zelf een dergelijk besluit zou hebben genomen.

Dat staat weliswaar niet letterlijk zo in 3.12.

Wat er staat is dat het feit dat de NAVO heeft besloten tot militair geweld jegens de FRY niet als onrechtmatig kan worden aangemerkt. Maar ook al zou strikt genomen het louter nemen van een besluit door de NAVO tot het toepassen van oorlogsgeweld op zich niet onrechtmatig zijn, het gaat natuurlijk om het uitvoeren van een dergelijk besluit en dat is dan ook precies wat hier aan de orde is (dan wel opnieuw aan de orde dreigt te komen bij een blijvende dreiging van hervatting van het oorlogsgeweld na een akkoord of staakt-het-vuren).

En dat is wat hier in overweging 3.12 bij een redelijke interpretatie ook geacht moet worden bedoeld te zijn.

De President geeft hiermee derhalve onder 3.12 aan dat toepassing van oorlogsgeweld door de NAVO voor rechtmatig moet worden gehouden, nu daartoe niet door de Veiligheidsraad is besloten, maar door de NAVO.

De President is hier kennelijk een gloednieuw leerstuk op het spoor in het volkenrecht, inhoudende dat de NAVO-raad even competent is als de Veiligheidsraad, als het gaat om besluiten die zijn gebaseerd op het Handvest van de Verenigde Naties.

Tot de ontdekking van dit nieuwe volkenrechtelijke leerstuk is de President kennelijk krachtig opgewekt door de Staat, die - net als zijn NAVO-bondgenoten - de openbaring van dit nieuwe leerstuk al eerder deelachtig was geworden.

Dat leerstuk luidt dus kennelijk - kort en goed - dat de NAVO-raad, op gelijke voet met de Veiligheidsraad, competent is in aangelegenheden van het Handvest van de Verenigde Naties, zodat overal waar in dit Handvest gesproken wordt van "de Veiligheidsraad" tevens gelezen kan worden "de NAVO-raad", met bovendien de aantekening dat in aangelegenheden waar de Veiligheidsraad "er verder niet uit komt", de besluitvormingsbevoegdheid automatisch verschuift van de Veiligheidsraad naar de NAVO-raad.

Deze herschrijving van het Handvest van de Verenigde Naties, waarin de NAVO-raad als besluitvormend orgaan in de oorspronkelijke ook aan appellanten bekende versie geheel ontbreekt, zou inmiddels in stilte zijn beklonken en is appellanten tot hun spijt geheel ontgaan.

En omdat de NAVO-raad inmiddels, op gelijke voet met de Veiligheidsraad, geacht moet worden in aangelegenheden van het Handvest van de Verenigde Naties competent te zijn, is een besluit tot geweldstoepassing van de NAVO-raad thans even legitimerend als een besluit van de Veiligheidsraad dat is, zo simpel is het voortaan.

Voortaan is dan ook oorlogsgeweld waartoe door de NAVO wordt besloten in het kader van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties, in beginsel even rechtmatig als oorlogsgeweld waartoe in dat Handvest-kader door de Veiligheidsraad wordt besloten.

Toen de President tot zijn geloofsaanname van zijn dit door de Staat verkondigde nieuwe leerstuk geraakte, verloor hij klaarblijkelijk uit het oog dat onafhankelijkheid de enige echt wezenlijke bestaansgrond vormt van de institutie die hij vertegenwoordigt.

Een onafhankelijkheid die hij in zo'n cruciale kwestie had hoog te houden tegenover de Staat, die in dit verband in processu niets beter te berde heeft weten te brengen dan het als een Tibetaanse gebedsmolen herhalen van de steeds in dezelfde afgepaste bewoordingen gestelde, armetierige frase:

"De Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert."

(zie bladzijde 3 pleidooi van de Staat in eerste aanleg)

Diezelfde frase wordt ook, in dezelfde afgepaste bewoordingen, door de andere NAVO-landen voortdurend op exact dezelfde wijze gebezigd, waaruit op zich al duidelijk kan worden afgeleid dat hier sprake is van onderlinge afstemming en van een gezamenlijk besloten strategie van de NAVO-landen.

Van deze gezamenlijke strategie maakt onmiskenbaar deel uit dat uitdrukkelijk is besloten met deze pseudo-juridische argumentatie te volstaan.

Er wordt dan ook geen titel of jota aan toegevoegd. De plaat wordt alleen steeds weer opnieuw afgedraaid.

Er was voor de President geen enkele reden om deze geheel niet onderbouwde, in onderling NAVO-verband bekokstoofde quasi-juridische prietpraat als nieuwe geloofsleer te omhelzen. Des te kwalijker is hier het prijsgeven van de rechterlijke onafhankelijkheid door het klakkeloos volgen van de Staat, nu het hier in de meest letterlijke zin gaat om een zaak van leven of dood van - thans - appellanten en op deze wijze de rechtsbescherming die appellanten bij de onafhankelijke rechter probeerden in te roepen tegen de Staat der Nederlanden, die hen rechtstreeks en direct naar het leven staat, op voorhand al werd verkwanseld.

Aanvankelijk-eisers hebben bij pleidooi in eerste aanleg uitvoerig uiteengezet dat, in een zaak als deze waarin hun recht op leven rechtstreeks door de Staat wordt belaagd, het aan de Staat is om te bewijzen, dan wel toch in elk geval aannemelijk te maken, dat deze aanslag van de Staat op hun leven op een rechtmatige grondslag berust.

Waarbij voorts door - toen - eisers is aangevoerd dat het gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee sinds de totstandkoming van het Handvest van de Verenigde Naties in beginsel buiten de wet is gesteld en nog slechts in nauwkeurig in het Handvest omschreven gevallen is toegestaan, zodat hier sprake is van een situatie van nee, tenzij. Ook hieruit volgt dat de Staat met duidelijke bewijzen moet komen, dat het oorlogsgeweld dat hij toepast, c.q. eventueel opnieuw dreigt toe te passen, rechtmatig is.

Slaagt de Staat daar niet in, dan dient de onafhankelijke rechter zulk oorlogsgeweld te verbieden en ogenblikkelijk een einde te maken aan de aanslagen die de Staat onderneemt op het leven van - thans - appellanten, dan wel meent in de toekomst, na een staakt-het-vuren, te kunnen ondernemen tegen appellanten.

Het is niet de bedoeling van onafhankelijke rechtspraak dat de rechter de Staat dan laat weggelaten met een voortdurend jegens de Tweede Kamer, de politici, de pers, de media en de rechter in exact dezelfde bewoordingen herhaalde standaard-frase, waaraan geen titel of jota wordt toegevoegd en die niet anders kan worden betiteld als pseudo-juridische fraseologie. Nochtans is dat wel wat onder 3.12 van de bestreden uitspraak heeft plaatsgevonden.

onderdeel 2

En het kan ook niet zo zijn dat de rechter, in een dergelijke zaak van leven of dood van appellanten, er zelf mee weggelaten zijn oordeel op dit punt volstrekt ongemotiveerd te laten en ermee te volstaan hier alleen maar dicht tegen de Staat aan te kruipen. Voor zijn cruciale oordeel onder 3.12 dat - aanvankelijk - eisers, ook al is hun recht op leven in het geding, zoals de President hier zelf vaststelt, geweld in NAVO-verband van de Staat maar op gelijke voet als rechtmatig hebben te accepteren als wanneer daartoe door de Veiligheidsraad zou zijn besloten, wordt immers werkelijk geen schijn van argumentatie gegeven.

nietig verdrag, en ook daarom nog eens ipso facto als disproportioneel oorlogsgeweld is aan te merken;

3. de grootscheepse en wekenlange verwoestingen aangericht op het grondgebied van de gehele FRY in geen enkele verhouding staan tot de "ernst" van het door de FRY gepleegde "delict", namelijk het weigeren van NAVO-troepen op zijn grondgebied. Hier is immers van een "delict" dat dergelijke grootschalige verwoestingen zou rechtvaardigen in het geheel geen sprake;
4. de NAVO is inmiddels begonnen met het vernietigen van grote delen van de civiele infrastructuur van de FRY. Ook dit is ipso facto disproportioneel oorlogsgeweld, ook al omdat het vernietigen van de civiele infrastructuur geen gerechtvaardigd militair doel is. Aanvankelijk-eisers hebben in eerste instantie bewijsstukken overgelegd, waaruit blijkt dat in de Golfoorlog de civiele infrastructuur van Irak grotendeels is vernietigd, hetgeen een belangrijke oorzaak vormt voor de verdergaande verpaupering en massasterfte die zich op het ogenblik in Irak onder burgerbevolking voordoet (prods. 7 en 8 in eerste aanleg). Datzelfde scenario dreigt zich ook in de FRY te gaan voltrekken.

Grief VI

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 3.13 overwogen:

"Het beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen".

Ook al zou het in de laatste zin gestelde juist zijn - quod non -, dan nog sluit dit een beroep op de Wet Oorlogsstrafrecht in een zaak als deze in het geheel niet uit. De Wet Oorlogsstrafrecht stelt immers normen. Die normen maakt mitsdien deel uit van de Nederlandse rechtsorde en moeten dan ook gewoon gehandhaafd worden. Zoals dit geldt voor de normen van het reguliere Wetboek van Strafrecht, zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht. Om maar eens een norm uit het reguliere Wetboek van Strafrecht te noemen - het verbod tot mishandeling. Als een persoon er weet van heeft dat een ander persoon voortdurend de intentie heeft om hem te mishandelen, kan hij bij de civiele rechter handhaving van het verbod tot mishandeling vragen door het vragen van een bevel tot maatregelen daartegen. Zoals bij voorbeeld een straatverbod. Zo geldt dit ook voor de normen van de Wet Oorlogsstrafrecht. Indien de Staat schending daarvan beraamt of pleegt, kan degene die door dit onrechtmatig handelen gedupeerd dreigt te worden bij de civiele rechter terecht voor een voorlopige voorziening daartegen. Zoals ook in kwestie wordt gevraagd.

Of de Wet Oorlogsstrafrecht nu ziet op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen of niet, staat daarbuiten.

Overigens is de opvatting van de President natuurlijk volstrekt onjuist.

Geen enkele strafwet beperkt strafbaarstelling uitsluitend tot natuurlijke personen, dus ook de Wet Oorlogsstrafrecht niet. Behalve als het gaat om delicten die naar hun aard alleen door natuurlijke personen kunnen worden begaan. Voor veel delicten als bedoeld in de Wet Oorlogsstrafrecht gaat dit niet op. Met name ook niet voor het bepaalde in artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, waarop expliciet een beroep wordt gedaan.

Grief VII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonis onder 3.13 tenslotte nog overwogen:

"Ook het beroep op Protocol I bij de Verdragen van Genève van 12 augustus 1949 faalt, daar eisers geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire recht".

Aanvankelijk-eisers hebben zich in die zin op het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève beroepen, dat zij aan hun vorderingen mede ten grondslag hebben gelegd schending van het bepaalde in artikel 52 lid 2 van Protocol I, dat aanvallen strikt tot militaire doelen moeten worden beperkt. Uiteraard worden appellanten erdoor ge-affecteerd - als burgers van de FRY, als soldaten en verdedigers van hun vaderland -, als de Staat in NAVO-verband zich schuldig maakt aan vernietiging van de civiele infrastructuur van hun land, in strijd met dit gebod!

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f

HOGE RAAD DER NEDERLANDEN

Zitting van 15 maart 2002

Rolnummer: C 01/0027 HR

Schriftelijke toelichting van mrs. G.J.H. Houtzagers en W.I. Wisman

inzake:

DE STAAT DER NEDERLANDEN / ALEKSANDER DANIKOVIC EN 6 ANDEREN

=====

1 Inleiding

In de periode van 24 maart 1999 tot 10 juni 1999 heeft de Staat in NAVO-verband deelgenomen aan militaire luchtacties gericht tegen de Federale Republiek Joegoslavië (hierna: FRJ). Bij kort geding dagvaarding van 26 maart 1999 hebben eisers – kort gezegd - gevorderd de Staat te bevelen zich te onthouden van (het dreigen met) verder oorlogsgeweld. De President van de Rechtbank te Den Haag heeft de vorderingen van eisers bij vonnis in kort geding van 7 april 1999 afgewezen en eisers veroordeeld in de proceskosten. Eisers zijn van dit vonnis in hoger beroep gekomen. In appèl hebben eisers hun eis aangevuld met een vordering tot betaling van een voorschot op hun beweerdelijk toekomstige immateriële schadevergoeding. Het Gerechtshof te Den Haag heeft bij arrest in kort geding van 23 november 2000 het vonnis van de President bekrachtigd. In cassatie richten eisers negen cassatiemiddelen tegen dit arrest.

2 Het arrest van het Hof

- 2.1 Het Hof maakt in zijn arrest een onderscheid tussen de vraag of de vorderingen van eisers in hoger beroep alsnog dienen te worden toegewezen (rov. 3-6) en de vraag of de vorderingen van eisers in eerste aanleg toegewezen hadden moeten worden (rov. 7-19).
- 2.2 Het Hof gaat in de eerste plaats in op de vraag of er grond is voor toewijzing van het door eisers gevorderde bevel aan de Staat om zich te onthouden van (het dreigen met) verder oorlogsgeweld. Op grond van het feit dat de luchtacties ten tijde van het pleidooi waren beëindigd heeft het Hof geoordeeld dat op dat moment geen reële dreiging aanwezig was dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zou overgaan. Daarmee ontbreekt naar het oordeel van het Hof (spoedeisend) belang bij het door eisers gevorderde bevel. De vordering dat de Staat zich onthoudt van verdere dreiging met geweld jegens de FRJ komt naar het oordeel van het Hof evenmin voor toewijzing in aanmerking, nu niet is

gebleken dat de Staat dreigt met geweld en het Hof niet aannemelijk acht dat de Staat daartoe zal overgaan.

2.3 Het Hof begrijpt de vordering van eisers tot betaling van immateriële schadevergoeding aldus dat een voorschot wordt gevorderd op in een bodemprocedure toe te kennen schadevergoeding wegens geleden immateriële schade. Nu eisers onvoldoende hebben gesteld omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden, acht het Hof onvoldoende aannemelijk gemaakt dat eisers nadeel dat niet in vermogensschade bestaat als bedoeld in artikel 6:106 BW hebben geleden als gevolg van één of meer van de in die bepaling genoemde oorzaken.

2.4 Omdat eisers tevens een grief hebben gericht tegen de proceskostenveroordeling in eerste aanleg, onderzoekt het Hof vervolgens of de President de vorderingen van eisers terecht heeft afgewezen. Het Hof bespreekt daartoe de grondslagen van de vorderingen van eisers (rov. 7-19). Het Hof komt in rov. 20 tot het oordeel dat de grondslagen die eisers voor hun vordering hebben aangevoerd falen en dat de President de gevraagde voorziening terecht heeft geweigerd.

3 Algemene opmerkingen

3.1 Voorafgaand aan de bespreking van de afzonderlijke cassatiemiddelen maakt de Staat enkele algemene opmerkingen met betrekking tot het betoog van eisers.

3.2 De Staat wijst erop dat dit niet de eerste procedure is, waarin de deelname van de Staat aan de luchtacties in NAVO-verband aan de orde is gesteld. In de zaken met rolnrs. KG 99/69 en KG 99/523 zijn vorderingen van gelijke strekking afgewezen door de President van de Rechtbank te Den Haag.

Zie het vonnis van 18 maart 1999 in de zaak met rolnr. 99/69 (prod. 2 bij pleitnotities in eerste aanleg zijdens de Staat) en het vonnis van 28 mei 1999 in de zaak met rolnr. 99/523 (prod. 1 bij memorie van antwoord).

3.3 De Staat constateert dat eisers in cassatie niet klagen over het oordeel van het Hof in rov. 3 dat ten tijde van de beslissing van het Hof geen reële dreiging aanwezig was dat de Staat wederom tot militaire acties tegen de FRJ zou overgaan en dat de vordering die ertoe strekt dat de Staat wordt bevolen om zich van (deelname aan) verder oorlogsgeweld te onthouden niet kan worden toegewezen wegens het ontbreken van (spoedeisend) belang. Eisers hebben evenmin een klacht gericht tegen het oordeel van het Hof in rov. 4 dat voorshands niet aannemelijk is dat de Staat tot het dreigen met geweld zal overgaan, zodat de vordering dat de Staat zich van verdere dreiging onthoudt niet voor toewijzing in aanmerking komt.

3.4 In cassatie gaat het derhalve slechts om de vraag of het Hof op goede gronden de vordering tot betaling van een voorschot op vergoeding van immateriële schade heeft afgewezen (rov. 5-6) en – zulks uitsluitend met het oog op de vraag of de President eisers terecht heeft veroordeeld in de kosten van het geding in eerste aanleg – om de vraag of

het Hof op goede gronden heeft geoordeeld dat de President de vorderingen van eisers in eerste aanleg terecht heeft afgewezen (rov. 7-19). Bij dit laatste gaat het nog slechts om de vordering dat de Staat zich van (het dreigen met) oorlogsgeweld onthoudt. Eisers hebben immers eerst in appèl hun eis vermeerderd met de vordering tot betaling van een voorschot op schadevergoeding wegens geleden immateriële schade.

Zie p. 3 van de appèldagvaarding.

Terughoudende toetsing

- 3.5 De vorderingen van eisers richten zich tegen de beslissing van de Staat om deel te nemen aan militaire acties in NAVO-verband tegen de FRJ. Die beslissing is een beslissing van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie. Op dit gebied komt de Staat van oudsher een ruime beleidsvrijheid toe.

Zie:

- Van Maanen/De Lange, *Onrechtmatige overheidsdaad* (Studiepockets privaatrecht nr. 28, 2000), p. 67 e.v.
- Asser-Hartkamp II (1998), nr. 290b e.v.

Het beleid van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie hangt in sterke mate af van politieke afwegingen. Het is niet aan de burgerlijke rechter deze politieke afwegingen te maken. Een grote terughoudendheid van de burgerlijke rechter is derhalve geboden.

Vgl. HR 21 december 2001, RvdW 2002, 8, rov. 3.3 sub C.

Het agressieverbod

- 3.6 De Staat wijst erop dat naar zijn overtuiging van een schending van een agressieverbod geen sprake is.

Zie pleitnotities zijdens de Staat in eerste aanleg sub 2 en prod. 2 daarbij sub 2.

Het Hof is er in zijn beoordeling *veronderstellenderwijs* van uitgegaan dat de deelname van de Staat aan de NAVO-acties tegen de FRJ in strijd was met artikel 2 lid 4 Handvest VN respectievelijk dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben als die bepaling (rov. 8, slot). In de negen middelen gaan eisers er vanuit dat er sprake was van een schending van artikel 2 lid 4 Handvest VN (hierna aan te duiden als: het agressieverbod) en dat er daarom jegens hen onrechtmatig is gehandeld. Het Hof is niet van een dergelijke veronderstelling uitgegaan. Dat van een schending van het agressieverbod sprake was, staat allerm minst vast. Het Hof heeft dit nu juist uitdrukkelijk in het midden gelaten en geoordeeld dat, zelfs indien moet worden aangenomen dat van een schending sprake is, eisers vorderingen niet voor toewijzing in aanmerking komen. Anders dan eisers telkenmale veronderstellen, impliceert overigens de (veronderstelde) schending van het agressieverbod niet dat er dus onrechtmatig is gehandeld jegens alle burgers en/of militairen van de FRJ (zie ook hierna sub 3.10).

3.7 Nog daargelaten dat naar het oordeel van de Staat van een schending van het agressieverbod geen sprake is, geldt dat eisers zich niet rechtstreeks kunnen beroepen op artikel 2 lid 4 van het Handvest VN noch op dwingende normen van ongeschreven volkenrecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben. Het feit dat het Hof veronderstellenderwijs uitgaat van een schending van het agressieverbod laat dit onverlet. De vraag van rechtstreekse werking dient beoordeeld te worden aan de hand van de inhoud van de bepaling. Is eenmaal vastgesteld dat de in de bepaling neergelegde norm geen rechtstreekse werking heeft, dan kan hieraan niet afdoen dat dezelfde norm in andere verdragen en/of het volkenrechtelijke gewoonterecht voorkomt – in tegenstelling tot hetgeen eisers in de cassatiedagvaarding lijken te betogen.

3.8 Een terugkerende stelling in de cassatiedagvaarding is dat artikel 2 lid 4 Handvest VN dient te worden toegepast en dat eisers hierop een beroep toekomt, omdat de hierin neergelegde norm een dwingendrechtelijk karakter heeft. De vraag of een norm dwingendrechtelijk van aard is, is echter niet beslissend voor de vraag of die norm in de zin van artikel 93 Grondwet als een ieder verbindend moet worden aangemerkt. Artikel 93 Grondwet maakt immers geen onderscheid tussen bepalingen die een dwingendrechtelijke norm en bepalingen die een niet-dwingendrechtelijke norm bevatten. Ook van volkenrechtelijk gewoonterecht dient derhalve vastgesteld te worden of de betreffende norm naar zijn inhoud een ieder kan verbinden. Dat is in casu niet het geval, hetgeen reeds volgt uit het feit dat er aan artikel 2 lid 4 van het Handvest geen rechtstreekse werking toekomt. Een andere zienswijze zou leiden tot een ongerechtvaardigd onderscheid tussen volkenrechtelijke normen die *wel* en volkenrechtelijke normen die *niet* zijn neergelegd in een verdrag. Dit zou er bovendien toe leiden dat aan een ongeschreven volkenrechtelijke norm indirect een hogere status kan toekomen dan aan een geschreven volkenrechtelijke norm.

Zie:

- J.B. Mus, *Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter*, Zwolle 1996, p. 64;
- noot van Kooijmans sub 11 bij HR 10 november 1989, NJ 1991, 248.

Onderscheid ius ad bellum en ius in bello

3.9 Eisers maken in hun betoog ten onrechte geen onderscheid tussen het *ius ad bellum* en het *ius in bello*. Zij beroepen zich gelijkelijk op normen die deel uitmaken van het *ius ad bellum* en van het *ius in bello*. In de literatuur over het oorlogsrecht wordt traditioneel een onderscheid tussen het *ius ad bellum* (regels *tot de oorlog*) en het *ius in bello* (regels *van de oorlog*). Het *ius ad bellum*, ook wel aangeduid als het politieke oorlogsrecht, heeft betrekking op de vraag of het voeren van oorlog of het aanwenden van ander wapengeweld rechtmatig is. Het *ius in bello*, ook wel aangeduid als het humanitaire oorlogsrecht, geeft aan hoe partijen zich indien eenmaal een oorlog of ander gewapend conflict is uitgebroken, ten opzichte van elkaar hebben te gedragen.

3.10 Anders dan eisers tot uitgangspunt nemen, leidt schending van het politieke oorlogsrecht niet automatisch tot schending van het humanitaire oorlogsrecht. De door het Hof

ALS AL NIET ALLE INGEZETENEN DOOR SCHENDING SCHADE
ONDERVINDEN, DAN OOK ALLE INGEZETENEN LOPEN MET RISICO OP SLACHTOFFERSCHAP
LOPEN IN ELK GEVAL MET RISICO OP SCHADE

veronderstelde schending van het agressieverbod rechtvaardigt als zodanig niet de conclusie dat jegens alle ingezetenen van de FRJ - onder wie eisers - onrechtmatig is gehandeld. De veronderstelling van eisers dat dit wel het geval is, vindt geen steun in het recht.

- 3.11 Ook een schending van het humanitaire oorlogsrecht door een partij in een gewapend conflict rechtvaardigt als zodanig niet de gevolgtrekking dat deze partij onrechtmatig handelt jegens alle ingezetenen of jegens alle militairen van het land waarin het gewapend conflict plaatsvindt c.q. waartegen militaire acties gericht zijn. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden.

4 Het eerste middel

JUST DIT GEDEVEN GEEFT REDEN VAN
BESTAAN AAN DIT AFGEWENEN

- 4.1 Het eerste middel is gericht tegen rov. 5, waarin het Hof heeft geoordeeld dat eisers onvoldoende aannemelijk hebben gemaakt dat zij schade hebben geleden die op de voet van art. 6:106 BW voor vergoeding in aanmerking komt. Op grond daarvan meent het Hof dat de vordering van eisers tot betaling van een voorschot op schadevergoeding wegens immateriële schade niet kan worden toegewezen. **AGRESSIE-
VERBOD**
- 4.2 Eisers klagen in cassatie dat dit oordeel van het Hof blijk geeft van een onjuiste rechtsopvatting en voeren daartoe aan dat het entameren van een oorlog in strijd met het agressieverbod - waarvan het Hof veronderstellenderwijs uitgaat - eo ipso een recht op immateriële schadevergoeding rechtvaardigt voor alle derden die door een dergelijke oorlog worden getroffen. Eisers betogen dat in geval van oorlog onvermijdelijk is dat de "aanvallende" staat of staten het oogmerk hebben de inwoners - en in het bijzonder de militairen - van het land dat door oorlog wordt getroffen nadeel toe te brengen en in hun persoon aan te tasten. Eisers stellen dat dit een "ervaringsgegeven" is.
- 4.3 Het eerste middel ziet eraan voorbij dat het Hof niet heeft geoordeeld dat eisers zich rechtstreeks jegens de Staat op het agressieverbod kunnen beroepen, noch heeft geoordeeld dat de veronderstelde schending van het agressieverbod impliceert dat onrechtmatig jegens eisers is gehandeld. Het Hof is kennelijk - en terecht - van oordeel dat het enkele feit dat een staat in strijd handelt met het ius ad bellum niet meebrengt dat onrechtmatig wordt gehandeld jegens alle burgers van de staat/staten tegen wie de betreffende militaire handelingen zich richten.
- 4.4 De Staat betwist uitdrukkelijk dat hij het oogmerk had de ingezetenen van de FRJ (onrechtmatigerwijs) nadeel toe te brengen en/of in hun persoon aan te tasten. Dit volgt ook niet uit het enkele feit dat de Staat in NAVO-verband heeft deelgenomen aan de militaire acties gericht tegen de FRJ. Dit feit rechtvaardigt evenmin een omkering van de bewijslast, zoals eisers betogen. Het Hof heeft derhalve terecht tot uitgangspunt genomen dat eisers de bewijslast dragen van feiten en omstandigheden waaruit volgt dat de Staat onrechtmatig jegens hen heeft gehandeld. Het Hof deelt kennelijk - en terecht - niet de mening van eisers dat een ervaringsgegeven is dat een staat die in strijd met het agressieverbod militaire acties verricht eo ipso het oogmerk heeft de ingezetenen van het

getroffen land nadeel toe te brengen of in hun persoon aan te tasten op zodanige wijze dat dit aanspraak geeft op schadevergoeding als bedoeld in artikel 6:106 BW.

- 4.5 Het Hof meent dat eisers in deze procedure onvoldoende naar voren hebben gebracht omtrent de hen persoonlijk betreffende omstandigheden. Het Hof bedoelt hiermee dat eisers niet concreet hebben aangegeven waarin het beweerdelijk onrechtmatig handelen van de Staat jegens hen persoonlijk zou bestaan. Het algemene betoog over de effecten van de NAVO-luchtacties tegen de FRJ heeft het Hof onvoldoende geoordeeld om de slotsom te rechtvaardigen dat de Staat jegens hen persoonlijk onrechtmatig heeft gehandeld. Nu eisers niet nader hebben onderbouwd of en in hoeverre elk van eisers concreet te lijden heeft gehad van de luchtacties, is het oordeel van het Hof juist te achten en voldoende gemotiveerd.

Eisers stellen dat onweersproken is dat de Staat er middels de oorlogshandelingen mede op uit was om hen van het leven te beroven of anderszins uit te schakelen (p. 5, onderaan, van de cassatiedagvaarding). Dit is niet juist. In de stellingname van de Staat in de onderhavige procedure ligt de betwisting van de stellingen van eisers besloten. Zie bijvoorbeeld pleitnotities zijdens de Staat in eerste aanleg sub 2, p. 5 en pleitnotities zijdens de Staat in hoger beroep sub 4.

5 Het tweede middel

- 5.1 Het tweede middel is gericht tegen rov. 19, waarin het Hof het beroep van eisers op onrechtmatige daad wegens poging tot moord en inbreuk op het recht op gezondheid bespreekt. Het Hof oordeelt dienaangaande dat eisers niets hebben aangevoerd over hun persoonlijke omstandigheden tijdens de luchtacties, zodat niet kan worden vastgesteld of de luchtacties ook jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren, althans niet zonder nader feitenonderzoek waarvoor in dit kort geding geen plaats is. Het Hof voegt daar nog aan toe dat het enkele feit dat de acties waren gericht tegen het leger van de FRJ en dat eisers van dat leger deel uitmaakten onvoldoende is om tot de conclusie te leiden dat de luchtacties jegens eisers persoonlijk onrechtmatig waren.
- 5.2 Zoals hiervoor reeds uiteengezet, gaat de redenering van eisers – inhoudende dat het feit dat het agressieverbod is geschonden meebrengt dat de luchtacties jegens hen persoonlijk onrechtmatig waren – niet op. De Staat verwijst op dit punt naar hetgeen hierover in het kader van de bespreking van het eerste middel is opgemerkt (zie 4.3; zie ook 3.6).
- 5.3 De Staat betwist dat niet ontkend zou zijn – zoals eisers stellen – dat de Staat eisers naar het leven zou hebben gestaan (zie ook hiervoor 4.4). Van "het koesteren van een volstrekt onrechtmatige intentie" is geen sprake en is ten processe ook niet gebleken (vgl. p. 8, midden, van de cassatiedagvaarding).
- 5.4 Het betoog van eisers komt er voorts op neer dat de omstandigheden van het individuele geval – zoals de mate waarin eisers getraumatiseerd uit de oorlog zijn gekomen (p. 8, voorlaatste alinea van de cassatiedagvaarding) – niet van belang zou zijn voor de vraag of de Staat onrechtmatig jegens eisers heeft gehandeld. Dit is onjuist. Een schending van het humanitaire oorlogsrecht – die, zoals reeds opgemerkt, niet eo ipso volgt uit de

(veronderstelde) schending van het agressieverbod – dient immers geconcretiseerd en geïndividualiseerd te worden. Het Hof is hier bij zijn beoordeling terecht van uitgegaan. Het is niet aannemelijk dat eisers niet in staat zouden zijn, zoals door hen wordt gesuggereerd (p. 9, tweede alinea van de cassatiedagvaarding), om informatie over de hen persoonlijk betreffende omstandigheden te geven.

6 Het derde middel

- 6.1 Het derde middel valt uiteen in zeven onderdelen, welke zijn gericht tegen 's Hof's overwegingen in rov. 9 betreffende het beroep van eisers op artikel 2 lid 4 Handvest respectievelijk dwingende normen van ongeschreven volkenrecht met dezelfde of een vergelijkbare strekking.
- 6.2 Het eerste onderdeel (3.1 van de cassatiedagvaarding) is gericht tegen – kort gezegd – het oordeel van het Hof dat eisers geen stopzetting van de militaire acties kunnen vorderen op grond dat de Staat in strijd met internationaalrechtelijke verplichtingen handelt. Eisers betogen in dit onderdeel dat de grondslag van hun vordering niet primair de deelname aan militaire acties tegen de FRJ is, maar veeleer het feit dat de Staat erop uit was om eisers "onrechtmatigerwijs te vermoorden of anderszins grof in hun mensenrechten aan te tasten". De Staat betwist in de eerste plaats uitdrukkelijk de juistheid van deze stelling. Van een dergelijke bedoeling van de Staat is geen sprake en daarvan is ten processe ook niet gebleken. Los daarvan ziet de klacht voorbij aan het onderscheid tussen *ius ad bellum* en het *ius in bello*. De door het Hof hier besproken grondslag van de vordering van eisers is het – ongeschreven dan wel geschreven – agressieverbod. Deze norm heeft betrekking op het *ius ad bellum*. De handelingen waar eisers het blijktens hun klacht over hebben betreffen het *ius in bello*. De overwegingen van het Hof hebben daar geen betrekking op, zodat de klacht geen doel treft.
- 6.3 Het tweede onderdeel (3.2 van de cassatiedagvaarding) is gericht tegen 's Hof's oordeel dat de normen waarop eisers zich beroepen zich tegen staten richten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben. Naar de Staat begrijpt, bedoelt het Hof hiermee dat deze normen niet een ieder verbindend in de zin van artikel 93 Grondwet zijn, zodat eisers zich hierop niet rechtstreeks kunnen beroepen. Dat oordeel is juist te achten. In de toelichting op het onderdeel verwarren eisers wederom het onderscheid tussen *ius ad bellum* en *ius in bello*. De Staat verwijst dienaangaande naar de bespreking van het eerste onderdeel van het derde middel (zie 6.2).
- 6.4 Het derde onderdeel (3.3 van de cassatiedagvaarding) klaagt dat het Hof een oordeel had moeten geven ten aanzien van de vraag of schending van het agressieverbod een grondslag biedt om schadevergoeding te vorderen. Bedacht dient te worden dat het Hof de vorderingen van eisers in hoger beroep – zonder meer – heeft afgewezen. Bij de vordering tot stopzetting van de (deelname aan de) luchtacties hebben eisers naar het oordeel van het Hof geen (spoedeisend) belang meer. Ten aanzien van de door eisers gevraagde voorziening betreffende betaling van een voorschot op schadevergoeding heeft het Hof in rov. 5 geoordeeld dat eisers onvoldoende hebben gesteld omtrent de hen persoonlijk

betreffende omstandigheden. Uitsluitend omdat eisers in hoger beroep een grief hebben gericht tegen de in eerste aanleg uitgesproken proceskostenveroordeling, heeft het Hof onderzocht of de vorderingen van eisers in eerste aanleg terecht zijn afgewezen. Eisers hebben eerst in appèl hun eis aangevuld met de vordering tot betaling van een voorschot op schadevergoeding. Het Hof hoefde derhalve in het kader van de beoordeling van de gegrondheid van de grief tegen de proceskostenveroordeling uitsluitend nog te onderzoeken of de President de vordering van eisers tot – kort gezegd – stopzetting van de luchtacties al dan niet terecht heeft afgewezen. Er bestond derhalve geen reden voor het Hof in te gaan op de vraag of op grond van een schending van het agressieverbod schadevergoeding kan worden gevorderd. De klacht faalt op grond daarvan. Naar het oordeel van de Staat dient vorenbedoelde vraag overigens ontkennend beantwoord te worden. De Staat is met het Hof van oordeel dat niet aangenomen kan worden dat individuele personen voor de burgerlijke rechter stopzetting van militaire acties kunnen vorderen, zelfs indien er sprake is van een schending van het agressieverbod. Eisers kunnen zich op deze norm immers niet rechtstreeks beroepen.

- 6.5 Het vierde onderdeel bevat geen nieuwe gezichtspunten, zodat de Staat verwijst naar hetgeen in het kader van de bespreking van de eerste drie onderdelen van het derde middel is opgemerkt (zie 6.2-6.4).
- 6.6 Het vijfde onderdeel is, zo begrijpt de Staat, gericht tegen het oordeel van het Hof dat het agressieverbod geen een ieder verbindende bepaling in de zin van artikel 93 Grondwet is. Anders dan eisers betogen, geeft dit oordeel geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting. De Staat verwijst naar hetgeen hiervoor sub 6.3 is opgemerkt.
- 6.7 Het Hof gaat er blijkens rov. 9 vanuit dat er geen mogelijkheid is voor individuele personen om voor de burgerlijke rechter van één van de in een conflict betrokken landen stopzetting van militaire actie te vorderen. Daartoe overweegt het Hof dat dit ook bezwaarlijk in overeenstemming te brengen zou zijn met de op dit punt bestaande rechtsmacht van het Internationale Gerechtshof. In het zesde onderdeel betogen eisers dat het Hof hierdoor blijk geeft van een onjuiste rechtsopvatting, aangezien dit zou betekenen dat eisers verstoken blijven van een forum waar zij de beweerdelijke schending van het agressieverbod aan de orde zouden kunnen stellen (3.6 van de cassatiedagvaarding). Deze – door eisers kennelijk als onaanvaardbaar beschouwde – consequentie van 's Hof's oordeel doet niet af aan de juistheid daarvan. Aan het betoog van eisers lijkt de veronderstelling ten grondslag te liggen dat individuele personen de beweerdelijke schending van *enige* norm aan een rechter(lijk) forum moeten kunnen voorleggen. Dit is echter een misvatting.
- 6.8 Het Hof heeft terecht tot uitgangspunt genomen dat het agressieverbod een norm is die zich richt tot staten. Schending van die norm – hier door het Hof veronderstellenderwijs aangenomen – heeft rechtsgevolgen tussen staten. Dat brengt mee dat staten zich jegens de normschendende staat op die norm kunnen beroepen. Staten kunnen zich bij een (dreigende) schending tot het Internationaal Gerechtshof wenden en zich op het agressieverbod beroepen. De nationale rechter heeft geen rechtsmacht ten aanzien van

kwesties die de eerbiediging van volkenrechtelijke normen zoals het agressieverbod betreffen. Anders dan eisers veronderstellen is het derhalve niet aan de nationale rechter te beoordelen of van een schending van het agressieverbod sprake is. Dit zou indruisen tegen de soevereiniteit van staten.

- 6.9 Het zevende onderdeel richt zich tegen het oordeel van het Hof dat ten aanzien van dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking als het agressieverbod hebben hetzelfde geldt als ten aanzien van het agressieverbod (3.7 van de cassatiedagvaarding). Dit oordeel is juist. De Staat verwijst naar hetgeen dienaangaande is opgemerkt sub 3.7-3.8.

7 Het vierde middel

- 7.1 Het vierde middel is gericht tegen het oordeel van het Hof dat eisers zich in de onderhavige kwestie niet jegens de Staat kunnen beroepen op artikel 6 IVBPR en artikel 2 EVRM. Eisers betogen dat 's Hof's uitleg van die bepalingen blijkt geeft van een onjuiste rechtsopvatting.
- 7.2 Ten aanzien van artikel 6 IVBPR heeft het Hof als volgt geoordeeld. Het Hof heeft in rov. 11 vooropgesteld dat artikel 2 IVBPR de partijen bij het IVBPR verbindt de in het IVBPR erkende rechten te eerbiedigen en deze te verzekeren aan "een ieder die binnen zijn grondgebied verblijft en aan zijn rechtsmacht is onderworpen". Het Hof heeft voorts vastgesteld dat eisers zich ten tijde van de uitspraak van de President – met andere woorden: ten tijde van de luchtacties waarvan de stopzetting wordt gevorderd – niet op het grondgebied van Nederland bevonden. Op grond daarvan oordeelt het Hof dat eisers, die niet onder artikel 2 IVBPR vallen, zich niet op de in het IVBPR erkende rechten kunnen beroepen. In het licht van het vorenstaande valt niet in te zien op grond waarvan het oordeel van het Hof dat eisers zich niet op artikel 6 IVBPR kunnen beroepen onjuist is, zoals eisers betogen. Het betoog van eisers dat tenminste enige vorm van extraterritoriale werking aanwezig moet worden geacht, vindt als zodanig geen steun in het recht.
- 7.3 Naar het oordeel van het Hof komt eisers evenmin een beroep toe op artikel 2 EVRM. Voor toepasselijkheid van het EVRM is vereist dat de partij die zich daarop jegens een staat beroept ressorteert onder de rechtsmacht van die staat. Van een dergelijk "ressorteren onder de rechtsmacht van een staat" kan volgens het Hof ook sprake zijn, indien een staat effectieve zeggenschap uitoefent over een gebied buiten zijn eigen territorium.

Zie § 54 e.v. van de beslissing van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens van 12 december 2001 in de zaak van Bankovic c.s. tegen België c.s. (nr. 52207/99).

Het Hof acht echter – voorshands – niet aannemelijk dat van een dergelijke effectieve zeggenschap sprake is. Het feit dat militaire luchtacties worden uitgevoerd acht het Hof daartoe onvoldoende. Dit oordeel is rechtens juist en niet onbegrijpelijk. De klacht van eisers (onder 4.2 van de cassatiedagvaarding) die erop neerkomt dat van effectieve zeggenschap wel sprake is, gaat niet op. Voor zover de klacht betoogt dat het Hof

overweegt dat het uitvoeren van massieve agressie tegen ingezetenen van een ander land niet beschouwd kan worden als "effective control" in de zin van het EVRM, mist deze bovendien feitelijke grondslag, nu het Hof het uitvoeren van de door eisers gestelde "massieve agressie" niet heeft aangenomen.

- 7.4 In rov. 12 heeft het Hof *bovendien* overwogen dat eisers hun stellingen onvoldoende hebben gespecificeerd om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht specifiek jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van de door het EVRM gewaarborgde rechten. De enkele deelname van de Staat aan de luchtacties alsmede het feit dat eisers soldaat zijn in het Joegoslavische leger acht het Hof onvoldoende om een dergelijke schending aan te nemen. Voor zover 's Hof's oordeel aldus begrepen dient te worden dat het Hof meent dat een schending van de door het EVRM gewaarborgde rechten geïndividualiseerd dient te worden en concreet dient te worden onderbouwd, is dit naar het oordeel van de Staat juist. Nu het Hof het beroep van eisers op artikel 2 EVRM reeds heeft afgedaan op grond van zijn oordeel dat de Staat geen effectieve zeggenschap over het grondgebied van de FRJ had, betreft het hier overigens een overweging ten overvloede. Reeds op die grond hebben eisers bij de hiertegen gerichte klacht (4.3 van de cassatiedagvaarding) geen belang. De klacht dat het Hof eisers "in de schoenen tracht te schuiven" dat zij gesteld zouden hebben dat de enkele deelname aan de luchtacties en het feit dat eisers soldaat zijn in het Joegoslavische leger de grondslag zouden vormen voor hun beroep op het EVRM mist feitelijke grondslag, nu het Hof heeft overwogen dat eisers "wellicht" menen dat dit anders is. Daarmee heeft het Hof in het midden gelaten of eisers *daadwerkelijk* menen dat deze omstandigheden voldoende grond vormen voor het beroep op het EVRM. Welk belang eisers erbij hebben hierover te klagen, ziet de Staat overigens niet in.

8 Het vijfde middel

- 8.1 Eisers hebben in de procedure een beroep gedaan op artikel 6 van het Handvest van Neurenberg. Het Hof heeft dienaangaande in de eerste plaats geoordeeld dat het Handvest van Neurenberg als zodanig niet van toepassing is op mogelijke oorlogsmisdaden begaan door Nederland of Nederlandse militairen in of tegen de FRJ (rov. 13). Nu artikel 1 van het Handvest van Neurenberg bepaalt dat dit betrekking heeft op de berechting en bestraffing van oorlogsmisdadigers van de toenmalige Europese As, valt de onjuistheid van dit oordeel - anders dan eisers betogen - niet in te zien.

Op grond van het vorenstaande faalt het vijfde middel.

- 8.2 Het feit dat de beginselen van Neurenberg unaniem zijn aanvaard in VN-resoluties brengt, anders dan eisers kennelijk veronderstellen, niet zonder meer mee dat eisers zich op het Handvest van Neurenberg rechtstreeks kunnen beroepen noch brengt dit mee dat het Handvest van Neurenberg rechtstreeks van toepassing is op de handelingen die in het kader van de NAVO-luchtacties hebben plaatsgevonden. Uit hetgeen eisers naar voren brengen, volgt niet meer dan dat deze beginselen algemeen aanvaard zijn en deel uitmaken van het volkenrechtelijk gewoonterecht. Uit de aanvaarding van die beginselen (in een VN-resolutie) volgt niet dat het toepassingsgebied van het Handvest van

Neurenberg wordt vergroot. Die aanvaarding vormt uitsluitend een bevestiging van de geldigheid van die beginselen.

- 8.3 Eisers hebben in de procedure met een beroep op het Handvest van Neurenberg betoogd dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is.

Zie bijvoorbeeld de appèldagvaarding, onderdeel 4 van grief II.

Het Hof heeft hierin aanleiding gezien bijzondere aandacht te besteden aan de vraag wat rechtens geldt voor zover eisers zich op dit beginsel beroepen. Het Hof schaaft dit beginsel kennelijk – en niet onbegrijpelijk – onder de normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die een verbod op agressie inhouden. Op die grond oordeelt het Hof dat dienaangaande geldt hetgeen het Hof reeds ten aanzien van het – geschreven c.q. ongeschreven – agressieverbod heeft overwogen in rov. 8. Het Hof verwijst dan ook naar deze overweging in rov. 13.

9 Het zesde middel

- 9.1 Het zesde middel is gericht tegen het oordeel van het Hof in rov. 14 dat artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht (hierna: WOS) ziet op het *ius in bello* en *niet* op het *ius ad bellum*, zoals eisers betogen. Vooropgesteld zij dat eisers niet hebben geklaagd over het oordeel van het Hof dat de President de vordering niet behoefde toe te wijzen, aangezien de vordering van eisers tot een algeheel verbod strekte waarvoor – op grond van artikel 8 WOS – geen ruimte is. Reeds op grond hiervan faalt het zesde middel. Dit oordeel van het Hof is overigens juist te achten. Het behoort immers niet tot de taak van de rechter een vordering zodanig te herformuleren dat deze voor toewijzing in aanmerking komt.

Vgl. HR 21 december 2001, RvdW 2002, 8, rov. 3.3 sub A.

- 9.2 Het betoog van eisers komt erop neer dat het Hof ten onrechte een scheiding aanbrengt tussen het *ius ad bellum* en het *ius in bello*, terwijl deze volgens eisers slechts *onderscheiden* kunnen worden. Nog daargelaten dat de Staat eisers niet kan volgen in hun stelling dat er in deze een verschil is tussen "scheiden" en "onderscheiden", is het door het Hof aangebrachte (onder)scheid juist. De Staat verwijst naar hetgeen hiervoor is opgemerkt sub 3.9-3.11. Dat er verschil is tussen schending van het agressieverbod (*ius ad bellum*) en schending van de wetten en gebruiken van de oorlog (*ius in bello*) wordt door het door eisers aangehaalde citaat slechts bevestigd.

Vgl. "To initiate a war of aggression (...) differing only from other war crimes ..."

- 9.3 In het licht van de tekst en strekking van de WOS is juist – en begrijpelijk – 's Hof's oordeel dat de WOS ziet op het *ius in bello* en *niet* op het *ius ad bellum*. De Wet Oorlogsstrafrecht ziet op de strafrechtelijke aansprakelijkstelling van uitsluitend individuen wegens schending van het oorlogsrecht. Met de invoering van de WOS is bij uitstek de *individuele* strafbaarstelling wegens schendingen van de wetten en gebruiken van de

oorlog – het humanitaire oorlogsrecht - beoogd. Dit moge ook blijken uit het feit dat artikel 8 WOS bepaalt dat de daar omschreven misdrijven worden bestraft met gevangenisstraf of een geldboete.

Vgl. ook de memorie van antwoord sub 3.17.

De delictomschrijvingen in de WOS voorzien niet in strafbaarstelling van de Staat. De vorderingen van eisers – die zich nu juist richten tegen de Staat – kunnen derhalve niet op de WOS gebaseerd worden. Het agressieverbod – dat slechts tot staten is gericht – kan ook niet, zoals eisers betogen, in de WOS worden “ingelesen”.

9.4 Eisers klagen in het zesde middel tot slot over 's Hofs overweging dat artikel 8 WOS hoogstens een grondslag zou kunnen vormen voor een bevel aan de Staat om de oorlog tegen de FRJ volgens de wetten en gebruiken van de oorlog te voeren en niet voor een algeheel verbod. Niets indiceert immers volgens eisers dat zij met een beroep op de WOS tegen schending van het oorlogsrecht zouden kunnen opkomen. De Staat ziet niet in welk belang eisers bij hun klacht hebben, nu het oordeel van het Hof, voor zover dit inhoudt dat er een mogelijkheid is om een bevel tegen bepaalde oorlogshandelingen van de Staat te verkrijgen, in het belang van eisers is. Overigens deelt de Staat de zienswijze van het Hof niet. Artikel 8 WOS biedt naar het oordeel van de Staat geen grondslag voor een bevel aan de Staat om in een oorlog of gewapend conflict de wetten en gebruiken van de oorlog in acht te nemen, nu deze bepaling niet tot de Staat gericht is. De vraag of er andere normen zijn die de grondslag zouden kunnen vormen voor een dergelijk bevel kan naar het oordeel van de Staat in het midden blijven, nu van een (dreigende) schending van de beginselen van humanitair oorlogsrecht geen sprake is.

10 Het zevende middel

- 10.1 Het zevende middel is gericht tegen 's Hofs oordeel dat voor het opleggen van een bevel aan de Staat om zich te onthouden van overtredingen van artikel 8 WOS slechts grond zou kunnen zijn indien aannemelijk zou zijn dat de Staat tot dergelijke overtredingen opdracht zou geven of deze desbewust zou toelaten, dan wel indien het militair optreden niet anders dan met systematische overtredingen van die aard zou kunnen worden uitgevoerd.
- 10.2 De Staat stelt voorop dat de klacht niet kan leiden tot vernietiging van 's Hofs oordeel, nu deze is gericht tegen een overweging ten overvloede van het Hof, althans tegen een overweging die niet beslissend is voor de houdbaarheid van 's Hofs oordeel. Het Hof heeft immers reeds in de tweede alinea van rov. 14 uitgemaakt dat de President de vordering van eisers niet behoefde toe te wijzen, aangezien de vordering strekte tot een algeheel verbod aan de Staat om deel te nemen aan de luchtacties en artikel 8 WOS voor een dergelijk verbod geen grondslag bood. Dit – in cassatie onbestreden – oordeel kan 's Hofs verwerping van het beroep op artikel 8 WOS zelfstandig dragen. Daarop stuit het zevende middel, voor zover dit is gericht tegen rov. 14, af.
- 10.3 De tweede grond waarop het Hof het beroep van eisers op artikel 8 WOS verwerpt, is dat aan de voorwaarden voor het opleggen van een bevel *aan de Staat* op grond van die

bepaling niet is voldaan. De Staat begrijpt de overwegingen van het Hof aldus dat naar het oordeel van het Hof slechts sprake is van (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat indien de Staat zou aanzetten tot het overtreden van artikel 8 WOS. Slechts in dat geval zou er naar het oordeel van het Hof ruimte zijn voor het opleggen van een bevel op grond van artikel 8 WOS. In het geval de Staat geen verwijt kan worden gemaakt van de (dreigende) overtreding van artikel 8 WOS is er naar het oordeel van het Hof geen grond voor een dergelijk bevel. Dit uitgangspunt komt de Staat juist voor, nog daargelaten dat van (dreigende) overtreding van artikel 8 WOS geen sprake was, laat staan dat de Staat daar de hand in zou hebben gehad. Voor zover eisers sub 7.a van de cassatiedagvaarding betogen dat ook van belang is of niet bewust wordt opgetreden in strijd met het humanitair oorlogsrecht, vindt deze opvatting geen steun in het recht.

Indien en voor zover er reeds grond is om de door eisers bedoelde medeverantwoordelijkheid van de Staat voor overtredingen van artikel 8 WOS aan te nemen, dan is dat in elk geval niet *rechtstreeks* op grond van artikel 8 WOS, nu deze bepaling zich niet richt tot de Staat.

- 10.4 Het Hof is kennelijk van oordeel dat er geen sprake is van (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat in die zin dat de Staat – kort gezegd – tot overtreding van artikel 8 WOS zou hebben aangezet. Het Hof acht hetgeen eisers daartoe hebben aangevoerd (voorshands) onvoldoende in het licht van de gemotiveerde betwisting door de Staat, die zich in dat kader heeft beroepen op het "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia". Op basis van dit rapport is de Prosecutor van het Joegoslavië Tribunaal, mevrouw Del Ponte, tot de conclusie gekomen dat er geen grond is een strafrechtelijk onderzoek te openen tegen NAVO-personeel wegens overtreding van regels van humanitair (oorlogs)recht. De klacht van eisers sub 7.b van de cassatiedagvaarding komt erop neer dat hetgeen de Staat tegenover de stellingen van eisers heeft gesteld niet beschouwd kan worden als "gemotiveerde betwisting". Eisers zien er in hun tegen dit oordeel gerichte klacht aan voorbij dat de waardering van het bewijs aan de feitenrechter is voorbehouden. Slechts indien deze waardering onbegrijpelijk te noemen is, kan hiertegen met succes in cassatie worden opgekomen. Van een onbegrijpelijk oordeel is gelet op de inhoud van het door de Staat overgelegde rapport evenwel geen sprake. Evenmin kan gezegd worden dat het oordeel van het Hof onvoldoende gemotiveerd is. Inzichtelijk is immers op grond van welke gedachtegang het Hof tot het oordeel komt dat de stellingen van eisers onvoldoende aannemelijk zijn gemaakt.
- 10.5 Het Hof geeft in de laatste alinea van rov. 14 nog een derde reden waarom het beroep van eisers op artikel 8 WOS niet opgaat. Naar het oordeel van het Hof zou voor de beoordeling van de juistheid van de stellingen van eisers een uitgebreid feitenonderzoek nodig zijn, waarvoor het onderhavige kort geding zich niet leent. Eisers klagen dat een uitgebreid onderzoek, anders dan het Hof tot uitgangspunt neemt, niet nodig is, aangezien hun stellingen niet bestreden zijn. Zoals hiervoor al aangegeven, heeft het Hof – niet onbegrijpelijk – vastgesteld dat de Staat de stellingen van eisers gemotiveerd heeft betwist. De klacht van eisers mist derhalve feitelijke grondslag, nu de stellingen van eisers wel degelijk bestreden zijn.

Zie ook de pleitnotities tijdens de Staat in hoger beroep, p. 7-8.

- 10.6 Onder 7.c van de cassatiedagvaarding klagen eisers dat het Hof zich verstrikt in innerlijke tegenspraken, nu het in rov. 14 overweegt dat Staat slechts indien aannemelijk zou kunnen worden gemaakt dat de Staat opdracht geeft tot schendingen van oorlogsrecht of deze desbewust toelaat dan wel dat het militair optreden niet anders dan met overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd, er grond zou zijn voor een bevel aan de Staat om zich van dergelijke gedragingen te onthouden dan wel om het militair optreden volledig te beëindigen, terwijl het vervolgens in rov. 16 overweegt dat schendingen van oorlogsrecht hoogstens zouden kunnen leiden tot een verbod gericht tegen de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken. De Staat ziet niet in wat hieraan tegenstrijdig is. De overwegingen hebben immers betrekking op verschillende situaties. In rov. 14 behandelt het Hof het beroep van eisers op artikel 8 WOS. Hetgeen het Hof dienaangaande overweegt dient naar het oordeel van de Staat aldus begrepen te worden dat voor een bevel om militair optreden *volledig* te beëindigen slechts grond zou bestaan indien "het militair optreden *niet anders dan* met systematische overtredingen van deze aard kan worden uitgevoerd." Het ligt voor de hand dat optreden dat *niet anders dan* met systematische overtredingen zou kunnen plaatsvinden, *geheel* beëindigd zou kunnen worden. Rov. 16 heeft betrekking op het beroep van eisers op artikel 52 lid 2 Protocol I bij de Verdragen van Genève. Op grond van deze bepaling dienen aanvallen strikt te worden beperkt tot militaire doelen. Het is dan ook logisch dat een geslaagd beroep op deze bepaling naar het oordeel van het Hof *niet* kan leiden tot een algeheel verbod op militair optreden: uit de bepaling blijkt immers juist dat aanvallen op militaire doelen op zich niet verboden zijn. Nu de overwegingen van het Hof betrekking hebben op bepalingen met een verschillende inhoud, valt de door eisers gestelde tegenstrijdigheid niet in te zien.
- 10.7 Eisers klagen voorts onder 7.d en 7.e van de cassatiedagvaarding – kort gezegd – dat het Hof ten onrechte geen oordeel heeft gegeven over de vraag of sprake is van een schending van artikel 52 lid 2 Protocol I en voorbij is gegaan aan hun stelling dat zij door een dergelijke schending worden geaffecteerd. De Staat ziet niet in waarom het Hof in had moeten gaan op de vraag of van een schending van artikel 52 lid 2 Protocol I sprake was. Het Hof heeft in rov. 16 geoordeeld dat artikel 52 lid 2 Protocol I hoogstens grond zou kunnen bieden voor een verbod aan de Staat om de aanvallen strikt tot militaire doelen te beperken. Dat is echter, naar het Hof de vorderingen van eisers – niet onbegrijpelijk – uitlegt, niet gevorderd. Bij die stand van zaken was het Hof niet gehouden nader in te gaan op de vraag of artikel 52 lid 2 Protocol I geschonden was. Tegen die achtergrond behoefde ook de stelling van eisers dat zij door een schending van die bepaling geaffecteerd worden geen behandeling.
- 10.8 Tot slot klagen eisers onder 7.e van de cassatiedagvaarding dat het Hof had moeten ingaan op de vraag of er sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld. Dat is niet juist. In appel is nog slechts de vraag aan de orde of de President de vorderingen van eisers in eerste aanleg terecht heeft afgewezen. De President heeft in zijn vonnis van 7 april 1999 geoordeeld dat eisers "geen concrete omstandigheden hebben aangevoerd, waaruit kan

blijken dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht." Het oordeel van de President dat bij de toenmalige stand van zaken niet beoordeeld kon worden of er sprake was van disproportioneel oorlogsgeweld dient in dat licht te worden gezien. Uit 's Hof's arrest volgt dat het Hof meent dat de President terecht tot het oordeel is gekomen dat eisers onvoldoende hadden aangevoerd om te kunnen beoordelen of er ten opzichte van hen persoonlijk sprake was van een schending van het humanitaire oorlogsrecht (vgl. rov. 19). Daarin ligt besloten dat het Hof meent dat de President terecht heeft geoordeeld dat niet kon worden beoordeeld of er sprake was van disproportioneel oorlogsgeweld. Het Hof behoefde dit niet nader te motiveren. Het oordeel van het Hof is evenmin onbegrijpelijk.

10.9 Het vorenstaande brengt mee dat het zevende middel in al zijn onderdelen faalt.

11 Het achtste middel

11.1 Het achtste middel klaagt dat de uitspraak van het Hof erop neerkomt dat eisers geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter tegen de opzet van de Staat om hen met onrechtmatig geweld naar het leven te staan. Een dergelijke déconfiture van de rechtsstaat valt volgens eisers niet aan te nemen.

11.2 Vooropgesteld zij dat de klacht van eisers feitelijke grondslag mist. In de eerste plaats is van enig opzet aan de zijde van de Staat om eisers met *onrechtmatig* geweld naar het leven te staan - zoals eisers stellen - geen sprake. Van het door eisers veronderstelde opzet is ten processe niet gebleken, noch heeft het Hof het bestaan daarvan aangenomen. In de tweede plaats is de conclusie van eisers dat zij geen enkele rechtsbescherming zouden kunnen inroepen bij de Nederlandse rechter onjuist. Het Hof heeft nu juist aangegeven voor welke voorzieningen onder welke voorwaarden plaats zou zijn. Daaraan doet niet af dat het Hof vervolgens (voorshands) heeft geoordeeld dat aan die voorwaarden niet voldaan is of dat eisers de bedoelde voorzieningen niet gevorderd hebben, zodat er geen aanleiding is voor het treffen van enige voorziening. Ook dit middel faalt.

12 Het negende middel

12.1 Het negende middel bouwt voort op het achtste middel en moet reeds op die grond het lot van het achtste middel delen. De Staat kan eisers bovendien niet volgen in hun betoog dat het Hof ambtshalve de rechtsgronden had moeten aanvullen. Eisers bedoelen daarmee kennelijk dat het Hof rechtsgronden had moeten aanvullen op grond waarvan rechterlijk ingrijpen als door eisers gewenst mogelijk was geweest. Eisers geven echter niet aan welke rechtsregel het Hof ambtshalve had moeten aanvullen en/of welke rechtsregel door het Hof is miskend. Waarin de door eisers beweerde schending van artikel 48 Rv zou bestaan, is de Staat dan ook niet duidelijk. Ook op die grond faalt het negende middel.

Conclusie

Als in de conclusie van antwoord.

behandeld door G.J.H. Houtzagers en W.I. Wisman
correspondentie postbus 11756, 2502 AT Den Haag
telefoon 070-5153793
fax 070-5153123
e-mail wi.wisman@prdf.nl
zaaknummer 1299034

OVERZICHT LITERATUUR EN JURISPRUDENTIE

Literatuur

- Asser-Hartkamp II (1998), nr. 290b e.v.
- Van Maanen/De Lange, Onrechtmatige overheidsdaad (Studiepockets privaatrecht nr. 28, 2000), p. 67 e.v.
- J.B. Mus, Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter, Zwolle 1996, p. 64

Jurisprudentie

- HR 10 november 1989, NJ 1991, 248 m.nt. prof.mr. P.H. Kooijmans
- HR 21 december 2001, RvdW 2002, 8
- EHRM 12 december 2001 (Bankovic c.s./België c.s.), nr. 52207/99

Staat / Danikovic en 6 anderen
Rolnr. C 01/0027 HR